

Міністерство освіти і науки України
The Ministry of Education and Science of Ukraine

Вісник
Сумського державного
університету. Серія
Економіка
Науковий журнал

Visnyk of Sumy State University.
Economics Series
Scientific Journal

Вестник
Сумского государственного университета.
Серия Экономика
Научный журнал

№ 1'2018

Заснований у 1994 р.
Founded in 1994

Суми. Сумський державний університет
Sumy. Sumy State University

Журнал публікує статті з питань екологізації суспільногосподарських відносин, управління виробничою діяльністю та дослідження ринку, підготовлені професорсько-викладацьким складом, науковими співробітниками вищих навчальних закладів, вченими та спеціалістами інших організацій, підприємств, установ.

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів, спеціалістів промисловості, державних та регіональних органів управління.

Рекомендовано до друку вченою радою
Сумського державного університету
(протокол № 2 від 13 вересня 2018 р.)

Адреса редакції: 40007, м. Суми, вул. Р.-Корсакова, 2.

E-mail: visnyk@fem.sumdu.edu.ua
<http://visnyk.fem.sumdu.edu.ua>

Свідоцтво про реєстрацію
КВ № 12517-1401Р від 27.04.2007 р.

Журнал зареєстровано як наукове фахове
видання з економічних наук (затверджено
наказом МОН України № 1279 від
06.11.2014 р.)

© Сумський державний університет, 2018

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ СЕРІЇ

Теліженко О. М. (головний редактор),
д-р екон. наук, професор, СумДУ, Україна;

Ілляшенко С. М. (заступник редактора),
д-р екон. наук, професор, СумДУ, Україна;

Магоні М., професор, Політехнічний
університет, м. Мілан, Італія;

Адамишин П., професор, Університет
м. Прешов, Словаччина;

Марченко Н., професор, Джольєт Джуніор
Коледж, США;

Єрмошенко М. М., д-р екон. наук, професор,
Національна академія управління, м. Київ,
Україна;

Бай С. І., д-р екон. наук, професор,
Київський національний торговельно-
економічний університет, м. Київ, Україна;

Боронос В. М., канд. екон. наук, професор,
СумДУ, м. Суми, Україна;

Буркинський Б. В., д-р екон. наук,
професор, Інститут проблем ринку та
економіко-екологічних досліджень НАН
України, м. Київ, Україна;

Васильєва Т. А., д-р екон. наук, професор,
СумДУ, м. Суми, Україна;

Данилишин Б. М., д-р екон. наук, професор,
академік НАН України;

Жулавський А. Ю., канд. екон. наук,
професор, СумДУ, м. Суми, Україна;

Карпіщенко О. І., канд. екон. наук,
професор, СумДУ, м. Суми, Україна;

Кислий В. М., канд. екон. наук, доцент,
СумДУ, м. Суми, Україна;

Ковальов А. І., д-р екон. наук, професор,
Одеський національний економічний
університет, м. Одеса, Україна;

Олійник Я. Б., д-р екон. наук, професор,
член-кореспондент АПН України, Київський
національний університет ім. Т. Г. Шевченка,
м. Київ, Україна;

Козьменко С. М., д-р екон. наук, професор,
Україна;

Кузнецова І. О., д-р екон. наук,
Одеський державний економічний
університет, м. Одеса, Україна;

EDITORIAL BOARD

Telizhenko O. M. (Editor-in-chief),
D.Sc., Ph.D., Professor, Sumy State University
(SSU), Sumy, Ukraine;

Ilyashenko S. M., (Deputy Editor),
D.Sc., Ph.D., Professor, SSU, Sumy, Ukraine;

Magoni, M., Professor, Politecnico di Milano,
Italia;

Adamišín P., Professor, University of Prešov
in Prešov, Slovak Republic;

Marchenko N., Professor, Joliet Junior
College, USA;

Yermoshenko M. M., D.Sc., Ph.D., Professor,
National Academy of Management, Kyiv,
Ukraine;

Buy S. I., D.Sc., Ph.D., Professor, Kyiv
National University of Trade and Economics,
Kyiv, Ukraine;

Boronos V. M., Cand.Econ.Sc., Professor,
SSU, Sumy, Ukraine;

Burkynskiy B. V., D.Sc., Ph.D., Professor,
Institute for Market Problems and Economic
and-ecological Research of the NAS of
Ukraine, Kyiv, Ukraine;

Vasilyeva T. A., D.Sc., Ph.D., Professor,
SSU, Sumy, Ukraine;

Danylyshyn B. M., D.Sc., Ph.D., Professor,
Academician of the NAS of Ukraine, Kyiv,
Ukraine;

Zhulavskiy A. Ju., Cand.Econ.Sc., Professor,
SSU, Sumy, Ukraine;

Karpishchenko O. O., Ph.D., Professor,
SSU, Sumy, Ukraine;

Kyslyi V. M., Ph.D., Senior Lecturer, SSU,
Sumy, Ukraine;

Kovalev A. I., D.Sc., Ph.D., Professor,
Odessa National Economic University,
Odessa, Ukraine;

Oliynyk J. B., D.Sc., Ph.D., Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Ukraine;

Kozmenko S. M., D.Sc., Ph.D., Professor,
Ukraine;

Kuznetsova I. O., D.Sc., Ph.D., Professor,
Odessa National Economic University,
Odessa, Ukraine;

Лепейко Т. І., *д-р екон. наук, професор,
Харківський національний економічний
університет, м. Харків, Україна;*

Мельник Л. Г., *д-р екон. наук, професор,
СумДУ, Україна;*

Мішенін Є. В., *д-р екон. наук, професор,
Сумський національний аграрний
університет, м. Суми, Україна;*

Прокопенко О. В., *д-р екон. наук,
професор, Україна;*

Телетов О. С., *д-р екон. наук, професор,
СумДУ, Україна;*

Ульянченко О. В., *д-р екон. наук, професор,
член-кореспондент НААН України,
Харківський національний аграрний
університет ім. В. В. Докучаєва, м. Харків,
Україна;*

Харічков С. К., *д-р екон. наук, професор,
СумДУ, Україна;*

Хлобистов Є. В., *д-р екон. наук, професор,
СумДУ, Україна;*

Байстриученко Н. О. (технічний секретар),
канд. екон. наук, СумДУ, Україна

Lepeyko T. I., *D.Sc., Ph.D., Professor,
Kharkiv National University of Economics,
Kharkiv, Ukraine;*

Melnyk L. G., *D.Sc., Ph.D., Professor,
SSU, Sumy, Ukraine;*

Mishenin E. V., *D.Sc., Ph.D., Professor,
Sumy National Agrarian University,
Sumy, Ukraine;*

Prokopenko O. V., *D.Sc., Ph.D., Professor,
Ukraine;*

Teletov O. S., *D.Sc., Ph.D., Professor,
SSU, Sumy, Ukraine;*

Ulianchenko O. V., *D.Sc., Ph.D., Professor,
Corresponding Member of the NAAS,
V. Dokuchaev Kharkiv National Agrarian
University, Kharkiv, Ukraine;*

Kharichkov S. K., *D.Sc., Ph.D., Professor,
SSU, Sumy, Ukraine;*

Khlobystov Y. V., *Ph.D., Professor,
SSU, Sumy, Ukraine;*

Baistriuchenko N. O. (Technical Secretary),
Ph.D., SSU, Sumy, Ukraine

ЗМІСТ

Таранюк Л.М., Макаренко Т.Ю. Державна підтримка українського експорту: стан та напрямки розвитку	7
Теліженко О.М., Сотник М.І., Байстриюченко Н.О. Відносна оцінка ефективності витрат на державне управління охороною навколишнього середовища	17
Нешева А.Д. Екологізація транспортної інфраструктури міста як невід’ємна складова сталого розвитку України	22
Алфавваз Осама Фавваз Соуд. Управління процесом оцінки якості освітніх послуг у вишому навчальному закладі	33
Жулавський А.Ю., Нишпоренко Є.В. Екологічний фактор в економіці домогосподарств	40
Опанасюк Ю.А., Машина Ю.П., Шульга К.О. Підвищення конкурентоспроможності закладів громадського харчування у Сумському регіоні	46
Євдокимова А.В., Ключова Г.І., Лантушенко Д.С. Особливості взаємодії зацікавлених сторін при реалізації event-проекту	54
Павленко О.О., Мартинець В.В., Рибальченко С.М. Еколого-орієтований кластерний підхід до розвитку об’єднаних територіальних громад	60
Дзеверіна К.С., Ковальов Б.Л., Ковач В.О., Богомолова К.В. Оцінювання впливу тіньового сектору на макропоказники національної економіки	65
Затонацька Т.Г., Решетняк Я.В. Макроекономічна стабільність: аспекти децентралізації	72
Шимановська-Діанич Л.М., Манжура О.В., Яхно Т.П. Соціальна відповідальність бізнесу у контексті формування постіндустріальної економіки в Україні	80
Ярошенко І.В. Формування стратегії розвитку лісопромислового комплексу України	89

Васильєва Т.А., Касьяненко В.О., Захаркін О.О., Захаркіна Л.С. Оцінювання рівня інноваційної автономії регіону в системі державного регулювання економічного розвитку регіонів	95
Васильєва Т.А., Полях С.С. Банківський ритейл: захист інтересів клієнтів	101
Леонов С.В., Крухмаль О.В. Ефективність кредитно-інвестиційної стратегії банку в умовах трансформаційних змін в банківській системі	107
Виговська Н.Г., Гавришенко О.С. Забезпечення фінансової стійкості як головна умова фінансової безпеки підприємств	114
Борнос В.М., Басанцов І.В., Гуменна Ю.Г. Модернізація державного фінансового контролю в Україні як важливий крок на шляху до євроінтеграції	123
Славкова О.П., Кіріл'єва А.В. Державне регулювання розвитку національної економіки України	132
Шликова В.О. Інститути розвитку як інструмент державного регулювання: світовий досвід та перспективи для економіки України	139
Дорофєєв О.В. Трансформація концепції управління суб'єктами аграрного виробництва України	149
Гончаренко Т.П. Теоретичні основи портфельного аналізу як одного з інструментів стратегічного управління діяльністю банківських установ	154
Рубанов П.М. Можливості участі банків у моделях peer-to-peer кредитування	167
Чортюк Ю.В., Євдокимова А.В., Пімоненко Т.В. Зелені smart-city в Україні: як поєднати реалії вітчизняного підприємництва та стандарти ЄС	174
Дудченко В.Ю. Незалежність центрального банку: теоретичні аспекти	182
Стоянець Н.В. Визначення релевантних факторів управління сталим розвитком аграрного сектору економіки через екологічний канал	191

УДК 339.5+339.9]-025.7(477)

**ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА УКРАЇНСЬКОГО ЕКСПОРТУ:
СТАН ТА НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ**

Л. М. Таранюк¹, д-р екон. наук, професор, професор кафедри економіки та бізнес-адміністрування, Сумський державний університет;

Т. Ю. Макаренко², студент Навчально-наукового інституту фінансів, економіки та менеджменту імені Олега Балацького, Сумський державний університет

*¹⁻²Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна
E-mail: Lnt@ukr.net*

Зовнішньоекономічні відносини будь-якої держави є невід'ємною складовою частиною національної економіки. Вона є одним із факторів інтеграції країни в систему світового господарства та дозволяє їй розширювати можливості виробництва і споживання, посилювати конкуренцію і таким чином впливати на економічне зростання. Україна перебуває на новому етапі входження в систему світових господарських зв'язків, і від того, як цей процес буде відбуватися, залежатиме не лише динаміка розвитку зовнішньої торгівлі держави, а й темпи росту цілої національної економіки. Авторами проаналізовано основні показники зовнішньоекономічної діяльності України та зроблено висновки щодо факторів впливу на зміни даних показників. Визначено основні проблеми та важелі державної підтримки експортерів в Україні. Досліджено зарубіжний досвід державної підтримки власних експортерів, який надає змогу визначити систему підтримки експорту в різних країнах світу. Сформовано напрямки дії щодо державної підтримки українського експорту, яка спрямована на підвищення рівня експортноорієнтованої діяльності вітчизняних підприємств.

***Ключові слова:** зовнішня торгівля, експорт, конкурентоспроможність, інновації, зростання економіки.*

DOI: 10.21272/1817-9215.2018.1-01

Абревіатури:

СОТ – Світова організація торгівлі;

МВФ – Міжнародний валютний фонд;

ВВП – Внутрішній валовий продукт.

ВСТУП

Для розуміння питання щодо державного регулювання експорту, необхідно визнати, що Україна на сьогодні займає нішу, яка близька до чверті відсотка (0,26%) від усього обсягу світової торгівлі. Для країни, що має 0,56 % світового населення, займає 0,4 % суші з одними із найродючішими землями у світі, має достатньо велику кількість корисних копалин і ресурсів та претендує на приєднання (приблизнення) до високорозвинених країн Євросоюзу, безумовно це мало. Відставання більше ніж у 2 рази від середньосвітового показника участі у світовій торгівлі, та й те досягнуте за

рахунок експорту здебільшого сировини, дає чітку оцінку хворобливого стану української економіки. Сотні років залежності від Російської імперії, десятки років радянського комунізму, корупційно-олігархічне правління державою впродовж 26 років незалежності ввели у тяжкий стан прагнення українського народу зайняти достойне місце серед розвинутих країн світу. Можна наводити безліч статистичної інформації, але зазначені чинники негативно впливають на формування передового місця України у світовій торгівлі. Зрозуміло, що імпорту товарів до України не потребує ніякої активізації. Покращення стану української економіки, зростання рівня розвитку продуктивних сил, підвищення добробуту пересічних українців автоматично призведе до зростання імпорту. Складніше бути з експортною діяльністю суб'єктів господарювання. Тому дослідження процесу експортної діяльності компаній в контексті державного його регулювання є вкрай актуальною задачею в умовах нестабільної ринкової економіки та ситуації невизначеності, які сьогодні присутні в економічній системі України.

Постановка проблеми. Відставання України від провідних країн світу у сфері нарощування середньо- та високотехнологічного експорту є однією з найбільш суттєвих проблем економічного розвитку нашої держави на сучасному етапі. Також слід додати падіння обсягів вітчизняної продукції, яка має високий рівень доданої вартості і яка може мати високий рівень конкурентоспроможності на світових ринках. Виправити дану ситуацію можна шляхом активнішого адресного застосування механізмів та інструментів державної підтримки експорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання пошуку дієвих важелів державної підтримки експорту з урахуванням вимог СОТ останнім часом посідають одне з чільних місць у науковій західній економічній літературі. Їм присвячено низку праць фахівців МВФ та Національного бюро економічних досліджень США [1, 2, 3, 4, 5, 6]. На жаль, у вітчизняній науковій літературі зазначені питання висвітлено недостатньо. За великої кількості розробок, а саме праці Крючкової І. [7] Унковської Т., Данилової К. [8], Шевчука В. [9], Корнієнка Є., Рябокін М. [10], Василенка Ю., Василенка Д. [11] присвячені факторному аналізу тенденцій розвитку експорту з України та його структури. Щодо питань розвитку системи державної підтримки експорту зовсім мало приділяється уваги з боку вітчизняних наукових шкіл.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проаналізувавши досліджувану тематику, необхідно відзначити, що в Україні відсутній механізм дієвої підтримки експорту з боку держави, а дії українського уряду щодо вирішення вказаної проблеми не є системними, та не мають чіткої та виваженої програми. Автори, базуючись на прикладах провідних країн світу, вказують на необхідність розробки та впровадження державної програми підтримки експорту в Україні.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є аналіз стану державної підтримки українського експорту, дослідження тенденцій її розвитку та розробка шляхів покращення державного регулювання експортної діяльності в Україні.

Основними завданнями дослідження є:

- проаналізувати основні показники зовнішньоекономічної діяльності України;
- визначити основні проблеми та важелі державної підтримки експортерів в Україні;
- дослідити зарубіжний досвід державної підтримки власних експортерів;
- сформулювати напрямки дій щодо державної підтримки українського

експорту.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Враховуючи сучасний низький рівень внутрішнього споживання українських ринків, відносно швидке зростання ВВП можливе лише за рахунок постійного росту експорту українських товарів на світові ринки. У сучасних умовах виникає необхідність активної участі компаній України у світовій торгівлі, з метою підвищення рівня власного товарного обороту між іншими країнами та сприяння проведенню структурних перебудов вітчизняної економіки в більш стислі строки.

Проаналізуємо динаміку розвитку економічних відносин України зі світом. Для порівняння не можливо використовувати і порівнювати показники до 2014 р., оскільки на той час країна не була обтяжена проведенням антитерористичної операції, мала інші територіальні та виробничі показники (АР Крим, Донбас). Тому порівняємо показники першого півріччя 2017 року з відповідними значеннями показників першого півріччя 2016 року. Цей період можна вважати більш менш стабільним та об'єктивним для порівняння.

Підсумки зовнішньої торгівлі України в поточному році хоча ще і не досягли тих тенденцій розвитку, які були до кризових часів, однак порівняно з минулим роком спостерігаються деякі позитивні зрушення. Це дає позитивні перспективи на перехід зовнішньо-економічної діяльності країни у короткостроковій перспективі на більш високий рівень свого розвитку.

У січні-червні 2017 року загальна вартість українського товарного експорту склала 20,7 млрд. доларів США (або 17,5 млрд. євро), що на 24,2% більше порівняно з аналогічним періодом минулого року, в якому цей показник становив 15,1 млрд. євро [12].

Проте в порівнянні з показниками 2016 року, що становили 15,7 млрд. євро, імпорт товарів в Україну зріс упродовж першого півріччя 2017 року на 29,9% та склав 22,5 млрд. доларів США (або 19,1 млрд. євро). Слід зазначити, що у січні-березні 2017 року приріст експорту товарів становив 34,4%, а імпорту – 27,3% [12]. Тобто можна констатувати, що у першому кварталі 2017 року відбулося прискорення темпів імпорту та суттєве уповільнення темпів експорту. На нашу думку, це пов'язано з максимальним використанням українських виробників експортних квот на початку фінансового року.

З результатами першого півріччя 2017 року зберігається негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами – «мінус» 1,9 млрд. доларів США (або «мінус» 1,6 млрд. євро) тоді, коли в цей же період у 2016 році воно складало лише «мінус» 0,6 млрд. євро [12].

У 2017 році, як і зазвичай, найвищу питому вагу у структурі українського експорту займають сировинні товари (аграрна продукція, залізорудна сировина та металопродукція) – понад 65%. Цей показник зменшився в порівнянні з попереднім 2016 роком, коли він становив загалом понад 70%, що являє собою досить позитивну зміну, адже зростає доля готової продукції, ціна якої набагато більша, а отже, і дохід також [12].

Основними позиціями імпорту в Україну в першому півріччі 2017 року залишаються паливні ресурси – 23% (16% у 2016 р.), машини та обладнання – 18% (20% у 2016 р.) та продукти хімічної промисловості – 17,5% (16% у 2016 р.) [12]. Тобто кількість імпортованого товару зросла (за винятком машин та обладнання), що є негативним для національної економіки.

Основним торговельним партнером України у I півріччі 2017 року залишається Євросоюз, частка якого в експорті становить понад 39,8% (майже 7,0 млрд. євро), тоді як в цей же період 2016 року він склав лише 39%. Частка Євросоюзу в українському імпорті становить на сьогоднішній день 42,3% (майже 8,1 млрд.

євро), коли аналогічно в 2016 році – 44%. Друге місце у зовнішньоторговельному обороті України посідає Росія, третє – Китай [12].

Відносно поліпшення ситуації дійсно є відносним, оскільки за цей час політико-економічні відносини України з Євросоюзом, світовими торговельними організаціями та об'єднаннями набули певних позитивних зрушень, і це стало причиною зростання рівня товарообігу між Україною та країнами ЄС. Дослідимо це питання та сформуємо оцінку діям держави, які спрямовані на підтримку українських експортерів.

Одним з цілеспрямованих офіційних документів, що став на допомогу українським експортерам з боку держави, була «Концепція створення системи державної підтримки експорту України», яка затверджена Розпорядженням КМУ № 586-р від 01.08.2013 р. [13].

Концепція вирішувала шляхи ліквідації наступних проблем:

- низька товарна та географічна диверсифікованість українського експорту;
- невідповідні умови кредитування експорту та високі ризики ресурсних втрат під час здійснення експортних операцій;
- низька конкурентоспроможність вітчизняної продукції;
- недостатній рівень інвестування в модернізацію та створення експортоорієнтованих виробництв;
- відсутність механізму ефективного впровадження новітніх технологій;
- недостатній розвиток та впровадження систем сертифікації, управління і контролю якості;
- відсутність дієвої системи державної підтримки експортерів [13].

Реалізація концепції забезпечила впровадження інституційних, організаційних, інформаційних, фінансових заходів, зокрема:

- оптимізація товарної структури експорту у напрямі нарощення частки продукції з високим рівнем доданої вартості, зокрема шляхом стимулювання розвитку високотехнологічних та наукомістких виробництв;
- географічна диверсифікація традиційного експорту товарів українського походження, що ґрунтується на аналізі попиту на закордонних ринках та виявленні найбільш перспективних з них;
- впровадження нових сучасних підходів до існуючого механізму представництва зовнішньоекономічних інтересів України за кордоном;
- запровадження механізму державної фінансової підтримки експортної діяльності (кредитування, гарантування та страхування експорту);
- забезпечення комплексної інформаційної підтримки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;
- формування механізму впровадження результатів науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок та налагодження випуску нових видів вітчизняної продукції з метою її експорту на зовнішній ринок;
- покращення умов для залучення інвестиційних коштів з метою модернізації експортоорієнтованих виробництв;
- удосконалення законодавства щодо державної підтримки українських експортерів під час їх участі у міжнародних тендерах за кордоном;
- надання державної підтримки вітчизняним товаровиробникам для участі у міжнародних виставково-ярмаркових заходах;
- розвиток та впровадження систем сертифікації, управління і контролю якості;
- підтримка розвитку інфраструктури вітчизняного агропромислового комплексу, надання сприяння у розширенні ринків збуту агропромислової продукції, в тому числі шляхом використання можливостей дипломатичних установ України за кордоном;

- сприяння вдосконаленню матеріально-технічної бази виробництв фармацевтичної галузі і медичного устаткування та просуванню їх продукції на нові ринки і закріплення позицій на вже освоєних;

- стимулювання розвитку виробництва та експорту продукції високотехнологічних галузей України, зокрема авіабудування, суднобудування, оборонно-промислового комплексу, космічної галузі тощо;

- підтримка розвитку транспортної інфраструктури та просування логістичних послуг [13].

Вказана концепція діяла протягом 2013-2015 рр., але її реалізація відбувалася частково.

Реальні результати дій українських урядів щодо підтримки експортерів протягом останніх років викладемо в таблиці 1.

Таблиця 1 – Підтримка експортерів з боку української держави (систематизовано авторами на основі [12, 13, 14])

Подія	Дата	Результат
Вступ України до СОТ	16 травня 2008 р.	- одночасне покращення умов торгівлі із більш як 150 країнами світу, на частку яких припадає понад 95% світової торгівлі; - зменшення тарифних і нетарифних обмежень доступу українських товарів на товарні ринки країн-членів СОТ; - отримання можливості захисту інтересів українських виробників.
Асоціація України та Європейського Союзу	1 вересня 2017 р.	- змога перейти від партнерства і співробітництва з ЄС до політичної асоціації та економічної інтеграції; - передбачає створення по суті зони вільної торгівлі між двома сторонами.
Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою	14 березня 2017 р.	- безмитний доступ для українських експортерів до 98 відсотків товарних ринків Канади; - перехід до повної лібералізації імпорتنих мит.
Угода про спрощення торгівлі товарами в рамках СОТ	22 лютого 2017 р.	- лібералізація світових торговельних процедур; - скорочення витрат на глобальну торгівлю щонайменше на 14 %; - можливість ліквідувати частину торговельних бар'єрів, що перешкоджають реалізації українського експортного потенціалу.
Підписання членами ГУАМ квадратного Протоколу про сприяння координації в рамках ЗВТ	27 березня 2017 р.	- створення зони вільної торгівлі між державами-членами ГУАМ; - взаємне визнання деяких результатів митних формальностей.
Угода про технічне та фінансове співробітництво з Норвегією	22 березня 2017 р.	- передбачає умови фінансового запозичення та технічної допомоги уряду Норвегії; - визначає механізм схвалення проєктів технічної допомоги, субсидій, привілеїв та імунітетів для норвезької сторони в рамках зазначеного проєкту.

V раунд переговорів між Україною та Ізраїлем про прийняття угоди вільної торгівлі	8-9 березня 2017 р.	- створення плану міжсесійної роботи; - домовленість провести наступний раунд переговорів цього року у Києві.
---	---------------------	--

Більшість перерахованих заходів з державної підтримки експортних операцій відбулися саме у 2017 році. Як бачимо, дії українського уряду не стоять на місці, але ці дії мають не завжди системний, чіткий та своєчасний характер.

Для прикладу розглянемо як реалізовано державну підтримку експорту в провідних країнах світу, де використовуються різні системи заохочення національного експорту та існують спеціальні організації, завданням яких є забезпечення розвитку експорту, починаючи з інформаційної допомоги і закінчуючи прямим фінансуванням. Відповідні дані наведено в таблиці 2.

Таблиця 2 – Державна підтримка експорту у різних країнах світу (систематизовано авторами на підставі [14])

Країна	Система підтримки національного експорту
1	2
Франція	- державне фінансування експорту здійснюється відповідно до спеціальних правил за участі й жорсткого контролю державних і напівдержавних кредитно-фінансових організацій: Банку Франції, Французького банку зовнішньої торгівлі і банку «Credit National»; - процедура отримання експортного кредиту істотно спрощена: потрібно лише чотири підписи: експортера, банку, що видав кредит, зовнішньоторговельного банку і страхової компанії; - діюча система дає змогу французьким експортерам користуватися кредитами як для фінансування самого експорту, так і експортного виробництва.
Фінляндія	Широкого поширення набула така форма державного стимулювання, як субсидування експортера: <ul style="list-style-type: none"> • короткострокове фінансування експорту; • кредитування експортером імпортера; • кредити на розвиток так званого нового експорту; • середньо- і довгострокове кредитування експорту. Однією з основних форм фінансування експорту є також страхування й гарантування експортних надходжень: <ul style="list-style-type: none"> • гарантія на випадок неплатежу імпортера (L-гарантія); • гарантія для забезпечення кредиту (P-гарантія); • гарантія фінансовим установам (F-гарантія); • зустрічна гарантія (B-гарантія); • гарантія інвестицій від політичного ризику (I-гарантія); • гарантія по акредитивам (D-гарантія); • K-гарантії.
Південна Корея	- запровадження системи множинних валютних курсів; - надання прямої фінансової допомоги; - дозвіл використовувати зароблену валюту на імпорт потрібних товарів; - розширення можливостей брати кредити в іноземній валюті; - послаблення щодо імпортного контролю, надання тарифних пільг.

<p>Китай</p>	<p>- стимулювання національного експорту виробів з високим вмістом доданої вартості через Китайську корпорацію страхування експортних кредитів (Sinasure):</p> <ul style="list-style-type: none"> • страхування коротко-, середньо- і довгострокових експортних кредитів; • страхування китайських інвестицій за кордоном; • надання гарантій, стягнення комерційної заборгованості; • оцінка кредитоспроможності торгових партнерів.
<p>Бразилія</p>	<p>Стимулюванням експорту займаються Міністерство розвитку, промисловості й зовнішньої торгівлі та Міністерство туризму:</p> <ul style="list-style-type: none"> • надання експортерам необхідної комерційної та іншої інформації; • сприяння експорту малих і середніх фірм; • розвиток нових видів експортної діяльності; • диверсифікація експорту; • підвищення конкурентоспроможності бразильської продукції.
<p>Казахстан</p>	<p>- створено Державну корпорацію страхування експортних кредитів та інвестицій; - відхід від сировинної спрямованості економіки країни і розвиток експортоорієнтованих виробництв у її високотехнологічному секторі.</p>

Дослідивши вітчизняний та закордонний досвід державного регулювання експортноорієнтованої діяльності потрібно відзначити, що основними чинниками, що стримують процес формування ефективної системи державної фінансової підтримки експорту в Україні є наступні:

- неефективна законодавчо-нормативна база експортоорієнтованої діяльності;
- необхідність сплачувати страхові платежі за рахунок чистого прибутку компаніями-експортерами;
- складність оформлення кредитної операції для підприємств-експортерів, у зв'язку з високими відсотками для вітчизняного бізнесу;
- необхідність додаткових гарантійних інструментів від підприємств-партнерів, які оформляються іноземною мовою на основі законодавства зарубіжних країн;
- політика НБУ щодо валютної виручки експортерів (обов'язкове повернення 75% валютної виручки до НБУ з подальшою транзакцією у гривні).

Враховуючи світовий досвід у цій сфері основними напрямками розвитку системи державної підтримки експорту в Україні мають стати використання бюджетних форм підтримки національних експортерів, а саме:

- кредитно-страхова підтримка розвитку високотехнологічних та інноваційних експортоорієнтованих виробництв;
- надання податкових пільг виробникам – експортерам високотехнологічної продукції;
- розробка і фінансування програм розвитку пріоритетних експортоорієнтованих проектів у межах спеціально створених фондів;
- адміністративно-організаційна підтримка національних виробників;
- ухвалення міждержавних документів щодо координації єдиних принципів страхування ризиків, здійснення валютного і експортного контролю;

– створення сприятливих умов для організації двосторонніх і багатосторонніх торговельно–промислових палат, бізнес–центрів і представництв у країнах Євросоюзу та СНД [14].

Разом з тим, для забезпечення ефективного функціонування системи державного гарантування експорту в Україні необхідно додати наступні напрями розвитку державного регулювання українського експорту:

– вдосконалювати законодавчу базу (в частині віднесення на собівартість продукції підприємств–експортерів страхових внесків);

– нарощувати обсяги державних гарантій за мінімізації участі держави у фінансуванні проектів (контрактів), активніше залучати приватних інвесторів для фінансування під державні гарантії (досвід ECGD, Великобританія);

– встановити порядок надання державних гарантій на трирічний бюджетний період з можливістю їх корегування при ухваленні закону про бюджет на відповідний рік;

– переглядати і розширювати щорічно перелік іноземних держав, до яких спрямовується експорт промислової продукції та надається державна гарантійна підтримка;

– працювати над спрощенням механізмів і процедури надання гарантій, зменшувати перелік необхідних документів і скорочувати терміни їх розгляду;

– налагодити систему оцінки проектів за їх значимістю для розвитку українського експорту і можливості відновлення втрачених або опанування нових позицій на зарубіжних ринках;

– визнати пріоритетним напрямом державної фінансової підтримки експортоорієнтовані науково–дослідні й експериментальні роботи, освоєння наукоємної й високотехнологічної продукції, закупівлі обладнання для розвитку експортного виробництва (термін кредитів визначається відповідно до терміну окупності проектів);

– розглянути можливість першочергового надання кредитів на виробництво експортної продукції з тривалим циклом виробництва, включаючи закупівлю сировини і матеріалів, які не виробляються в Україні;

– раціонально розподіляти ризики між усіма учасниками проекту (державна має відповідати тільки за ті ризики, які вона контролює), що сприятиме їх мінімізації й спонукатиме приватних інвесторів до більш виваженої поведінки;

– уникати практики надання повних державних гарантій щодо зв'язаних іноземних кредитів, оскільки такі кредити можуть негативно впливати на проекти, що фінансуються (некоректна оцінка ефективності операції, нереалістичне техніко–економічне обґрунтування, необґрунтовані показники окупності тощо);

– наділити агента уряду (уповноважений банк) правом достатньо високої самостійності в ухваленні рішень за наданням фінансових гарантій (за чітко встановленими правилами);

– сприяти розвитку консалтингової інфраструктури, насамперед, компаній, що надаватимуть інформаційні послуги, зокрема збиратимуть інформацію щодо ділової репутації підприємств [14].

Зазначене вище є звичайною практикою державного регулювання експорту за кордоном, такі механізми працюють у більшості розвинених країн світу. Тому автори вважають за необхідним перейняти закордонний досвід стосовно підтримки експорту та реалізовувати дані напрями розвитку державної підтримки експорту у вітчизняних умовах господарювання.

Збільшення експорту неможливе без розвитку української промисловості, модернізації виробництва українських товарів, залучення інноваційних розробок та технологій. На жаль, цього гасла не достатньо для системної модернізації українських підприємств. На думку авторів потрібно створити умови, що дадуть поштовх до такої модернізації, в тому числі з боку держави, а саме:

- лібералізація відносин між підприємством та працівником. Необхідно дати можливість підприємству більш вільних дій на ринку робочої сили, формуючи мотивацію працівника до працевлаштування на даному підприємстві;

- зниження податкового навантаження компаній має дати поштовх притоку іноземних інвестицій, а з ними і сучасних інноваційних технологій та продуктів;

- лібералізація умов ведення бізнесу вітчизняними підприємствами-експортерами, яка призводить до зменшення кількості дозволів та ліцензій, погоджень;

- збільшення обсяг квот на українські товари, з подальшим зняттям квотування на всі групи товарів, створення зон вільної торгівлі з провідними країнами ЄС та світу, провадження ефективних реформ для створення позитивного іміджу України у світі.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ НАУКОВИХ РОЗРОБОК

Стан розвитку міжнародної торгівлі, а особливо експорту в Україні за своїми об'ємами значно відстає не тільки від розвинених країн світу, а й від середньостатистичних показників світової торгівлі. Однією з багатьох причин цієї проблеми є відсутність системного підходу щодо сприяння експортерам з боку держави. У статті авторами було проаналізовано економічний стан державного регулювання українського експорту, який має позитивну динаміку у першому півріччі 2017 року. Проведено аналіз кроків уряду України щодо реалізації зовнішньої торговельної політики протягом 2008–2017 рр. Висвітлено досвід провідних країн світу, які приділяють значну увагу покращенню власного експортного потенціалу, виділяючи на це більше ніж 1 % ВВП. Встановлено, що відсутність системного підходу у зовнішній торгівлі не спонукає на повне розкриття експортного потенціалу України. Вказана проблема потребує негайного вирішення. Авторами досліджено напрямки розвитку державного регулювання експорту, які ґрунтуються на світових практиках регулювання експортоорієнтованої діяльності та запропоновано власні напрямки дій на підтримку експорту з боку держави, що спрямовані на підвищення рівня розвитку української міжнародної торгівлі, виробництва, економіки і як наслідок добробуту громадян України. Перспективами подальших наукових досліджень має бути розробка дієвого економічного механізму державної підтримки експортоорієнтованої діяльності вітчизняних компаній різних галузей народногосподарського комплексу України.

SUMMARY

STATE SUPPORT OF UKRAINIAN EXPORTS: STATUS AND DIRECTIONS OF DEVELOPMENT

L. M. Taraniuk, Dr. Econ., professor, Professor of Department of Economics and Business-Administration;

*T. Y. Makarenko, student Sumy State University Oleg Balatsky Academic and Research Institute of Finance, Economics and Management
Sumy State University,*

2, Rimsky-Korsakov st, Sumy, 40007, Ukraine,

E-mail: Lnt@ukr.net

Foreign economic relations of any state is an integral part of the national economy. It is one of the factors of the country's integration into the world economy system and allows it to expand production and consumption opportunities, strengthen competition and thus influence economic growth. Ukraine is at a new stage of entering the system of world economic relations, and how this process will take place depends not only on the dynamics of the country's foreign trade development, but also on the growth rate of the entire national economy. The authors analyzed the main indicators of Ukraine's foreign economic activity and made conclusions regarding the factors influencing the changes in these indicators. The main problems and levers of state support of exporters in Ukraine are determined. The foreign experience of state support for own exporters has been studied, which makes it possible to determine the system of export support in different countries of the world. The directions of actions for state support of Ukrainian exports have been formed, which is aimed at increasing the level of export-oriented activity of domestic enterprises.

Keywords: foreign trade, export, competitiveness, innovations, economic growth.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Wang J. Officially Supported Export Credits in a Changing World / J. Wang, M. Mansilla, Y. Kikuchi, S. Choudhury *World Economic and Financial Surveys*. – July 1, 2005. Режим доступу: <http://www.imf.org>.
2. Stephens M. Export Credit Agencies, Trade Finance and South East Asia / M. Stephens // IMF Working Paper No. 98/175. – December 1, 1998. Режим доступу: <http://www.imf.org>.
3. Jarvis C. Officially Supported Export Credits: Developments and Prospects / C. Jarvis, M. Kuhn, B. Horváth // *World Economic and Financial Surveys*. – December 1, 1995. Режим доступу: <http://www.imf.org>.
4. Drummond P. Recent Export Credit Market Developments / P. Drummond // IMF Working Paper. – № 97/27. – March 1, 1997. Режим доступу: <http://www.imf.org>.
5. Rodrik D. Taking Trade Policy Seriously: Export Subsidization as a Case Study in Policy Effectiveness. / D. Rodrik – NBER Working Paper w4567. – December 1993. Режим доступу: <http://www.nber.org>.
6. Balat J. Realizing the Gains From Trade: Export Crops, Marketing Costs, and Poverty. / J. Balat, I. Brambilla, G. Porto – NBER Working Paper w13395. – September 2007. Режим доступу: <http://www.nber.org>.
7. Крючкова І. Цінова конкурентоспроможність економіки України / І. Крючкова // *Вісник НБУ*. – 2003. – № 9. – С. 6–9.
8. Унковська Т. Моделювання впливу валютних та цінових шоків на формування експорту. Ефект гістерезису / Т. Унковська, К. Данилова // *Вісник НБУ*. – 2006. – Серпень. – С. 59–63.
9. Шевчук В. Слабка гривня як чинник спаду промислового виробництва і погіршення торговельного балансу / В. Шевчук // *Вісник НБУ*. – 2002. – № 8. – С. 20–25.
10. Корнієнко С. Платіжний баланс України: основні тенденції та їх економічне значення / С. Корнієнко, М. Рябокін // *Вісник НБУ*. – 2005. – № 12. – С. 28–33.
11. Василенко Ю. Перебіг експорту при девальвації національної валюти / Ю. Василенко, Д. Василенко // *Економіст*. – 2002. – № 8. – С. 46–53.
12. Міжнародна торгівля товарами в Україні та Євросоюзі у I півріччі 2017 р. // Економічний дискусійний клуб. – 30.08.2017 р.
13. Розпорядження КМУ "Про схвалення Концепції створення системи державної підтримки експорту України" від 01.08.2013 № 586-р.
14. Белінська Я.В. Державна підтримка експорту: зарубіжний досвід та уроки для України / Я.В. Белінська // *Стратегічні пріоритети*. – 2008. – №3(8). – С. 120-131

Надійшла до редакції 21 січня 2018 р.

ВІДНОСНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИТРАТ НА ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

О.М. Теліженко¹, д.е.н, проф., професор кафедри управління

М.І. Сотник², д.техн.н, проф.,

Н.О. Байстрюченко³, к.е.н., доц., доцент кафедри управління

¹⁻³ *Сумський державний університет,*

Вул. Римського-Корсакова, 2, 40007, м. Суми, Україна;

Запропоновані науково-методичні підходи до оцінки відносної ефективності технологічних витрат та витрат на державне управління в галузі охорони навколишнього середовища. Проведені розрахунки свідчать про високу ефективність природоохоронних управлінських витрат у виробництві та розподіленні електроенергії, газу та води, роботі транспорту та зв'язку, в добувній промисловості.

DOI: 10.21272/1817-9215.2018.1-02

ВСТУП

Як свідчать наукові дослідження, категорія «економічна безпека» є багатокомпонентним поняттям, тому її доцільно розглядати як суму окремих складових елементів, поєднання яких формує її загальний рівень. Відповідно, її характеризують такі компоненти, як енергетична безпека, фінансова, інвестиційна, інноваційна, соціальна, інформаційна та ін.

Цілком очевидно, що обмежуватися розглядом виключно економічних загроз при забезпеченні стійкого соціально-економічного розвитку регіону не можливо. Необхідно враховувати і інші загрози. При такому підході проблемне поле економічної безпеки суттєво розширюється за рахунок екологічних, гуманітарних, соціальних та інших детермінант стійкого економічного розвитку.

Як правило, екологічна безпека розглядається як стійкий стан соціо-еколого-економічної системи, за рахунок оптимізації господарської діяльності, що дозволяє запобігти негативного впливу на життєдіяльність людини і відображається в політико-правовій захищеності інтересів громадянина, суспільства та держави від негативної діяльності, яка є реальною загрозою здоров'ю людей і функціонуванню екосистем [1].

Важливим є питання щодо структури екологічної безпеки. На наш погляд основними елементами структури екологічної безпеки є: об'єкти, суб'єкти забезпечення екологічної безпеки, державна і регіональна екологічна політика, система заходів (інструментів) її реалізації. Коли мова йде про державу як політичний інститут то вона, на наш погляд, виступає колективним суб'єктом екологічної безпеки, займаючи особливе місце і відіграючи особливу роль в її забезпеченні.

В цьому відношенні актуальним є питання оцінки ефективності управлінських рішень на державному рівні щодо забезпечення екологічної безпеки.

ПОСТАВЛЕННЯ ЗАВДАННЯ

В економічній теорії виділяють два основних підходи до забезпечення еколого-економічної безпеки регіону.

Відповідно до першого підходу проблема трактується як відхилення стану системи від встановлених норм і нормативів. Цей підхід є статичним, тому що він створює умови для закріплення деякого стану регіону (у тому числі економічного, техніко-технологічного, екологічного і т.д.), яке вважається безпечним.

Другий підхід пов'язаний з іншим розумінням проблеми, – зі змінами потреб людей і економічних систем. Цей підхід за своїми ознаками є динамічним, тому що процес зміни потреби є загальною причиною виходу соціо-еколого-економічної системи з рівноважного стану і пошуку нового стану рівноваги.

Очевидно, що категорія «еколого-економічна безпека» нерозривно пов'язана з категоріями національних потреб та національних інтересів.

Так, зокрема, в роботі [2] досліджуються питання ролі державноуправлінських механізмів у забезпеченні екологічної безпеки держави. Автор наголошує на необхідності суттєвого вдосконалення економічних, організаційних та інформаційних механізмів забезпечення екологічної безпеки держави.

Надзвичайно важливими, на наш погляд, є результати дослідження оприлюднені в роботі [3]. Автором розроблено науково-методичний підхід до формування організаційно-економічного механізму управління екологічною безпекою на засадах маркетингу. При цьому, запропоновано, як показник оцінки ефективності розробленого механізму, використовувати рівень екологічної безпеки регіону, співвіднесений із витратами на формування, підтримання функціонування та розвиток даного механізму. Такий підхід, на наш погляд, закладає підґрунтя дослідження ефективності управлінських витрат на забезпечення екологічної безпеки.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Забезпечення еколого-економічної безпеки регіону формулюється як визначення ефективного узагальненого вектора управління $U = \langle U^{екн}, U^{екл} \rangle$, який забезпечує досягнення мети G при заданому узагальненому еколого-економічному критерії K і обмеженнях Ω з урахуванням умов невизначеностей і ризиків. Змістовне наповнення категорії «еколого-економічна безпека» полягає в її позиціонуванні в системі безпеки як підсистеми, що поєднує в собі економічні і екологічні суб'єктно-об'єктні взаємодії, спрямовані на забезпечення сталого соціально-економічного розвитку суспільства. У рамках еколого-економічної безпеки ідентифікуються екологічно та соціально спрямовані дії інститутів влади як сукупність програмних установок сталого розвитку, що містять заходи еколого-економічної політики, сегментовані за їх значимістю у ліквідаційній здатності усунути або знизити загрози безпеки країни в цілому та її регіонів.

При дослідженні умов забезпечення еколого-економічної безпеки головна увага приділяється дослідженню вектору забруднень $y^q = y^q(t)$ та впливу на нього двох головних змінних, – технологічних витрат та витрат на забезпечення виконання функцій державного управління в галузі охорони навколишнього середовища. При цьому останні розглядаються, перш за все, як фінансове забезпечення організаційно-управлінських функцій державних інститутів, які забезпечують нормативний рівень еколого-економічної безпеки регіону [4].

Економічний критерій в загальному вигляді можна задати як:

$$Z_o = (Z_{\text{вир}} + Z_{\text{упр}}) - S_y + Y \rightarrow \min, \quad (1)$$

де Z_o – витрати приведені до річної розмірності; $Z_{\text{вир}}$ – технологічні витрати; $Z_{\text{упр}}$ – витрати на управління в галузі охорони навколишнього середовища; S_y – вартість продукту утилізації, Y – збиток, нанесений викидами шкідливих речовин (по кожному інгредієнту).

При цьому екологічний критерій можна представити у вигляді:

$$Q(y, k, m, \tau) \rightarrow \min, \quad (\cdot) \in \Omega \quad (2)$$

де $Q(y, k, m, \tau) = \sum_{i=1}^n Q_i(y, k, m, \tau)$ – сумарна концентрація від всіх джерел забруднення; $Q_i(y, k, m, \tau)$ – концентрація від i -го джерела забруднення, (y, k, m, τ) – вектор технолого-економічних змінних.

Таким чином, можна отримати еколого-економічний критерій як комбінацію у вигляді:

$$\langle Z_o, Q \rangle \rightarrow \min, \quad (3)$$

за умови $\Omega = \{y, k, m, \tau | Z_o(y, k, m, \tau) \leq Z_o^*, Q(y, k, m, \tau) \leq Q^*\}$,

де Z_o^* – максимально можливі витрати; Ω – область допустимих рішень; Q^* – гранично припустима концентрація забруднюючих речовин.

Враховуючи, що структурно до критерію (1) включаються технологічні витрати та витрати на управління в галузі охорони навколишнього середовища, з практичної точки зору важливою є оцінка відносної ефективності цих витрат щодо забезпечення умов (3).

Оцінка відносної ефективності технологічних витрат. З цією метою в роботі розглядається окремий промисловий (теплоенергетичний) об'єкт. З урахуванням критерію (5) досліджується взаємозалежність: яким чином змінюється показник приведенного навантаження на комплекс реципієнтів [5, с. 136-137] при зменшенні викидів із стаціонарних джерел на одну одиницю (тону) і на яке значення, при цьому, зростають технологічні витрати? (табл. 1).

Таблиця 1 - Відносна зміна атмосфероохоронних витрат та приведенного навантаження

Зміна викидів	Зміна приведенного навантаження	Зміна витрат	Відносна зміна витрат	Відносна зміна приведенного навантаження
172,83	3,22	2280	1,00582	1,0216
171,83	3,15	2299	1,00585	1,04
170,83	3,03	2307	0,029%	1,8%

З практичної точки зору аналіз модельного об'єкту свідчить, що при зменшенні викидів на одну одиницю (тону) приведене навантаження на комплекс реципієнтів зменшується на 1,8% відносно базового його значення. Таке зменшення забезпечується відповідним приростом технологічних витрат на 0,029% відносно базового значення. Це свідчить про високу економічну ефективність додаткових атмосфероохоронних витрат. Цілком очевидно, що має місце мінімізація цільового еколого-економічного критерію $\langle Z_0, Q \rangle \rightarrow \min$.

Разом з тим, оцінка відносної ефективності технологічних витрат містить ряд суттєвих припущень. По-перше, співвідношення атмосфероохоронних витрат та рівня приведеного навантаження на комплекс реципієнтів приймається як середньогалузеве. Таке припущення може бути цілком прийнятним для макроекономічних розрахунків. По-друге, до критерію (1) включаються технологічні витрати та витрати на управління в галузі охорони навколишнього середовища. При цьому залишається не вирішеною проблема виділення і оцінювання ефективності управлінських витрат.

Виходячи із загальної моделі оцінювання ефективності управлінських витрат як відношення економічного ефекту до сумарних річних витрат на управління, пропонується результуючу складову розглядати як відповідне зниження рівня приведеного навантаження на комплекс реципієнтів, а витрати на державне управління приймати за офіційними статистичними даними (метод «витрати – випуск») в розрізі видів економічної діяльності в структурі проміжного споживання (табл. 2).

Таблиця 2 – Відносний коефіцієнт ефективності природоохоронних управлінських витрат

Показники	Види економічної діяльності							
	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	Рибальство, рибництво	Добувна промисловість	Переробна промисловість	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	Будівництво	Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	Діяльність транспорту та зв'язку
Проміжне споживання, млн. грн.	42272	457	20478	233760	18090	15548	23275	24903
Витрати на державне управління, млн. грн.	19	3	79	703	200	14	38	244
Питома вага витрат на державне управління, %	0,045	0,065	0,39	0,3	1,1	0,09	0,16	0,98
Відносний коефіцієнт ефективності природоохоронних управлінських витрат	1,0	1,5	8,7	6,7	24,5	2,0	3,6	21,8

Відносний коефіцієнт ефективності природоохоронних управлінських витрат був розрахований як середньозважене значення середньогалузевого коефіцієнту ефективності природоохоронних витрат $(1,8/0,029 = 62,1)$ за показником питомої ваги витрат на державне управління та з урахуванням витрат на охорону навколишнього

природного середовища підприємствами, організаціями та установами в 2017 році 18490,7 млн. грн.

ВИСНОВКИ

Значення відносного коефіцієнту ефективності природоохоронних управлінських витрат свідчить про високу їх ефективність у виробництві та розподіленні електроенергії, газу та води, роботі транспорту та зв'язку, в добувній промисловості.

При цьому, забезпечення екологічної безпеки полягає у дотриманні інтересів всіх агентів господарської діяльності, населення і ресурсно-екологічною витривалістю (асеміляційним потенціалом) території. Цілком очевидно, що високий коефіцієнт ефективності природоохоронних управлінських витрат свідчить про необхідність підвищення ролі і статусу державного управління в галузі охорони навколишнього середовища.

SUMMARY

Proposed scientific and methodical approaches to the estimation of relative efficiency of technological expenses and expenses on state management in the field of environmental protection. The performed calculations show the high efficiency of environmental management costs in the production and distribution of electricity, gas and water, transport and communication, and in the extractive industry.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Хлобистов С.В. Підходи до створення управлінської системи екологічної безпеки регіону / С.В. Хлобистов, І.В. Шевченко // Економічні науки. Серія: Регіональна економіка. – 2009. – Вип. 6, Ч. 2. – С. 20-28.
2. Омаров А. Е. Управлінські механізми державної політики забезпечення екологічної безпеки // Теорія та практика державного управління. – 2016. – № 3(54). – С. 1-7. Режим доступу – <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2016-3/doc/5/01.pdf>
3. Кучмійов А. В. Механізм управління екологічною безпекою економічних систем на засадах маркетингу // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – №2. – С. 251-259. Режим доступу - http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2013_2_251_259.pdf
4. Федірко В.М. Оцінка відносної ефективності витрат на управління в галузі охорони навколишнього середовища / Економіка та менеджмент: перспективи розвитку: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 22-24 червня 2012 року / за заг. ред. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – С. 143-144.
5. Телиженко А.М. Экономика чистого воздуха: международное управление. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2001. – 326 с.

Надійшла до редакції 18 лютого 2018 р.

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ МІСТА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

А. Д. Нешева¹, аспірант,

¹ *Сумський державний університет,
Вул. Римського-Корсакова, 2, 40007, м. Суми, Україна;*

У рамках даної статті було визначено, що найбільш нагальною екологічною проблемою України на даний момент є забруднення повітря парниковими газами, 75% яких складають викиди вуглекислого газу (CO₂). Було створено економіко-математичну модель за допомогою застосування STATA, яка б дозволила визначити фактори, які найбільш сильно впливають на забруднення атмосферного повітря CO₂ в Україні та спрогнозувати його зміну у випадку зменшення/збільшення пояснюючих змінних. Завдяки проведеному регресійному аналізу було визначено, що найбільш важливим фактором впливу на рівень забруднення атмосфери CO₂ є обсяг енергоспоживання. На другому місці – площа лісів. На третьому – обсяг промислового виробництва. На четвертому – пасажироперевезення (забруднення спричинені транспортними засобами) та на п'ятому – кількість населення (забруднення спричинені щоденною діяльністю людини та ін).

Ключові слова: сталий розвиток, екологізація, транспортна інфраструктура, вуглекислий газ, регресійний аналіз.

DOI: 10.21272/1817-9215.2018.1-03

ВСТУП

У вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку на якому Підсумковим документом Саміту «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» було затверджено 17 Цілей Сталого Розвитку та 169 завдань. Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. [1] Таким чином, питання сталого розвитку в Україні набуло ще більшої актуальності та є на порядку денному кожного органу державної влади.

У рамках концепції сталого розвитку, сучасний стан суспільства, з його постійно зростаючим антропогенним впливом на навколишнє середовище, вимагає від споживачів, виробників та держави реалізації змін, що сприятимуть зменшенню негативного впливу людства на довкілля, при цьому залишаючи незмінним, або ж підвищуючи рівень задоволення потреб суспільства. Мається на увазі, що якщо раніше в основу будь-яких дій людини ставилися економічні пріоритети, то сьогодні на перший план мають виходити ще й екологічні та соціальні цілі.

Одним із підходів, що можуть бути використані в Україні для досягнення цілей сталого розвитку є екологізація. Інакше кажучи, на нинішньому етапі, кожне рішення щодо освоєння нових або модернізації старих виробництв, впровадження нових технологій, тощо, необхідно оцінювати з позиції зменшення негативного впливу на довкілля.

За цих обставин особливо актуальним є, використовуючи методи економіко-математичного моделювання, визначення найбільш критичних та деструктивних сфер діяльності економіки країни, покращення та екологізація яких сприятиме

забезпеченню сталого розвитку України, а саме досягненню визначених на Саміті ООН зі сталого розвитку Цілей Сталого Розвитку.

ПОСТАНОВЛЕННЯ ЗАВДАННЯ

Метою даної статті є визначення найбільш нагальних екологічних проблем України та найбільш забруднюючих та деструктивних сфер економічної активності населення, а також встановлення залежності між ними для виявлення перспективних напрямів для екологізації.

В рамках даної статті необхідно створити економіко-математичну модель, яка б дозволила визначити фактори, які найбільш сильно впливають на забруднення атмосферного повітря CO₂ в Україні та спрогнозувати його зміну у випадку зменшення/збільшення пояснюючих змінних.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сьогодні, Україна належить до групи країн зі складними проблемами довкілля. Вони є типовими, з одного боку, для країн, що розвиваються (незбалансоване використання та вичолощення природних ресурсів), а з іншого – для індустріально розвинених країн (забруднення довкілля промисловою діяльністю). [2]

Під час більш детального аналізу екологічного стану України, було визначено, що на даному етапі найбільш небезпечною та нагальною є проблема забруднення атмосфери парниковими газами, а отже саме визначення причин виникнення цієї проблеми було обрано за мету для розробки нашої моделі.

За своєю суттю, парниковий газ (англ. Greenhouse gas) це газ, що поглинає теплове випромінювання поверхні Землі і хмар (інфрачервона радіація) і відбиває його назад до Землі [3].

До основних парникових газів в атмосфері Землі відносяться пари води (H₂O), вуглекислий газ (CO₂), закис азоту (N₂O), метан (CH₄), озон (O₃), гексафторид сірки (SF₆), гідрофторвуглець (ГФУ) і перфторвуглероди (ПФУ) [3].

Забруднення парниковими газами характерне для усіх країн світу в тій чи іншій мірі. Залежно від характеру економіки країни, її географічного положення, рівня розвитку тощо, обсяги парникових газів, що викидаються в атмосферу кожною країною значно відрізняються. Відрізняється також і склад парникових викидів – основні гази-забруднювачі. Деякі більш промислово-орієнтовані країни характеризуються більшою часткою викидів вуглекислого газу, тоді як більш сільськогосподарсько-орієнтовані – більшою часткою викидів метану.

Коли мова йде про Україну, варто зазначити, що з 1990 року відзначається значний спад обсягів викидів парникових газів, що спричинено значним скороченням обсягів виробництва.

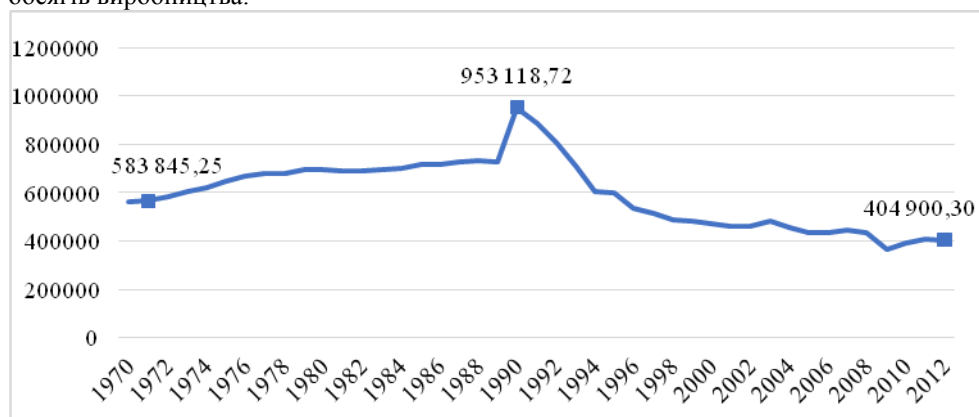

Рисунок 1 - Загальний обсяг викидів парникових газів в Україні з 1970 по 2012 рр., кілотон CO₂-еквіваленту [4]

Згідно Національної доповіді по кількості викидів парникових газів України в ООН, приблизно 75% загальної кількості парникових викидів припадає на викиди вуглекислого газу (CO₂), 20% - викиди метану (CH₄) та 5% – закис азоту (N₂O), що загалом повністю підтверджує світову тенденцію по пропорційному розподілу викидів парникових газів за видами. [5]

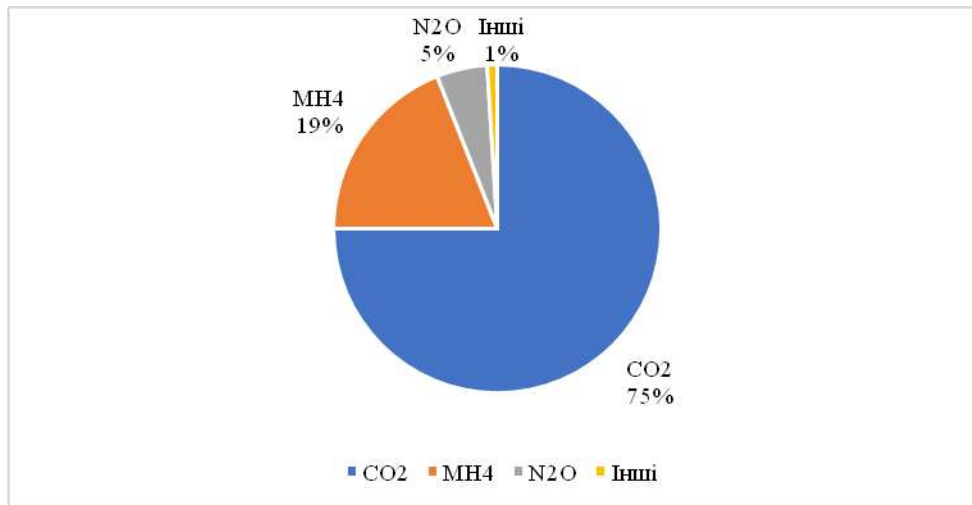

Рисунок 2 - Розподіл викидів парникових газів за видами в Україні. [5]

Саме тому, основним фактором, який було обрано для пояснення в моделі, є обсяг викидів вуглекислого газу (CO₂) в атмосферу, адже дана проблема є, на думку автора, однією з найнагальніших та найбільш статистично та інформаційно забезпечених, що в свою чергу дещо спрощує побудову моделі.

Отже, в рамках побудови моделі, було висунуто наступну наукову гіпотезу - Екологізація інфраструктури міста сприятиме забезпеченню сталого розвитку України та досягненню цілей та завдань визначених на Саміті ООН зі сталого розвитку.

Можливості моделі та успішна її розробка дозволить визначити фактори, які найбільш сильно впливають на забруднення атмосферного повітря CO₂ в Україні та спрогнозувати його зміну у випадку зменшення/збільшення пояснюючих змінних, а також визначення найбільш перспективні сфери для проведення екологізації.

Основним завданням розробки та використання економіко-математичної моделі є отримання відповіді на головне питання економетрики: Яким чином змінні X впливають на змінну Y?

Для проведення аналізу було використано застосунок STATA. Показники, які відібрані як вхідна інформація для побудови моделі відображають та/або логічно пов'язані з певною сферою економіки, яка може мати потенційний вплив на обсяг викидів CO₂.

Для побудови моделі було відібрано 9 факторів, що можуть мати потенційний вплив на рівень викидів CO₂, проте використання такої кількості змінних в моделі не є доцільним. Адже основний показник за яким ми визначаємо адекватність та реальність моделі (коефіцієнт детермінації) має один серйозний недолік: при збільшенні числа незалежних (пояснюючих) змінних показник може тільки зростати, тим самим наближуючись до 1, проте не відображаючи реальну ситуацію. Тому, може здатися, що модель з великою кількістю пояснюючих змінних краща, ніж модель з меншою, навіть якщо всі нові пояснюючі змінні ніяк не впливають на залежну змінну.

Тут необхідно згадати про принцип бритви Оккама. Згідно якого, наскільки це можливо, варто позбутися зайвих та нерелевантих пояснюючих змінних у моделі, завдяки чому вона стане простішою і зрозумілою.

Для визначення наявності зайвих пояснюючих змінних можна скористатися показником скоригованого R-квадрата. Показник представляє звичайний R-квадрат (коефіцієнт детермінації), але зі штрафом за велику кількість пояснюючих змінних. Основна ідея: якщо нові незалежні змінні дають значний вклад у якість моделі, значення цієї статистики зростає, якщо ні – то, навпаки, зменшується.

Отже, найпростішим методом для визначення зайвих відібраних факторів є регресійний аналіз. За допомогою застосунку STATA необхідно перевірити чи існує зв'язок (залежність) між рівнем викидів CO₂ та кожним із відібраних факторів.

Кожен із запропонованих факторів має демонструвати взаємозв'язок з залежною змінною для того аби його доцільно було включити до моделі.

Серед факторів, які потенційно можуть впливати на рівень викидів CO₂ в Україні ми відібрали наступні:

Таблиця 1

Опис вхідних змінних

Змінна (позначення)	Економічний зміст	Одиниці вимірювання	Показники для розрахунку (позначення)	Економічний зміст показника
Залежна змінна – у	Викиди CO ₂	метричні тонни на душу населення	Co2_emiss	Викиди двоокису вуглецю - це ті, що виникають внаслідок спалювання викопного палива та виробництва цементу. Вони включають діоксид вуглецю, який утворюється при споживанні твердого, рідкого та газового палива та спалення газу.
X1	Населення України	чол.	Population	Загальна кількість населення ґрунтується на фактичному визначенні населення, яке підраховує всіх жителів незалежно від їх правового статусу та громадянства.
X2	Енергоспоживання	кг нафтового еквіваленту на душу населення	en_consum	Мається на увазі використання первинної енергії перед її перетворенням на інші види кінцевого палива, що дорівнює місцевому виробництву плюс імпорт та зміни запасів, за вирахуванням експорту та палива, що постачаються на кораблі та літаки, що здійснюють міжнародні перевезення

Опис вхідних змінних

X3	ВВП на душу населення	в постійних доларах США 2000 року	gdp	ВВП за цінами покупця - це сума валової доданої вартості всіх виробників-резидентів в економіці плюс податки на товари та мінус будь-які субсидії, які не входять у вартість продукції. Він обчислюється без врахування амортизації вироблених активів або для виснаження та деградації природних ресурсів.
X4	Перевезення пасажирів	тис. пас	passengers	Перевезення пасажирів основними видами транспорту (залізничним, авіаційним та автобусним)
X5	Заготівля деревини	тис. м3	wood	Обсяг легальної заготівлі деревини
X6	Територія лісів	км2	forest_area	Територія лісів це земля під природними або посадженими насадженнями дерев щонайменше 5 метрів in situ, які є продуктивними чи ні, і виключає деревні підставки в системах сільськогосподарського виробництва (наприклад, у плодкових плантаціях та системах агролісомеліорації) та дерева у міських парках та садах .
X7	Споживання електричної енергії	кВт на душу населення	el_pow_consum	Виробництво електростанцій та комбінованих теплових електростанцій за вирахування витрат на передачу, розподіл та перетворення, а також власне використання теплоелектростанціями
X8	Промисловість	% від ВВП	industry	Включає інформацію по основним сферам виробництва - видобувна промисловість, виробництво, будівництво, електроенергія, вода та газ
X9	Сільське господарство	% від ВВП	agriculture	Включає лісове господарство, мисливство та рибальство, а також вирощування сільськогосподарських культур та продукції тваринництва

Для побудови моделі використовується статистична інформація Світового Банку та Державної служби статистики.

Світовий Банк акумулює та систематизує інформацію за необхідними та відібраними нами категоріями по кожній країні світу за досить тривалий період, а

отже витрати часу на перевірку гіпотези та аналіз іншої країни (у випадку необхідності) будуть мінімальні.

Таблиця 2

Вихідні дані для побудови моделі

№	Рік	Викиди CO ₂ в Україні, тонн душу населення [7]	Населення України, чол [8]	Енергоспоживання, кг нафтового еквіваленту на душу населення [9]	ВВП на душу населення, в дол. США 2000 року [6]	Перевезення пасажирів, тис. пас [10]
n	t	Y	x1	x2	x3	x4
1	1992	12,09829595	52150266	4209,621615	3263,37	7025916,3
2	1993	10,33620528	52179210	3728,583012	2797,57	5299106,4
3	1994	8,508441828	51921041	3192,737064	2166,69	4672549,3
4	1995	8,657036837	51512299	3177,813399	1917,45	4062519,4
5	1996	8,075959979	51057189	2937,27091	1741,09	3844892,7
6	1997	6,743789914	50594105	2836,207598	1704,31	3014470,5
7	1998	6,553863668	50143939	2706,135132	1686,94	2906017,2
8	1999	6,694721194	49673350	2718,99127	1699,52	2989604,9
9	2000	6,525618775	49175848	2720,724287	1818	3057361,6
10	2001	6,609491317	48683865	2754,423668	2005,32	3191116,8
11	2002	6,611440672	48202500	2813,159691	2130,66	3535714,2
12	2003	7,371051211	47812950	3025,135471	2349,93	3776621,6
13	2004	7,236767886	47451600	3031,499549	2654,33	4175780,5
14	2005	7,087901917	47105150	3033,183675	2746,05	4285880,7
15	2006	6,976804954	46787750	2935,292315	2966,5	4440754,6
16	2007	6,907396814	46509350	2996,21074	3220,01	4625056
17	2008	6,723649839	46258200	2910,660899	3311,96	4820772,2
18	2009	5,647810472	46053300	2487,036282	2834,34	4445141,2
19	2010	6,641349685	45870700	2886,994574	2965,14	4159635,7
20	2011	6,265962311	45706100	2768,924126	3138,47	4049119,6
21	2012	6,487602806	45593300	2687,058515	3153,74	3887394,7
22	2013	5,976641848	45489600	2553,116515	3160,08	3776983,6
23	2014	5,020747064	45271947	2334,407199	3123,92	3309096,9
24	2015	4,779504218	45154029	2313,583087	2828,89	2646442,1
25	2016	4,536676832	45004645	2273,851029	2905,86	2669377,968

Значення обсягів викидів CO₂ за 2015 та 2016 роки, перевезення пасажирів за 2016 рік, площа лісів на 2016 рік, а також споживання енергії та електроенергії за 2015 та 2016 роки було спрогнозовано за допомогою застосування «Прогноз» таблиць Excel у зв'язку з їх відсутністю на офіційних сторінках Державної служби статистики та Світового Банку.

Вихідні дані для побудови моделі

№	Рік	Заготівля деревини, тис. м3 [11]	Площа лісів, км2 [12]	Споживання електроенергії, кВт на душу населення [12]	Промисло- вість, % ВВП [12]	Сільське господар- ство, % ВВП [Ошибка! Источник ссылки не найден.]
n	t	x5	x6	x7	x8	x9
1	1992	10183	93212	4313,535045	50,90999727	20,35647298
2	1993	9649	93448	3953,279477	37,68505326	21,66971979
3	1994	9959	93684	3475,161448	47,51686888	16,24320453
4	1995	9741	93920	3348,928379	42,68424159	15,40075658
5	1996	9176	94156	3060,372164	38,20000277	13,82873947
6	1997	10597	94392	2958,585788	35,10429645	14,41400323
7	1998	10548,7	94628	2839,485745	36,13168062	14,23627081
8	1999	10308,7	94864	2792,141058	38,50550869	14,2811045
9	2000	11261,7	95100	2778,43709	36,31656292	17,08280767
10	2001	12022,3	95230	2790,5344	34,69887528	16,37209818
11	2002	12826,8	95360	2844,810954	34,53383302	14,6217084
12	2003	15953,3	95490	2997,974398	34,59122377	12,09697898
13	2004	17300,7	95620	3151,147696	35,87715543	11,92764003
14	2005	17124,3	95750	3246,035731	32,34512648	10,39983538
15	2006	17759,8	95696	3399,522311	36,12100657	8,680658816
16	2007	19013,9	95642	3528,924829	36,73414407	7,46048326
17	2008	17687,5	95588	3534,357152	33,61624216	7,904622314
18	2009	15876,5	95534	3227,955434	29,61602348	8,256066372
19	2010	18064,6	95480	3549,847724	29,2866632	8,421933802
20	2011	19746,2	95698	3662,443306	29,07805209	9,492159871
21	2012	19763,6	95916	3640,556836	28,4185813	9,050185933
22	2013	20340,6	96134	3600,229503	25,75704231	10,02779223
23	2014	20672,4	96352	3418,585024	26,18883519	11,65421174
24	2015	21924,2	96570	3394,96705	25,64687665	14,19485293
25	2016	22612,8	96692	3370,928865	27,1139094	13,71964212

За результатами проведеного регресійного аналізу по кожному з факторів використовуючи застосунок STATA було виявлено, що лише 5 із 9 запропонованих на початку факторів продемонстрували достатній рівень впливу на викиди CO₂, серед них – Населення України, Енергоспоживання, Пасажироперевезення, Площа лісів, Промислове виробництво, що є досить поширеним не лише для України, а й

для більшості країн світу. А отже, лише 5 факторів мають бути включені до оптимізованої моделі.

Спробуємо порівняти модель з 9 факторами та оптимізовану модель.

Таблиця 4

Аналіз 9-ти факторної моделі викидів CO₂

```
. reg Co2_emiss Population en_consum gdp passanger wood forest_area El_pow_cons
```

Source	SS	df	MS	Number of obs = 25		
Model	62.6730503	9	6.96367226	F(9, 15) =	199.54	
Residual	.523483576	15	.034898905	Prob > F =	0.0000	
				R-squared =	0.9917	
				Adj R-squared =	0.9867	
Total	63.1965339	24	2.63318891	Root MSE =	.18681	

Co2_emiss	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
Population	2.09e-07	1.52e-07	1.37	0.190	-1.15e-07	5.33e-07
en_consum	.0025768	.0003539	7.28	0.000	.0018226	.0033311
gdp	-.0013944	.0005778	-2.41	0.029	-.002626	-.0001629
passanger	5.36e-07	2.53e-07	2.12	0.051	-3.48e-09	1.08e-06
wood	-.0001355	.0000797	-1.70	0.110	-.0003054	.0000345
forest_area	.0011642	.0005055	2.30	0.036	.0000867	.0022416
El_pow_cons	.0021429	.0006709	3.19	0.006	.000713	.0035728
Industry	-.0166171	.0184779	-0.90	0.383	-.0560017	.0227676
Agriculture	-.0139672	.0256629	-0.54	0.594	-.0686663	.040732
_cons	-124.123	52.52294	-2.36	0.032	-236.073	-12.17298

Беручи до уваги значення R-квадрат ми можемо зробити висновок, що 99,17% зміни рівня викидів CO₂ пояснюється зміною незалежних факторів відповідно до даної моделі. А отже, дана модель є успішною. Дана модель повністю пояснює та відображає причини забруднення атмосфери в Україні.

Проте, модель включає в себе досить високу кількість показників збір та опрацювання яких потребує значного часу. За допомогою проведеного регресійного аналізу, ми виявили 4 фактори, що можуть бути виключені з даної моделі без значної втрати її пояснювальної спроможності. Серед них: сільськогосподарське виробництво, споживання електричної енергії, заготівля лісів та ВВП.

Отже, проаналізуємо оптимізовану модель, яка включатиме лише 5 факторів.

Таблиця 5

Аналіз оптимізованої 5-ти факторної моделі викидів CO₂

```
. reg Co2_emiss Population en_consum passanger forest_area Industry
```

Source	SS	df	MS	Number of obs = 25		
Model	62.2672226	5	12.4534445	F(5, 19) =	254.61	
Residual	.929311305	19	.048911121	Prob > F =	0.0000	
				R-squared =	0.9853	
				Adj R-squared =	0.9814	
Total	63.1965339	24	2.63318891	Root MSE =	.22116	

Co2_emiss	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
Population	2.51e-07	1.39e-07	1.80	0.087	-4.05e-08	5.43e-07
en_consum	.0024989	.0003871	6.45	0.000	.0016886	.0033092
passanger	3.37e-07	1.78e-07	1.89	0.074	-3.54e-08	7.09e-07
forest_area	.0000508	.0003096	0.16	0.871	-.0005971	.0006987
Industry	-.0228512	.0191429	-1.19	0.247	-.0629176	.0172153
_cons	-17.6557	35.64797	-0.50	0.626	-92.26775	56.95635

Дана модель демонструє дещо менший рівень пояснення викидів CO₂ (R-квадрат = 98,53% порівняно з 99,17%), проте після виключення 4 нерелевантних факторів, час та зусилля, які будуть затрачені на роботу з даною моделлю значно скоротились через відсутність необхідності збору зайвих даних. Значення

скоригованого R-квадрат підтверджує значення R-квадрат, що означає, що для побудови моделі не було використано зайвих факторів.

Отже, виходячи із результатів запропонованих даною моделлю найбільш ефективною та нагальною є екологізація сфери споживання енергії, а також надзвичайно важливою є екологізація виробництва та транспортної сфери. Збільшення площі лісів також матиме значний вплив на зниження рівня викидів CO₂.

При побудові моделей важливо не лише відібрати релевантні та вагомні фактори, але й проводити окремий аналіз їх зв'язку з залежною змінною для виявлення їх ієрархічності та пріоритетності. Отже, завдяки проведеному індивідуальному регресійному аналізу, ми маємо змогу стверджувати, що найбільш важливим фактором впливу на рівень забруднення атмосфери є обсяг енергоспоживання. На другому місці – площа лісів. На третьому – обсяг промислового виробництва. На четвертому – пасажироперевезення (забруднення спричинені транспортними засобами) та на п'ятому – кількість населення (забруднення спричинені щоденною діяльністю людини та ін).

Для більш детального ознайомлення з факторами включеними до моделі було проведено кореляційний аналіз.

Таблиця 6

Кореляційний аналіз факторів моделі
 . corr Co2_emiss Population en_consum passanger forest_area Industry
 (obs=25)

	Co2_emiss	Popula~n	en_con~m	passan~r	forest~a	Industry
Co2_emiss	1.0000					
Population	0.7860	1.0000				
en_consum	0.9792	0.6955	1.0000			
passanger	0.7951	0.3201	0.8415	1.0000		
forest_area	-0.8696	-0.9600	-0.7924	-0.5136	1.0000	
Industry	0.8408	0.8638	0.8012	0.5641	-0.8698	1.0000

Отже, після проведення кореляційного аналізу було виявлено декілька досить цікавих залежностей між факторами, а саме:

1) Кореляції між обсягами викидів CO₂ та запропонованими для моделі факторами підтверджують результати регресійного аналізу. Присутня додатня (позитивна) кореляція між обсягами викидів CO₂ та рівнем населення, споживання енергії, пасажироперевезеннями та промисловим виробництвом, що означає, що зі зростанням кожного з цих факторів, рівень забруднення CO₂ буде зростати.

Від'ємна (негативна) кореляція між обсягами викидів CO₂ та площею лісів вказує на те, що зв'язок між ними обернено пропорційний, тобто зі зменшенням площі лісів, рівень забруднення буде зростати.

2) Досить цікавий зв'язок існує між кількістю населення та площею лісів. Значна негативна кореляція вказує на те, що зі зростанням рівня населення країни, площі лісів скорочуються, що може бути спричинено збільшенням попиту на товари деревообробної промисловості, вирубок лісів під посівні площі та будівництво, а також збільшення рівня незаконної вирубки лісів.

Залежність між рівнем населення та пасажирообігом є незначною, що є досить цікавим фактом, який вказує на те, що незважаючи на збільшення кількості населення, рівень користування транспортом залишається майже незмінним. Це може вказувати на те, що залізничним, авіа та автобусним транспортом користується певна, майже незмінна кількість людей. Серед можливих причин даного явища може бути збільшення рівня використання приватного транспорту та/або публічного транспорту.

3) Існує значна додатня кореляція між використанням енергії та пасажироперевезеннями, що вказує на те, що значна кількість виробленого палива

використовується в транспортній галузі, а отже зі збільшенням рівня пасажирських перевезень рівень споживання енергії також зросте.

4) Негативна кореляція між площами лісів та іншими факторами вказує на те, що зі збільшенням діяльності людини, природні ресурси (ліс) скорочуються, а отже правдивим є твердження про те, що людство знищує «легені планети». Через це сталий розвиток набуває ще більшої актуальності.

Отже, адекватність побудованої економетричної моделі можна перевірити за допомогою коефіцієнта детермінації. Якщо його значення близьке до одиниці, то можна вважати, що отримана економетрична модель адекватна. У цьому випадку зміна значення результативної змінної Y лінійно залежить саме від зміни пояснюючих змінних X , а не через вплив випадкових факторів. Якщо ж значення коефіцієнта детермінації близьке до нуля, то модель вважають неадекватною, тобто лінійний зв'язок між Y та X відсутній. Коефіцієнт детермінації розробленої моделі дорівнює 98,53%, тому можна зробити висновок що розроблена модель – адекватна.

Дана модель може бути рекомендована для використання при проведенні аналогічних аналізів структури викидів інших країн та/або для визначення причин викидів інших парникових газів.

ВИСНОВКИ

Із розвитком цивілізації, швидким зростанням чисельності населення, обсягів промислового виробництва та його відходів, проблеми взаємовідносин суспільства, економіки та природи дедалі актуалізуються.

Одним із підходів, що можуть бути використані в Україні для досягнення цілей сталого розвитку є екологізація. Інакше кажучи, на нинішньому етапі, кожне рішення щодо освоєння нових або модернізації старих виробництв, впровадження нових технологій, тощо, необхідно оцінювати з позиції зменшення негативного впливу на довкілля.

Зазвичай, говорячи про екологізацію економіки, науковці звертають увагу лише на екологізацію виробництва та виробничих процесів, вважаючи їх найбільш вагомими при формуванні сталого розвитку і забезпеченні національної екологічної безпеки. Проте, життя суспільства не обмежується економічними процесами, пов'язаними з безпосереднім виробництвом товарів.

Під час виконання даної статті була розроблена багатофакторна модель забруднення CO_2 . Аналізуючи дану модель, було зроблено висновок, що при побудові моделей важливо не лише відібрати релевантні та вагомі фактори, але й проводити окремий аналіз їх зв'язку з залежною змінною для виявлення їх ієрархічності та пріоритетності.

Було перевірено та підтверджено наступні гіпотези:

Гіпотеза 1: Існує обернено пропорційна залежність між обсягами зелених насаджень та кількістю викидів вуглекислого газу, тобто зі скорочення площі лісів, кількість CO_2 в атмосфері буде зростати.

Гіпотеза 2: Існує прямо пропорційна залежність між обсягом приватного транспорту або транспортних перевезень та викидами CO_2 , адже одна з основних причин викидів CO_2 – автомобілі з двигунами внутрішнього згоряння. Тобто зі збільшенням кількості автомобілів та/або пасажирських перевезень, кількість викидів CO_2 в атмосферу буде зростати.

Гіпотеза 3: Існує прямо пропорційна залежність між обсягами виробництва енергоносіїв (палива та паливно-мастильних матеріалів) та обсягами викидів CO_2 . Тобто, зі збільшенням обсягів виробництва енергоносіїв, рівень викидів CO_2 зростатиме.

Гіпотеза 4: Кожен обраний фактор (пояснююча змінна) впливає на незалежну змінну в різній мірі, залежно від структури економіки та виробництва.

Отже, завдяки проведеному регресійному аналізу, в рамках підтвердження гіпотези 4, ми визначили, що найбільш важливим фактором впливу на рівень

забруднення атмосфери є обсяг енергоспоживання. На другому місці – площа лісів. На третьому – обсяг промислового виробництва. На четвертому – пасажироперевезення (забруднення спричинені транспортними засобами) та на п'ятому – кількість населення (забруднення спричинені щоденною діяльністю людини та ін).

Враховуючи результати запропоновані даною моделлю найбільш ефективними та нагальними є екологізація сфери енергоспоживання, екологізація виробництва та транспортної сфери. Екологізація транспортної сфери, а саме екологізація транспортних інфраструктур міст України значною мірою вплине на покращення стану атмосферного повітря України та скорочення викидів CO₂, що відповідає Цілям ООН зі сталого розвитку.

SUMMARY

Within the framework of this paper, it was determined that the most urgent environmental problem of Ukraine at the moment is the air pollution with greenhouse gases, 75% of which are carbon dioxide (CO₂) emissions. An economic-mathematical model was created with the help of the STATA application, which would allow to determine the factors that most strongly influence the atmospheric air pollution of CO₂ in Ukraine and to predict its change in case of reduction / increase of explanatory variables. Due to the regression analysis, it was determined that the most important factor influencing the level of pollution of the atmosphere is the amount of energy consumption. In the second place - the area of forests. The third - the volume of industrial production. In the fourth - passenger traffic (pollution caused by vehicles) and the fifth – size of the population (contamination caused by daily human activities, etc.).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мінекономрозвитку (2017). *Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна»*. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf>
2. ІСЕД (2017). Аналіз державних стратегічних документів України щодо врахування адаптованих для України Цілей Сталого Розвитку до 2030 року : Аналітична доповідь. – К. : Інститут суспільно-економічних досліджень, 2017. – 84 с. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://iser.org.ua/uploads/files/ISED_Report-UKR_Web_Final.pdf>
3. Вікіпедія. (2018). Парниковий газ. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Парниковий_газ>
4. World Bank (2018). Total greenhouse gas emissions. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/EN.ATM.GHGT.KT.CE?locations=UA&name_desc=true>
5. Ukraine's Greenhouse Gas Inventory 1990-2015. The Ministry of Environment and Natural Resources of Ukraine. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://menr.gov.ua/files/docs/Ukraine_NIR_2017_%20project_06032017.pdf>
6. Держстат (2018). Статистична інформація: Зовнішньоекономічна діяльність.: Державна служба статистики України. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <<http://ukrstat.gov.ua/>>
7. World Bank (2018). CO₂ emissions (metric tons per capita): Wold Development Indicators – Ukraine. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <<https://data.worldbank.org/country/ukraine?view=chart>>
8. World Bank (2018). Population, total: Wold Development Indicators – Ukraine. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=UKR#>>
9. OECD. (2018). Energy use: IEA Statistics [Електронний ресурс] - Режим доступу: <<http://www.iea.org/stats/index.asp>>
10. Держстат (2018). Статистична інформація: Транспорт.: Державна служба статистики України. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <<http://ukrstat.gov.ua/>>
11. Держстат (2018). Статистична інформація: Сільське, лісове та рибне господарство.: Державна служба статистики України. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <<http://ukrstat.gov.ua/>>
12. World Bank (2018). Wold Development Indicators – Ukraine. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=UKR#>>

Надійшла до редакції 10 березня 2018 р.

УДК 339:378

**УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ
У ВИШОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ**

Алфавваз Осама Фавваз Соуд¹, аспірант

¹*Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна*

Мета роботи полягає в комплексному аналізі поняття «якість освітньої послуги» у розрізі діяльності ВНЗ як суб'єкту ринкових відносин, та наданні пропозицій щодо формалізації процесу оцінки якості освітніх послуг. В роботі проаналізовано багатоаспектність категорії «якість освітньої послуги» з точки зору трактувань різних науковців, та доведено що на сучасному етапі зміст поняття якості освіти розглядається як інтегральна характеристика системи освіти. Це комплексний показник, що синтезує всі етапи навчання, розвитку і становлення особистості, умов і результатів навчального процесу. Центральним завданням досягнення якості освіти служить орієнтація на запити студентів і створення умов для їх особистого розвитку і подальшої конкурентоспроможності в професійній діяльності. В роботі доведено, що сукупність очікуваних споживачем параметрів якості необхідної йому освітньої послуги і їх значення, що задовольняють запити споживача, і становлять цінність освітньої послуги. Якість освітньої послуги в загальному вигляді можна оцінити як розбіжність між очікуваннями споживача і його сприйняттям послуги після завершення навчання. Доведено, що на очікування споживача впливає коло його спілкування, власні потреби і наявний у нього життєвий досвід. В роботі визначено також низку проблем з якими зіткається ВНЗ проводячи оцінку освітніх послуг. В роботі надано пропозиції щодо формалізації процесу оцінки якості освітніх послуг, визначено основні його етапи та методи оцінки освітніх послуг.

Ключові слова: *вищий навчальний заклад, освітні послуги, якість освітніх послуг, споживач, оцінка якості освітніх послуг, управління якістю.*

DOI: 10.21272/1817-9215.2018.1-04

ВСТУП

Сьогодні, в умовах здійснення заходів щодо стабілізації економіки України і переходу до ринкових відносин значна увага приділяється якості вищої освіти, яка стає індикатором можливостей суспільства до сталого суспільно-економічного розвитку. Система вищої освіти країни представляє собою окрему самостійну галузь народного господарства, що характеризується складним комплексом відносин між вищими навчальними закладами (ВНЗ), які надають освітні послуги, споживачами цих послуг – абітурієнтами, а також підприємствами – споживачами кінцевого продукту діяльності ВНЗ – випускниками. Як суб'єкт ринкової економіки, ВНЗ є товаровиробником переважно інтелектуальної продукції та послуг і реалізує цю продукцію як за державними, так і за ринковими (договірними) цінами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

У розробку питань теоретичних основ якості освітніх послуг та її оцінки зробили такі науковці: Є.В. Яковлев, В.С. Загорський, Л.Л. Сушенцева, Н.В. Житник, Г.І.Сич [1-4]. Однак невизначеним залишається питання формалізації процесу оцінки якості освітніх послуг ВНЗ.

Мета роботи полягає в комплексному аналізі поняття «якість освітньої послуги» у розрізі діяльності ВНЗ як суб'єкту ринкових відносин, та наданні пропозицій щодо формалізації процесу оцінки якості освітніх послуг.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Однією з ключових завдань будь-якого ВНЗ є забезпечення на належному рівні і постійне поліпшення якості надаваних їм освітніх послуг. Перш ніж говорити про підвищення якості освітніх послуг та створення необхідних для цього умов, зупинимось на самій категорії «якість освітньої послуги».

Поняття «якість освіти» сформувалося й одержало міжнародне визнання в 1998 р на що відбулася в Парижі Всесвітньої конференції з вищої освіти, яка констатувала, що підвищення рівня якості освіти стає однією з головних завдань вищих навчальних закладів на тривалу перспективу [5].

Багатоаспектність категорії «якість» дозволяє трактувати його по-різному.

Одна група дослідників в своєму трактуванні орієнтована на відповідність освіти очікуванням і потребам особистості і суспільства (С.Є. Шишов, В.О. Кальней, Є.В. Яковлев) [1].

Якість освітньої послуги в загальному вигляді можна оцінити як розбіжність між очікуваннями споживача і його сприйняттям послуги після завершення навчання.

При цьому якість освіти визначається за сукупністю показників результативності та стану процесу освіти (зміст освіти, форми і методи навчання, матеріально-технічна база, кадровий склад і ін.).

Друга група дослідників спирається на сформований рівень знань, умінь, навичок і соціально значущі якості особистості [2].

Параметрами якості освіти виступають соціально-педагогічні характеристики (цілі, технології, умови, особистісний розвиток).

Третя група акцентує увагу на відповідність сукупності властивостей освітнього процесу і його результату вимогам стандарту, соціальним нормам суспільства, особистості [3]

Четверта група розглядає як критерій відповідність результату цілям освіти, спрогнозованим на зону потенційного розвитку особистості (М.М. Поташник, В.М. Полонський, В.П. Панасюк, А.П. Крахмальов [6]

Якість освіти розглядається як сукупність характеристик освіченості випускника.

П'ята група виділяє здатність освітньої установи (освітньої послуги) задовольняти встановлені та прогнозовані потреби (Г.А. Бордовський, Т.І. Шамова, П. І. Третьяков, Г. Є. Володіна) [7].

Якість освіти в даному контексті розглядається як властивість, що обумовлює здатність освітніх послуг задовольняти запити споживачів різних рівнів.

На сучасному етапі зміст поняття якості освіти розглядається як інтегральна характеристика системи освіти. Це комплексний показник, що синтезує всі етапи навчання, розвитку і становлення особистості, умов і результатів навчального процесу. Центральним завданням досягнення якості освіти служить орієнтація на запити студентів і створення умов для їх особистого розвитку і подальшої конкурентоспроможності в професійній діяльності.

Міжнародний стандарт визначає якість як сукупність характерних властивостей, форми, зовнішнього вигляду і умов застосування, якими повинні бути наділені товари для відповідності своєму призначенню. Відповідно до міжнародних стандартів ISO 9001: 2011, якість - це сукупність властивостей і характеристик продукції, які надають їй здатність задовольняти обумовлені або передбачувані потреби [4].

В Законі України «Про вищу освіту» під якістю освіти розуміється - рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти. При цьому, якість освітньої діяльності - рівень організації освітнього процесу у вищому навчальному закладі, що відповідає стандартам вищої освіти, забезпечує здобуття особами якісної вищої освіти та сприяє створенню нових знань [8].

Так, для того, хто навчається освіта якісна, якщо вона сприяє розвитку його особистості, компетенцій і майбутньої професійної кар'єри. Для академічної спільноти пріоритетним показником якості освіти є його культурна складова. Для роботодавця освіта якісна, якщо готує компетентного працівника. Для суспільства освіта якісна, якщо вона формує особистість, здатну до ефективної соціальної життєтворчості і т.д.

З урахуванням зазначеного під якістю освітньої послуги в роботі будемо розуміти її здатність задовольняти потреби та очікування конкретного споживача.

Сукупність очікуваних споживачем параметрів якості необхідної йому освітньої послуги і їх значення, що задовольняють запити споживача, і становлять цінність освітньої послуги. Якість освітньої послуги в загальному вигляді можна оцінити як розбіжність між очікуваннями споживача і його сприйняттям послуги після завершення навчання. Безумовно, на очікування споживача впливає коло його спілкування, власні потреби і наявний у нього життєвий досвід. Великий вплив на формування очікувань споживача мають засоби масової інформації. На рис.1 наведена структура очікувань споживача.

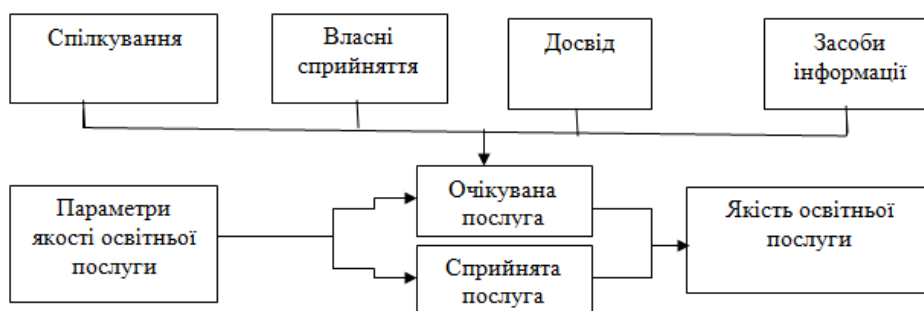

Рисунок 1 – Структура очікувань споживача освітньої послуги

Найчастіше існують розбіжності в оцінці якості освітніх послуг освітньої установи і тих хто в ній навчається. Відмінності в сприйнятті якості можуть привести до проблем в її забезпеченні. Вони викликані розривами в ланцюжку «постачальник - споживач» і, в першу чергу, неточним сприйняттям керівництвом освітнього закладу очікувань споживачів.

Оцінка якості освітніх послуг повинна враховувати перш за все, розбіжність між очікуванням і фактичним сприйняттям споживачем отриманої послуги.

Оцінюючи якість освітньої послуги, освітня установа може зіткнутися з низкою проблем. По-перше, надання освітніх послуг - процес довготривалий, тому оцінка їх якості повинна проводитися протягом усього періоду навчання. По-друге (і це стосується, перш за все, сфери професійної освіти), будь-який навчальний заклад, будучи частиною складної системи, взаємодіє одночасно з ринком освітніх послуг,

представлених загальноосвітніми та професійними навчальними закладами, і ринком праці, що зумовлює наявність факторів, що впливають на якість надаваних їм послуг. По-третє, в процесі надання навчальним закладом послуг споживач приймає не пасивну, а безпосередньо активну участь, що також позначається на її якості. І, по-четверте, наявність системи обов'язкового державного контролю якості висуває особливі вимоги до переліку аналізованих параметрів, від правильності вибору яких залежить багато.

Таким чином, приступаючи до оцінки якості освітньої послуги, необхідно вирішити два ключові завдання, які передбачають обґрунтування:

- 1) системи критеріїв (параметрів, атрибутів, характеристик) освітньої послуги;
- 2) методів визначення комплексної (інтегральної) оцінки, що в сукупності формують систему моніторингу якості освіти.

Зупинимось детальніше на двох зазначених категоріях: критерії та методи діагностики якості освітньої послуги.

Ще раз підкреслимо, що освітня послуга - це економічна і соціально значуща категорія, що представляє собою дію або діяльність, в процесі якої одна особа (виконавець, постачальник, продавець послуги) передає іншій особі (замовнику, покупцеві, споживачеві послуги) комплекс інформації та знань, націлений на розвиток особистості, духовний і інтелектуальний зростання, оволодіння професійними вміннями та навичками, прилучення до досвіду людства, втіленому в певних наукових, культурних і духовних ідеях, концепціях і відкриттях.

До освітніх послуг застосовні не тільки параметри якості, а й принципи і методи її оцінки з позицій процедур визначення якості послуги. Оцінка якості послуг є найважливішим елементом системи управління якістю. Вона не тільки дозволяє проводити контроль якості, надає базу для аналізу і прийняття управлінських рішень, а й забезпечує зворотний зв'язок, необхідну для будь-якої стійкої та здатної до розвитку системи.

Аналіз досвіду і досліджень дозволив виявити різні підходи до обґрунтування переліку параметрів якості освітніх послуг. Вивчивши і критично осмисливши все різноманіття представлених підходів, запропоновано типовий перелік параметрів якості освітніх послуг:

- 1) якість освітніх процесів;
- 2) якість освітніх програм;
- 3) якість викладацьких кадрів;
- 4) якість потенціалу так званого «вихідного матеріалу» (наприклад, для сфер професійної освіти та вищої освіти таким є абітурієнти з їх рівнем знань, умінь, навичок, компетенцій);
- 5) якість освітніх технологій;
- 6) якість ресурсного забезпечення (інформаційного, навчально-методичного та матеріально-технічного);
- 7) якість (ефективність) управління;
- 8) якість цілей і норм за якістю освіти;
- 9) якість організаційних структур;
- 10) якість управлінського персоналу;
- 11) якість систем оцінки, моніторингу якості;
- 12) якість управлінських технологій і ресурсів.

Для управління якістю і його підвищення необхідно оцінити рівень якості. Оцінка рівня якості процесу надання освітніх послуг є основою для вироблення необхідних управляючих впливів в системі управління якістю.

Однак формалізована кількісна оцінка якості процесу надання послуг зустрічається з великими труднощами, які носять об'єктивний характер, який визначається особливостями послуг. У загальному вигляді процес оцінки рівня якості наведено на рис. 2.

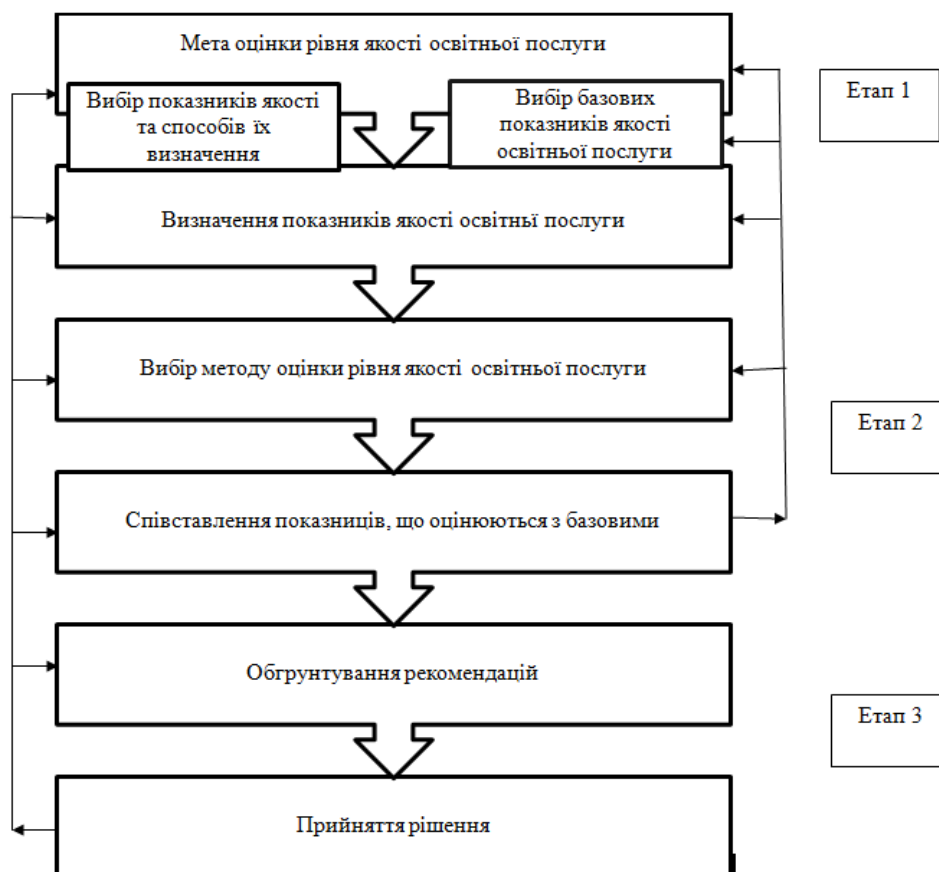

Рисунок 2 - Процес оцінки рівня якості освітніх послуг

Всі операції можна об'єднати в три етапи: підготовчий, оціночний і заключний. Зміст етапів і обсяг робіт на кожному з них істотно не залежать від мети оцінки.

Метод оцінки рівня якості освітньої послуги може бути диференціальним, комплексним або змішаним.

Диференціальний метод оцінки полягає в зіставленні одиничних показників якості оцінюваного виду послуг з відповідними показниками базового зразка.

При цьому визначають, чи досягає якість оцінюваної послуги якість базового зразка в цілому, які поодинокі показники оцінюваної послуги перевершують або не відповідають показникам якості базового зразка, а також, наскільки відрізняються один від одного аналогічні одиничні показники властивостей.

Диференціальний метод в першу чергу кваліфікаційний метод, який дозволяє оцінювати послугу за такими категоріями якості, як «перевершує», «відповідає» або «не відповідає» певному рівню якості аналогічної послуги.

У той же час при диференціальному методі оцінки кількісно оцінюються окремі властивості послуги, що дозволяє приймати конкретні рішення щодо управління якістю даної послуги.

Комплексний метод оцінки рівня якості передбачає використання інтегрального (узагальненого) показника якості. Цей метод застосовується у випадках, коли виявляється доцільним рівень якості висловити тільки одним числом.

Необхідність об'єднання сукупності одиничних показників з метою отримання одного комплексного визначається чисто практичними завданнями.

Рівень якості з комплексного методу визначається відношенням узагальненого показника якості оцінюваної послуги до узагальненим показником базового зразка.

Сутність змішаного методу полягає в реалізації наступних етапів.

1. Всі або частину одиничних показників якості об'єднують в групи, для яких визначають груповий (комплексний) показник. Об'єднання одиничних показників в групи проводиться в залежності від мети оцінки якості. Найбільш значимі і характерні одиничні показники можна в групі не включати, а розглядати їх поряд з груповими.

2. Чисельні значення отриманих групових (комплексних) показників і самостійно врахованих одиничних показників зіставляють до відповідного базового показника, тобто застосовують принцип диференціального методу оцінки рівня якості послуги.

При проведенні оцінки необхідно визначити, які показники якості слід вибирати для розгляду, якими методами і з якою точністю визначати їх значення, які кошти для цього будуть потрібні, як обробити і в якій формі представити результати оцінки.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищесказане, можна зазначити, що під оцінкою якості освітньої послуги розуміється порівняльна оцінка, тобто міра якості послуги, що виражає співвідносність вимірювання властивостей освіти з базою, яка фіксує норми якості, еталонний рівень. У свою чергу загальна модель порівняльної оцінки якості освіти складається з таких структурних компонентів, як: бази оцінки (норми якості), критеріїв оцінки, суб'єктів оцінки (викладачів, студентів) та ін.

SUMMARY

Purpose is a comprehensive analysis of the concept of "quality of education" in the context of the university as a subject of market relations, and providing proposals for formalizing the process of assessing the quality of education. The paper analyzes the multidimensional category "quality of education" in terms of different interpretations of scientists, and proved that at present meaning of the quality of education is seen as an integral characteristic of the education system. It is a composite index that synthesizes all the stages of learning, development and identity formation, conditions and results of the educational process. The central task of achieving quality education is the focus on the needs of students and to create conditions for their further personal development and competitiveness in professional activities. It is proved that the expectations set quality parameters of necessary educational services and their values that satisfy the demands of consumers and amount to the value of education. The quality of educational services in general can be estimated as the difference between consumer expectations and perceptions of its services after graduation. Of course, the expectations of consumers affect his circle of communication, their own needs and its existing experience. The paper also identified a number of problems which zitkayetsya universities conducting assessment of educational services. The paper provided proposals for formalizing the process of assessing the quality of educational services, defined milestones and evaluation methods of education.

Key words: higher educational institution, educational services, quality educational services, consumer evaluation of the quality of educational services and quality management.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Яковлев Е.В. Управление качеством образования в высшей школе: теория и практика: Монография [Текст] / Е.В. Яковлев. – Челябинск: ЧГПУ, 2008. – С. 148.
2. Управління якістю освіти у вищих навчальних закладах [Текст]: Навч. посіб.: у 2 ч. 1: Теоретичні засади формування систем управління якістю надання освітніх послуг / кол.авт.; за заг. ред. чл.кор. НАН України В. С. Загорського. — Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. — 136 с. — ISBN 978-966-8687-97-6.
3. Управління якістю освіти: досвід та інновації: колективна монографія/ під заг. ред. Л.Л. Сушенцевої, Н.В. Житник.- Дніпропетровськ: ІМА- прес, 2014.-462.с
4. Сич Т.В. Міжнародні стандарти серії ISO 9000:2000 в системі освіти: зб. наукових праць / Т.В. Сич // Вісник ЛНУ . – Вип. 4. – Луганськ: ЛНУ , 2006. – С. 153–159.
5. Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические мерья: [Электронный ресурс]: – Режим доступа:

http://ipehea.in.ua/sites/default/files/documents/2014/10/07/vsemynaya_deklaracyya_o_vysshem_obrazovanyu_dlya_xxi_veka-1.pdf
6. Крахмалев А.Л. Качество образования как актуальная проблема управления [Текст] / А.Л. Крахмалев. – Омск, 2008. – С. 130.
7. Бордовский, Г.А. Управление качеством образовательного процесса [Текст] / Г.А. Бордовский, А.А. Нестеров, С.Ю. Трапицын. – СПб., 2009. – С. 75.
Закон України «Про вищу освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст.2004) [Електронний ресурс]: офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

Надійшла до редакції 11 лютого 2018 р.

ЕКОЛОГІЧНИЙ ФАКТОР В ЕКОНОМІЦІ ДОМОГОСПОДАРСТВ

*А. Ю. Жулавський¹, к. е. н., професор кафедри управління,
Є. В. Нишпоренко², студент*

*¹⁻²Сумський державний університет,
Вул. Римського-Корсакова, 2, 40007, м. Суми, Україна;*

Розкрито сутність витрат домогосподарств, пов'язаних з забрудненням навколишнього середовища. Розглянуто вплив людини на навколишнє середовище. Виявлені основні проблеми домогосподарств, спричинені забрудненням навколишнього середовища та досліджено основні напрямки вирішення поставлених проблем. У роботі було проведено дослідження екологічного фактору в економіці домогосподарства. Здійснено обґрунтований аналіз щодо негативних тенденцій погіршення стану навколишнього середовища та його вплив на економіку домогосподарства. Розглянуто вплив забруднення навколишнього середовища на здоров'я людини, що в наслідку спричиняє значний економічний збиток домогосподарству.

***Ключові слова.** Забруднення навколишнього середовища, екологія, домогосподарство, економіка домогосподарств, екологічні збитки, збитки домогосподарств, здоров'я людини.*

DOI: 10.21272/1817-9215.2018.1-05

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У світі спостерігається негативна тенденція погіршення стану навколишнього середовища. Збільшуються викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин, здійснюється безконтрольна вирубка лісів та добування природних ресурсів, знищення родючих ґрунтів. Забруднення природного середовища наближає нашу країну до екологічної катастрофи. Люди п'ють забруднену воду, вдихають забруднене повітря, вживають їжу з небезпечними хімічними речовинами. Все це має незворотні негативні наслідки для життя і здоров'я людей.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У роботі Царенко А, Шекери О., Шекери. О «Вплив економічної кризи на здоров'я людей в Україні», авторами було досліджено основні екологічні проблеми, що найбільше загрожують людству та досліджено основні методи їх вирішення. [2]. У своїй роботі Юрескул В.О. провів дослідження щодо основних проблем екології та шляхів їх вирішення [3]. Hardoy J.E., Mitlin D., Satterthwaite D. розглядають масштаби екологічних проблем у містах та пропонують пріоритети для дій. Авторами було розглянуто основні фактори забруднення навколишнього середовища, обговорено наслідки регіонального, міграційного та глобального потепління, висвітлюються суперечності, пов'язані з досягненням сталого розвитку та ін.[4]. У роботі Ревич Б. А. та Сидоренко В. Н. [5] були розглянуті основні питання економічного збитку від забруднення навколишнього середовища, та його негативного впливу на здоров'я населення.

Мета статті полягає у оцінці впливу забруднення навколишнього середовища на економіку домогосподарств, їх діяльність, пошуку шляхів зменшення економічних витрат домогосподарств від забруднення навколишнього середовища.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Впровадження у виробництво новітніх досягнень науки і техніки, поява нових технологій, енергетичних джерел і матеріалів призвели до значних змін у житті суспільства. Людство вступило в епоху науково-технічної революції, що посилює антропогенний вплив на природу. [6, с. 75].

Разом із розвитком суспільства, постійно змінювалися вимоги та цілі щодо їх потреб, в результаті чого змінювався і стан навколишнього середовища. Людство досягало своїх цілей, проте не одразу усвідомлювало про значні масштаби негативного впливу на екологію в процесі своєї діяльності. Це обумовило суттєвий негативний вплив як на соціальну так і на економічну сферу діяльності.

З одного боку, вдосконалення технологій і зростання обсягів виробництва сприяють більш повному задоволенню потреб людей, збільшенню комфорту, виробництва продуктів харчування тощо. З іншого боку, забруднюється повітря, земля і вода, знищуються ліси, зменшується озоновий шар Землі, з'являються тисячі нових хімічних сполук, що, без сумніву, негативно впливає на здоров'я людей, зменшує тривалість життя, ставить під загрозу існування людини як біологічного виду. [2].

Наше століття характерне тим, що екологічна ситуація на планеті з кожним роком ускладнюється. На даний момент людство зіткнулося з такими проблемами: небезпечний рівень забруднення води, повітря, землі і живих організмів, серйозні і небажані порушення екологічного балансу біосфери, руйнування і виснаження невідновлюваних природних ресурсів і суттєві вади у фізичному, розумовому і громадському стані людини; деградація природних систем в результаті надмірного споживання природних ресурсів і зловживання ними, скид забруднюючих речовин в природні системи, особливо радіоактивних або токсичних відходів [3, с. 158]. Все це неодмінно впливає на здоров'я та життєдіяльність людини.

Негативний вплив на екологію здійснюється різними видами економічної діяльності, забруднюючи навколишнє середовище різними видами відходів. Як показано в таблиці 1 та рис.1, домогосподарства також мають безпосередній вплив на природу, проте не в значних масштабах.

Згідно з рисунком 1 можна побачити тенденції щодо утворення відходів за 2000-2017 рр. в цілому в Україні. Нажаль, можна зробити висновок щодо їх постійного зростання. Це спричинено недостатньо ефективною екологічною політикою держави, недосконало розробленими програмами та байдужістю самих громадян до стану навколишнього середовища.

Таблиця 1 - Утворення відходів за видами економічної діяльності та в домогосподарствах за 2008-2017 рр.

Рік	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Утворено відходів, усього ² , тис.тон на рік	278252,5	246381,7	422549,9	443795,5	446716,9	445262,1	355000,4	312267,6	295870,1	366054
у тому числі										
Сільське, лісове та рибне господарство	3179,7	2761,4	8304,5	12201,2	10030,4	10080,6	8451,4	8736,8	8715,5	6188,2
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	211781,9	191071,1	347442,3	357863,6	364964,1	373042,6	297290,0	257861,9	237461,4	313738,2
Переробна промисловість	49791,1	39700,7	47676,5	48920,4	48709,9	40738,5	34796,7	31000,5	34093,0	32176,7
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	8942,7	7782,1	8636,4	9895,6	9805,5	9339,2	5972,7	6597,5	7511,5	6191,7
Будівництво	231,3	203,0	326,7	677,9	609,4	737,3	306,4	376,2	300,2	493,8
Інші види економічної діяльності	4325,8	4863,4	3795,8	9524,4	5059,7	2914,3	1868,9	1641,4	1442,0	1407,4
Обсяг зібраних, отриманих відходів від домогосподарств	н.д.	н.д.	6367,7	4712,4	7537,9	8409,6	6314,3	6053,3	6346,5	5858,0
Обсяг зібраних, отриманих відходів від домогосподарств на одну особу	н.д.	н.д.	138,7	103,1	165,3	184,8	149,3	141,4	149,0	138,2

Рисунок 1 - Утворення відходів за різними видами економічної діяльності та в домогосподарствах в цілому, т/рік

Забруднення навколишнього середовища несе за собою ряд негативних соціальних та економічних наслідків у домогосподарствах.

Економічний збиток домогосподарств від забруднення навколишнього середовища, складається з таких частин:

- збиток обумовлений підвищенням захворюваності, зниження тривалості життя, погіршення умов життя людей, зростання міграційної рухливості, підвищенням плинності кадрів та ін.

- збиток матеріальним цінностям - особистому домогосподарству через скорочення терміну служби основних фондів, знос засобів виробництва від недоотримання обсягів продукції або погіршення її якості

- збиток екосистемам (деградація ландшафту, генетичні мутації, зникнення окремих біологічних видів, порушення умов відтворення відновлюваних природних ресурсів та ін.) [9].

Особливо гострою стала проблема негативного впливу забруднення навколишнього середовища на здоров'я людини. Останнім часом екологічні проблеми провокують появу нових видів хвороб. За результатами аналізу стану здоров'я населення України впродовж останніх 20 років відмічається стала негативна тенденція зростання захворюваності та поширеності хвороб [2]. Збільшення рівня захворюваності через забруднення навколишнього середовища відноситься до загально масштабних проблем сьогодення не лише в Україні, а й в усьому світі. Так, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, майже чверть населення нашої планети помирає саме через негативні екологічні умови: екологічні ризики зумовлюють виникнення понад 100 небезпечних хвороб, і щороку саме вони вбивають 12,6 млн. людей, а це – 23% усіх смертей, які трапляються у світі [7].

Найбільше на здоров'я українців впливає забруднене повітря. Щорічно по всій Україні в атмосферу виділяється близько 17 млн. тонн шкідливих речовин. Крім того, деякі з цих речовин мають значний вплив на зміну клімату, а, відтак, і на погіршення стану здоров'я людей. Крім того, є значні проблеми з питною водою, що завдають негативного впливу на здоров'я людини [7]. Найбільшу небезпеку розповсюдження захворювань водним шляхом представляють кишкові інфекційні захворювання [8].

Таким чином, чим більший негативний вплив на людину, тим більша захворюваність. В результаті домогосподарства витрачають все більше коштів на охорону здоров'я. За статистичними даними Державної служби статистики України,

сукупні витрати домогосподарств на охорону здоров'я мають тенденцію до постійного зростання, табл. 2.

Дані проблеми несуть за собою значні економічні збитки, як на рівні домогосподарств так і на загальнодержавному рівні. Погіршення стану здоров'я завдають значного економічного збитку домогосподарствам в процесі їх діяльності. До них відносяться збитки, пов'язані з додатковими витратами на лікування, профілактику захворювань, госпіталізацію хворого та лікування в медичних закладах, а також витрати на лікарські засоби та на запобігання захворюванням.

Таблиця 2 - Структура сукупних витрат на охорону здоров'я (без урахування тимчасово окупованих територій та АРК 2014-2016 рр.) [1]

Роки	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Сукупні витрати за місяць на одне домогосподарство, грн.	3073	3458	3592	3820	4048	4952	5720	6283,7
Питома вага витрат домогосподарства на лікування, %	3,2	3,2	3,4	3,4	3,6	3,7	4,2	3,9

Рисунок 2 - Витрати на охорону здоров'я в середньому на одне домогосподарство, грн. на рік

Забруднення навколишнього середовища негативно впливає на трудовий потенціал домогосподарств, збільшуються втрати працездатності робітників, знижується рівень продуктивності праці, а також з'являються додаткові втрати економічних ресурсів, що знаходяться на балансі домогосподарства. У процесі діяльності, знижується якість продукції та збільшуються витрати на функціонування домогосподарства, що призводить до додаткових економічних втрат. Відбувається скорочення термінів служби особистого майна (основних фондів тощо), транспорту, погіршуються показники виробничого процесу, зокрема такі як скорочення врожайності в сільському господарстві, уповільнення приросту біомаси в лісовому господарстві і т.п. Через постійне використання інсектицидів і пестицидів ґрунт стає менш родючим. Різні види хімічних речовин, що утворюються з промислових відходів, потрапляють у воду, яка також впливає на якість ґрунту.

ВИСНОВКИ

Забруднення навколишнього середовища призводить до погіршення рівноважного природного стану, впливає на здоров'я людини, зумовлює зменшення доходів домогосподарств, збільшення витрат на лікування і профілактику захворювань, а також спричиняє появу додаткових витрат на компенсацію втрат. Запобігання та усунення еколого-економічного збитку – це одна із основних проблем сьогодення.

SUMMARY

The essence of expenses of households connected with pollution of an environment is revealed. The influence of man on the environment is considered. The basic problems of households caused by pollution of the environment were revealed and the main directions of solving of the problems were investigated. In this paper, an environmental factor was investigated in the household economy. A substantiated analysis of the negative tendencies of deterioration of the environment and its impact on the household economy of the population is conducted. The influence of environmental pollution on human health is considered, which, as a result, causes significant economic losses for the household.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Державна служба статистики України // Структура сукупних витрат домогосподарств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Царенко А, Шекеда О., Шекеда О. // Вплив економічної кризи на здоров'я людей в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://healthy-society.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=460:2011-08-22-13-33-14&catid=36:2011-04-19-08-30-45&Itemid=58
3. Юрескул В. О. // Основні екологічні проблеми та шляхи їх подолання у міжнародних документах та на національному рівні: наукова стаття // Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць -2014. - № 53., с. 158-165
4. Hardoy JE // Environmental problems in Third World cities// Hardoy JE; Mitlin D; Satterthwaite D // London, England, Earthscan Publications, 1992 - 302 p.
5. Ревич Б. А., Сидоренко В. Н. Методика оценки экономического ущерба здоровью населения от загрязнения атмосферного воздуха: пособие по региональной экологической политике //М.: Акрополь, ЦЭПР. – 2006. – С. 42.
6. Техногенно-екологічна безпека України: стан та перспективи розвитку: матеріали V всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, (10-20 листопада 2015 р.) /Нац. університет держ. подат. служби України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/1135/1/1074_IR.pdf Аналіз и оценка рисков в бизнесе : учебник для академического бакалавриата / Г. А. Маховикова, Т. Г. Касьяненко. — М. : Издательство Юрайт, 2015. — 464 с. — Серия : Бакалавр. Академический курс.
7. Доскіч В. Вбивча природа: як забруднення навколишнього середовища впливає на здоров'я [Електронний ресурс] / Вікторія Доскіч. – 2016. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/ecology/1304769-vbivcha-priroda-yak-zabrudnennya-navkolishnogo-seredovischa-vplivaє-na-zdorovya.html>
8. Шандала М. Г., Звняцковский Я. И. Окружающая среда и здоровье населения, – К.: Здоровье, 1988.
9. Анализ и оценка рисков в бизнесе : учебник для академического бакалавриата / Г. А. Маховикова, Т. Г. Касьяненко. — М. : Издательство Юрайт, 2015. — 464 с. — Серия : Бакалавр. Академический курс.

Надійшла до редакції 10 червня 2018 р.

УДК 005.332.4:330.341.1:640.43(477.52)

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗАКЛАДІВ ГРОМАДСЬКОГО ХАРЧУВАННЯ У СУМСЬКОМУ РЕГІОНІ

Ю. А. Опанасюк¹, к.е.н. ст. викл., кафедра управління, навчально-науковий інститут фінансів, економіки та менеджменту імені Олега Балацького

Ю.П. Машина², к.е.н., доцент, кафедра управління, навчально-науковий інститут фінансів, економіки та менеджменту імені Олега Балацького

К.О. Шульга³, студент, кафедра управління, навчально-науковий інститут фінансів, економіки та менеджменту імені Олега Балацького

¹⁻³Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна

У статті розкрито питання конкурентоспроможності закладів громадського харчування в м. Суми та Сумського регіону в цілому. Запропоновані шляхи підвищення конкурентоздатності даних закладів в індустрії харчування. Висвітлені найбільш відомі заклади харчування Сумського регіону та проаналізовано їх конкурентні переваги та недоліки, що впливають на загальний рейтинг конкурентоспроможних закладів харчування Сумського регіону. Запропоновані шляхи підвищення конкурентоспроможності даних закладів.

DOI: 10.21272/1817-9215.2018.1-06

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Проаналізувати заклади ресторанного бізнесу в Сумському регіоні з точки зору конкуренції та визначити роль конкурентоспроможності в розвитку ресторанного господарства.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ресторанний бізнес є однією з складових туристичного бізнесу, який відіграє велику роль в підвищенні ефективності суспільного виробництва, і відповідно, зростання життєвого рівня населення. Він є одним із найбільш розповсюджених видів малого бізнесу у світі, оскільки забезпечує можливість високоліквідного використання капіталу. При чому в цій сфері існує висока конкуренція, тому ресторани постійно працюють над підвищенням конкурентних переваг, таких як розширення асортименту, спеціалізація на конкретному виді продукції, розширюють сферу послуг тощо. [4] Велике значення у боротьбі за виживання на ринку ресторанних послуг є володіння інформацією про його кон'юнктуру та тенденції розвитку [2, с.134].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми конкуренції в ресторанному бізнесі представляють науковий та практичний інтерес, є предметом досліджень вітчизняних та закордонних вчених: Н. П'ятницької, Г. П'ятницької, В. Антонової, А. Расулової, Н. Михайлової, О. Заднепровської, О. Матушевської, Н. Ульянової та інших. Досягнення науковців розв'язали багато проблем, але постійні зміни зовнішнього середовища, позитивні та негативні тенденції розвитку ресторанного бізнесу вимагають подальших системних досліджень.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У процесі конкурентної боротьби учасники переслідують однакові цілі – максимізація прибутку за рахунок завоювання переваг споживачів. Теорія конкуренції була узагальнена Адамом Смітом у праці «Дослідження про природу й причину багатства народів» (1776) [5, с.184].

Щоб глибше зрозуміти сутність конкуренції, існують визначення, сформульовані деякими авторами. «Конкуренція є прагнення якнайкраще задовольнити критерії доступу до рідких благ», — вважає сучасний американський економіст П. Хайне. Ф. Найт визначає конкуренцію як ситуацію, в якій конкуруючих одиниць багато й вони незалежні. К. Р. Макконелл і С. Л. Брю вважають, що конкуренція — це наявність на ринку великої кількості незалежних покупців і продавців, можливість для покупців і продавців вільно виходити на ринок і залишати його. В свою чергу І. Шумпетер визначав конкуренцію як суперництво старого з новим, з інноваціями. Нобелівський лауреат з економіки 1974 р., австрійський учений Фрідріх А. фон Хайек відзначає, що конкуренція — процес, за допомогою якого люди одержують і передають знання. На його думку, на ринку тільки завдяки конкуренції приховане стає явним [2, с.121].

Процедура дослідження питань конкуренції починається з виявлення конкурентів. У загальному випадку виділяють такі види конкуренції:

- функціональна, коли ті самі потреби задовольняються різними способами. Наприклад, потреба у відпочинку може бути задоволена на полюванні чи риболовлі, за допомогою відвідування ресторану чи кінопалацу тощо.

- видова, коли різні товари задовольняють ті самі потреби. Так, задовільнити потребу у їжі можливо за допомогою домашньої їжі, відвідування ресторанів та їдалень або доставка їжі додому;

- предметна, коли різні товаровиробники випускають ті самі товари, наприклад, у багатьох ресторанах є одні і ті ж блюда: салат «Цезар», піца «Маргарита» тощо .

Необхідно з'ясувати найбільш уразливі місця конкурентів і впливати на них. Для цього збирають по можливості більш повну інформацію про кожного з конкурентів. Інформацію про конкурентів варто збирати таких видів:

- загальноекономічні показники (обсяги збуту, частка ринку, рівень прибутку, витрати, фінансовий стан, структура бізнес-портфеля);

- виробництво (технології, устаткування, кадри);

- товар (техніко-економічні характеристики, якість, товарна марка, імідж);

- маркетинг (система просування, система стимулювання, стратегії ціноутворення, система маркетингової інформації, система управління маркетингом, використовувані маркетингові стратегії, відносини зі споживачами) [3, с.117].

Українські споживачі готові залишати в закладах громадського харчування мінімум 4,5 млрд. дол. в рік. Але вітчизняний бізнес не помічає даної цифри за підрахунками рестораторів, ринок громадського харчування насичений не більше ніж на 60%. Кажучи про рівень насиченості ринку, перш за все, оперують таким показником, як кількість місць на споживача послуг закладів громадського

харчування. Так, в середньому по Україні одне місце в ресторані (кафе, барі, фаст-фуді тощо) доводиться на 5 жителів, в Києві – на 35 жителів, в Дніпропетровську – на 40, в Сумах – на 35, у Львові – на 25 жителів (рис. 1) [8].

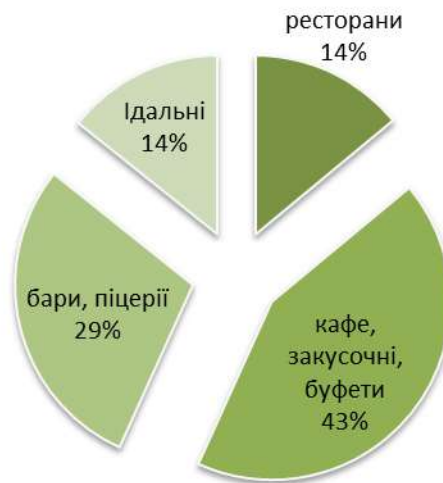

Рисунок 1 – Заклади харчування Сумського району за видами (дані 2015 року)

У Сумському районі підйом переживають заклади середнього цінового сегменту (середній чек 50-70 грн. на людину), тоді як відкриття нових елітних закладів значно пригальмувалося. В Сумському районі ринок ресторанів швидкого обслуговування далекий від насичення. Майже відсутні заклади рибного фаст-фуду, курячого фаст-фуду. Слабо поширені снєк-бари, гриль-бари і китайські ресторани. За наслідками опитування, для 66% клієнтів фаст-фудів головне – щоб було смачно, для 30% – важливе місце і для 4% – популярність закладу [7, с.125].

У самому м. Суми нараховується близьку 55-60 закладів харчування, не враховуючи тих, що є частинами торгових центрів таких як "Мануфактура", "Лавина", "Атріум", "Універмаг Київ" та готельних комплексів, розміщених в місті. За межами м. Суми знаходиться понад 100 закладів ресторанного господарства. Так як до сфери ресторанного господарства входять такі типи закладів: ресторан, бар, кафе, кафетерій, їдальня, закусочна, буфет, фабрика-заготівельня, фабрика-кухня, домашня кухня, ресторан за спеціальними замовленнями (catering), то в Сумському районі найбільшою популярністю користуються саме заклади за типом ресторанів, барів та кафе (рис. 2) [8].

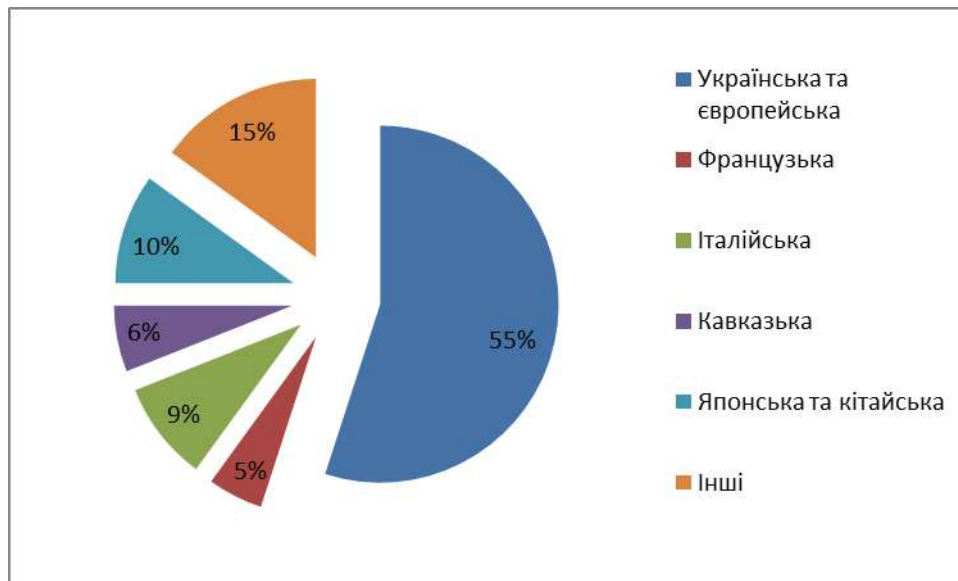

Рисунок 2 – Структура ресторанного бізнесу в Сумському регіоні

Популярністю серед жителів м. Суми та Сумського району, користуються заклади кафе, які мають невеликі ціни, що досягаються за рахунок асортименту пропонованих страв. Також, в Сумській області великі кафе розраховані на широку публіку: сюди ходять сім'ями, навідується молодь або дорослі люди. Тому у кафе, зазвичай, є декілька кімнат: загальний зал, дитяча кімната та бар.

Не зважаючи на стрімкий розвиток ресторанної сфери в Україні, в Сумському районі найбільшим попитом серед населення користуються піцерії — заклади харчування, які обов'язково мають свою кухню, оскільки тут завжди є свіжа піца, що має готуватися швидко та якісно.

Зклади харчування працюють в умовах сезонно зміни попиту. Так, в літній період переважають заміські заклади («Port Royal», «Козачок», «Ile de France») та заклади, що знаходяться в рекреаційній зоні (БВ «Вітязь», БВ «Кринична»).

На сьогоднішній день заклади харчування в Сумському регіоні набувають шаленої популярності, шляхом поєднання декількох видів кухонь чи цікавого індивідуального інтер'єру. За останні 2-3 роки в самому м. Суми почали стрімко розвиватися такі заклади як ПАБи, які беруть на себе 40% від регулярного відвідування клієнтами ввечері, порівняно із 15% під час ланчу. Відвідування пабів чоловіками, зазвичай, у 2-5 разів більше, ніж жінками, із високим відсотком більш молодих груп. Окрім того, наповненість Сумських пабів є неоднорідною по часу: пікові продажі припадають на час після 21:00, зокрема, із п'ятниці по неділю [6, с.110].

Сучасні дослідники ринку послуг громадського харчування проаналізували сто найрозкішніших, найкращих ресторанів світу, конкуренція між якими посилюється щороку, шляхом залучення інноваційних технологій, новинок, модернових інтер'єрних рішень тощо, аби зацікавити до закладу харчування споживачів, адже здебільшого йдучи в заклад харчування, люди зорієнтовані не на їжу та меню в цілому, а на саму атмосферу закладу, до прагнення побачити щось нове та унікальне.

Робота кожного ресторану побудована за принципом закону Парето – 20% постійних відвідувачів здатні забезпечити 80% його прибутку. Але для того, щоб утримати цих постійних відвідувачів і залучити нових в умовах високої конкуренції якісної смачної їжі і стильного інтер'єру вже не досить. Потрібно постійно вдосконалюватися і диференціюватися. Інструментом вдосконалення в даному

випадку є інновації в сфері ресторанного бізнесу – неординарні й цікаві маркетингові підходи, заради яких хочеться знову і знову приходити в той чи інший заклад: **креативні IT-технології, електронні меню, QR-коди** [2, с.153].

Унікальною перевагою ресторанів Іспанії та Австралії є інформаційно-розважальна система, вбудована в барну стійку, що являє собою інтерактивний екран, який відображає відео ефекти, характер і інтенсивність яких продиктована наявністю предметів на стійці і поведінкою людини. Бокал, ключі, стільниковий телефон – все, що клієнт залишає на поверхні бару, дозволяє їм розважитись, пускаючи один в одного яскраві блискавки, а сама стійка в один клік може перетворитися в нічне небо, підводний човен або величезне фортепіано [7, с.130].

На сьогодні існує безліч таких закладів, які розвиваються не поодинокі, а створюють цілі ланцюги. Такими відомими закладами фаст-фуду є «McDonald's», куди входить 35.000 ресторанів в 119 країнах, з яких 19.000 знаходиться за межами США.

Конкурентом «McDonald's» вважається друга в світі мережа фаст-фудів кафе «KFC» (Kentucky Fried Chicken) має 18 900 закладів в 118 країнах. Спеціалізується на стравах їх курки, разом з якими пропонує сендвічі, салати та десерти. Мережа ресторанів швидкого харчування «Subway», яка посіла третє місце в рейтингу, має близько 42.300 ресторанів в 107 країнах світу, велика частина яких знаходиться в США. Тут можна швидко з'їсти сендвічі та салати, при цьому реалізований вельми оригінальний підхід до обслуговування [6, с.200].

Так як прийнято розділяти конкуренцію за її методами на цінову і нецінову, або конкуренцію на основі ціни і конкуренцію на основі якості (споживчої вартості), то на вітчизняному ринку закладів ресторанного господарства використовуються такі методи конкуренції:

- на основі критерію підвищення якості товару (нецінова);
- на основі критерію підвищення якості сервісу товару;
- на основі зниження ціни (цінова);
- на основі зниження експлуатаційних витрат у споживача;
- на основі підвищення якості управління;
- на основі використання всіх конкурентних переваг об'єкта і суб'єкта (інтегральна) [4, с.95].

Розглядаючи конкуренцію на вітчизняному ринку закладів харчування, то в Києві, що є лідером ресторанного ринку – в кінці 2015 року працювало 1692 ресторани, а в наприкінці 2016 року – 1492. Всього за 2015-2016 роки з ринку пішло 204 ресторани і кафе: за перший рік – 119, за другий – 85. Дана картина є втратою в чистому вигляді тих ресторанів, на місці яких нічого не відкрилося. У підсумку тільки за 2015 рік столичний ресторанный ринок скотився до 2011 року, втративши все, що придбав за час бурхливого зростання й на місці частини закладів харчування, які закрилися з'явилися нові більш престижні та конкурентоспроможніші заклади. Але вже в минулому році темпи скорочення ринку зменшилися – «чистий мінус» склав на 40 закладів менше, ніж в 2015 році. А відкриттів, навпаки, виявилось більше: якщо в 2015 році їх було 40, то в 2016 вже 68 [6, с.112].

Дослідження ринку громадського харчування привели до даних заповненості ресторанного ринку на кінець 2016 року (рис.3).

Рисунок 3 – Заповненість ресторанного ринку

У 2016 році ціни зросли в середньому на 30%. Друга хвиля подорожчання після падіння гривні в лютому 2015 го змусила підвищити ціни ще на 10-15%. В результаті з початку кризи ціни зросли на 40-45%, причому у закладів усіх категорій. При цьому середній чек виріс на 15-20%. А оскільки ціни далі підвищувати було нерозумно, рестораторам залишалося одне – стиснути маржу. Сьогодні націнка на собівартість страви – те, за рахунок чого і живе заклад, – складає на кухню від 150 до 200%, (до кризи було 250-300%), на бар – 270-300% (було 350-400%). Частка на ринку ресторанів різних цінових категорій у 2015 році представлена на рис. 4

В Сумському регіоні заклади харчування приділяють мало уваги саме щодо оцінки потенціалу закладів-конкурентів, тому як альтернативним варіантом вирішення даної проблеми є виявлення всіх конкурентних товарів та послуг, оцінка поточних обсягів їх продажів і визначення того, чи достатньо великий ринок прибуткового продажу їхніх послуг. Не менш важливим є перспективи розвитку ринку закладів громадського харчування, тому власники цих закладів в Сумському регіоні воліють освоювати нові послуги, які мають хороші перспективи зростання [5, с.163].

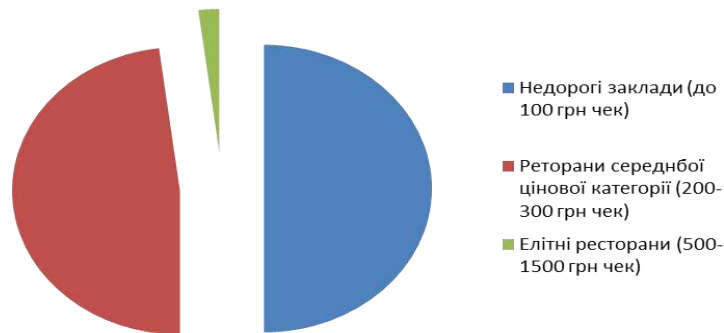

Рисунок 4 – Цінова категорія закладів громадського харчування Сумського регіону

Якщо у підприємств харчування Сумського регіону буде наявна обґрунтована маркетингова стратегія, то це дозволить:

- зменшити ступінь невизначеності та ризики при здійсненні маркетингової діяльності;

- забезпечити концентрацію ресурсів на обраних пріоритетних напрямках;
- розробити програми маркетингу, орієнтовані на досягнення залучення більшої кількості споживачів.

В роботі проаналізовано 6 кращих ресторанів м. Суми на думку споживачів 2017 року (рис. 5) за такими критеріями: кухня, обслуговування, співвідношення якість – ціна, атмосфера, Wi-Fi, наявність літнього майданчика, їжа на винос, можливість оплати карткою, парковки, кількість місць, наявність спеціального меню, дитячих розваг, середній чек.

Метою проведення досліджень конкурентоспроможності є оцінка ємності ринку, визначення ознак притаманних даному ринку, тенденцій розвитку бізнесу, вивчення конкурентів, потенційних споживачів. Процес дослідження складається з п'яти етапів: визначення проблеми та цілей дослідження, розробка плану дослідження, реалізація плану дослідження (збирання інформації), обробка та аналіз даних, підготовка звіту та розробка рекомендацій [1, с.184].

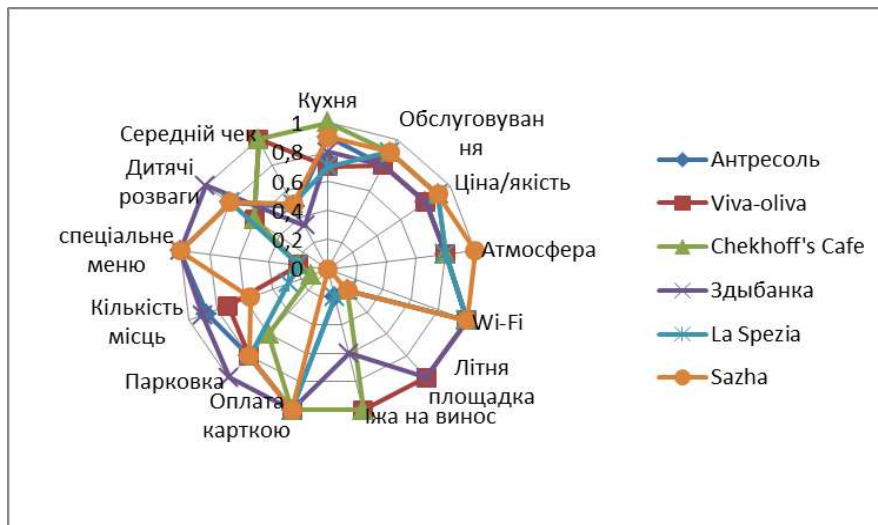

Рисунок 5 – Гістограма конкурентоспроможності кращих ресторанів м. Суми

Такі ресторани Сумського регіону як «Шафран», «Алаверді», «ВіваОліва», «Скоріні», «Нью-Йорк», «Антресоль», «Ласпеція» є досить новими на Сумському ринку ресторанних послуг. На сьогоднішній день вони налічують близько 3 000 відвідувачів за місяць в цілому. Протягом останніх 2 років щорічно дані заклади користуються популярністю не лише серед споживачів середнього класу, а й у споживачів з високим рівнем доходів, що дозволяє даним підприємствам розвиватися високими темпами [8].

В середньому по Україні одне місце в ресторані (кафе, барі, фаст-фуді тощо) доводиться на 5 жителів, в Києві – на 35 жителів, в Дніпропетровську – на 40, в Сумах – на 35, у Львові – на 25 жителів. У Сумському районі підійом переживають заклади середнього цінового сегменту (середній чек 50-70 грн. на людину).

В роботі було проаналізовано слабкі та сильні сторони ресторанного бізнесу Сумщини (таблиця 1)

ВИСНОВКИ

Отже, виходячи з усього вищезазначеного, можна зробити висновок, що конкуренція — боротьба незалежних економічних суб'єктів за обмежені економічні ресурси. Це економічний процес взаємодії, взаємозв'язку і боротьби між

виступаючими на ринку підприємствами з метою забезпечення кращих можливостей збуту своєї продукції, задовольняючи різноманітні потреби покупців.

Таблиця 1 – SWOT - аналіз ресторанного бізнесу м. Суми [3, с.127].

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> - відоме ім'я та бренд; - постійні партнерські зв'язки; - приготування на очах відвідувачів і безпосереднє їх участь у деяких процесах; - наявність постійних клієнтів; - корпоративна культура; - приготування свіжої продукції. 	<ul style="list-style-type: none"> - малий контингент; - малий асортимент; - сезон послуг; - рекламна політика; - нескоректоване меню; - маленький оборот посадочних місць; - не кваліфікований персонал.
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> - пошук нових партнерів; - поліпшення сервісу; - розширення асортименту; - пошук нових клієнтів; - відкриття нових ресторанів. 	<ul style="list-style-type: none"> - Підвищення конкуренції; - ненадійність постачальників; - падіння рівня добробуту клієнтів; - зміна потреб покупців; - зміна курсу валют

SUMMARY

The article deals with the issue of competitiveness of public catering establishments in Sumy and Sumy region. The ways of increasing the competitiveness of these institutions are proposed in the food industry. The most well-known catering establishments of the Sumy region are highlighted. The Influence of their competitive advantages and disadvantages of the overall rating of competitive nutrition facilities of the Sumy region are analyzed. The ways of increasing the competitiveness of these institutions are proposed.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Акуліч І. Л. Маркетинг в закладах харчування. Навчальний посібник. / І.Л. Акуліч, В. В. Тарілко — М.: Изд-во Сучасна школа, 2007. — 311 с.
2. Андрєєв В. К. Правове регулювання підприємницької діяльності. / В. К. Андрєєв — М.: Бухоблік, 2002. — 150 с.
3. Ансофф І. Стратегічний менеджмент. Класичне видання. / І. Ансофф — С-пб.: Изд-во Пітер, 2009. — 360 с.
4. Алешугіна Н.О., Зеленська О.О. Тенденції та перспективи розвитку ринку ресторанних послуг м. Чернігів. / Н.О. Алешугіна, О.О. Зеленська // Науковий вісник ЧДДЕУ. Серія: Економіка. - 2012. - №1(13). - С. 92-98.
5. Балабанов І. Т. Аналіз і планування господарюючого суб'єкта ресторанів / І. Т. Балабанов— М.: Фінанси і статистика, 2008. — 311 с.
6. Грант Р. М. Сучасний стратегічний аналіз конкурентів. / Р. М. Грант — С-пб.: Изд-во Пітер, 2013. — 273 с.
7. Іванова Є. І. Оцінка конкурентоспроможності підприємства. Навчальний посібник. / Є. І. Іванова — Ростов н / Д.: Феникс, 2008. — 167 с.
8. Кеворков В. В. Підвищення конкурентоспроможності компанії, формування ринкової стратегії і її практичне здійснення. / В. В. Кеворков, Д. В. Кеворков — М.: Изд-во Російська газета, 200. — 227 с.
9. Заклади міста Суми [Електронний ресурс]. // Режим доступу: www.0542.ua
10. Новичкова Т.П., Ресторанний бізнес в Україні: технологія успіху / Т.П. Новичкова, О.М. Голоданюк, О.В. Дышкантюк, Г.В. Крусір // Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції "Індустрія гостинності у країнах Європи". - 4-6 грудня 2009 р. Сімферополь: ВіТроПринт, 2009. - 176 с. - С.169-171.
11. 10 найкращих ресторанів світу – 2016 [Електронний ресурс] //Режим доступу: <https://tripmydream.ua/blog/podborki/10-luchshih-restoranov-mira-2016>
12. Інновації в ресторанному бізнесі [Електронний ресурс] //Режим доступу: <http://mercury.kiev.ua/innovacii-v-restorannomu-biznesi/>
13. Трипадвизор. [Електронний ресурс]. // Режим доступу: https://www.tripadvisor.ru/Restaurant_Review-g681193-d11827591-Reviews-Antresol-Sumy_Sumy_Oblast.html
14. Cafepedia [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://cafepedia.com.ua/restaurant/shalena-shkvarka/>

Надійшла до редакції 10 березня 2018 р.

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ЗАЦІКАВЛЕНИХ СТОРІН ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ EVENT-ПРОЕКТУ

А. В. Євдокимова¹, к.т.н., старший викладач кафедри управління,

Г. І. Ключова², студент

Д. С. Лантушенко³, студент

¹⁻³*Сумський державний університет,*

Вул. Римського-Корсакова, 2, 40007, м. Суми, Україна;

У роботі розглянуто специфічність event-проектів, визначено основних зацікавлених сторін при їх реалізації. Проаналізовано принципи моделювання життєвого циклу проекту для державних та проектно-орієнтованих організацій. Досліджено особливості взаємодії зацікавлених сторін при реалізації event-проекту.

Ключові слова: *зацікавлені сторони, взаємодія, життєвий цикл, методологія, event-проект.*

DOI: 10.21272/1817-9215.2018.1-07

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В українському суспільстві, яке обрало європейський шлях розвитку, дуже багато чого змінилося за останні роки. Найбільші соціальні інститути – влада, бізнес та громада – суттєво переглянули можливості співпраці. Якщо раніше головною метою кожної з них було вирішення лише власних питань, то сьогодні все більше уваги приділяється наслідкам такої взаємодії та налагодженню співпраці для досягнення довгострокових стратегічних цілей. Однією з головних причин початку рівноцінного діалогу між владою та бізнесом безумовно стала реформа децентралізації. Влада на місцях отримала не лише більше повноважень, але й обов'язків, що спровокувало появу нових механізмів співпраці з різними зацікавленими сторонами розвитку конкретної адміністративної одиниці.

Враховуючи досвід європейських країн, одними з перших на шлях такої співпраці з місцевими органами самоврядування стали представники малого бізнесу, оскільки саме вони мають гнучкі системи управління та здатні швидко реагувати на ринкові зміни. Оскільки і влада, і представники малого бізнесу зацікавлені в інформуванні суспільства про позитивний досвід такої взаємодії, то окремої уваги все частіше потребують промоційні проекти. Event-проекти не лише здійснюють підтримку великих інвестиційних проектів, але й можуть бути самодостатніми одиницями при створенні позитивного іміджу конкретного міста або регіону.

У вітчизняній науковій літературі питання взаємодії стейкхолдерів, влади та бізнесу, соціально-економічний розвиток громад, регіональний розвиток вивчали Бушуєв С.Д., Бушуєва Н.С., Кошкін К.В., Чернов С.К., Медведєва О.М., Рач В.А., Чумаченко І.В., Кононенко І.В., Гогунський В.Д., Данченко О.Б., Колесник К.К., Зачко О.Б., Тесля Ю.М., Білощицький А.О. та інші. Серед іноземних науковців вагомими внесками мали праці Е.Фрімана, П. Данселмі, Р. Аскофа, Р. Гранта, які в своїх роботах порушили проблемні питання теорії стейкхолдерів. Крім того багато авторів предметом дослідження обирали саме «event», наприклад, С.Лемер, Джо Голблат, Ульріх Хальцбаур Едвін Йетингер та Бернхард Кнаузе.

Метою даного дослідження є аналіз основних принципів моделювання життєвого циклу проекту та визначення особливостей взаємодії зацікавлених сторін при реалізації event-проектів.

Основна частина

Введення в дію ряду проєвропейських реформ продемонструвало неготовність українських інституцій до відповідальності, а разом з тим і до вирішення великої кількості питань, що були передані на місцеві рівні разом із фінансуванням. Великою перешкодою для швидкого реагування на адміністративні перетворення є непохитна бюрократична система, яка дуже повільно та неохоче реагує на зміни. В бізнес-середовищі трансформаційні процеси проходять швидше, особливо для представників малого інноваційного підприємництва, які вбачають появу нових можливостей для власного бізнесу. Досвід європейських країн демонструє швидкий розвиток економіки саме за рахунок малого підприємництва, який забезпечує значну частину місцевого бюджету. Наприклад, малий та середній бізнес в Японії охоплює близько 80% від всіх підприємств, у Великобританії та Італії - більше 90% [1].

В останні роки український бізнес все частіше стає проектно-орієнтованим. Насамперед, це пов'язано з великими ризиками, які супроводжують підприємницьку діяльність, в тому числі фінансовими; по-друге, потребою проактивного управління проектами [2], що реалізують невеликі українські компанії.

Проектно-орієнтовані невеликі компанії часто при реалізації проектів вирішують саме проблеми користувачів адміністративних послуг, нерідко дублюючи функції органів місцевого самоврядування. Наприклад, державні та приватні заклади вищої освіти України, лікарні та лабораторії, нотаріуси, автошколи, міграційні служби тощо. Якщо раніше ці дублюючі надавачі послуг з боку державних органів та бізнесу знаходили кожен своїх споживачів, а у випадках взаємозалежності один від одного, були незалежними зацікавленими сторонами одного проекту, то сьогодні особливої уваги заслуговують саме спільні проекти малого бізнесу з органами місцевого самоврядування для задоволення потреб споживача.

Складність реалізації спільних проектів органів місцевого самоврядування з малим бізнесом полягає у різних системах управління проектами. Державні органи для проектів частіше використовують каскадний принцип при реалізації проектів (рис. 1).

Рисунок 1 – Каскадний принцип моделювання проектів [3],

Причини вибору органами місцевого самоврядування зазначеного принципу моделювання проектів пояснюється залученням великої кількості учасників до проекту, ретельним плануванням та обговоренням кожної роботи та відповідно великими строками виконання таких проектів. При цьому найчастіше

використовують методологію R2M [4], при формуванні пакету робіт для кожної зі стадій життєвого циклу проекту (рис.2).

Рисунок 2 – Моделювання проекту відповідно до методології R2M [4]

Малий бізнес при реалізації проектів все частіше використовує гнучкі принципи моделювання (рис. 3), при чому не лише в ІТ-сфері [5]. Це викликано необхідністю швидких змін та адаптації до ринкових трансформацій.

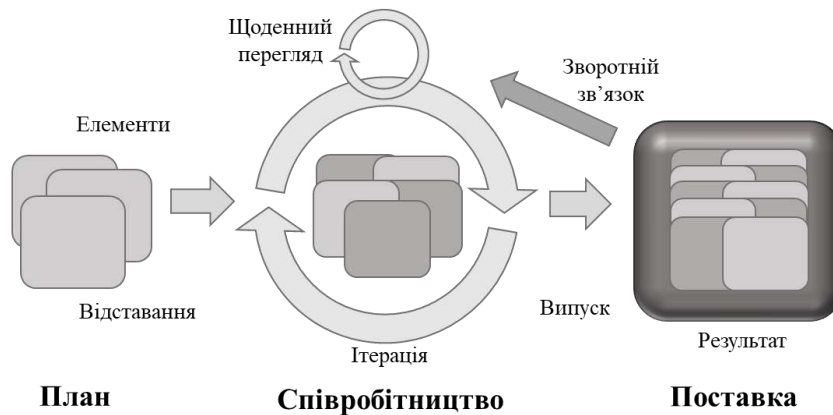

Рисунок 3 – Agile (гнучкий) принцип моделювання проектів [6]

Невеликі проектно-орієнтовані компанії позбавлені складних організаційних структур управління з обов'язковим погодженням змін на кожній ієрархічній ланці існуючої адміністративної моделі.

Реалізація спільних проектів державних органів з малими проектно-орієнтованими підприємствами вимагає поєднання традиційного та інноваційного підходів до управління проектами. Розглянемо особливості реалізації таких проектів на прикладі event-проекту. Зараз реалізація будь-якого масштабного проекту супроводжується промоційними заходами, які за своїм змістом є окремим event-

проектом. Сам термін «івент» ще не зареєстрований в україномовних етимологічних словниках, його запозичили з англійської мови, де це слово означає «подію». Отже, event-проект – це подія, яка має задум, план реалізації, обґрунтування та економічні розрахунки, а також результатом якої є проведення певного заходу для досягнення поставленої мети [7]. Таким чином, event-проект має всі ознаки проекту, проте, має і свої особливості. Найскладнішими в реалізації зазначених проектів є узгодження цілей/інтересів зацікавлених сторін проекту, оскільки присутні індивідуальні рішення та суб'єктивне сприйняття під час реалізації проекту.

Мабуть перше, що спадає на думку, коли чуєш про event-проект, це весілля. Сьогодні весільна індустрія є досить успішною, але формат її заходів значно змінився за останні роки. Даний вид діяльності можна розглядати в трьох напрямках: індустрія, бізнес та психологічно-фізіологічна потреба людей. Створення нової ланки суспільства – кінцевий результат всіх стейкхолдерів весільної індустрії. Для досягнення максимальної вигоди та збільшення цінності самої події, всім учасникам event-проекту необхідна тісна взаємодія та гнучке реагування на коригування потреб замовників послуг.

Слід зауважити, що протягом останніх років з'явилася велика кількість таких проектно-орієнтованих організацій, як event-агенства, що надають послуги з підготовки та проведення весілля «під ключ» [8]. Наприклад, в м. Суми перші event-агентства з'явилися близько десяти років тому. Сьогодні таких організацій, які надають послуги з організації не лише весіль, ювілеїв, корпоративів, але й міських заходів, вже більше двадцяти. До їх обов'язків відноситься комплексна організація та координація заходів від ідеї до втілення. Загалом, якщо розглянути весілля, як event-проект агентства можна виокремити його два основні етапи (рис. 4).

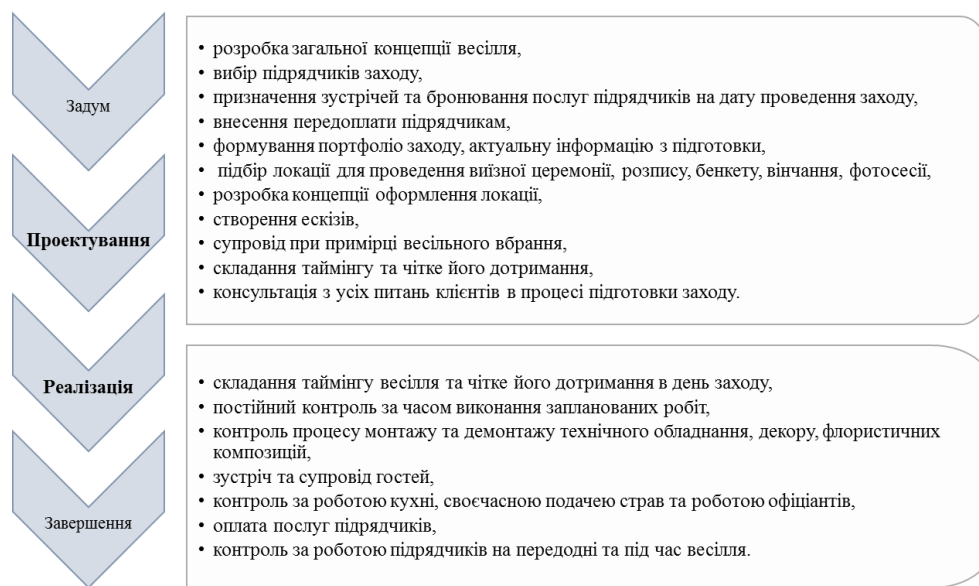

Рисунок 4 – Основні етапи життєвого циклу event-проекту (весілля)

Професійні event-агенства в своїй діяльності в переважній більшості використовують гнучкі методології, що дозволяють їм швидко реагувати на зміни в потребах клієнтів та знижувати рівень невизначеності.

Тобто за своєю сутністю вони найчастіше використовують AGILE-методологію (рис. 5), яка дозволяє вносити зміни навіть на завершальних стадіях проекту та постійно шукати можливості для підвищення ефективності своєї роботи [9, 10].

Одним із найпопулярніших проєктів event-агенств безумовно є весілля. Основними стейкхолдерами даного проєкту зазвичай є молодята, батьки молодят (замовники та інвестори), event-агенства та органи реєстрації актів цивільного стану (РАЦС). При цьому популярність на урочисту частину реєстрування шлюбу в РАЦСі з кожним роком знижується, а кількість виїзних церемоній весілля з ведучим навпаки збільшується, враховуючи при цьому, що саме свідоцтво має бути отримано безпосередньо молодятами в РАЦСі. Саме тому в останні роки спостерігається тенденція реєструвати шлюб та святкувати весілля в різні дні. Як правило реєструють шлюб на передодні весілля, а в день весілля організують виїзну церемонію, під час якої ведучий урочисто вручає молодятим свідоцтво про шлюб. Тобто сьогодні існує часткове задоволення потреб споживачів при організації весіль, оскільки молодятим потрібно узгоджувати роботи РАЦСу та event-агенства, що, в свою чергу, ускладнює процес планування. Для вирішення цієї проблеми необхідно налагодити взаємодію між РАЦСом, який здійснює реєстрацію шлюбу відповідно до чинного законодавства [11] та event-агенством, що виконує організаційну функцію (рис.5)

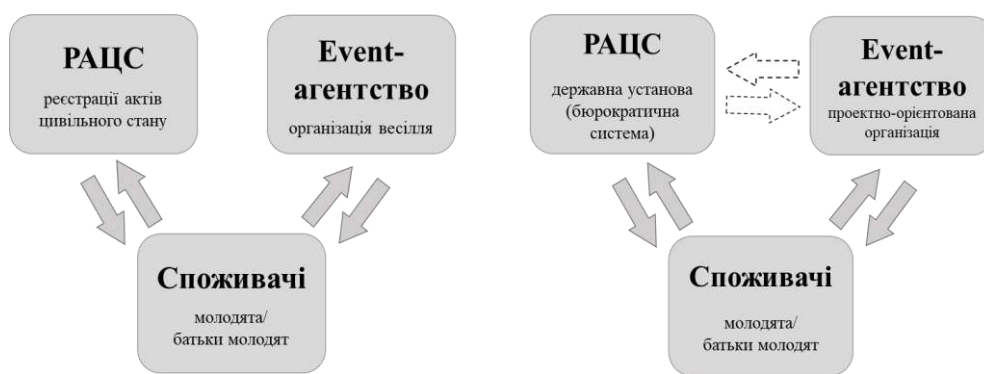

Рисунок 5 – Взаємодія основних стейкхолдерів при реалізації проєкту (весілля)

Варто зазначити, що станом на сьогодні event-агенства та РАЦС мають різні системи управління. Найбільші відмінності полягають в швидкості реагування на зміни при реалізації спільних проєктів в бюрократичній та проєктно-орієнтованій організації. В той же час, продукт проєкту буде мати більшу цінність для споживача за рахунок спрощення планування та зменшення термінів проведення заходу.

ВИСНОВОК

У роботі розглянуто складність та специфічність реалізації event-проєктів, їх життєвий цикл, а також особливості взаємодії зацікавлених сторін при реалізації event-проєктів. Запропоновано запровадження спрощеного механізму взаємодії державного органу реєстрації актів цивільного стану, споживачів та event-агенства при реалізації event-проєктів з метою підвищення цінності продукту проєкту.

SUMMARY

The article considers the complexity and specificity of the event-projects implementation, their life cycle as well as the specific features of the interaction of stakeholders during the event-projects implementation. It was suggested to introduce a simplified mechanism of interaction of the state civil registration agency, consumers and event-agency during the event-projects implementation with aim to increase the value of the project product.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мареніченко В.В. Механізми реалізації державного регулювання якісного розвитку малого та середнього бізнесу в Україні [Електронний ресурс] / В.В. Мареніченко // Дніпро. – 2017. – Режим доступу: https://www.dsau.dp.ua/ua/page/photo/dis_marenichenko.pdf
2. Бушуева Н.С. Системная формализация управления проектами в рамках проактивного подхода к развитию организаций / Н.С. Бушуева, Л.Д. Мыслик, М.Н. Алексеенко // Управління проектами та розвиток виробництва. – Збірник наукових праць. – №2. – 2009. – С. 5-11
3. Каскадная модель (Waterfall model) [Електронний ресурс]. – QALight. – Режим доступу: <https://qalight.com.ua/baza-znaniy/kaskadnaya-model-waterfall-model/>
4. P2M Bibelot/English version (Overview of P2M Third Edition) [Електронний ресурс]. – Project Management Association of Japan, March 2016 – Режим доступу: [https://www.pmaj.or.jp/ENG/p2m/p2m_guide/P2M_Bibelot\(All\)_R3.pdf](https://www.pmaj.or.jp/ENG/p2m/p2m_guide/P2M_Bibelot(All)_R3.pdf)
5. Чумаченко І.В. Теоретичне підґрунтя використання інформаційної технології адаптивного управління проектами та програмами // Чумаченко І.В., Мартиненко О.С., Гусєва Ю.Ю. – КНУБА: – Режим доступу: <http://urss.knuba.edu.ua/files/zbirnyk-32/4.pdf>
6. Agile, iterative, lean – what does it all mean?- Electronic resource. – Available at: <http://empireone.com.au/agile-iterative-lean-development-what-does-it-all-mean/>
7. Маркетинговий словник [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.marketch.ru/marketing_dictionary/marketing_terms_i/event/
8. Весілля «під ключ» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://msvyato.com/vesillya-pid-klyuch>
9. Основні принципи Agile-маніфесту. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agilemanifesto.org/iso/uk/principles.html>
10. Чумаченко І.В. Стратегічний розвиток складних систем в методологіях управління проектами та програмами // Чумаченко І.В., Хвостіченко В.В., Ларіна С.О., Кадикова І.М. – КНУБА: – Режим доступу: (<http://urss.knuba.edu.ua/files/zbirnyk-32/5.pdf>)
11. Закон України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» № 5492-VI від 20.11.2012. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17>

Надійшла до редакції 15 червня 2018 р.

ЕКОЛОГО-ОРІЄТОВАНИЙ КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

*О. О. Павленко¹, к.е.н., доцент кафедри управління,
В. В. Мартинець², к.е.н., старший викладач кафедри управління,
С. М. Рибальченко³, к.е.н., асистент кафедри управління,*

*¹⁻³Сумський державний університет,
Вул. Римського-Корсакова, 2, 40007, м. Суми, Україна;*

У статті проаналізований науково-методичний підхід до урахування екологічної складової при формуванні об'єднаних територіальних громад. Особливої уваги надано розробці кластерного підходу до розвитку території.

Ключові слова: кластер, еколого орієнтований підхід, територія, регіон, економічний розвиток, інвестиції.

DOI: 10.21272/1817-9215.2018.1-08

ВСТУП

В сучасних умовах економічного розвитку України однією з ключових реформ є децентралізація. Основна мета якої полягає у передачі частини адміністративних повноважень та фінансових ресурсів з вищого рівня державного управління на регіональний рівень. Механізмом формування конкурентоспроможності регіону на даному етапі децентралізації є створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Економічний ефект ОТГ залежить від багатьох чинників, а саме: збільшення обсягів виробництва товарів та послуг, сприятливого бізнес-середовища на регіональному рівні, реалізації ефективних інвестиційних та інноваційних проектів. Дієвим інструментом соціально-економічного розвитку ОТГ можуть стати кластери. Актуальність даного дослідження підтверджується Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року «запровадження різноманітних інструментів та механізмів стимулювання місцевого економічного розвитку (кластерів, національних проектів, механізму державно-приватного партнерства тощо), утворення нових підприємств, що орієнтуються на місцеві джерела сировини, задовольняють насамперед потреби внутрішнього ринку»[1].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є розробка еколого-орієнтованого підходу до розвитку об'єднаних територіальних громад. Визначення основних факторів, що впливають на формування кластерів окремих територій.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Визначення кластера було здійснено Європейською комісією у 2008 р. та пов'язувалося лише з конкурентоспроможністю та інноваціями. Так, зокрема, в системному документі Єврокомісії “Commission Staff Working Document SEC (2008) 2637” (“Концепт кластерів і кластерної політики та їх роль для конкурентоспроможності й інновацій”) зазначається, що кластери є “групами

незалежних підприємств-ініціаторів (малих, середніх і великих), а також науково-дослідницьких організацій, які задіяно в певному секторі чи регіоні. Їх діяльність скерована на розвиток інноваційної активності шляхом стимулювання інтенсивної взаємодії, спільного використання ресурсів, обміну знаннями та досвідом, а також ефективного сприяння передачі технологій, мереж і поширення інформації серед підприємств, що входять до кластера”[2].

Кластер доцільно розглядати як синергію бізнесу, влади та науки. Бізнес займає провідну роль в цій системі. Не менш важливою умовою існування кластеру - географічна концентрація. Тобто на певній території є природно виникненні умови, такі як клімат або скупчення представників бізнесу, котрі сприяють розвитку регіону. Разом з вище вказаним кластер повинен мати чіткі границі своїх компетенцій, тобто необхідно визначити його smart-спеціалізацію. Така кластерна модель розвитку регіональної економіки активно і ефективно використовується в ЄС, США, Японії, Сінгапурі та інших країнах[3].

Кластерна політика на практиці реалізується у розробці кластерної стратегії. Кластерна стратегія розробляє рішення (пріоритети) в області організації кластерів та мережевої співпраці, що визначають конкретні заходи для досягнення соціально-економічних цілей розвитку регіону та забезпечення його конкурентоспроможності[4].

Нами пропонується розглядати розвиток кластеру на основі визначення синергетичного ефекту від вкладення інвестицій в наукові розробки (x_1), спрямовані на впровадження нових екологоорієнтованих проектів в бізнесі (e_1), а саме використання енергозберігаючих технологій, впровадження нересурсоемного технологічного обладнання та інше, що в свою чергу підвищить ефективність роботи бізнесу (e_2) та сприятиме підвищенню соціального рейтингу та ефективності роботи владних структур (e_3) на даній території. А це в свою чергу підвищить обсяг податкових надходжень, які будуть спрямовані на розвиток інфраструктури та подальших інвестицій у розвиток науки як з боку влади (x_3), так і з боку бізнесу (x_2).

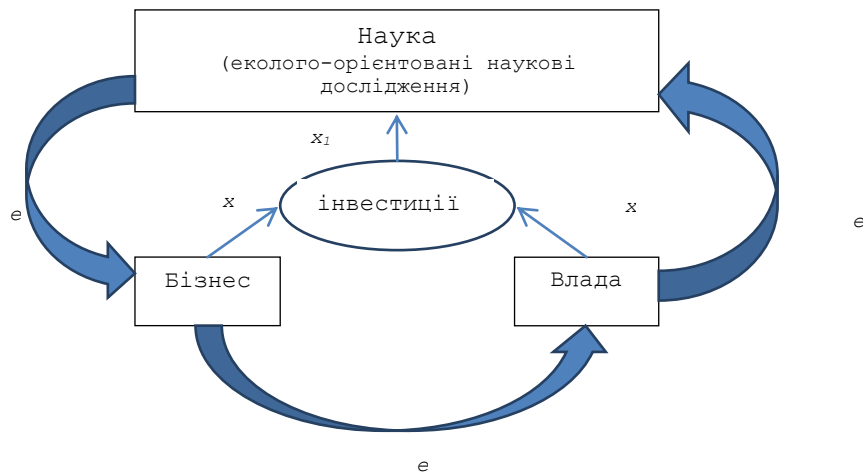

Рисунок 1 – Схема руху еколого-орієнтованих інвестиційних потоків на основі кластерного підходу

Така синергетична взаємодія науки, бізнесу та влади на основі кластерного підходу дає нам підстави розглядати ефективність розвитку об'єднаної

територіальної громади (E) як арифметичну прогресію від інвестицій в розвиток еколого-орієнтованих наукових досліджень (формула 1).

$$\begin{cases} E = f(x_1, x_2, x_3, e_1, e_2, e_3) \\ e_1 = \lim_{x \rightarrow \infty} \sum_{i=1}^x x_i \\ e_2 = e_1 + f(e_1) \\ e_3 = e_2 + f(e_2) \end{cases} \quad (1)$$

де E – ефективність діяльності об'єднаної територіальної громади при впровадженні еколого-орієнтованого кластерного підходу; x_1 – інвестиції в еколого-орієнтовані наукові дослідження, які складаються з самофінансування за рахунок коштів науковців та наукових організацій, коштів підприємств бізнесу та фінансової підтримки влади, грн.; x_2 – інвестиції від підприємств та організацій бізнесу в еколого-орієнтовані наукові дослідження, грн.; x_3 – інвестиції з боку владних структур в еколого-орієнтовані наукові дослідження, грн.; e_1 – ефективність отриманих результатів наукових досліджень (розробка нових еколого-орієнтованих технологій для бізнесу); e_2 – ефективність результатів діяльності бізнесу від впровадження еколого-орієнтованих технологій (отримання прибутку від виробництва нересурсоємної, екологічно-чистої та конкурентоспроможної продукції, поповнення бюджету податковими надходженнями); e_3 – ефективність результатів діяльності влади (перерозподіл фінансових надходжень на розвиток інфраструктури ОТГ та подальше еколого-орієнтоване наукове фінансування).

Необхідність використання синергетичного ефекту в даному дослідженні обумовлюється тим, що за допомогою синергетики вчені спробували описати, пояснити і навіть передбачити поведінку динамічних систем здатних до самоорганізації [5, с. 149]. Як зазначив Г.Ферстер, необхідною умовою самоорганізації систем є її стан постійного контакту і взаємодії з тим, що оточує [6, с. 116]. За словами Цикіна В.О., відкритість системи є необхідною, але не достатньою умовою для її самоорганізації [7, с. 49]. Також він зазначив, що самоорганізація та розвиток відкритої системи є наслідком саме її нестійкості, яка досить часто є умовою стабільності та динамічного розвитку [7, с. 50]. Окрім того самоорганізація завжди пов'язана з взаємодією всіх елементів системи, інколи навіть хаотичною [7, с. 7, 51].

Слід зазначити, що сучасна наука розглядає розвиток території з позиції збалансованого соціо-еколого-економічного підходу. При цьому необхідно зазначити, що основною складовою має бути саме еколого-орієнтована компонента, що забезпечить стійкість системи в цілому. Оскільки в разі розвитку лише економічної та соціальної складових не можливе довготривале функціонування системи [8]. У зв'язку з тим, що екологічна політика України реалізується на трьох рівнях управління: національний, регіональний і місцевий, необхідно визначити функції та інструменти впливу на розвиток соціо-еколого-економічних систем. А сталий розвиток країни і окремих її регіонів залежить від урахування екологічного чинника у всіх секторах життєдіяльності суспільства. Особливо це стосується формування обсягів надходження та перерозподілу фінансових потоків на екологоорієнтовані заходи.

На рисунку 2 наведено співвідношення джерел, обсягів надходження та перерозподілу еколого-орієнтованих інвестицій по Сумській області за 2012-2017 р.р.

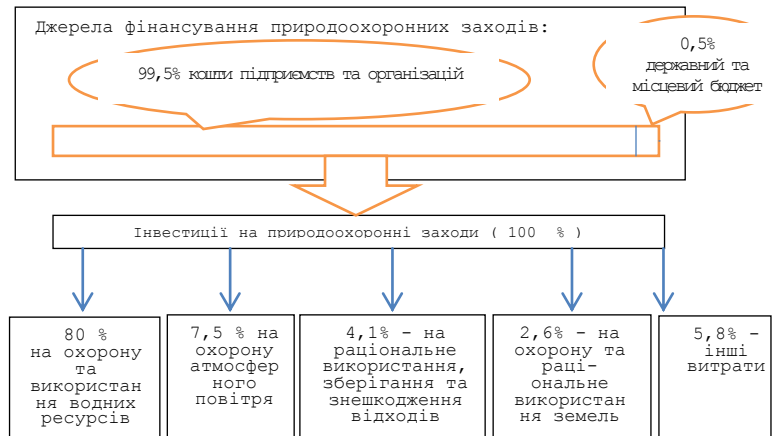

Рисунок 2 – Співставлення усереднених обсягів надходжень та перерозподілу еколого-орієнтованих інвестицій по Сумській області за 2012-2017р.р. [9]

Відповідно до світових стандартів, формування кластерів відбувається у певній послідовності, яка носить рекомендаційний характер для їх потенційних суб'єктів, що становить покроковий алгоритм їх створення. Необхідною умовою повинно стати урахування екологічного підходу в сучасних умовах розвитку ОТГ, а саме:

- 1) визначення одного чи кількох підприємств (підприємств) і розгляд усіх підприємств та організацій, які перебувають вище або нижче в одному ланцюгу з урахуванням їх екодеструктивного впливу;
- 2) визначення організацій та представників бізнесу, які підтримуватимуть кластер наданням спеціальних знань і еколого орієнтованих технологій, інформації, капіталу, інфраструктури, а також організації, що обслуговують суб'єктів кластера;
- 3) аналіз тих державних організацій і відомств, які мають істотний вплив на суб'єктів кластера;
- 4) установлення меж кластера [10].

Вважаємо, що завдання влади при використанні кластерного підходу на певній території – виявити основні кластери, в яких зацікавлена ОТГ, через формування механізму в законодавчому плані, наявного інтелектуального і науково-освітнього потенціалу, матеріально-технічних та інших ресурсів, визначення стратегічних основ розвитку [11].

ВИСНОВКИ

Таким чином еколого-орієнтований кластерний підхід до розвитку ОТГ дозволить вирішити наступні питання:

- забезпечити стабілізацію екологічної ситуації;
- поліпшити стан навколишнього середовища за рахунок екологізації економічної діяльності в рамках структурних перетворень, що забезпечують нову модель господарювання і широке розповсюдження екологічно орієнтованих методів управління;
- вести виробничу діяльність в межах ємкості екосистем на основі масового впровадження енерго- і ресурсозберігаючих технологій, цілеспрямованих змін структури економіки, структури особистого і суспільного споживання.

SUMMARY

The article analyzes the scientific and methodical approach to taking into account the ecological component in the formation of united territorial communities. Particular attention is given to developing a cluster approach to the development of the territory.

Keywords: cluster, ecological oriented approach, territory, region, economic development, investments.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Постанова КМУ від 6 серпня 2014 р. 385 «Про затвердження державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/view/KP140385?an=226&q>
2. Кластерна політика європейського союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/...D=1&Image_file_name=PDF/EkUk_2013_2_9.pdf
3. Кластерний підхід – двигун розвитку бізнесу та економіки Херсонського регіону [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://favoritekherson.co/2017/03/16/klasterniy-pdhd-dvigun-rozvitku-bznesu-ta-ekonomki-hersonskoyi-oblast/>
4. Методологічні засади формування кластерної політики в умовах глобалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2010-2/doc/1/06.pdf>
5. Аршинов В.И., Князева Е.Н. Московский синергетический форум // Вопросы философии. - 1996. - № 11. - с. 148 - 151.
6. Ферстер Г. О самоорганизующихся системах и их окружении // Самоорганизующиеся системы. - М.: Мир, 1964. - с. 111 - 125.
7. В.А.Цикин. Философские проблемы синергетики. Монография. – Сумы: Изд-во «Слобожанщина», 1997. – 146 с.
8. Расторгуев В.Н. Теория болевых точек планеты как методология политического планирования // Устойчивое развитие. Наука и практика. - № 1. – 2002. – с. 24 – 36.
9. Головне управління статистики у Сумській області / Статистичний щорічник сумської області 2012-2017 рр. – с. 209-231. . [Електронний ресурс]. – Режим доступу: sumy.ukrstat.gov.ua/data/130916_shor_15.pdf
10. Ткачук І.Г. Управління фінансами нових виробничих систем: теорія, методологія, практика: монографія / І. Г. Ткачук, С.О. Кропельницька. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2009. – 264 с.
11. Михайліченко Г.І. Формування інноваційних туристичних кластерів як конкурентної переваги розвитку регіону / І.Г.Михайліченко/ Збірник наукових праць "Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. - 2012. - С.341-349. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/myhajlichenko4.htm

Надійшла до редакції 19 червня 2018 р.

ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ТІНЬОВОГО СЕКТОРУ НА МАКРОПОКАЗНИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

К. С. Дзевєрина¹, к.е.н., доцент кафедри економічної теорії та прикладної економіки, ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»;

Б. Л. Ковальов², к.е.н., доцент кафедри економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування, Навчально-наукового інституту фінансів, економіки та менеджменту імені Олега Балацького, Сумський державний університет;

В. О. Ковач³, студент Навчально-наукового інституту фінансів, економіки та менеджменту імені Олега Балацького, Сумський державний університет;

К. В. Богомолова⁴, студент Навчально-наукового інституту фінансів, економіки та менеджменту імені Олега Балацького, Сумський державний університет

¹ ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», вул. Коваля, 2, м. Полтава, 36000, Україна

²⁻⁴ Сумський державний університет, вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна

В даній статті проведено аналіз тіньового сектору національної економіки як об'єкту моделювання. Побудовано моделі впливу тіньового сектору на макроекономічні показники за допомогою кореляційно-регресійного аналізу. В процесі програмної реалізації моделювання впливу тіньової економіки на валовий внутрішній продукт, інвестиційну привабливість країни та рівень безробіття було виведено математичний опис побудованих моделей. Отримані результати свідчать, що зростання частки тіньового сектору на один відсоток зменшує темпи приросту ВВП на шість відсотків, а темпи приросту прямих іноземних інвестицій зменшуються на десять відсотків. Встановлено, що при збільшенні частки тіньового сектору в Україні рівень безробіття населення зростає.

Ключові слова: національна економіка, тіньовий сектор, макроекономічні показники, економічне моделювання.

DOI: 10.21272/1817-9215.2018.1-09

Вступ

Економіка України характеризується наявністю досить великого за обсягом і потужністю тіньового сектору, який виступає невід'ємною складовою вітчизняної національної економічної системи. Проблематика тінізації економічної діяльності створює значну кількість інших супутніх проблем, знижуючи ефективність державної політики стимулювання розвитку економіки, стримуючи економічне зростання, спотворюючи умови ведення господарської діяльності. Тому питання дослідження характеру впливу тіньової економіки на основні макроекономічні показники, як ніколи є актуальним для економіки України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Питання дослідження тіньового сектору економіки досліджувалося в працях провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема З. Варналія [1], А.

Гальчинського, Ф. Шнайдера [9-11], Ю. Латова, І. Мазур [3], О. Турчинова [7], І. Кассела, О. Рибчак [5], Е де Сото [8] та інших. Водночас не всі аспекти цієї багатогранної проблеми з'ясовані та вивчені, залишаються недостатньо дослідженими питання оцінки впливу тіньового сектору економіки на ключові макроекономічні показники, особливо це стосується обсягу валового внутрішнього продукту країни. В літературі є дані, які свідчать, що внаслідок недосконалості та суперечності правової бази країни відбувається значний обсяг тіньових операцій.

Метою даної статті є представлення взаємозв'язків між рівнем тіньової економіки та основними макроекономічними показниками у вигляді функціональних взаємозалежностей.

Головними завданнями роботи є: аналіз тіньової економіки як об'єкту моделювання; аналіз існуючих підходів до моделювання взаємозв'язків між її рівнем та основними макроекономічними показниками; побудова окремих моделей впливу тіньової економіки на валовий внутрішній продукт та на інвестиційну привабливість країни із зазначенням їх практичної значущості.

Предметом дослідження виступають взаємозв'язки між тіньовою економікою та основними макроекономічними показниками країни (валовим внутрішнім продуктом, прямими іноземними інвестиціями та безробіттям).

Викладення основного матеріалу

Тіньова економіка – складне, загальносвітове негативне явище, яке з розвитком міжнародних економічних зв'язків та фінансово-господарських технологій набуває нових, дедалі небезпечніших властивостей. Вона з тією чи іншою послідовністю, інтенсивністю та обсягами проявляється в усіх країнах світу, але в Україні цей масштаб дуже значний.

Зарубіжні вчені, що спеціалізуються на дослідженні явища тіньової економіки визначають її наступним чином: Ф. Шнайдер відносить до тіньового сектору економіки саме ту частину ВВП, що не врахована в офіційній статистиці [9, 10]; Е. де Сото визначає тіньову економіку як нішу для тих, чиї витрати на дотримання чинного законодавства при здійсненні господарської діяльності перевищують вигоди від досягнення своєї мети [8].

Основним інструментом оцінки макроекономічних показників держави є Система національних рахунків (СНР). У перших версіях СНР (розроблених ООН, Євростатом та іншими міжнародними організаціями) тіньова економіка не враховувалася при розрахунках макроекономічних показників. Тільки в останній версії СНР від 1993 року при розрахунках макроекономічних показників рекомендується враховувати розміри тіньової економіки.

В Україні існують дві офіційні методики оцінювання обсягів тіньової економіки України: методика державної служби України, відповідно до якої обсяги тіньової економіки в 2008-2014 рр. були на рівні 15-20%, у той самий час, за відповідний період, за методикою Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, цей обсяг майже вдвічі більший – 38-45 %, [2, 4, 6]. Оцінювання рівня тінізації національної економіки дуже різняться між собою, що свідчить про методологічну, інформаційну та організаційну недосконалість офіційних підходів, більше того вітчизняні підходи суттєво відрізняються від загальносвітових. Зокрема, міжнародні інститути та дослідники оцінюють рівень тінізації української економіки значно вище. Нещодавно, в 2017 році міжнародна асоціація сертифікованих бухгалтерів та аудиторів — АССА — оприлюднила результати дослідження рівня тіньової економіки у країнах світу. Україна знаходиться на третьому місці з показником майже 46% від офіційного ВВП, разом з цим міністерство економіки України оцінило рівень тіньового сектору в 35%.

Нижче наведено динаміку рівня тінізації економіки України за 1999 – 2016 роки за оцінкою професора Ф. Шнайдера (рис. 1).

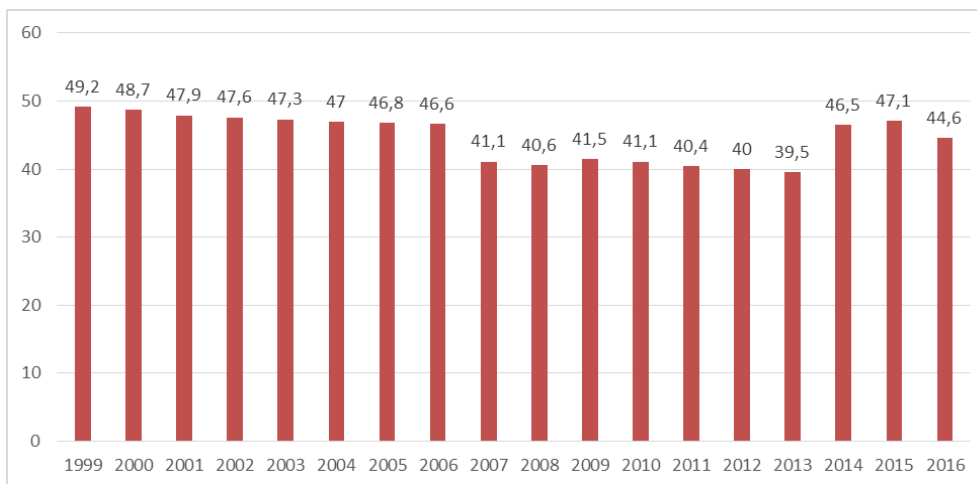

Рисунок 1 - Рівень тінізації української економіки у % від ВВП за 1999 - 2016 рр., оцінка Ф. Шнайдера [11]

Оцінка Ф.Шнайдера за методикою МІМІС перехідних країн, в тому числі України, враховує такі екзогенні зміни: розмір державного сектору, фіскальна свобода, рівень економічної свободи, рівень безробіття, відкритість економіки, темпи інфляції. Крім того, модель враховує перелік індикаторів тіньової діяльності: темп зростання ВВП на душу населення (де існує пряма взаємозалежність) і темп зростання безробіття, на який вагомо впливає тінізація ринку праці. Урахування широкого спектру показників дослідження Ф. Шнайдера дає найбільш достовірний результат, тому ми будемо користуватися в подальшому дослідженні саме оцінкою розміру тіньового сектору в Україні за цією методикою.

Високий рівень тіньової економіки негативно впливає на розвиток національної економіки, спотворюючи умови ведення господарювання, зменшуючи дохідну частину бюджету, збільшуючи його дефіцит. Серед важливих негативних проявів тіньового сектору варто відзначити зменшення інвестиційної привабливості соціально-економічної системи, посилення неефективності інститутів державного регулювання економіки, криміналізацію суспільства.

Для моделювання взаємозв'язку тіньової економіки з основними макроекономічними показниками, застосовується кореляційний аналіз, який є обґрунтовано найпоширенішим. Завдяки йому є можливість глибше дослідити взаємозв'язки економічних явищ і процесів, виявити вплив окремих чинників на результати господарської діяльності й підрахувати резерви підвищення ефективності виробництва. Визначимо концептуальну та математичну постановку задачі моделювання. Основними макроекономічними показниками, які використовуються в процесі побудови моделей є: обсяг тіньової економіки, рівень безробіття (% від загальної кількості робочої сили), валовий внутрішній продукт та прямі іноземні інвестиції.

На основі вивчення і дослідження причинно-наслідкових зв'язків пропонуємо сукупність гіпотез стосовно впливу даних показників один на одного:

- зі збільшенням рівня тінізації економіки валовий внутрішній продукт зменшується;

- зі збільшенням рівня тінізації економіки країни, зменшується її інвестиційна привабливість і відповідно зменшується потік прямих іноземних інвестицій;

- зі збільшенням рівня тінізації економіки збільшується рівень безробіття.

Для формулювання математичної постановки задачі моделювання та для перевірки вищенаведених гіпотез взаємозв'язку необхідно формалізувати змінні

моделі та зв'язки між ними. Формалізований опис вхідних даних (показників) наведено в таблиці 1.

Таблиця 1. – Опис показників (вхідних даних)

Показник (позначення)	Економічний зміст	Шкала вимірювання	Доступні значення	Джерело
<i>SHADOW</i>	Тіньова економіка – це економічна діяльність, яка з певних причин не враховується офіційною статистикою і не потрапляє до валового внутрішнього продукту	% від ВВП	0; 100	Світовий банк
<i>GDP</i>	Валовий внутрішній продукт (ВВП/GDP) — показник, який характеризує кінцевий результат виробничої діяльності економічних одиниць-резидентів у сфері матеріального та нематеріального виробництва	дол. США	0; +∞	Світовий банк
<i>UNEMPL</i>	Безробіття – це частина економічно активного населення, яка не має роботи й заробітку	% від загальної кількості робочої сили (модельована оцінка МОП)	0; 100	Світовий банк
<i>FDI</i>	Прямі іноземні інвестиції – це різновид іноземних інвестицій, призначених для виробництва і забезпечення контролю над діяльністю підприємств завдяки володінню контрольним пакетом акцій	Дол. США	0; +∞	Світовий банк

На рисунку 2 зображено концептуальну схему моделей впливу тіньового сектору (*SHADOW*) на формування показників валового внутрішнього продукту (*GDP*), безробіття (*UNEMPL*) та прямих іноземних інвестицій (*FDI*).

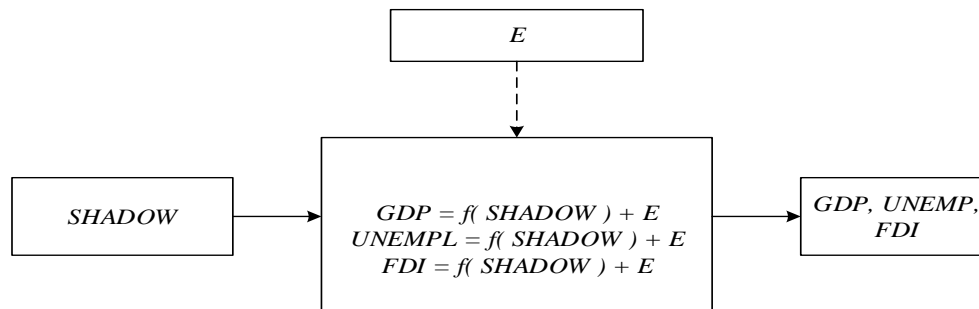

Рисунок 2 - Модель впливу тіньової економіки на макроекономічні показники

Таким чином, (залежною) змінною в регресійній моделі виступає валовий внутрішній продукт, як показник, що найбільш повно характеризує стан економіки в цілому. Вагому роль у взаємозв'язку обраних даних відіграє фінансова політика держави. Українська національна валюта (гривня) є надто нестабільною і значно

залежить від курсу долара, це може негативно вплинути на побудовану модель, якщо не регулювати інфляційні процеси. У моделі, що описує вплив тіньового сектору на інвестиційну привабливість країни, обсяг прямих іноземних інвестицій розраховується в доларах США. Для третьої моделі, яка показує вплив тіньового сектору на ринок праці країни, визначається частка безробітних від загальної кількості працездатного населення, що розрахована за методологією МОП (дані взято з офіційної статистики Світового банку) [12]. Перейдемо до програмної реалізації моделювання впливу тіньової економіки на макроекономічні показники економіки України. Проведемо кореляційний аналіз за допомогою плагінів пакету Excel (Дані – Кореляційний аналіз).

Побудуємо матрицю парних кореляцій для всіх рядів. Результат наведено на рисунку 3.

	GDP	FDI	SHADOW	UNEMPL
GDP (current US\$)	1			
Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US\$)	0,810833	1		
SHADOW	-0,91168	-0,76397	1	
Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate)	-0,34501	-0,29552	0,697341	1

Рисунок 3 - Матриця парних кореляцій макроекономічних показників та тіньового сектору в Україні

Матриця попарних кореляцій вказує на те, що існує досить тісний зв'язок між обсягом тіньової економіки та валовим внутрішнім продуктом, коефіцієнт кореляції між показниками становить -0,91, при цьому залежність є оберненою. Це підтверджує висунуту на початку дослідження гіпотезу. Зі збільшенням обсягу тіньового сектору економіки зменшується обсяг ВВП і навпаки. Такий же тісний зв'язок є між обсягом тіньової економіки та розміром надходження прямих іноземних інвестицій, де коефіцієнт кореляції становить -0,76 (залежність є також оберненою), це свідчить про те, що тіньова економіка негативно впливає на інвестиційну привабливість країни. Крім того, є прямий взаємозв'язок між безробіттям та обсягом тіньового сектору, коефіцієнт кореляції становить -0,697. Це доводить наступну гіпотезу, про те, що з розширенням тіньової економіки зростає кількість офіційно безробітних.

Наступним кроком буде побудова діаграм розсіювання для попарно корелюючих показників. Для цього скористаємося пакетом STATISTICA Побудуємо діаграму розсіювання для моделі яка показує вплив тіньового сектору на формування ВВП, задаємо лінійний характер залежності показників. Отримана діаграма розсіювання свідчить про розкид значень від повної кореляції. R – квадрат дорівнює 0,83, високий рівень взаємозв'язку, який слід брати до уваги, при цьому розкид значень незначний. Взаємозв'язок описується функцією:

$$\ln GDP = 50.71 - 6.71 * \ln(SHADOW) \quad (1)$$

Таким чином результати доводять, що при зростанні частки тіньового сектору на 1 відсоток, прямі ВВП зменшуються на 6,71%. Коефіцієнт при факторній змінній є значущим, на це вказує *p*-йморвірність. Далі необхідно дослідити залишки на відповідність нормальному закону розподілу, щоб визначити чи має місце лінійна кореляція (рис.4).

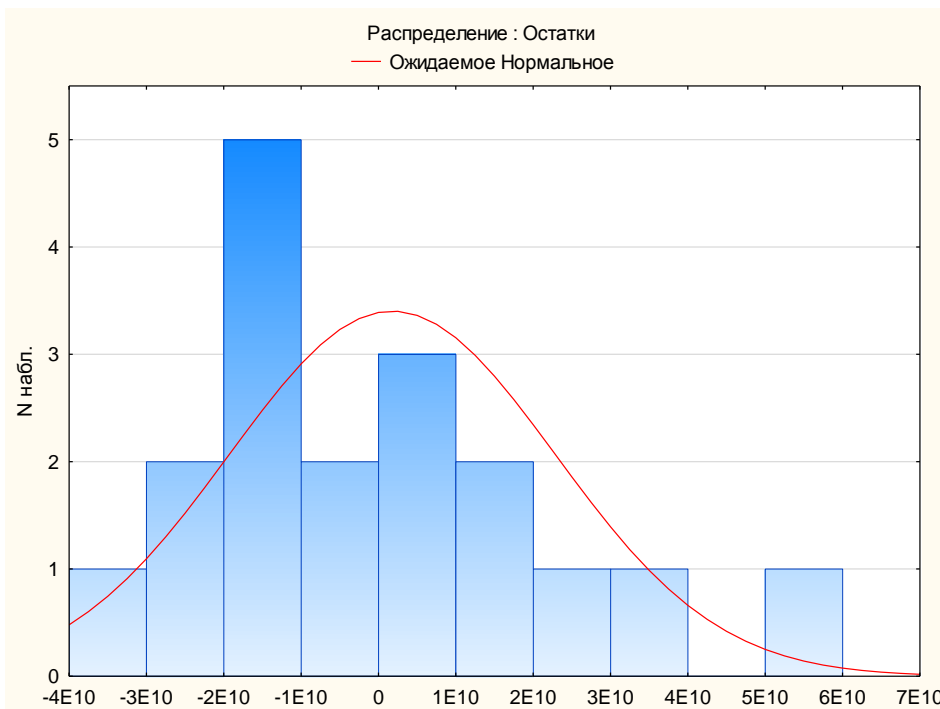

Рисунок 4 - Залишки лінійної регресії між показниками тіньової економіки та ВВП

Із представленої гістограми можна зробити висновок, що залишки розподілені за близьким до нормального законом розподілу, модель є адекватною. Наступним кроком досліджуємо взаємозв'язок між прямими іноземними інвестиціями та тіньовою економікою. Аналогічним чином будемо діаграму розсіювання для кожного типу підгонки та нелінійні регресійні моделі. Взаємозв'язок між прямими іноземними інвестиціями та тіньовою економікою краще описує логарифмічна підгонка. Модель впливу тіньового сектору на інвестиційну привабливість:

$$FDI = f(SHADOW) = 62.17 - 10.64 \ln(SHADOW) \quad (2)$$

Таким чином, можна зазначити, що при зростанні частки тіньового сектору на 1 відсоток, прямі іноземні інвестиції зменшуються на 10%.

Наступним кроком досліджуємо взаємозв'язок між безробіттям та тіньовою економікою. Аналогічним чином будемо діаграми розсіювання для кожного типу підгонки та нелінійні регресійні моделі. Взаємозв'язок між безробіттям та тіньовою економікою краще характеризує логарифмічна підгонка. Модель впливу тіньового сектору на обсяг безробіття виглядає наступним чином:

$$UNEMPL = f(SHADOW) + E = -6.05 + 0.32(SHADOW) \quad (3)$$

Результати моделювання доводять, що при зростанні рівня тіньового сектору економіки на 1%, офіційне безробіття збільшується на 0,32%. Статистична значущість результатів говорить про те, що р-значимість коефіцієнту при факторній ознаці дорівнює 0,005 і є меншим ніж критичне 0,05, що доводить значущість $R^2 = 0,47$. Незважаючи на невисоке кількісне вираження, його слід враховувати реальній господарській діяльності.

Отже, запропоновані моделі є статистично значущими і адекватними, та підтверджують висунуті на початку дослідження гіпотези.

Висновки

В результаті дослідження взаємозв'язків між рівнем тіньової економіки та основними макроекономічними показниками України з використанням відповідних трьох моделей, доведена практична значущість впливу тіньової економіки на валовий внутрішній продукт, формування інвестиційного клімату в країні та рівень безробіття. Безумовно, зростання обсягу тіньової економіки погіршує сукупні економічні результати діяльності суб'єктів господарювання, зменшує приріст прямих іноземних інвестицій, сприяє зростанню кількості безробітних в країні. Всі моделі є адекватними, тому вони можуть бути застосовані в сучасних умовах функціонування економічної системи України.

SUMMARY

In this paper, the analysis of the shadow sector of the national economy as an object of modeling is conducted. The model of influence of the shadow sector on macroeconomic indicators was constructed by means of correlation-regression analysis. In the process of program realization of the simulation of the influence of the shadow economy on the gross domestic product, the investment attractiveness of the country and the level of unemployment, a mathematical description of the constructed models was derived. The obtained results indicate that the growth of the share of the shadow sector by one percent reduces GDP growth rate by six percent, while the growth rate of foreign direct investment is reduced by ten percent. It is established that with an increase in the share of the shadow sector in Ukraine, the unemployment rate of the population is increasing.

Key words: national economy, shadow sector, macroeconomic indicators, economic modeling.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Варналій З.С. Теоретичні засади детінізації економіки України / З.С. Варналій // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2014. – № 1. – С. 46–51.
2. Економічна статистика/ Національні рахунки. Валовий внутрішній продукт [Електронний ресурс]/ Державна служба статистики – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Мазур І.І. Детінізація економіки України: теорія та практика : монографія / І.І. Мазур. – К. : ВПЦ “Київський університет”. – 2006. – 329 с.
4. Національні рахунки [Електронний ресурс] / Офіційний сайт державного комітету статистики України – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/nac_r.htm.
5. Рибчак О.С. Тіньова економіка та особливості її розвитку в Україні : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.01 “Економічна теорія та історія економ. думки” / Рибчак Олена Сергіївна. – К., 2012. – 20 с.
6. Тенденції тіньової економіки в Україні у I кварталі 2012 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України – Режим доступу: www.me.gov.ua/file/link/187630/file/Shadow_Ikv2012.doc.
7. Турчинов О.В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження / О.В. Турчинов. – К. : Вид-во “АртЕк”. – 1995. – 300 с.
8. De Soto E. (1989), “The Other Path: The Invisible Revolution in the Third World”, N.Y.: Harper and Row, 342 p.
9. Schneider F. (2012), “Shadow Economy in Turkey and in other OECD-Countries: What do we (not) know?”, University of Linz, Austria, pp. 15–18.
10. Schneider F. and Enste, D.H. (2000), “Shadow Economies: Sizes, Causes and Consequences”, Journal of Economic Perspectives, 38, pp. 77–114.
11. Schneider F. The Size and Development of the Shadow Economies of Ukraine and Six Other Eastern Countries over the Period of 1999 – 2015 / F. Schneider // Економіка розвитку. – 2016. – № 2(78). – С. 12–10.
12. The Worldwide Governance Indicators, 2016 Update [Електронний ресурс]/ World bank – Режим доступу: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home>

МАКРОЕКОНОМІЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ: АСПЕКТИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

*Т. Г. Затонацька*¹ д. е. н., професор,
*Я. В. Реиетняк*² аспірант кафедри фінансів і підприємництва

¹ Київський національний університет імені Тараса Шевченка

² Сумський державний університет

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна

Стаття присвячена дослідженню питання макроекономічної стабільності в Україні в контексті децентралізаційного процесу. Визначено позитивні та негативні фактори макроекономічної стабільності, викликані децентралізацією, наведено перелік небезпек, що виникли внаслідок децентралізаційного процесу. Встановлено що в контексті аналізу макроекономічної стабільності України на сучасному етапі важливо враховувати зміни, що були викликані децентралізаційними процесами. Така необхідність обумовлена тим, що більшість управлінських рішень на рівні держави формується за принципом знизу вгору. Децентралізація внесла значні корективи в усі сфери соціально-економічних відносин. Серед найбільш суттєвих та таких, що мають безпосередній вплив на макроекономічні показники, можна виділити основні зміни в адміністровано-територіальному устрої, в фіскальній системі, зміни в міжбюджетних відносинах, супутні реформи та інші. Кожна з них є взаємопов'язаною з іншою та породжує як нові переваги, так і нові недоліки для макроекономічної стабільності країни. Тож для розуміння позитивних та негативних наслідків впливу децентралізації на макроекономічні показники, необхідно визначити проблематику, з якою стикаються як нові, так і уже сформовані об'єднані територіальні громади (ОТГ), як найменші адміністративно-територіальні одиниці в державному устрої України. Отримані результати дослідження засвідчили, що існує залежність між макроекономічною стабільністю та змінами в суспільному житті, викликаними децентралізаційними процесами. При цьому макроекономічна стабільність є вираженням ефективності управлінської діяльності центральних органів влади, розуміння сучасних тенденції як внутрішньодержавних, так і міжнародних.

Ключові слова: адміністративно-територіальні одиниці, об'єднанні територіальні громади, органи місцевого самоврядування, децентралізація, реформи, місцевий бюджет, макроекономічна стабільність, фактори макроекономічної стабільності.

DOI: 10.21272/1817-9215.2018.1-10

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Цілісність та суверенітет держави напряму залежить від ефективності управлінської діяльності центральних органів влади, розуміння ними всіх аспектів соціально-економічного життя населення. Вираженням цього є макроекономічні показники, що визначають макроекономічну стабільність. До таких показників можна віднести валовий внутрішній продукт (ВВП), валовий національний продукт (ВНП), інфляцію, курс національної валюти, облікову ставку центрального банку, процентні ставки, величину державного внутрішнього та зовнішнього боргу, бюджетний дефіцит, індекс споживчих цін, рівень безробіття та інше. Більшість з наведених факторів формуються з мікрорівня до макрорівня, що породжує питання про необхідність дослідження впливу на їх формування децентралізаційного процесу, що проходить в Україні. Також важливим для розуміння макроекономічної стабільності та впливу на це децентралізація є динаміка країни в міжнародних рейтингах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями макроекономічної стабільності у своїх працях займалися такі вчені, як В. Бородюк, З. Ватаманюк, В. Гаєць, О. Кілієвич, М. Фута та інші. Проблематику децентралізаційного процесу, його вплив на соціально-економічні аспекти життєдіяльності держави досліджували О. Бориславська, О. Батанов, О. Дроздовська, Н. Липовська, А. Ткачук та інші. Проте, малодослідженим питанням є ступінь впливу змін в контексті децентралізації на фактори макроекономічної стабільності України, що і визначає актуальність обраної теми.

ПОСТАВЛЕННЯ ЗАВДАННЯ

Метою статті є проведення аналізу впливу децентралізаційних змін на фактори макроекономічної стабільності держави.

Завданням даної статті є аналіз факторів макроекономічної стабільності, виявлення взаємозалежності між даними факторами та децентралізаційним процесом, аналіз міжнародних економічних рейтингів, визначення небезпек, що виникли внаслідок децентралізації.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розвиток держави залежить від ряду чинників, що включають в себе ефективність управлінської діяльності центральних органів влади, розуміння ними всіх аспектів соціально-економічного життя населення, факторів, що впливають на макроекономічну стабільність (– це складна комбінація внутрішньо- та зовнішньоорієнтованих заходів, які, відбиваючи діалектику частини й цілого, визначають сутнісні особливості ендогенних соціально-політичних і економічних акцій у конкретний момент розвитку економічної системи на інноваційних засадах [1]). Найбільш прозорим відображенням цього є динаміка держави в міжнародних рейтингах.

Так одним із важливих міжнародних індексів, що відображають рівень макроекономічної стабільності, є Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index), який відображає оцінку комплексу факторів, що впливають на макроекономічну ситуацію в країнах. Відповідно до даного індексу Україна займає 81 місце з 137 економік досліджених в рейтингу (рис. 1) [2].

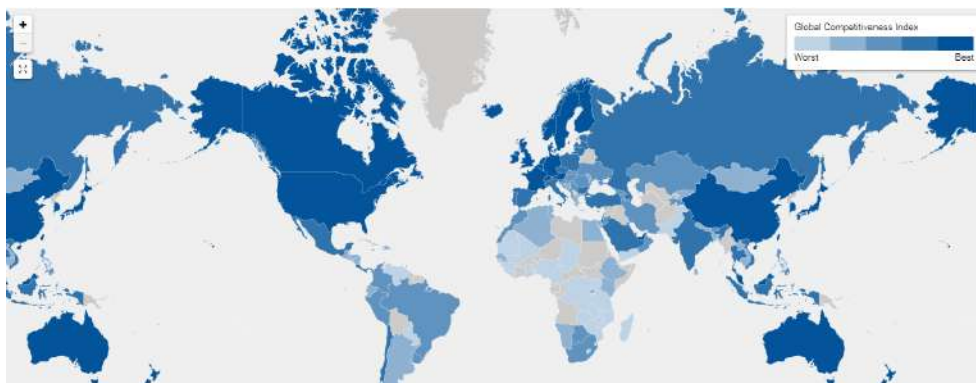

Рисунок 1 - Карта Індексу глобальної конкурентоспроможності 2017-2018 [2]

Серед факторів, які враховуються при визначенні Індексу глобальної конкурентоспроможності, такі макроекономічні показники як інфляція, курс національної валюти, податкові ставки, доступність до фінансування, та соціальні, такі як, корупція, рівень бюрократії, політична ситуація та інше (рис. 2) [2].

Most problematic factors for doing business

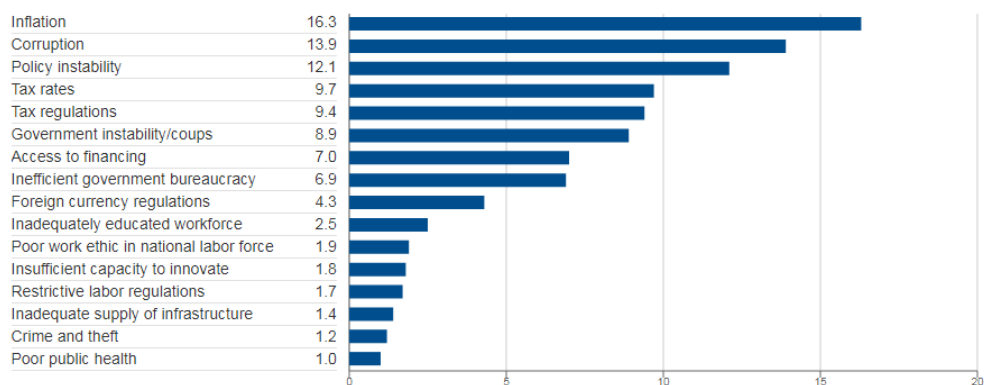

Рисунок 2 - Найбільш проблемні фактори для ведення бізнесу [2]

Ще одним важливим міжнародним індексом є Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom). Відповідно до даного рейтингу Україна на 150 місці з 180 досліджуваних економік [3]. На формування даного індексу впливають національне законодавство, податкова система, рівень керованості ринку та ряд інших факторів, оцінка впливу яких проводиться за 100 бальною системою (рис. 3) [3].

Тож, як ми бачимо з вище наведених міжнародних рейтингів, основоположними критеріями для їх формування є макроекономічні показники. Найбільш важливими серед них є інфляція, курс національної валюти, облікова ставка центрального банку, процентні ставки, податкове навантаження, а також валовий внутрішній продукт (ВВП), валовий національний продукт (ВНП), величина державного боргу, бюджетний дефіцит, індекс споживчих цін, рівень безробіття та інше.

Рисунок 3 - Індекс економічної свободи: Європа [3]

Всі ці показники відображають макроекономічну стабільність країни. Проте, значна частина із зазначених показників в сучасних реаліях формується за принципом знизу в гору, тобто з мікро- до макрорівня. Така ситуація обумовлена їх економічною сутністю та посилюється процесом децентралізації, що проходить в Україні.

Децентралізація внесла значні корективи в усі сфери соціально-економічних відносин. Серед найбільш суттєвих та таких, що мають безпосередній вплив на макроекономічні показники, можна виділити основні зміни в адміністровано-територіальному устрої, в фіскальній системі, зміни в міжбюджетних відносинах, супутні реформи та інші. Кожна з них є взаємопов'язаною з іншою та породжує як нові переваги, так і нові недоліки для макроекономічної стабільності країни. Тож для розуміння позитивних та негативних наслідків впливу децентралізації на макроекономічні показники, необхідно визначити проблематику, з якою стикаються як нові, так і уже сформовані об'єднані територіальні громади (ОТГ), як найменші адміністративно-територіальні одиниці в держаному устрої України (рис. 4) [4].

Рисунок 4 - Проблеми новосформованих ОТГ [4]

Отже, як бачимо зі схеми, наведеної вище, проблематика ОТГ лежить в трьох основних сферах:

- 1) спроможність;
- 2) супутні реформи;
- 3) стереотипи (в контексті урбанізаційних процесів).

Тож розглянемо кожну із зазначених сфер в контексті макроекономічних показників.

Спроможність

Відповідно до офіційного визначення, спроможна територіальна громада – це громада, в якій місцеві джерела наповнення бюджету, інфраструктурні та кадрові ресурси є достатніми для вирішення органами місцевого самоврядування питань місцевого значення, передбачених законодавством, в інтересах жителів громади [5]. Тобто, виходячи уже з визначення, ми спостерігаємо, що поняття спроможності має безпосереднє відношення до таких макроекономічних показників, як [6]:

– бюджет – в контексті формування дохідної частини; та можливості забезпечення видаткової;

– бюджетний дефіцит(профіцит) – для більшості регіонів України притаманний саме бюджетний дефіцит. Тож, саме критерій спроможності направлений на формування територіальних одиниць, здатних забезпечити власні соціально-економічні потреби, подолання дефіциту та поліпшення макроекономічної ситуації на загальнодержавному рівні;

– зайнятість – питання забезпечення кваліфікованими кадрами наявних підприємств є одним із ключових в питанні забезпечення сталого розвитку регіону та держави в цілому;

– безробіття – відображає реальну ситуацію на ринку праці. Проте Україні більш притаманне приховане безробіття, що значно погіршує макроекономічну стабільність;

– індекс виробництва;

– індекс споживчих цін.

Виникнення прогалени хоча б в одному із вище перелічених показників на локальному рівні призводить до суттєвих змін на макрорівні та впливає на

макроекономічну стабільність в цілому. Проте саме децентралізація покликана подолати ці проблеми на мікрорівні.

Супутні реформи

Слід розуміти, що сам процес децентралізації – це перерозподіл владних повноважень між різними рівнями влади, який не можливий без ряду реформ.

Фіскальна реформа. В ході децентралізації значних змін зазнала і фіскальна сфера у частині розподілу податкових надходжень [7]. Значна частина податків і зборів була розмежована між бюджетами різних рівнів через зміни в Податковому кодексі [8, 9]. У свою чергу це надало можливість для розширення дохідної частини місцевих бюджетів в контексті податкових надходжень. До таких змін слід віднести передачу частини доходів на локальний рівень, а саме запровадження оновленого акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів (нафтопродуктів, тютюнових та алкогольних виробів) та безпосереднє розширення самої бази оподаткування [8, 9, 10].

В першу чергу, такі зміни сформували всі необхідні передумови для зростання дохідної частини місцевих бюджетів, що дозволить покращити макроекономічні показники.

Медична та освітня реформи. Медична реформа в першу чергу направлена на оптимізацію медичної сфери, ліквідацію неефективних суб'єктів господарювання, скорочення видатків із державного бюджету, що покращує макроекономічні показники. Проте, збільшується навантаження на місцеві бюджети, що впливає на видатки загальнодержавного зведеного бюджету. Тобто ми отримуємо ситуацію, коли один макроекономічний показник зростає за рахунок зниження іншого [11].

Аналогічна ситуація відбувається з освітньою реформою [12].

Трансфертна політика. В ході децентралізації відбулись суттєві зміни в трансфертній політиці. ОТГ отримали повноваження у цій сфері у міст обласного значення, що дозволяє оптимізувати процес міжбюджетних відносин та покращити макроекономічну стабільність.

Отже, весь комплекс наведених вище реформ призводить до зміни значної частини макроекономічних показників.

Стереотипи.

Стереотипи в контексті факторів макроекономічної стабільності та процесу децентралізації в своїй більшості є відображенням стану реформ, спроможності та реальною ситуацією.

Яскравим прикладом демонстрації позитивного впливу децентралізаційного процесу на макроекономічні показники є динаміка ВВП (табл. 1).

Таблиця 1 - Динаміка ВВП України з 2002 по 2016 роки [13, 14]

Роки	Номінальний ВВП	Номінальний ВВП (в грн.) на душу населення			ВВП (в USD) на душу населення			Населення (тис.)
2002	225810	4681.9	-	-	879.0	-	-	48230
2003	267344	5591.5	+909.5	+19.4%	1048.5	+169.6	+19.3%	47813
2004	345113	7272.9	+1681.5	+30.1%	1367.4	+318.8	+30.4%	47452
2005	441452	9371.6	+2098.7	+28.9%	1828.7	+461.4	+33.7%	47105
2006	544153	11630.2	+2258.6	+24.1%	2303	+474.3	+25.9%	46788
2007	720731	15496.5	+3866.2	+33.2%	3068.6	+765.6	+33.2%	46509

Продовж. табл. 1

2008	948056	20494.9	+4998.4	+32.3%	3891	+822.4	+26.8%	46258
2009	913345	19832.3	-662.5	-3.2%	2545.5	-1345.6	-34.6%	46053
2010	1082569	23600.4	+3768.1	+19.0%	2974	+428.5	+16.8%	45871
2011	1316600	28813.9	+5213.4	+22.1%	3570.8	+596.8	+20.1%	45693
2012	1408899	30912.5	+2098.6	+7.3%	3856.8	+286.1	+8.0%	45577
2013	1454931	31988.7	+1076.2	+3.5%	4030.3	+173.5	+4.5%	45483
2014	1566728	35834	+3845.3	+12.0%	3014.6	-1015.7	-25.2%	43722
2015	1979458	46210.2	+10376.1	+29.0%	2115.4	-899.2	-29.8%	42836
2016	2383182	55853.5	+9643.3	+20.9%	2185.9	+70.5	+3.5	42668

Отже, в контексті аналізу макроекономічної стабільності України важливо враховувати зміни, що були викликані децентралізаційним процесом. Така необхідність обумовлена тим, що більшість із зазначених факторів формується за принципом знизу вгору.

ВИСНОВКИ

В контексті аналізу макроекономічної стабільності України на сучасному етапі важливо враховувати зміни, що були викликані децентралізаційним процесом. Така необхідність обумовлена тим, що більшість із зазначених факторів формується за принципом знизу вгору. Виходячи з результатів дослідження було виявлено, що існує залежність між макроекономічною стабільністю та змінами в суспільному житті, викликаними децентралізаційними процесами. А отже, макроекономічна стабільність є вираженням ефективності управлінської діяльності центральних органів влади, розуміння сучасних тенденцій як внутрішньодержавних, так і міжнародних.

SUMMARY

The article is devoted to the study of macroeconomic stability in Ukraine in the context of the decentralization process. The positive and negative factors of macroeconomic stability which caused by decentralization was determined and was determined the list of dangers that arose as a result of decentralization process. It is established that in the context of the analysis of macroeconomic stability of Ukraine at the present stage it is important to take into account the changes that have been caused by decentralization processes. This need is due to the fact that most government decisions at the state level are formed on the principle of bottom-up. Decentralization has made significant adjustments to all areas of socio-economic relations. Among the most essential and those that have a direct impact on macroeconomic indicators can identify major changes in administered and territorial structure in the fiscal system, changes in intergovernmental relations related reforms and others. Each of them is interconnected with another and generates both new advantages and new disadvantages for the macroeconomic stability of the country. So, for the understanding of the positive and negative effects of decentralization on macroeconomic parameters necessary to determine the problems faced by both new and already generated merged municipalities (OTG) are the smallest administrative units in the structure of state Ukraine. The results of the study showed that there is a relationship between macroeconomic stability and changes in public life caused by deteneralization processes. At the same time, macroeconomic stability is an expression of the effectiveness of management activities of central authorities, an understanding of current trends, both domestic and international.

Список використаних джерел

1. Будаговська С., Кілієвич О. та ін. "Мікроекономіка і макроекономіка". К.: "Основи". 1998.
2. Global Competitiveness Index. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/the-competitiveness-world-map/>.
3. Index of Economic Freedom. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/>.
4. Весперіс С. З., Решетняк Я. В. ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ: ПРОБЛЕМИ НОВОСФОРМОВАНИХ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. № 19, ч. 1. С. 46–50.
5. Глосарій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://decentralization.gov.ua/glossary> .

6. Макроекономічні показники. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=23487024.
7. Костель М.В., Решетняк Я.В. Фінансова децентралізація. Переваги та недоліки на локальному рівні. Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Економічні проблеми сталого розвитку», присвячена 80-річчю з дня народження професора Олега Балацького, м. Суми, 2017. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua>.
8. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів щодо податкової реформи» № 71-VIII від 28.12.2014 року / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/71-19>.
9. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI / Верховна Рада України. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi_bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2755-17.
10. Тютюнник І.В., Решетняк Я.В. Фінансова децентралізація в Україні: можливості та загрози для забезпечення сталого розвитку територіальних громад // Економіка та держава. 2017. № 12. С. 43–47.
11. Самусь А. І., Решетняк Я. В. Деякі фінансові аспекти медичної реформи // Науково-методична конференція викладачів, співробітників і студентів. – Конотоп. – 2017 р.
12. Весперіс С.З., Решетняк Я. В. Формування ОТГ як приклад завуальованої урбанізації сільських територій // Науково-методична конференція викладачів, співробітників і студентів. – Конотоп. – 2018 р.
13. Валовий внутрішній продукт. Мінфін – все про фінанси: новини, курси валют, банки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minfin.com.ua/economy/gdp/.
14. Хасцька О. П. Аналіз динаміки ВВП України та інших країн світу / О. П. Хасцька, М. В. Вертелецький // Ефективна економіка. – 2018. – № 1.
15. Economic performance and convergence in the Eurozone / Hájek, J., Hoeschle, F., Bilan, Y., & Strielkowski, W. // Marketing and Management of Innovations. – 2016. – №1. – 206-223

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

*Л.М. Шимановська-Діанич*¹, д.е.н., професор, зав. кафедри менеджменту
E-mail: ludad5846@gmail.com

*О.В. Манжура*², д.е.н., доцент, проректор з науково-педагогічної роботи
E-mail: manzhural1@ukr.net

*Т.П. Яхно*³, к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин
E-mail: tetis74@ukr.net

¹⁻²ВНЗ Укоопспілки "Полтавський університет економіки і торгівлі"
вул. Ковалю, 3, 36014, м. Полтава, Україна

³Львівський торговельно-економічний університет, м.Львів
вул.Туган-Барановського 10, м.Львів, 79000, Україна

Розглядаються загальні і відмінні риси між поняттями, що за своїм змістом є подібними до категорії «соціальна відповідальність бізнесу» або знаходяться з нею в тісному логічному зв'язку, дано авторське визначення соціальної відповідальності бізнесу, виявлено основні складові соціальної відповідальності бізнесу.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу, відповідальність, волонтерство, благодійництво, філантропія, відповідальність

DOI 10.21272/1817-9215.2018.1-11

ВСТУП

Сучасний світ живе в умовах формування постіндустріального суспільства для якого, на жаль, характерна наявність гострих соціальних проблем. Тому особливо велике значення нині набувають нові ефективні інструменти вирішення даних проблем, що є можливим за умови повномасштабного переходу до концепції сталого розвитку як на рівні національної економіки держави і суспільства в цілому, так і на рівні кожної окремої компанії. У цьому сенсі варто зазначити, що в якості апробованого ефективного інструменту забезпечення сталого розвитку, по всьому світу, набула поширення концепція соціальної відповідальності бізнесу.

Крім того, об'єктивною закономірністю трансформаційних змін економіки, що на даний час відбуваються в національній економіці України і на споживчому ринку, зокрема, виступає процес соціалізації бізнесу, який безпосередньо пов'язаний із сучасними тенденціями їх соціально-економічного розвитку, а саме: розвитком НТП і зростанням вимог до процесу та результатів виробництва, а також із системними перетвореннями відносин власності, з лібералізацією економічних відносин, процесами формування системи соціального захисту, з соціальними функціями органів державного управління тощо. Це зумовлено тим, що стратегічною метою численних соціально-економічних реформ та трансформацій в Україні є побудова держави загального добробуту і перехід від «економіки товару» до «економіки людини» у контексті формування постіндустріального суспільства, що дозволило б

створити умови для задоволення всіх соціальних потреб громадян, а також для реалізації їхнього потенціалу. Це, у свою чергу, пов'язується з більш глобальними концепціями людського розвитку та людського капіталу, імплементація яких є одним з пріоритетних напрямів діяльності світової спільноти. Однозначно, що положення цих концепцій мають впроваджуватися в усіх сферах національної економіки України як соціально-економічної системи. Важливим засобом їх здійснення виступає бізнес в цілому і бізнес-структури які його представляють. Однією з умов реалізації концепції людського розвитку та людського капіталу виступає впровадження та дотримання основ соціальної відповідальності бізнесу (СВБ), як великого, так і малого та середнього. Саме тому, на соціальну роль бізнесу нині покладаються великі надії. Як підкреслюють науковці, великі компанії стають новим центром влади, від якого суспільство очікує такого виконання соціальних функцій, яке можна було б порівняти з обсягом його ресурсів.

ПОСТАВЛЕННЯ ЗАВДАННЯ

Результати дослідження питань соціальної відповідальності бізнесу можна знайти в багатьох наукових працях як іноземних так і українських науковців. Разом з тим, дослідження низки літературних джерел дозволило зробити висновок, що соціальна відповідальність бізнесу є складною соціально-економічною категорією, свідченням чого виступає значна кількість трактувань її змісту, принципів реалізації та прояву. Ми пояснюємо це тим, що соціальна відповідальність бізнесу можлива для впровадження на всіх рівнях ієрархічної структури держави і національної економіки, а це, у свою чергу, пояснює відмінності у сприйнятті даної категорії науковцями і практиками.

Так, О. Амоша, В. Бібік, Л. Власюк, В. Ворона, В. Геєць, В. Дементов, В. Козаков, А. Колот, І. Курило, О. Макара, В. Мандибура, О. Новікова, О. Палій, С. Пирожков, М. Соддатенко у своїх роботах висвітлюють прояв соціальної відповідальності, як загального явища, на загальнодержавному рівні, звертаючи увагу на те, що необхідно забезпечувати гідні умови для розвитку людини, встановлювати соціальні стандарти і користуватися ними тощо.

Інша група дослідників, зокрема, А. Зінченко, С. Літовченко, В. Онопрієнко, М. Саприкіна, розкриваючи в своїх роботах особливості взаємодії бізнесу та регіональних громад, звертають увагу на те, що саме через запровадження соціальної відповідальності бізнесу стає можливим вирішення таких регіональних проблем: бідність, нераціональне використання ресурсів регіону, відставання малих міських і сільських поселень за рівнем соціально-економічного розвитку від великих міст, посилення регіональної диференціації за якістю навколишнього середовища, деградація об'єктів соціальної інфраструктури тощо.

Предметом досліджень О. Ю. Березіної, Н. В. Водницької, О. В. Ворони, І. В. Жиглей, Е. Карнегі, А. Керолла, Ф. Котлера, Е. Клептона, Ж. Рішара, Г. Фітча, І. М. Царик, О. В. Черних, Л. В. Чижевської стали проблеми соціальної відповідальності суб'єктів підприємницької діяльності.

Водночас, при значній кількості наукових праць, в яких висвітлено інструменти, форми і методи соціальної відповідальності бізнесу, варто зазначити, що чітке визначення даної категорії відсутнє, у крім того, розуміння соціальної відповідальності науковцями і практиками суттєво різняться, а іноді навіть відбувається плутанина та змішування деяких понять. Саме тому постає необхідність чіткого визначення базових категорій соціальної відповідальності бізнесу, виявлення загальних і відмінних рис між поняттями, що за своїм змістом є подібними до категорії «соціальна відповідальність бізнесу» або знаходяться з нею в тісному логічному зв'язку, виявлення основних складових соціальної відповідальності бізнесу, що і стало метою написання даної статті.

РЕЗУЛЬТАТИ

У першу чергу хотілось би звернути увагу на те, що в основі визначення сутнісних ознак категорії «соціальна відповідальність» є змістовні характеристики самої відповідальності, що має соціальний прояв, адже відповідальність – одна із фундаментальних наукових категорій, яка визначає ставлення особи до навколишнього світу та виступає базовим принципом міжособистісної взаємодії. «Проблема відповідальності» завжди залишається в полі зору філософії, етики, права, особливо тих філософів, які займалися дослідженням соціальних, політичних та економічних проблем паралельно: Платона, Аристотеля, Т. Гоббса, М. Вебера [1, 3, 9]. З точки зору філософії, відповідальність – це соціально-філософська категорія, що відображає об'єктивний характер взаємодії суб'єктів діяльності в різних сферах життєдіяльності суспільства [10].

Тлумачний словник дає таке визначення відповідальності – це покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова [14]. Тому можна говорити, що відповідальність є одночасно і категорією етики, і категорією права, яка відображає особливе соціальне і морально-правове ставлення людини або іншого суб'єкта, наприклад організації, до іншої людини або спільноти, певного інституту або суспільства в цілому. При цьому, відповідальність, з одного боку – це залежність від кого-небудь або чого-небудь, а з іншого – здатність, готовність до виконання морально-духовного обов'язку і правових норм.

Це дає нам підстави говорити про існування декількох видів відповідальності (табл. 1).

Таблиця 1 - Види відповідальності [систематизовано автором на основі 4, 14, 18 .]

Вид відповідальності	Зміст
Юридична відповідальність	встановлений законодавством юридичний обов'язок правопорушника зазнати позбавлення певних благ та (або) належних йому цінностей;
Дисциплінарна відповідальність	вид юридичної відповідальності, що виникає за порушення дисципліни у сфері трудових відносин і полягає в застосуванні до винних заходів дисциплінарного характеру: зауваження, догани, переведення на іншу роботу, звільнення з посади тощо;
Економічна відповідальність	обов'язок економічного суб'єкта відповідати по прийнятим ним зобов'язанням

Окреме місце в сукупності видів відповідальності належить соціальній відповідальності. Термін «соціальна відповідальність» вперше було використано у 50-ті роки ХХ ст. у монографії Г. Боуена «Соціальна відповідальність бізнесмена» (1953 р.), проте, з 1953 р. і до нині науковці та практики так і не прийшли до єдиного визначення цього терміну, хоча варто зазначити, що категорія «соціальний» означає «все міжлюдське, тобто все те, що пов'язане із суспільним життям людей, з різними формами їх відносин, у першу чергу те, що відноситься до суспільства» [21].

По друге, розуміння лідерами бізнесу своєї особливої, провідної, ролі в цій сфері призвело до виникнення, наприкінці ХХ століття, терміну «корпоративна соціальна відповідальність», який став найважливішою складовою поняття про сталий розвиток не тільки бізнесу, а й людства в цілому. Можна говорити про синонімічності обох понять, хоча, на практиці, представники бізнес середовища, вважають за краще використовувати термін «корпоративна соціальна відповідальність», академічні кола, громадські організації і просто громадяни - «соціальна відповідальність бізнесу». Обидва терміни є перекладом від англійського слова *corporate social responsibility*. Соціальна відповідальність бізнесу також має безліч інших назв: корпоративна відповідальність, облік корпоративної етики, корпоративна громадянська позиція, сталий розвиток, управління, потрібний

критерій і відповідальний бізнес та інше, при цьому, як правило, мова йде про одну й ту ж концепцію.

Для того, щоб розібратися з тим, що ж являє собою сучасне трактування і розуміння соціальної відповідальності бізнесу, доцільно розглянути кілька найбільш часто використовуваних визначень соціальної відповідальності бізнесу на даний момент.

Таблиця 2 - Існуючі визначення понять «соціальна відповідальність бізнесу» і «корпоративна соціальна відповідальність»

Автор або джерело	Визначення
Міжнародний форум лідерів бізнесу під егідою Принца Уельського [16, с.25]	Соціальна відповідальність бізнесу – концепція, згідно якої бізнес, окрім дотримання законів і виробництва якісного продукту (послуг) добровільно бере на себе додаткові зобов'язання перед суспільством
Інститут дослідження Світового Банку [12]	Соціальна відповідальність бізнесу: 1) комплекс напрямів політики і дій, які пов'язані з ключовими стейкхолдерами, цінностями і виконують вимоги законності, а також враховують інтереси людей, спільнот і оточуючого середовища; 2) спрямованість бізнесу на стійкий розвиток
Європейська комісія [8]	Корпоративна соціальна відповідальність – інструмент, за допомогою якого є можливість впливати на суспільство, забезпечуючи при цьому його стійкий розвиток
Стандарт SA 8000 «Social Accountability» [29]	Соціальна відповідальність – це здатність організації або підприємства оцінити соціальні наслідки своєї діяльності, у тому числі безпеку та вплив на довколишнє середовище
ISO 26000 [28]	Соціальна відповідальність – відповідальне ставлення будь-якої компанії до свого продукту або послуги, до споживачів, працівників, партнерів; активна соціальна позиція компанії, що полягає в гармонійному співіснуванні, взаємодії та постійному діалозі із суспільством, участі у вирішенні найгостріших соціальних проблем
Форум соціально відповідального ведення бізнесу (Україна) [24]	Соціальна відповідальність – відповідальне ставлення будь-якої компанії до свого продукту або послуги, до споживачів, працівників, партнерів; активна соціальна позиція компанії, що полягає в гармонійному співіснуванні, взаємодії та постійному діалозі із суспільством, участі у вирішенні найгостріших соціальних проблем
Світова Рада компаній [20, С. 65]	Соціальна відповідальність – це довгострокове зобов'язання компаній щодо етичного ведення бізнесу та сприяння сталому економічному розвитку підприємства, громади і суспільства загалом
Європейський Альянс КСВ [7]	Соціальна відповідальність – концепція залучення соціальних і екологічних напрямів у діяльність бізнесу на засадах добровільності та взаємодії між різними зацікавленими сторонами (групами впливу)
Всесвітня ділова рада за сталий розвиток [15]	Соціальна відповідальність – зобов'язання бізнесу сприяти сталому економічному розвитку, працюючи з робітниками, їх сім'ями, місцевою громадою та суспільством у цілому для поліпшення якості їх життя
Конфедерація роботодавців України [25]	Соціальна відповідальність – добровільна ініціатива власника компанії або засновників організації з розробки і реалізації певних соціально спрямованих, неприбуткових заходів, що мають на меті якісне покращення зовнішнього для компанії або організації середовища

продовж. табл. 2

Державна служба України з питань регуляторної політики	Соціальна відповідальність – відповідальне ставлення будь-якої компанії до свого продукту або послуги, до споживачів, працівників, партнерів, а також гармонійне співіснування взаємодії та постійний
--	---

та розвитку підприємництва [6]	діалог із суспільством, участь у вирішенні найгостріших соціальних проблем
А. В. Беззодов [2]	Соціальна відповідальність – добровільний відгук організації на соціальні проблеми своїх робітників, мешканців міста, області, країни, світу
Л. А. Грицина [3]	Соціальна відповідальність – добровільна діяльність суб'єктів, яка перевищує визначені у законодавстві вимоги до роботи підприємства, та охоплює екологічну, суспільну, трудову та економічну сфери відповідальності перед навколишнім середовищем, суспільством в цілому, територіальними громадами, працівниками, постачальниками, споживачами, акціонерами
С. Е. Литовченко [11]	Соціальна відповідальність – представляє собою добровільний внесок в розвиток суспільства в соціальній, економічній та екологічній сферах, пов'язаний з основною діяльністю компанії та виходить за рамки відповідного законодавчого мінімуму
Шпотов Б. [27]	Соціальна відповідальність фірми – максимальне використання переваг компанії з зведення до мінімуму недоліків, які зачіпають як учасників бізнесу так і суспільство в цілому
Фіглілн Л. [22]	Соціальна відповідальність означає здатність організації або підприємства оцінити наслідки своєї діяльності для стійкого соціального розвитку суспільства. Соціальна відповідальність широке поняття яке охоплює і такі проблеми як екологія, соціальна справедливість, рівноправ'я. Організації зобов'язані проявляти свою відповідальність у трьох областях – фінанси, вплив їх діяльності на суспільство і оточуюче середовище, вплив на екологію
Палацци М. [13]	Соціальна відповідальність являє собою в своїй основі філософію або образ відносин між підприємницькими колами і суспільством, причому для їх реалізації і стійкості протягом довготривалого періоду часу ці відносини потребують керівництва
Гордон Х.Фітч [23]	Корпоративна соціальна відповідальність це серйозна спроба вирішити соціальні проблеми, які були викликані повністю або частково діями корпорації
Стівен П. [19, С. 192-195]	Соціальна відповідальність – зобов'язання фірми дотримуватись довготермінових суспільно корисних цілей, що прийняті нею понад того, що вимагають від неї законодавство і інші економічні умови

Аналіз вищенаведених визначень соціальної відповідальності бізнесу дає можливість зробити такі висновки:

по-перше, соціальна відповідальність бізнесу, як явище, у контексті використання його до характеристики деяких аспектів діяльності компаній, національної економіки і суспільства в цілому - це молода галузь знання, яка на даний момент тільки формується, і для якої характерним є наявність значної кількості практичного досвіду, що є матеріалом для теоретичного узагальнення. Тому більшість базових поняття поки що є дуже рухливими і єдиного розуміння багатьох процесів і термінів щодо соціальної відповідальності бізнесу ще тільки належить досягти;

по друге, певні відмінності у визначеннях можуть бути пояснені з точки зору врахування чи неврахування юридичних аспектів забезпечення відповідальності, цільової аудиторії, з якою працюють суб'єкти, ступеня наукової обґрунтованості комплексу рішень, заходів, що забезпечують реалізацію принципів соціальної відповідальності тощо;

по-третє, існують і інші причини різноманітності у визначенні соціальної відповідальності бізнесу. Зокрема, варто розуміти, що різні стейкхолдери (або зацікавлені сторони) бачать світ по різному і мають на це повне право: для працівника компанії соціальна відповідальність - це гідна оплата праці, гарантія високих трудових стандартів, а для місцевих громад СББ - це вже інвестиції компанії у розвиток регіонів присутності, і т.ін. З іншого боку потрібно також розуміти, що

соціальна відповідальність бізнесу розглядається на найрізноманітніших концептуальних рівнях: це може бути інструмент в руках бізнесу щодо досягнення і забезпечення цілей сталого розвитку, або концепція в руках уряду, наприклад ЄС, щодо визначення ролі і місця бізнесу в суспільстві, або погляд дослідника, вченого, який розглядає СВБ як вид соціального інституту, що використовується для досягнення соціального гомеостазу і т.ін.;

по-четверте, можна припустити, що розбіжність у визначеннях СВБ частково є результатом різних поглядів на роль бізнесу в суспільстві в різних регіонах. Навіть у відносно невеликому географічному просторі Європи, де концепція соціальної відповідальності набирала популярності з 1990 року, є розбіжності в політиці і практиці СВБ. Крім того, зміщення фокусу СВБ з Заходу, особливо США та Західної Європи, в інші регіони - Азія, Південна Америка, Африка та Центральна Європа, також демонструє розбіжність в розумінні і практиці СВБ;

по-п'яте, слід зазначити, що незважаючи на триваючі дебати, концепція соціальної відповідальності залишається досить спірною, і очевидно саме це є причиною того, що даний термін є розпливчастим і недостатньо чітко визначеним; йому не вистачає теоретичної бази; існуючі визначення не вирішують фундаментальної проблем - відсутність чіткого розуміння того які саме соціальні питання і яким чином повинні вирішувати організації, бізнес і суспільство; як імплементувати цю концепцію в діяльність організацій, бізнесу і суспільства; як поводити себе в бізнесі, що б бути соціально відповідальним. Все це залишено на розсуд кожного окремого бізнесу.

Отже, можна стверджувати, що СВБ - це, по-перше - соціальна, а по-друге - відповідальність, яку слід розуміти в даному контексті як «борг» (обов'язок), що, як правило, є боргом не тільки корпоративних юридичних суб'єктів, але і бізнесу в цілому і інших типів інституцій у більш широкому розумінні.

Таким чином, проведене нами дослідження сукупності визначень соціальної відповідальності в цілому, і бізнесу, зокрема, які представлені в різноманітних джерелах дозволяє виявити найбільш типові її ознаки: можливість вирішення широкого кола соціальних проблем на різних рівнях ієрархічної структури держави, економіки і суспільства; інтеграція бізнесу із базовими загальнолюдськими цінностями; гармонійне співіснування, взаємодія і діалог представників влади, бізнесу і суспільства. Крім того, спільним для більшості визначень є те, що соціальна відповідальність розглядається як прояв зв'язку і взаємозалежності особи/підприємства і суспільства.

Водночас, якщо повертатись до визначення змісту категорії «соціальна відповідальність», як базової для категорії «соціальна відповідальність бізнесу», то майже в усіх дефініціях соціальна відповідальність - це проблема співвідношення категорій свободи і необхідності [21]. Наприклад, етика права розглядає у нерозривному взаємозв'язку категорії «свобода – добро – обов'язок – необхідність». А згідно з філософськими поглядами свобода – це цілеспрямована свідомо діяльність на підставі пізної необхідності [26]. Таким чином, виявляється, що свобода і необхідність є нерозривними категоріями, саме тому можна стверджувати, що соціальна відповідальність є добровільним проявом необхідної соціальної політики. Тому, ґрунтуючись на цьому положенні, можна вважати, що соціальна відповідальність це покладене на певну особу або добровільно взяте на неї зобов'язання за вирішення соціальних проблем на будь-якому з рівнів економічної структури держави на основі взаємодії, гармонійного співіснування такої особи з представниками влади, бізнесу, суспільства.

Окрему увагу слід приділити відмінностям даної категорії відповідальності від подібних до неї. Такими в науковій літературі відзначаються: благодійництво – добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара;

волонтерство – добровільна, неприбуткова діяльність фізичних осіб – волонтерів, спрямована на надання допомоги особам, що перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги; філантропія – любов до людей, доброзичливе ставлення до людини взагалі, благодійність, жертвування своїм часом, грошима, людинолюбство, безкорисна допомога [4].

Благодійництво, волонтерство, і філантропія є єдиною формою діяльності, яка не передбачає постійної систематичної допомоги. І в цьому полягає головна відмінність між цими формами відповідальності та соціальною відповідальністю бізнесу, адже друге передбачає не разову, а систематичну, сплановану, стратегічно націлену діяльність, яка, у свою чергу, сприяє підвищенню економічної ефективності діяльності підприємства.

Слід відмітити, що і інструменти забезпечення соціально відповідального ведення бізнесу набагато відрізняються від інструментів благодійництва, волонтерства та філантропії. Наприклад, до інструментів благодійництва можна віднести проведення благодійних акцій, фінансування благодійних проєктів суб'єктами, моральна підтримка нужденних, наслідком використання яких є підвищення освітнього рівня в суспільстві, а також до культурного та духовного розвитку населення. Інструментами філантропічної та волонтерської діяльності є матеріальна та моральна допомога населенню (безоплатна допомога), участь суб'єктів у волонтерській та благодійній діяльності, що приведе до отримання морального задоволення суб'єктами, матеріальної та моральної допомоги, розвитку та популяризації волонтерської діяльності, підвищення рівня розвитку культури та мистецтва. Отже, ефект благодійництва, волонтерства та філантропії має лише локальний місцевий прояв, у той час як результат соціальної відповідальності відображається у вигляді захищеності населення, покращенні екологічної ситуації в країні, створенні нових робочих місць, економічному та соціальному розвитку суспільства, збільшенні продуктивності праці на підприємстві, що досягається завдяки встановленню соціальних та екологічних нормативів і стандартів, захисту прав споживачів, бюджетному фінансуванню об'єктів соціальної сфери, дотриманню корпоративної культури та ділової етики, забезпеченню споживачів високоякісними товарами та послугами тощо. Отже, соціальна відповідальність є більш широким поняттям, що може включати в себе і філантропію, і волонтерство, і благодійництво.

Таким чином, на основі визначення сутнісних ознак соціальної відповідальності та її відмінностей від подібних соціально-економічних категорій, нами було сформульовано авторське визначення: соціальна відповідальність бізнесу (корпоративна соціальна відповідальність) - це сукупність зобов'язань, яка відповідає специфіці і рівню розвитку компанії, регулярно переглядається і динамічно змінюється, добровільно і погоджено виробляється за участю ключових зацікавлених сторін, приймається керівництвом компанії, з особливим урахуванням думок персоналу і акціонерів, виконується, в основному, за рахунок коштів компанії і націлена на реалізацію значущих внутрішніх і зовнішніх соціальних програм, а результати реалізації цих зобов'язань сприяють розвитку компанії (зростання обсягів виробництва, підвищення якості продукції та послуг, та ін.), поліпшенню репутації та іміджу, становленню корпоративної ідентичності, розвитку корпоративних брендів, а також розширенню конструктивних партнерських зв'язків з державою, діловими партнерами, місцевими громадами та громадськими організаціями.

Саме тому, можна говорити про дві складові соціальної відповідальності бізнесу – добровільну і обов'язкову.

Представлене нами визначення соціальної відповідальності бізнесу дало підстави визначити такі основні компоненти концепції СВБ, зокрема: корпоративна соціальна політика щодо суспільства; корпоративне управління та корпоративна етика; охорона здоров'я та охорона праці; політика в сфері охорони навколишнього середовища; права людини (включаючи основні трудові права); управління людськими ресурсами; взаємодія з суспільством, розвиток та інвестування;

корпоративна благодійність і волонтерство; задоволення вимог споживача і прихильність принципу чесної конкуренції; боротьба з хабарництвом і заходи з боротьби з корупцією; звітність, прозорість та інформування про діяльність; питання щодо дотримання прав людини в стосунках з постачальниками, як в національному, так і в міжнародному ланцюгу підрядників - постачальників тощо.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки можна зазначити, що соціальна відповідальність бізнесу має бути спрямована не тільки на задоволення поточних соціальних потреб, але й на підвищення економічної ефективності діяльності компанії, економіки і суспільства в цілому в довгостроковому періоді. До того ж вона реалізується на всіх рівнях ієрархії економіки держави, на відміну від інших видів відповідальної діяльності суб'єктів економіки, що знаходять свій прояв, як правило, лише на мікрорівні. У сукупності соціально-економічних категорій, що характеризують прояв соціальної відповідальності одних суб'єктів по відношенню до інших, соціальній відповідальності бізнесу належить особливе місце. Її сутність може бути визначена як сукупність зобов'язань, яка відповідає специфіці і рівню розвитку компанії, регулярно переглядається і динамічно змінюється, добровільно і погоджено виробляється за участю ключових зацікавлених сторін, приймається керівництвом компанії, з особливим урахуванням думок персоналу і акціонерів, виконується, в основному, за рахунок коштів компанії і націлена на реалізацію значущих внутрішніх і зовнішніх соціальних програм, а результати реалізації цих зобов'язань сприяють розвитку компанії (зростання обсягів виробництва, підвищення якості продукції та послуг, та ін.), поліпшенню репутації та іміджу, становленню корпоративної ідентичності, розвитку корпоративних брендів, а також розширенню конструктивних партнерських зв'язків з державою, діловими партнерами, місцевими громадами та громадськими організаціями.

Крім того, у той час як концепція соціальної відповідальності бізнесу залишається однією з широко використовуваних платформ для обговорення ролі бізнесу в суспільстві, існують і інші концепції, які оцінюють цю роль з іншої точки зору, наприклад, теорії зацікавлених сторін; бізнес-етики, корпоративної соціальної діяльності, суспільного договору або корпоративного громадянства, що і буде предметом наших подальших досліджень.

SUMMARY

The general and distinctive features between concepts which by their content are similar to categories of "social responsibility of business" or are in it in close logical connection are considered, author's definition of social responsibility of business is given, the basic components of social responsibility of business are revealed.

Keywords: *social responsibility of business, responsibility, volunteering, charity, philanthropy, responsibility*

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Антология мировой философии. – М. : Мысль, 1992. – 776 с.
2. Безгодков А. В. Очерки социологии предпринимательства / А. В. Безгодков. – СПб. : Петрополис, 1999. – 224 с
3. Гоббс Т. Твори у 2 т. Філософія / Т. Гоббс. – М., 1990. – 896 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
5. Грицина Л. А. Механізм формування корпоративної соціальної відповідальності в управлінні підприємством : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Л. А. Грицина ; Міністерство освіти і науки України, Хмельницький національний університет. – Хмельницький, 2009. – 20 с.
6. Державна служба регуляторної політики з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrp.gov.ua/list/19.htm>
7. Європейський Альянс корпоративної соціальної відповідальності / European Alliance for CSR. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/enterprise/>
8. Європейська комісія: Корпоративна відповідальність перед суспільством. Корпоративний соціальний звіт. Рекомендації Асоціації менеджерів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.amr.gu

9. Кравченко А. Социология М. Вебера: труд и экономика / А. Кравченко. – М. : Издат. дом «На Воробьевых», 1997. – 208 с.
10. Кравченко А. А. Феномен «соціальної відповідальності» в еволюції суспільних трансформацій / А. А. Кравченко // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2011. – № 51. – С. 217 – 223.
11. Литовченко С. Что такое «хорошо» и что такое КСО? (Из выступления исполнительного директора Ассоциации Менеджеров на VIII Петербургском международном экономическом форуме в июне 2004 года) / С. Литовченко // Вестник Ассоциации Менеджеров. – 2004. – № 6/7. – С. 7 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vam.amr.ru/articles/cm/64>
12. Офіційний сайт Світового банку. - [Електронний ресурс]. - Режим доступа : <https://www.worldbank.org>
13. Палацци М., Статчер Дж. Корпоративная социальная ответственность и успех в бизнесе [пер. с англ.] / М. Палацци, Дж. Статчер. - М. : Права человека, 1997. – 59 с.
14. Словник української мови: в 11 томах. – Том 1 / Ін-т мовознавства АН УРСР. – К. : Наукова думка, 1970. – 620 с
15. Соціальна відповідальність бізнесу: принципи дії / Звіт Форуму соціально відповідального бізнесу України. – К., 2006. – 22 с.
16. Социальное измерение в бизнесе. Рекомендации международного форума лидеров бизнеса под эгидой Принца Уэльского. - М.: НП Социальные инвестиции, Изд.дом Красная площадь», 2001. – 25 с.
17. Социальная ответственность бизнеса: актуальная повестка / под ред. С. Е. Литовченко, М.И. Корсакова. - М.: Ассоциация менеджеров, 2003. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.amr.ru>
18. Социальное управление: словарь-справочник. Под ред. В. И. Добренкова, И. М. Слепенкова. - М., Издательство Московского Университета, 1994.- 198 с.
19. Стивен П. Менеджмент / П. Стивен, М. Коултер // 6-е издание. : пер. с англ.- М. : Изд.дом «Вильямс», 2004. –1056 с.
20. Супрун Н. А. Корпоративна соціальна відповідальність як чинник сталого розвитку / Н. А. Супрун // Економіка і прогнозування. – 2009. – № 3. – С. 61 – 74.
21. Філософія політики: Короткий енциклопедичний словник / Авт-упоряд.: В. П. Андрущенко та ін. – К. : Знання України, 2002. – 430 с
22. Фиглин Л. Модель управления качеством социальной ответственности организации // Проблемы теории и практики управления. 2003. - № 2, - С.
23. Фитч Гордон Х. Корпоративная ответственность перед обществом. Корпоративный социальный отчет. Рекомендации Ассоциации менеджеров [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.amr.ru>
24. Форум соціально відповідального ведення бізнесу (Україна). Аналітичний звіт щодо результатів дослідження «Корпоративна соціальна відповідальність в Україні: стан та перспективи розвитку» Центру «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uniter.org.ua>
25. Центр «Розвитку корпоративної соціальної відповідальності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.training.ua/companies/view/844/>
26. Шевченко С. Л. Поняття свободи як визначального чинника людського буття в філософії датського мислителя Сьорена К'єркегора дискурсу / С. Л. Шевченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.newacropolis.org.ua/ru/study/conference>
27. Шпотов Б. Деловая этика и менеджмент: современные подходы // Проблемы теории и практики управления, 2002. - №1. – С. 89-94
28. ISO 26000: 2010 Guidance on social responsibility [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:26000:ed-1:v1:en>
29. Social Accountability 8000 Standard: 2008 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.sa-intl.org/index.cfm?fuseaction=Page.ViewPage&PageID=937>

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЛІСОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

І. В. Ярошенко¹, к.е.н., здобувач Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України, м. Харків

¹Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України, пров. Інженерний, 1а, м. Харків, 61166, Україна

У статті представлено рекомендації щодо удосконалення організації процесу формування стратегії розвитку лісопромислового комплексу України, який включає такі етапи: 1) бачення майбутнього комплексу та ринку; 2) стратегічний аналіз комплексу та ринку; 3) ідентифікація та структурування проблем розвитку комплексу; 4) вибір пріоритетів розвитку комплексу; 5) сценарне моделювання розвитку комплексу; 6) розробка та реалізація управлінських рішень та рекомендацій щодо розвитку комплексу; 7) моніторинг і контроль дієвості стратегії розвитку комплексу. Запропонований організаційний підхід до формування стратегії розвитку лісопромислового комплексу України спрямовано на реалізацію його наявних конкурентних переваг, розширення потенціалу та створення платформи для подальшого якісного зростання.

Ключові слова. лісопромисловий комплекс, стратегія, розвиток
DOI: 10.21272/1817-9215.2018.1-12

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Лісопромисловий комплекс (ЛПК) є однією з важливих складових економіки України. Його виробничо-продуктова структура включає сегменти: сировинний (лісове господарство та лісозаготівлю і виробництво лісових матеріалів); напівфабрикатів (підготовка і первинна обробка деревини, вторинна обробка деревини); глибокої переробки (вироби з деревини).

Низькі темпи розвитку лісопромислового комплексу України обумовлено наявністю таких проблем як: ЛПК здійснює свою діяльність в умовах лісодефіциту (лісові ресурси України дуже обмежені, лісистість території – 15,9%); в ЛПК висока частка (близько 48 %) застарілого та фізично зношеного обладнання, яке застосовується при заготівлі і транспортуванні лісоматеріалів; існує неузгодженість та суперечливість природоохоронного та лісового законодавства; низька продуктивність лісів; високий рівень корупції в лісовій галузі; відсутність законодавчо закріпленої Лісової політики та Стратегії розвитку лісової галузі тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

В економічній літературі зарубіжними та вітчизняними авторами, такими як: І. Ансофф, К. Боумен, К. Ендрювс, В. Немцов, М. Портер, Б. Райзберг, Д. Хассі, А. Чандлер, Р. Фатхутдінов та інш. представлено цілу систему різних поглядів на питання формування стратегії; визначення сутності поняття «стратегія» та основних її складових; вибір виду стратегії та методів її реалізації. Питання розвитку лісогосподарської галузі висвітлені в роботах таких науковців як: А.М.Дейнека, Я.М.Лазаренко, Р.В. Леньо, С.О.Мельник, І.М.Синякевич та інш. Проте формування

стратегії розвитку лісопромислового комплексу залишаються маловивченими й потребують подальших розробок.

Метою статті є удосконалення процесу формування стратегії розвитку ЛПК України.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У науковій літературі зустрічаються різноманітні підходи до визначення сутності поняття «стратегія», які можна об'єднати в декілька груп: стратегія як визначення основних довгострокових цілей і задач підприємства, прийняття курсу дій і розподілу ресурсів, необхідних для виконання поставлених цілей (К. Ендрювс [1]); набір правил для прийняття рішень, якими організація керується у своїй діяльності (І. Ансофф [2]); план управління підприємством, спрямований на зміцнення його позицій, задоволення потреб споживачів і досягнення поставлених цілей (Р. Фатхутдінов [3]); якісно визначена, узагальнена модель довгострокових дій організації, що необхідно здійснити для досягнення поставлених цілей за допомогою розподілу та координації своїх ресурсів (М. Портер [4]); визначені напрямки для досягнення поставлених цілей (Д. Джонсон [5]).

Проведений контент аналіз поняття «стратегія», наданих різними авторами, дозволив визначити, що основними компонентами даного поняття є: характеристика процесу; форма існування, дія; цілі та завдання, інструменти реалізації стратегії; результат реалізації стратегії.

Як показало проведене дослідження, існує тісний зв'язок поняття «стратегія» з поняттям «розвиток». По відношенню до промислового комплексу категорія «розвиток» зазвичай вживається в таких словосполученнях, як економічний розвиток; соціально-економічний розвиток; розвиток економіки; розвиток галузі або підприємства і так далі. У кожному з цих випадків під розвитком мається на увазі будь-яка прогресивна зміна. Ця зміна може бути кількісною, тоді йдеться про економічне зростання. Якщо зміна якісна, тоді мають на увазі структурні зміни або зміни змісту розвитку, або придбання економічною системою якихось нових характеристик. При цьому міра розвитку промислового комплексу, як і підприємства, галузі, регіону, і країни в цілому, оцінюється спеціальними показниками, що включають економічні характеристики і соціальні параметри. Сформулюємо визначення поняття стратегії розвитку промислового комплексу – як концепцію розвитку промислового комплексу, спрямовану на досягнення установлених цілей яку представлено у вигляді довгострокового плану конкретних дій, здатних реалізувати цю концепцію та забезпечити конкурентні переваги на ринку. Призначенням такої стратегії є забезпечення конкурентоспроможності промислового комплексу та національної економіки.

Проведений аналіз показав відсутність єдиного підходу до технології формування стратегії розвитку. У більшості своїй автори теорій формування стратегій розвитку підприємств пропонують два етапи цього процесу: підготовка до прийняття рішення і сам вибір найбільш оптимального (ефективного) варіанту досягнення поставленої мети. Багато хто з авторів об'єднують ці два етапи в один – стратегічний (системний) аналіз.

Так, Е. Квейд виділяє п'ять етапів: постановка задачі – визначення сутності проблеми, виявлення цілей і визначення меж задач; пошук – збір необхідних відомостей, визначення альтернативних засобів досягнення цілей; тлумачення – побудова моделі та її використання; рекомендації – визначення кращої альтернативи або курсу дій; підтвердження – експериментальна перевірка рішення [6]

В. Спицнадель пропонує 12 етапів системного аналізу: 1) аналіз проблеми; 2) визначення системи; 3) аналіз структури системи; 4) формування загальної мети та критерії системи; 5) декомпозиція мети, виявлення потреби в ресурсах і процесах; 6) виявлення ресурсів і процесів, композиція цілей; 7) прогноз і аналіз майбутніх умов;

8) оцінка цілей і засобів; 9) вибір варіантів; 10) діагноз існуючої системи; 11) побудова комплексної програми розвитку; 12) проектування організації для досягнення цілей [7].

Ґрунтуючись на визначеному вище понятті «стратегія розвитку промислового комплексу» і результатів узагальнення підходів вчених з цього питання пропонується послідовність формування стратегії розвитку ЛПК України, яка складається з семи етапів: 1) бачення майбутнього ЛПК та ринку; 2) стратегічний аналіз ЛПК та ринку; 3) ідентифікація та структурування проблем ЛПК; 4) вибір пріоритетів розвитку ЛПК; 5) сценарне моделювання розвитку ЛПК; 6) розробка та реалізація управлінських рішень та рекомендацій щодо розвитку ЛПК; 7) моніторинг і контроль дієвості стратегії розвитку ЛПК.

Процес формування стратегії розвитку ЛПК має включати цілий ряд заходів, що здійснюються поетапно в певній послідовності. Організаційний підхід до формування стратегії розвитку ЛПК представлено на табл. 1.

Таблиця 1 - Організаційний підхід до формування стратегії розвитку лісопромислового комплексу України

Етапи	Завдання
1. Бачення майбутнього ЛПК і ринку	1.1. Формування стратегічного плану розвитку ЛПК; 1.2. Визначення цілей, функцій, принципів і методів управління 1.3. Визначення суб'єктів та об'єктів управління 1.4. Форсайт-прогноз
2. Стратегічний аналіз ЛПК та ринку	2.1. Оцінка стану і тенденцій розвитку ЛПК світу та України 2.2. Прогнозування впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища на розвиток ЛПК 2.3. SWOT-аналіз
3. Ідентифікація та структурування проблем ЛПК	3.1. Ідентифікація проблем розвитку ЛПК України 3.2. Обґрунтування переліку і пріоритетності проблем розвитку ЛПК 3.3. Структурування проблем розвитку ЛПК
4. Вибір пріоритетів розвитку ЛПК	4.1. Побудова «дерева цілей» 4.2. Оцінка конкурентоспроможності ЛПК 4.3. Обґрунтування вибору пріоритетів розвитку
5. Сценарне моделювання розвитку ЛПК	5.1. Обґрунтування вибору підходу до моделювання 5.2. Моделювання розвитку ЛПК 5.2. Розробка сценаріїв розвитку ЛПК
6. Розробка та реалізація управлінських рішень та рекомендацій щодо розвитку ЛПК	4.1. Формування сукупності тактичних планів, завдань, заходів, та механізмів їх реалізації, які спрямовані на досягнення бажаного рівня розвитку ЛПК 4.2. Розробка та відбір проектів за пріоритетними напрямками розвитку комплексу 4.3. Реалізація тактичних планів, завдань, заходів розвитку ЛПК
7. Моніторинг і контроль дієвості стратегії розвитку ЛПК	6.1. Контроль реалізації стратегічного плану розвитку ЛПК 6.2. Моніторинг стану конкурентоспроможності ЛПК 6.3. Оцінка конструктивності і направленості заходів розвитку ЛПК 6.4. Оперативне управління, корегування стратегічного плану розвитку ЛПК або розробки нового стратегічного плану

Складено авторами за даними [3,8-11]

На першому етапі формування стратегії розвитку ЛПК утворюється бачення майбутнього комплексу та ринку. На цьому етапі здійснюється стратегічне

планування і прогнозування. Цей етап передбачає розробку стратегічного плану розвитку ЛПК. В стратегічному плані повинні бути визначені цілі, функції, принципи і методи управління, суб'єкти та об'єкти управління. Стратегічний план розвитку ЛПК повинен бути узгоджений з Лісовим кодексом, Стратегією розвитку промисловості, Стратегією розвитку лісової галузі та інш.

Визначати майбутнє розвитку ЛПК пропонується із використанням форсайта. Під форсайтом розуміють процес систематичного визначення нових стратегічних наукових напрямів і технологічних досягнень, які в довгостроковій перспективі зможуть мати серйозний вплив на економічний і соціальний розвиток країни [12].

На другому етапі формування стратегії розвитку ЛПК проводиться стратегічний аналіз комплексу та ринку. Оцінка зовнішнього та внутрішнього середовища комплексу, яка включає оцінку стану і тенденцій розвитку ЛПК світу та України, прогнозування впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища на розвиток комплексу.

Однією з ключових задач формування загальної стратегії розвитку будь-якого промислового комплексу є обґрунтування та вибір взаємопов'язаних і взаємоузгоджених стратегій, які стосуються різних сфер діяльності суб'єктів господарювання. В якості інструментарію для вирішення цієї задачі необхідно використовувати SWOT-аналіз [13,14].

На наступному етапі здійснюється ідентифікація та структурування проблем розвитку ЛПК. Для ідентифікації проблем та оцінки ступеня їх впливу на розвиток ЛПК пропонується використовувати експертні оцінки та Метод аналізу ієрархій [15], що включає процедури синтезу множинних думок, здобуття пріоритетності критеріїв і знаходження альтернативних рішень.

На четвертому етапі здійснюється вибір пріоритетів розвитку ЛПК, який включає: побудову «дерева цілей», оцінку конкурентоспроможності ЛПК, обґрунтування вибору пріоритетів розвитку.

«Дерево цілей» – це графічне зображення взаємозв'язку і підпорядкованості цілей, що відображає розподіл місії і мети на цілі, під цілі, завдання та окремі дії. «Дерево цілей» можна визначити, як «цільовий каркас» організації, явища чи діяльності [11].

Проведений аналіз свідчить про наявність різних підходів до оцінки конкурентоспроможності як окремих підприємств, так і цілих галузей економіки. Для останніх проблема оцінки конкурентоспроможності мало розроблена, особливо з урахуванням їх специфіки. Тому для оцінки конкурентоспроможності ЛПК пропонується наступна технологія: 1) формування компонент та системи показників для оцінки конкурентоспроможності ЛПК; 2) статистична обробка результатів вимірювання в системі нормованих шкал; 3) комплексна оцінка функціональних складових конкурентоспроможності ЛПК; 4) інтегральне оцінювання конкурентоспроможності ЛПК.

Оцінювання рівня конкурентоспроможності ЛПК ґрунтується на ієрархічно побудованій системі показників (інтегрального, комплексних і часткових), що дозволяє визначити рівень та диспропорції розвитку і може слугувати основою для вибору пріоритетів розвитку лісопромислового комплексу. Інтерпретацію рівня конкурентоспроможності можна здійснити відповідно до психофізичної шкали Харрінгтона, (за якою отриманий результат рівня фінансово-економічної безпеки може бути охарактеризовано залежно від діапазонів отриманих в ході дослідження значень: [1,0 – 0,80] – зона «стабільності»; [0,63 – 0,79] – зона «помірної небезпеки»; [0,37 – 0,62] – зона «ймовірної небезпеки»; [0,21 – 0,36] – зона «небезпеки»; [0 – 0,20] – «критичний стан»).

П'ятий етап формування стратегії розвитку ЛПК – моделювання. На цьому етапі здійснюється моделювання розвитку ЛПК, яке ґрунтується на поєднанні когнітивного моделювання та сценарного підходу, що дає можливість визначити напрями реалізації стратегії розвитку ЛПК. Когнітивне моделювання впливу

деструктивних чинників зовнішнього та внутрішнього середовища на розвиток ЛПК дозволить систематизувати знання про їх взаємозв'язки та взаємодії та визначити найбільш впливові з них.

Формування сукупності завдань, заходів, які спрямовані на досягнення бажаного рівня розвитку ЛПК проводиться на шостому етапі.

На сьомому етапі формування стратегії розвитку ЛПК проводиться моніторинг і контроль реалізації стратегічних, тактичних та оперативних планів. Головною метою моніторингу є встановлення недоліків в системі управління розвитком ЛПК, спостереження за рівнем конкурентоспроможності комплексу, корегування стратегічних, тактичних, оперативних планів.

ВИСНОВКИ

У статті представлено рекомендації щодо удосконалення організації процесу формування стратегії розвитку лісопромислового комплексу України, який включає такі етапи: 1) бачення майбутнього комплексу та ринку; 2) стратегічний аналіз комплексу та ринку; 3) ідентифікація та структурування проблем розвитку комплексу; 4) вибір пріоритетів розвитку комплексу; 5) сценарне моделювання розвитку комплексу; 6) розробка та реалізація управлінських рішень та рекомендацій щодо розвитку комплексу; 7) моніторинг і контроль дієвості стратегії розвитку комплексу. Запропонований організаційний підхід до формування стратегії розвитку ЛПК України спрямовано на реалізацію його наявних конкурентних переваг, розширення потенціалу та створення платформи для подальшого якісного зростання.

SUMMARY

FORMATION AND REALIZATION OF STRATEGY OF DEVELOPMENT OF THE FOREST INDUSTRIAL COMPLEX OF UKRAINE

Ivan Yaroshenko

Candidate of Sciences (Economics), Doctoral Student,

Research Center for Industrial Problems of Development of NA S of Ukraine

The article presents recommendations for improving the organization of process of formation of strategy of development of timber industry complex of Ukraine, which includes the following stages: 1) vision of the future and the market; 2) strategic analysis of industry and market; 3) identification and structuring of complex problems; 4) the choice of priorities of development of the complex; 5) scenario modelling development of the facility; 6) development and implementation of management decisions and recommendations on development of the complex; 7) monitoring and control effectiveness of the development strategy. The organizational approach to the development strategy of the timber industry is aimed at its implementation of the existing competitive advantages, expanding the potential and creating a platform for further quality growth.

Keywords: timber industry, strategy, development

Список літератури

1. Andrews K. R. The Concept of Corporate Strategy. Dow Jones. – Irwin, Homewood, 1971.
2. Ansoff I. Corporate strategy. – New York: Mc Graw-Hill, 1965.
3. Фатхутдинов Р.А. Стратегический менеджмент: Учебник. - 7-е изд., испр. и доп. М: Дело, 2005. - 448 с.
4. Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов [Пер с англ.] / М. Портер. - М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454 с.
5. Джонсон Дж. Корпоративная стратегия: теория и практика: Пер. с англ. / Дж. Джонсон, К. Шоулз, Р. Уиттингтон. – М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2007. – 800 с.
6. Квейд Э. Анализ сложных систем. Под ред. И.И. Андреева, И.М. Верещагина. – М., Советское радио, 1969, 520 с.
7. Спицнадель В. Н. Основы системного анализа: Учебное пособие. СПб.: Изд. дом «Бизнес-пресса», 2000
8. Доровський О.В. Стратегія розвитку фармацевтичної галузі України: монографія / О.В. Доровський. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2014. – 272 с.
9. Стратегічний менеджмент : навч. посіб. / Є. М. Кайлюк, В. М. Андрєєва, В. В. Гриненко; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2010. – 279 с.
10. Кіндрацька Г.І. Стратегічний менеджмент: навч. посібник/ Г.І. Кіндрацька. - 2-ге вид., перероб. і доповн. - К.: Знання, 2010. - 406 с.
11. Шершньова З. Є. Стратегічне управління. Підручник. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: КНЕУ, 2004. — 699 с.

12. Кизим М. О., Матюшенко І.Ю., Шостак І.В., Данова М.О. Форсайт-прогнозування пріоритетних напрямів розвитку нанотехнологій і наноматеріалів у країнах світу й Україні: монографія. Х. : ВД «НЖЕК», 2015. 272 с.
13. Дейнека А.М. Застосування SWOT- аналізу для розробки сценаріїв розвитку лісового сектора економіки // Ефективна економіка. – 2009. – №3 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=77>
14. Похильченко О.А. Аналіз можливостей та загроз розвитку деревообробної промисловості [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vlp.com.ua/files/special/34.pdf>
15. Саати Т., Кернес К. Аналитическое планирование. Организация систем. М.: Радио и связь, 1991. – 224 с.

ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ІННОВАЦІЙНОЇ АВТОНОМІЇ РЕГІОНУ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ¹

Т.А. Васильєва¹, д-р. екон. наук, професор, директор ННІ ФЕМ ім. Олега Балацького
В.О. Касьяненко², д-р екон. наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи
та фінансово-економічної діяльності

О.О. Захаркін³, д-р екон. наук, професор, доцент кафедри фінансів і підприємництва
Л.С. Захаркіна⁴, канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів і підприємництва

¹⁻⁴Сумський державний університет,

Вул. Римського-Корсакова, 2, 40007, м. Суми, Україна;

E-mail: tavasilyeva@fem.sumdu.edu.ua

Досліджується поняття інноваційної автономії регіону. Інноваційна автономія регіону розглядається як здатність регіону до продуктивної реалізації програм інноваційного розвитку. Розробляється науково-методичний підхід до оцінювання рівня інноваційної автономії регіону. Рейтинг регіонів за рівнем їх інноваційної автономії складе основу формалізованого обґрунтування розподілу державних інвестицій на фінансування регіональних програм інноваційного розвитку

ВСТУП

Державне регулювання економічного розвитку регіонів на сьогоднішній день все більше відмовляється від витратної моделі прямого фінансування. У цьому контексті регулювання саме інноваційного розвитку регіонів набувають особливої актуальності. Адже механізм стимулювання саме інноваційного розвитку є тим інструментом, котрий дозволяє через трансмісійні ефекти досягти значного приросту рівня соціально-економічних показників розвитку регіонів

Питання державного регулювання економічного розвитку регіонів в контексті активізації інноваційних процесів знаходяться у фокусі уваги багатьох вітчизняних та закордонних вчених. Дослідженню форм та методів такого регулювання присвятили свої праці З. Варналій [1], М. Глізнуца [2], М. Гнатенко [3], Д. Крамської [4] та інші науковці. У своїх роботах вони акцентують увагу на можливостях державної підтримки інноваційного розвитку регіонів шляхом застосування різних управлінських методів та форм, що дозволяють досягти очікуваного результату. Питання оцінювання інноваційного потенціалу регіону, як базису його економічного розвитку присвячені праці Ю. Драчука, Н. Трушкіної [5], О. Левченка, О. Ткачук [6], П. Григорука, Н. Хрущ [7] та інших вчених.

Разом з тим, на сьогодні залишаються малодослідженими питання інноваційної автономії регіонів, яка є ключовим показником їх спроможності ефективно використовувати державну фінансову підтримку інноваційних перетворень. Подальшого дослідження потребують питання розробки методичних підходів до оцінювання такої автономії та проведення рейтингування регіонів України за даною характеристикою.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

---

¹ Виконано в рамках науково-дослідних тем: «Інноваційні драйвери національної економічної безпеки: структурне моделювання та прогнозування» (№ держреєстрації 0117U003922) та «Моделювання та прогнозування соціо-економіко-політичної дорожньої карти реформ в Україні для переходу на модель стійкого зростання» (№ держреєстрації: 0118U003569)

Метою дослідження є оцінювання рівня інноваційної автономії регіону в системі державного регулювання економічного розвитку.

Виходячи з мети, основними завданнями дослідження є:

- проаналізувати та систематизувати показники, котрі характеризують рівень інноваційного розвитку регіону та рівень фінансування даного розвитку;
- сформувати множини показників, та привести показники, які є різними за типами (стимулятори, дестимулятори, змішаний тип), до інформаційної односпрямованості;
- розробити науково-методичний підхід до оцінювання рівня інноваційної автономії регіону.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для системної та нерозпорошеної державної підтримки інноваційного розвитку регіонів на сьогоднішній день потрібно чітко визначити саме ті регіони, котрі є більш здатними до продуктивного освоєння усіх необхідних для інноваційного розвитку ресурсів. Іншими словами, потрібно формалізовано обґрунтувати, у якій мірі той чи інший регіон є готовим до організації повного циклу інноваційної діяльності, тобто визначити так званий рівень інноваційної автономії регіону. Відповідно рейтингування регіонів за рівнем їх інноваційної автономії складе основу формалізованого обґрунтування розподілу державних інвестицій на фінансування регіональних програм інноваційного розвитку [8].

Таким чином, формування досліджуваного науково-методичного підходу до оцінювання рівня інноваційної автономії регіону буде здійснюватися за алгоритмом, який передбачає послідовну реалізацію низки взаємозв'язаних завдань, визначених на кожній наступній стадії.

Отже, на першому етапі розроблення науково-методичного підходу до оцінювання рівня інноваційної автономії регіону необхідно сформувати масив статистичних даних та обґрунтувати доцільність вибору конкретних показників у якості інформаційної основи для реалізації наступних стадій дослідження.

Доцільно зазначити, що для реалізації поставленого завдання відібрані статистичні показники умовно можна поділити на два функціональні статистичні масиви, а саме:

- індикатори, які характеризують розподіл джерел фінансування інновацій за регіонами;
- параметри, що відображають результативність і розвиток інноваційної діяльності підприємств регіону.

Таким чином, до складу першої групи показників доцільно буде обрати «фінансування наукових та науково-технічних робіт за джерелами (за рахунок коштів держбюджету, місцевих бюджетів, фондів спеціального призначення, власних ресурсів, коштів вітчизняних і закордонних замовників та інших джерел)» [9].

У свою чергу, до другої групи індикаторів можна включити [9]:

- кількість підприємств, які створили передові виробничі технології;
- кількість створених передових виробничих технологій;
- кількість підприємств, які використовували передові виробничі технології;
- кількість використаних передових виробничих технологій;
- кількість підприємств, у яких використані раціоналізаторські пропозиції;
- кількість використаних раціоналізаторських пропозицій;
- кількість організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи;
- обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами наукових організацій;
- кількість фахівців, які виконують наукові та науково-технічні роботи;
- кількість виконаних наукових і науково-технічних робіт;
- кількість науковців, які користувалися грантом;
- кількість грантів, отриманих на наукову роботу від міжнародних фондів;
- кількість підприємств, що реалізували інноваційну продукцію;

– обсяг реалізованої інноваційної продукції.

Варто зазначити, що відбір показників до другої групи має певну специфіку, а саме: індикатори сформовано попарно, що дозволить використовувати як критерій оцінки рівня інноваційної автономії регіонів не абсолютні показники, а відносні, що, у свою чергу, дозволить нівелювати негативний вплив на результативний показник нерівномірності розвитку територій України і, як наслідок, отримати більш точні та науково обґрунтовані висновки [8].

Наступний крок, це розрахунок відносних індикаторів на основі сформованого масиву абсолютних показників. Математична формалізація цього кроку буде здійснюватися формулою (1):

$$k_{il} = \frac{K_{i1l}}{K_{i2l}}, i = 1 - 7, l = 1 - 25, \quad (1)$$

де k_{il} – i -й відносний показник ефективності вкладання фінансових ресурсів в інноваційний розвиток l -го регіону;

$K_{ijl}, j = 1; 2$ – відповідний абсолютний показник ефективності вкладання фінансових ресурсів в інноваційний розвиток l -го регіону.

На другому етапі після формування масиву статистичних даних, які виступають інформаційною базою дослідження, необхідності набуває здійснення процесу нормалізації відносних індикаторів результативності інноваційної діяльності регіонів України з урахуванням середньоринкових тенденцій шляхом використання інструментарію нечіткої логіки. Нормалізація розрахованих на попередньому етапі показників передбачає перехід до бінарних характеристик на основі позиціонування відносно середньої величини (2):

$$b_{il} = \begin{cases} 1 & | k_{il} \geq \bar{k}_i \\ 0 & | k_{il} < \bar{k}_i \end{cases}, i = 1 - 7, l = 1 - 25, \quad (2)$$

де b_{il} – i -й бінарний показник ефективності вкладання фінансових ресурсів в інноваційний розвиток l -го регіону;

$\bar{k}_i$ – середнє значення відповідного показника.

Наведена форма подання вхідної інформації в розрізі аналізу рівня інноваційної автономії регіонів дає можливість чітко визначити можливості та проблемні аспекти того чи іншого регіону, підтвердженням чого є факт отримання одиничного (можливості) чи нульового (проблемні аспекти) значення.

Третій етап зазначеного науково-методичного підходу передбачає розрахунок комплементарних показників для оцінювання ефективності вкладання фінансових ресурсів в інноваційний розвиток регіонів, зокрема: питомої ваги обсягу фінансування інновацій l -регіону в загальному обсязі фінансування інновацій в Україні (r_l); кількості відносних індикаторів результативності інноваційної діяльності l -регіону, значення яких вище середньоринкових тенденцій (sb_l); питомої ваги відносних індикаторів результативності інноваційної діяльності l -регіону, значення яких вище середньо ринкових тенденцій, у загальній кількості відносних індикаторів результативності (pb_l).

У контексті розрахунку першого показника, необхідно відзначити, що у рамках статистичної вибірки до вхідного масиву даних доцільно включити лише

адміністративні області, а тому даний додатковий показник структури доцільно розраховувати за наступною формулою (3):

$$r_l = \frac{Qfin_l}{\sum_{l=1}^n Qfin_l} \quad (3)$$

де r_l – питома вага обсягу фінансування інновацій l -регіону в загальному обсязі фінансування інновацій в Україні;

$Qfin_l$ – обсяг фінансування інновацій l -регіону;

$\sum_{l=1}^n Qfin_l$ – загальний обсяг фінансування інновацій в Україні (без урахування міст Києва та Севастополя).

Перевага застосування даного показника (формула (3)) полягає в тому, що відносний показник обсягу фінансування наукових та науково-дослідних робіт характеризує розподіл (щільність) позитивного отриманого ефекту від розміщення коштів у межах регіонів України. Саме тому зазначений показник може бути однією зі складових розрахунку узагальнюючого показника рівня інноваційної автономії регіонів України.

Виявлення можливостей і проблемних аспектів забезпечення рівня інноваційної автономії регіонів України передбачає визначення питомої ваги ненульових значень бінарних показників ефективності інноваційної діяльності регіонів у межах загальної кількості показників аналізу. Даний процес включає:

– по-перше, розрахунок показника кількості відносних індикаторів результативності інноваційної діяльності l -регіону, значення яких вище середньоринкових тенденцій за допомогою формули (4):

$$sb_l = \sum_{i=1}^n b_{il} , \quad (4)$$

де sb_l – кількість відносних індикаторів результативності інноваційної діяльності l -го регіону, значення яких вище середньо ринкових тенденцій;

b_{il} – i -й бінарний індикатор ефективності вкладання фінансових ресурсів в інноваційний розвиток l -го регіону.

– по-друге, розрахунок питомої ваги відносних індикаторів результативності інноваційної діяльності l -регіону, значення яких вище середньо ринкових тенденцій, у загальній кількості відносних індикаторів результативності (pb_l) з використанням формули (5):

$$pb_l = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n b_{il} , \quad (5)$$

де pb_l – питома вага відносних індикаторів результативності інноваційної діяльності l -го регіону, значення яких вище середньо ринкових тенденцій, у загальній кількості відносних індикаторів результативності;

n – загальна кількість відносних показників.

Четвертий етап науково-методичного підходу до оцінювання рівня інноваційної автономії регіонів України передбачає визначення показника інноваційного ефекту за формулою (6):

$$EFF_l = r_l \cdot pb_l \cdot 100\% = \frac{Qfin_l \sum_{i=1}^n b_{il}}{n \sum_{l=1}^n Qfin_l} \cdot 100\% , \quad (6)$$

де EFF_l – показник інноваційного ефекту l -го регіону;

r_l – питома вага обсягу фінансування інновацій l -регіону в загальному обсязі фінансування інновацій в Україні;

pb_l – питома вага відносних індикаторів результативності інноваційної діяльності l -го регіону, значення яких вище середньо ринкових тенденцій, у загальній кількості відносних індикаторів результативності;

$Qfin_l$ – обсяг фінансування інновацій l -регіону;

n – загальна кількість відносних показників.

П'ятий, завершальний, етап науково-методичного підходу передбачає розрахунок показника інноваційної автономії для кожного з регіонів України та здійснення якісної інтерпретації отриманих результатів. Математичну формалізація описаного етапу запропонована здійснювати за формулою (7):

$$IAR_l = \frac{EFF_l}{\max_{l=1-25} \{r_l\} \cdot 100\%} \cdot 100\% = \frac{Qfin_l \sum_{i=1}^n b_{il}}{n \sum_{l=1}^n Qfin_l \cdot \max_{l=1-25} \{r_l\}} \cdot 100\% , \quad (7)$$

де IAR_l – показник рівня інноваційної автономії l -го регіону.

Якісна інтерпретація розрахованої кількісної оцінки рівня інноваційної автономії регіонів України має здійснюватися на основі рейтингування регіонів та їх розподіл за квантилями:

$$\left[0; \frac{1}{4} \max_{l=1-25} \{r_l\} \right) - \text{критичний рівень інноваційної автономії регіонів};$$

$$\left[\frac{1}{4} \max_{l=1-25} \{r_l\}; \frac{1}{2} \max_{l=1-25} \{r_l\} \right) - \text{низький рівень інноваційної автономії регіонів};$$

$$\left[\frac{1}{2} \max_{l=1-25} \{r_l\}; \frac{3}{4} \max_{l=1-25} \{r_l\} \right) - \text{середній рівень інноваційної автономії регіонів};$$

$$\left[\frac{3}{4} \max_{l=1-25} \{r_l\}; \max_{l=1-25} \{r_l\} \right] - \text{високий рівень інноваційної автономії регіонів}.$$

ВИСНОВКИ

Рівень інноваційної автономії регіонів є критеріальною основою для визначення напрямів держаного фінансового забезпечення їх інноваційного розвитку. Запропонований набір індикаторів до визначення рівня інноваційної автономії регіонів дозволяє комплексно врахувати розподіл джерел фінансування інновацій та результативність і розвиток інноваційної діяльності підприємств регіону.

Математичний апарат, що пропонується для застосування в процесі розрахунку узагальнюючого показника рівня інноваційної автономії регіонів дає можливість оцінити ефективність спрямування фінансових ресурсів в інноваційний розвиток регіонів та проранжувати регіони через їх рейтингування за даним показником. Таким чином, науково-методичний підхід до оцінювання рівня інноваційної автономії регіону, що пропонується в роботі, дозволяє оцінити рівень готовності того чи іншого регіону до продуктивної реалізації програм інноваційного розвитку. Це сприяє комплексній розробці систему інструментів державної підтримки інноваційного розвитку конкретного регіону.

SUMMARY

The concept of innovative autonomy of the region is explored. Innovative autonomy of the region is considered as the ability of the region to productively implement innovative development programs. The scientific and methodical approach to assessing the level of innovation autonomy of the region is developed. The ranking of the regions according to their level of innovation autonomy will form the basis of a formal justification of the distribution of public investment to finance regional innovation development programs.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Варналій З.С. Регіональна інноваційна політика України: проблеми та стратегічні пріоритети. *Економіст*. 2007. № 9. С.36–40.
2. Глізнуца М.Ю. Удосконалення управління державною інноваційною політикою. *«Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії»*. 2017. № 2(08). С.40–46.
3. Гнатенко М.К. Державна підтримка інноваційного розвитку в контексті сталого розвитку регіонів. *Молодий вчений*. 2016. №11(38). С. 566–571.
4. Крамської Д. Ю. Методи і форми державного регулювання інноваційних процесів. *Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут" (економічні науки)*. 2017. № 46 (1267). С. 150–157.
5. Драчук Ю. З., Трушкіна Н. В. Порівняльний аналіз розвитку інноваційного потенціалу промисловості в регіонах України. *Вісник економічної науки України*. 2016. № 1. С. 31–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Venu_2016_1_8. (дата звертання: 02.08.2018).
6. Левченко О. М., Ткачук О. В. Методичні підходи до оцінювання інноваційного потенціалу регіонів в контексті формування інноваційно-інтегрованих структур. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету : Економічні науки*. 2017. Вип. 31. С. 28–38.
7. Григоруک П. М., Хрущ Н. А. Інтегральне оцінювання рівня та динаміки інноваційного потенціалу регіону. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2016. № 3. С. 109–129.
8. Касьяненко В.О. Методологічні засади управління розвитком інноваційного потенціалу економіки України : дис. ... доктора економ. наук : 08.00.03. Суми, 2014. 469 с.
9. Кармазіна О. О. Наукова та інноваційна діяльність України: статистичний збірник. Київ. Державна служба статистики України. 2017. 178 с.

БАНКІВСЬКИЙ РИТЕЙЛ: ЗАХИСТ ІНТЕРЕСІВ КЛІЄНТІВ**Васильсва Т.А., д.е.н., проф., Сумський державний університет****Полях С.С., аспірант, Сумський державний університет**

DOI: 10.21272/ 1817-9215.2018.1-14

Ключовою проблемою сучасних банків є прагнення до зростання і пошуку нових клієнтів. Таким чином, високий рівень обслуговування клієнтів є головним інвестиційним пріоритетом для банків у всьому світі. Однак темпи змін в усіх сферах людської діяльності розвиваються випереджаючими темпами, що потребує ідентифікації нових пріоритетів в напрямку розвитку банківського ритейлу:

- проактивне управління ризиками, регулюванням і капіталом;
- отримання інформаційних переваг;
- оптимізація розподілу;
- здійснення інновацій, і пошук можливостей, необхідних для цього;
- розвиток клієнтоцентричної бізнес-моделі;
- спрощене ведення бізнесу та функціонування бізнес-моделей.

На банківський ритейл, зокрема, та роздрібний бізнес, в цілому, здійснюють вплив цілий ряд різноманітних макротенденцій, найбільший вплив серед яких мають (табл. 1) [14].

Таблиця 1 – Основні макротенденції розвитку сучасного банківського ритейлу

Назва тенденції	Характеристика
Зростання ролі державного капіталізму	Даний процес супроводжується регулюванням зміни індустрії та нав'язуванням державними регуляторами бізнес-моделей.
Технології змінюють все	Розвиток сучасних інноваційних технологій стає потужним фактором збільшення обсягів обслуговування клієнтів та зниження вартості даного процесу.
Демографічні тенденції	Демографічні коливання у різних країнах світу (як у бік зростання, так і у бік зменшення) змінюють пріоритети і можливості для подальшого зростання.
Соціальні і поведінкові зміни	Відбувається нарощування очікувань клієнтів і з'являється необхідність у відновленні суспільної довіри.

Темпи розвитку інновацій продовжуватимуться і набуватимуть нових обсягів, тому провідним банкам задля залучення якомога більшої кількості приватних клієнтів потрібно буде долучатись до інформаційно-орієнтованого простору та ризик-менеджменту. У 2020 році прогнозується багато змін, що стосуються саме технологічного забезпечення.

Кожен банк буде «прямим» банком – відбуватиметься трансформація банківської діяльності відділень. Інтернет-технології витісняють традиційні банківські послуги. Враховуючи високу фіксовану вартість банківських філій, їм необхідно ставати значно продуктивнішими або значно дешевшими. Відкриття філії банку має як ряд переваг, так і недоліків, які необхідно враховувати при створенні відокремленого підрозділу (табл. 2).

Таблиця 2 – Переваги та недоліки створення та діяльності філій банків

Переваги	Недоліки
Можливість надавати повний спектр банківських послуг	Тривалий термін відкриття та окупності
Розгалуження регіональної мережі банку, база для створення нових відокремлених підрозділів	Наявні ризики збитків через нераціональний аналіз потреб ринку
Можливість розширити клієнтську базу	Потребує значних капіталовкладень
Збільшення частки на фінансовому ринку, витіснення конкурентів	Відносна автономність філії, що послаблює контроль головним банком
Високий рівень кваліфікації працівників	

Складено автором на основі [10, 19]

Багато банків уже закрили найбільш нерентабельні відділення і почали експериментувати з новими концепціями галузі. Очікується прискорення цих тенденцій та зміна поведінки клієнтів. Філіальна мережа банку не зникне повністю, але змінить форму своєї діяльності: розвиватимуться консультаційні центри (пропонуватиметься додаткова профільна освіта, проводитимуться фінансові консультації, надаватиметься повний сервіс і можливості необхідні для розвитку спільноти); відкриватимуться так звані смарт-кіоски, де пропонуватимуться різноманітні послуги через відеоконтакт з різноманітними спеціалістами). Цифрові можливості постійно розвиваються, що спричиняє налагодження нових цифрових потоків, які потребують особливого управління.

Таким чином, відкриття філії має супроводжуватися всебічним аналізом фінансового ринку та фінансовим потенціалом банку. Хоча й розгалужена мережа філій банку і сприяє зростанню його доходів через збільшення обсягів реалізації банківських продуктів та послуг, проте існує і ряд ризиків пов'язаних із складністю управління та контролю, помилками при аналізі ринку, значними витратами на утримання філії чи серйозними конкурентами. Однак нещодавно банки почали повільно розвивати стандартизовані послуги з доданою вартістю. Із тенденцією до зниження доходів від основних бізнес-пулів, їм потрібно більше орієнтуватись на традиційних клієнтів основного бізнесу, щоб зберегти здатність утримати клієнтів. Для банків, послуги з доданою вартістю є реальним допоміжним ринком, тому вони почали пропонувати своїм бізнес-клієнтам такі продукти і послуги, як рішення для фінансового управління бізнесом, а також цифрові прискорювачі трансформацій (електронну комерцію або цифровий маркетинг для управління кампанією).

Для поліпшення якості обслуговування клієнтів, банк та його філія (що має власний баланс), можуть відкривати відділення.

Основними перевагами ведення банківської діяльності саме у формі банківського ритейлу на сьогодні відіграє важливу роль і має свої особливості:

- через проведення великого обсягу різноманітних операцій спостерігається ефект «економії від масштабу»;
- значна економія на співробітниках;
- наявність високої відсоткової маржі (різниця між відсотковими доходами та видатками банку – банківськими кредитами та депозитами).

Деякі банки почали тестувати різні боти для автоматизації обслуговування клієнтів і розробили цілодобовий доступ до цих інформаційних каналів таких як Facebook Messenger або WhatsApp. Це забезпечує переваги обох як для банку, так і для його кінцевих клієнтів. Клієнтам більше не потрібно шукати за допомогою FAQ, навігації через інтелектуальний голосовий відповідь або чекати на представника служби підтримки клієнтів.

Ранніми версіями прикладів подібних ботів у банківській сфері були недорогі альтернативи для клієнтів, засновані на сервісах, що дозволяє клієнтам знайти найближче відділення або банкомат, отримати інформацію про курси валют та банківські продукти або стежити за своїми останніми операціями.

Банки у різних країнах і сегментах своєї діяльності стали обачними щодо визначення та вирішення питань із проблемними клієнтами, які відіграють спеціальне значення стосовно формування пропозиції у сегменті. В останні кілька років нові «цифрові» користувачі приєдналися до використання найперспективніших інноваційних технологій для формування специфічних для ніші продуктів і послуг. Ці банки розробляють нові точки контакту з клієнтами та моделі відносин економічно ефективним способом [9].

Гра з використання інноваційних технологій в банківській діяльності не обмежується на сьогодні лише індивідуальними клієнтами. Банки також зосередили свої зусилля на залученні малих і середніх підприємств. Протягом останнього десятиліття ціннісна пропозиція для бізнес-клієнтів була орієнтована на вертикальну продукцію. Завдяки різноманітним потребам клієнтів і внутрішній складності кожного бізнесу. Щоб подолати цей розрив, багато технологічних компаній почали працювати в напрямку «вертикалізації» своїх послуг, використовуючи нові технології, розширюючи свої пропозиції і збираючи глибокі знання в сегменті. Це призвело до розробки нових бухгалтерських рішень, рахунків-фактур, програм для керування, аналітичних платформ та інших цифрових інструментів фінансування. Було виявлено, що існує бізнес для багатьох додаткових послуг, якщо вони інтегровані в більш широку ціннісну пропозицію, де вони можуть допомогти генерувати потенційних клієнтів або збільшувати їх його привабливість.

Позики є гарним прикладом, оскільки бухгалтерські інструменти можуть служити як цінне джерело даних для поліпшення розрахунків скорингу ризиків для прийняття управлінських рішень щодо кредитування.

Цифрове перетворення банківської діяльності означає здійснення змін через нові навички та оновлене корпоративне розуміння, допомагаючи технологіям та організаціям, бути більш орієнтованими на клієнта. Цифрове перетворення також переробляє робочі місця, пропонуючи гіперперсоналізований досвід який краще пристосований до потреб співробітників, клієнтів і партнерів. Інновації стають інструментом, що дозволяють робочій силі розширювати свої можливості шляхом створення кращого середовища в допомозі співробітникам створювати відносини з клієнтами за допомогою нових робочих місць, процесів та новим способам поведінки.

Банки інвестують в інтелектуальні інструменти для підтримки зовнішніх співробітників, створюючи персоналізовані сценарії під час особистих зустрічей. Штучний інтелект є ключовою технологією в напрямку еволюції робочих процесів і визначенню завдань інтеграції людської роботи. Структуровані програми виробляти цікаві результати з точки зору заощаджень у ліквідації повторюваних завдань і в заостренні уваги на обслуговуванні клієнтів.

Банки прагнуть сприяти розвитку гнучкої цифрової культури, пріоритетів постійної адаптації, навчання та інновацій. Зосереджуючись на ідеї безперервного процесу навчання, інноваційні банки працюють, змішуючи дві різні стратегії – пропонуючи ефективні, одноразові курси та інтерактивні платформи, які забезпечують співпрацю.

Інструменти управління грошима та особистими фінансами є також важливим моментом в супроводженні сучасного банківського ритейлу. Технології управління особистими фінансами не є нічим новим для банків і їх клієнтів, але незважаючи на те, що вона доступна майже на кожному інтернет-банкінгу платформ по всьому світу, показники управління особистими фінансами далеко не виняткові. Можливо, це тому, що на сьогоднішній день ці інструменти були значною мірою спрямовані на демонстрацію продуктів клієнтам замість того, щоб поєднати ці технології і перетворити їх на дієві поради.

Однак банки, орієнтовані на клієнта, змінюються. Зараз вони зосереджуються на наступному. Етап еволюції особистих фінансів, зміни засобів збору інформації про клієнтів вимагає формування узгодженого коучинг-діалогу, заснований на індивідуальних сповіщеннях та поведінкових повідомленнях, щоб направляти клієнтів до більш здорового фінансового вибору та дій. Потенційною вигодою від здійснення такого роду стратегій включає розширення здатності клієнта до залучення та утримання на постійній основі взаємодії «тільки без продажу» з брендом, а також відкриття нових потенційних надходжень на платній основі.

На додаток до розглянутих тенденцій розвитку сучасного банківського ритейлу, варто також відзначити нові сценарії диференціації. Деякі драйвери промисловості намагаються повторно розробити свої пропозиції і в цілому ціннісні пропозиції з розумінням того, що вони передають на ринок повинні відповідно до фінансових потреб, враховуючи думки про цінності клієнтів, їхні прагнення та їх найглибші цілі.

Проте, не дивлячись на весь спектр переваг від використання банківського ритейлу, варто також зазначити, що цьому виду банківської діяльності притаманні також ряд ризиків [14], ключові з яких представлені нижче (рис. 1).

Рисунок 1 – Основні ризики, пов'язані із активізацією банківського ритейлу

Відповідно до чинної Концепції захисту прав клієнтів небанківських фінансових послуг в Україні [22] система захисту прав клієнтів повинна будуватись на чотирьох принципах:

- ефективність державного регулювання;
- дотримання гарантованих законом прав клієнтів на захист;
- прозорість діяльності небанківських фінансових установ та інших суб'єктів господарювання, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але мають передбачену законом можливість надавати окремі види фінансових послуг;
- збалансованість інтересів суб'єктів господарювання, що надають небанківські фінансові послуги, та клієнтів.

Виникнення структурних проблем, пов'язаних із помилковими продажами між банками та їх клієнтами, більшою мірою можна пояснити розбіжностями у відношенні до наявної пропозиції фінансових продуктів та послуг, у доступі на фінансові ринки. В ситуації відсутності подібних проблем не було б приводу приділяти увагу системі захисту прав та інтересів клієнтів банківського сектору. Помилкові продажі можуть

виникати через незрозумілий дизайн продукту, некоректне подання інформації, неузгодженість із реальними потребами клієнтів.

Занадто складні фінансові продукти та послуги є незрозумілими для клієнтів, тому можуть створювати додаткові фактори ризику і не приносити користь. Якщо клієнт не в змозі самостійно розкрити всі особливості продукту, враховуючи, що сучасні фінансові продукти чи послуги можуть поєднувати в собі більш ніж 5 характеристик, зазвичай не пов'язаних безпосередньо з його фінансовими потребами, то необхідно обов'язково надавати йому додаткові роз'яснення. В інакшому випадку клієнт просто втратить інтерес активно долучатись до фінансового сектору [20].

Окрім складності фінансового продукту чи послуги ще однією проблемою для клієнта може бути їх строковість, так як деякі з них можуть носити коротко- або довгостроковий характер. Часто виникає ситуація, коли для довгострокових фінансових продуктів, не вся відповідна інформація буде доступна під час укладання угоди, внаслідок чого продукти, що базуються на ринкових інструментах, можуть принести нижчі, ніж очікувалося, прибутки. Подібна ситуація може підірвати інтерес клієнта не тільки до даного фінансового продукту, а й до системи в цілому.

Позитивний фінансовий результат не завжди може свідчити про успішність тієї чи іншої фінансової операції. Завжди має місце проблема асиметричної інформації під час оцінки фінансових послуг. Дану проблему зазвичай дуже важко визначити і правильно пояснити природу негативних наслідків: несприятливий результат є результатом некомпетентності/ нечесності з боку постачальника послуг, або просто випадковістю.

Непрозорість цін також є однією із проблем, яка підриває інтерес клієнтів до банківського сектору. Багато фінансових продуктів та послуг не є прозорими для типового споживача, зокрема, це стосується їх вартісної складової. Багато фінансових продуктів та послуг є комплексними і, як наслідок, мають нелінійну структуру ціноутворення. Цей фактор може викликати у клієнта відчуття недовіри до того чи іншого фінансового інституту. З іншої сторони, клієнт може бути досконало проінформований по всі кількісні та якісні характеристики продукту, але доступна інформація не завжди може бути зрозумілою. Споживачі можуть бути не в змозі обробити велику кількість складної інформації. Специфічна фінансова термінологія часто лише загострює процес розкриття сутності пропонованого фінансового продукту чи послуги. Причиною такої ситуації може бути як складність фінансових понятійних категорій, так і недостатньо високий рівень фінансової грамотності населення.

Таким чином, можемо зробити висновок, що на сьогодні банківський ритейл виконує важливу роль в розвитку сучасного банківського сектору, однак швидкі темпи розвитку новітніх технологій можуть створювати загрозу того, що не всі клієнти зможуть почувати себе захищеними через недостатній рівень обізнаності в тих чи інших особливостях сучасного цифрового ринку.

SUMMARY

Financial policy should necessarily ensure financial inclusion, financial literacy, financial integrity and stability, which will undoubtedly become the basis for protecting the rights of consumers in the financial services sector. The purpose of this article is to form a theoretical approach for assessing the relationship between financial attraction of the population and financial stability. On the basis of the analyzed research, it was determined that the financial inclusion of the financial attraction of the population has a direct positive relationship with financial stability, while this relationship is not one-sided. A set of statistical indicators was developed to best describe the phenomena under study. It is proved that a financially stable environment contributes to raising the general level of public confidence in the financial market, which makes it more accessible and open on the one hand.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Amagir Aisa, Wim Groot, Henriëtte Maassen van den Brink, and Arie Wilschut "A review of financial-literacy education programs for children and adolescents," *Citizenship, Social and Economics Education* 17, no. 1 (2018): 56-80.
2. Atkinson Adele and Flore-Anna Messy, *Measuring Financial Literacy, Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study*, OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No. 15 (2012). <https://doi.org/10.1787/5k9csfs90fr4-en>.
3. Claessens, Stijn, Patrick Honohan, and Liliana Rojas-Suarez. 2009. "Policy Principles for Expanding Financial Access: Report of the CGD Task Force on Access to Financial Services." Washington: Center for Global Development.
4. Demircuc-Kunt, A., Klapper L., Singer D. and others *Measuring Financial Inclusion and the Fintech Revolution*, The Global Findex Database, p. 133.
5. Eisner, Marc Allen, Jeff Worsham, and Evan J. Ringquist. 2006. *Contemporary Regulatory Policy*. New York: Lynne Rienner.
6. Forynshurer. Reitynh bankiv Ukrainy [Forinsurer. The rating of Ukrainian banks]. forinsurer.com. Retrieved from <https://forinsurer.com/ratings/banks/16/12/1422> [in Ukrainian].
7. Han R., Melecky M. Financial inclusion for financial stability: access to bank deposits and the growth of deposits in the global financial crisis // *WB POLICY RESEARCH WORKING PAPER*. 2013. No. 6577 (AUGUST).
8. Hannig A., jansen S. FINANCIAL INCLUSION AND FINANCIAL STABILITY: CURRENT POLICY ISSUES // *Adbi working paper*. 2010. No. 259 (DECEMBER).
9. INNOVATIVE TRENDS IN RETAIL BANKING Retrieved from https://www.accenture.com/_acnmedia/PDF-78/Accenture-EFMA-Innovative-Trends-in-Retail-Banking.pdf.
10. InvestorWords. Financial Glossary. (n. d.). Retrieved from <http://www.investorwords.com>.
11. Jan W. Mitchell, Magipervas E Abusheva The actual challenges of financial literacy Web of Conferences , 01134 (2016) DOI: 10.1051.
12. *Measuring Financial Literacy: Questionnaire and Guidance Notes for Conducting an Internationally Comparable Survey of Financial Literacy* <https://www.oecd.org/finance/financial-education/49319977.pdf>.
13. Morgan P. J., Pontines V. Financial stability and financial inclusion // *ADB WORKING PAPER*. 2014. No. 488.
14. *Retail Banking 2020 Evolution or Revolution?* Retrieved from <https://www.pwc.com/gx/en/banking-capital-markets/banking-2020/assets/pwc-retail-banking-2020-evolution-or-revolution.pdf>.
15. Sahay R., Čihák M., N'Diaye P., Barajas A., Mitra S., Kyobe A., Mooi Y. N., Yousefi S. R. Financial Inclusion: Can it meet multiple macroeconomic goals? // *IMF Staff Discussion Note*. 2015. No. 15 / 17.
16. Shalangovsky, A. V. (2012). Modernizatsiya osnov razvitiya roznichnogo kreditovaniya v Rossii [Modernization of the foundations of the development of retail lending in Russia]. *Vestnik REU — Bulletin of the RGU*, 9, 45—51 [in Russian].
17. Spitsyn, I. O., Spitsyn, Ya. O. (1993). *Marketing v banke* [Marketing in the bank]. Ternopol: AO «Tareks»; Kiev: TsMMS «Pispaup» [in Russian].
18. Stango, Victor and Jonathan Zinman. 2006. "Fuzzy Math and Red Ink: Payment/Interest Bias, Intertemporal Choice and Wealth Accumulation." Working Paper, Dartmouth College.
19. World Bank Group. (2017). *Over-indebtedness of the population in Ukraine: 2016—2017. Analytical report* Prepared by GfK Ukraine on request of Financial Inclusion Project. Retrieved from https://nabu.ua/images/tinymce/file/IFC_GfK_Over_ind_eng_v4.1.pdf.
20. Zhao, X. (2014): *Strategic Mis-selling and Pre-Contractual Cognition*. Working Paper. Hong Kong University of Science and Technology.
21. Показатели финансовой устойчивости. Руководство по составлению, Вашингтон, округ Колумбия, США: Международный Валютный Фонд, 2007 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fsi/guide/2006/pdf/rus/guide.pdf>.
22. Про схвалення Концепції захисту прав клієнтів небанківських фінансових установ в Україні // Кабінет Міністрів України : Розпорядження від 3 верес. 2009 р. № 1026-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1026-2009-%F0>.

ЕФЕКТИВНІСТЬ КРЕДИТНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ БАНКУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН В БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ

С.В. Леонов¹, д.е.н., професор

О.В. Крухмаль, к.е.н., доцент

¹Сумський державний університет, м. Суми, Україна

Достатнє фінансове забезпечення суб'єктів господарювання є важливим чинником сталого економічного зростання. В статті обґрунтовано сутність та принципи оцінювання ефективності кредитно-інвестиційної стратегії банків в умовах трансформаційних змін в банківській системі. Автори статті дослідили причини неефективності кредитно-інвестиційної стратегії банків та визначили виклики для банківської системи.

Ключові слова: банк, кредитно-інвестиційна стратегія, ефективність.

DOI: 10.21272/1817-9215.2018.1-15

ВСТУП

Важливим чинником сталого економічного зростання є достатнє фінансове забезпечення суб'єктів господарювання, значну частину якого складають кредитно-інвестиційні ресурси банків. Саме банки відіграють вирішальну роль в забезпеченні розширеного відтворення, згладжують нерівномірність надходжень грошових ресурсів, покриваючи тимчасові дефіцити коштів, а також дозволяють фінансувати капітальні вкладення за рахунок кредитних ресурсів. З іншого боку ефективне функціонування банківських установ значною мірою залежить від збереження ними можливості для власного розвитку шляхом забезпечення стабільної, прибуткової діяльності в умовах трансформаційних змін в банківській системі.

Зарубіжні та вітчизняні науковці та провідні фахівці банківської справи, такі, як Синки Дж. [1], О. Д. Вовчак [2], Т. В. Майорова [3], В. Ю. Подчесова та К. В. Карась [4], В. В. Шльончак [5], А.М. Мороз [6], та інші, досліджують кредитно-інвестиційну діяльність банків як важливий фактор впливу на економіку країни. Проте аналіз публікацій свідчить про необхідність продовження досліджень щодо ефективності кредитно-інвестиційної стратегії банків та оптимізації розміщення банківських ресурсів в умовах трансформаційної економіки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає в обґрунтуванні сутності кредитно-інвестиційної стратегії банків та принципів оцінювання її ефективності в умовах трансформаційних змін в банківській системі.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проведені дослідження показали, що наразі не сформульовано єдиного підходу для визначення поняття кредитно-інвестиційна стратегія банку. В науковій літературі дослідники, як правило, спираються на поняття кредитної політики, як сукупності його кредитної стратегії та кредитної тактики, а також інвестиційної політики банку.

Кредитна політика традиційно визначається як стратегія та тактика банку при здійсненні його кредитної діяльності [1, 3]. Інвестиційна політика банків визначається як "формування системи цільових орієнтирів інвестиційної діяльності, вибір найбільш ефективних способів їх досягнення" [7], а інвестиційна стратегія, як її складова, є вихідним пунктом процесу управління і регулювання інвестиційною діяльністю і означає розробку довгострокових цілей інвестиційної діяльності та методів їх досягнення [8].

При цьому слід зазначити, що якщо поняття кредитної діяльності є сталим і визначається як діяльність, що пов'язана із наданням та погашенням банківських кредитів, то поняття інвестиційної діяльності банку не є однозначним в науковій літературі. Так, інвестиційну діяльність банків трактують як мобілізацію і надання позичальникам позичкового капіталу [9]. Протилежна точка зору визначає інвестиційну діяльність банків виключно через фінансові інвестиції та надає статус об'єктів інвестиційної діяльності банків виключно цінним паперам [10]. Інший підхід визначає, що участь банків в інвестиційному процесі може відбуватися і шляхом безпосереднього вкладання своїх коштів у виробництво (придбання в тій або іншій формі долі участі), і наданням кредитів на відповідні цілі [11]. Останню тезу можна підтвердити і Законом України «Про інвестиційну діяльність», в якому кредити визначаються як одне з джерел фінансування інвестицій [12].

Таким чином, при визначенні ролі банків у фінансовому забезпеченні економіки не можна розмежовувати поняття кредитна та інвестиційна діяльність банку та, відповідно, при дослідженні цільових орієнтирів та пріоритетів діяльності банку доцільно використовувати термін «кредитно-інвестиційна стратегія» (рис. 1).

Проведений огляді наукової літератури, дозволяє визначати кредитно-інвестиційну стратегію банків як сукупність принципів, пріоритетів та цілей конкретного банку щодо надання фінансових ресурсів (на умовах платності, повернення, строковості) іншим суб'єктам економіки для забезпечення їхнього поточного функціонування та розширення діяльності.

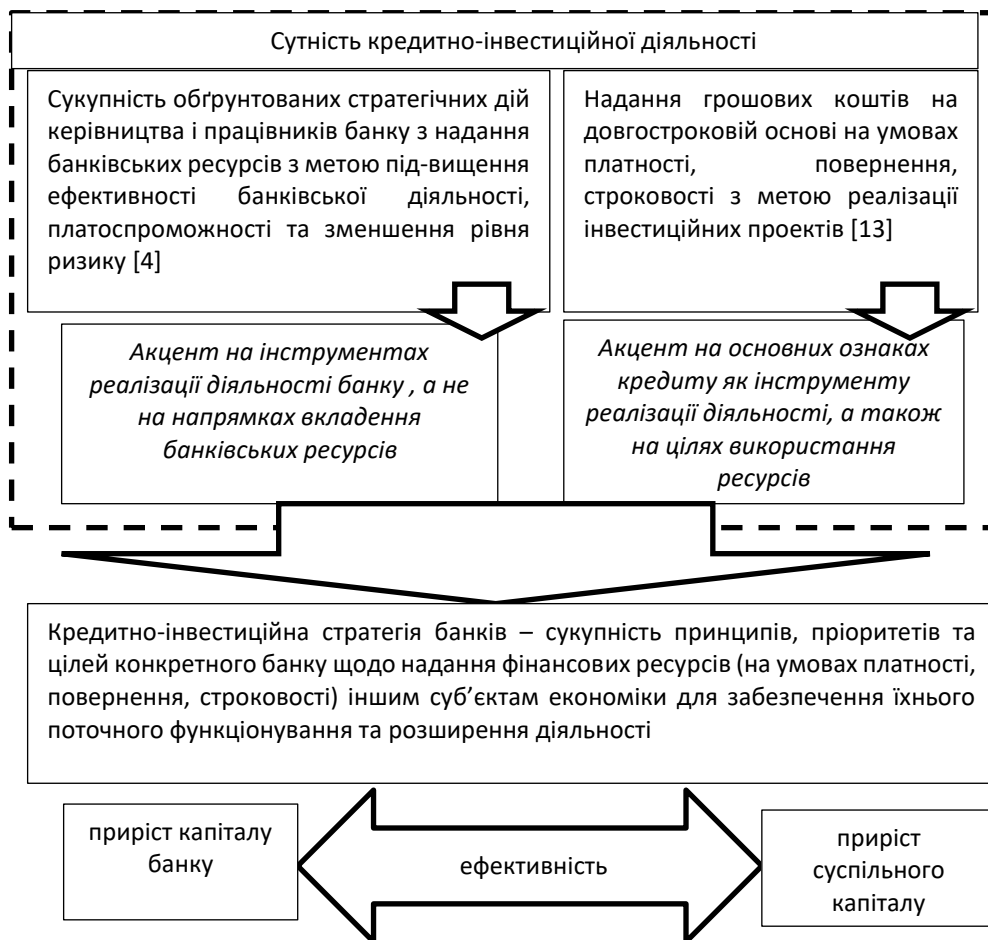

Рисунок 1. Визначення сутності кредитно-інвестиційної стратегії банку (складено автором з використанням [4, 8, 13])

Вважаємо за потрібне наголосити, що кредитно-інвестиційна стратегія банків, як фінансових посередників, має мікро- та макроекономічний аспект. З точки зору розвитку економіки кредитно-інвестиційна стратегія банків передбачає, з одного боку, отримання прибутку банком та збільшення вартості активів самого банку, а з іншого боку, сприяння зростанню багатства на рівні суспільства в цілому. Ефект від кредитно-інвестиційної діяльності банків полягає в досягненні приросту суспільного капіталу.

Впродовж життя банківської системи кредитно-інвестиційна стратегія українських банків зазнавала суттєвих змін, а її ефективність істотно вплинула на рівень кредитного забезпечення економіки.

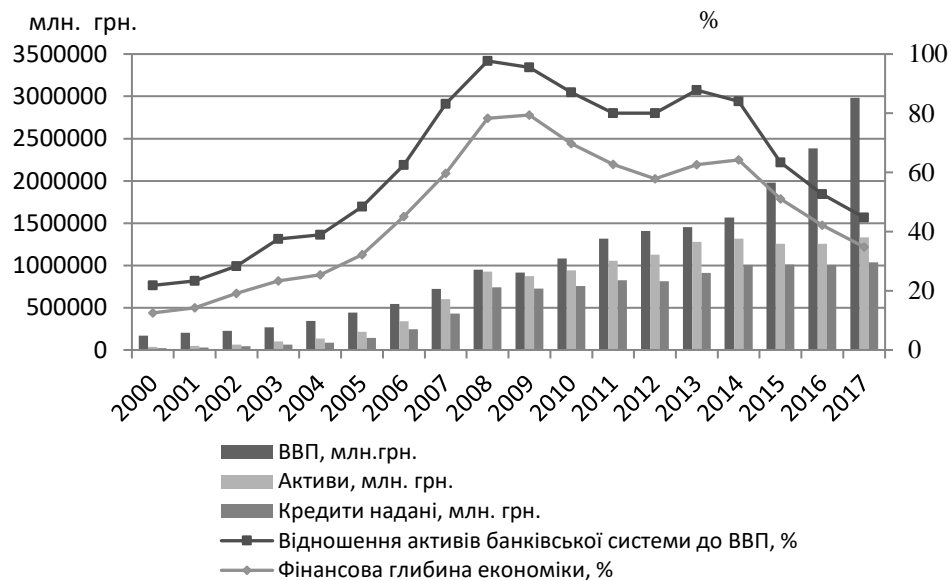

Рисунок 2. Динаміка основних показників банківської системи України порівняно з ВВП за період з 01.01.2001 до 01.12.2017 р. (складено за даними НБУ [14])

Сучасний стан банківської системи України негативно впливає на економічний розвиток країни. В Україні протягом кількох років можна спостерігати фактичне зупинення кредитування виробництва зокрема на інвестиційні потреби. Призупинення кредитування, яке спостерігалось в 2009 році, а потім після нетривалого відновлення знову було зупинене в 2014 році, не створює передумов для розширеного відтворення. Дані про розвиток банківської системи свідчать, що до початку 2015-2017 років спостерігаємо зниження показника фінансової глибини економіки (відношення кредитів до ВВП), який є індикатором фінансування банками економіки країни.

Одночасно слід зазначити, що частка кредитів в активах банків України є достатньо високою (трохи більше 80 % за даними 2015 та 2016 рр., та дещо нижче 77 % на 01.12.2017 р.). Портфелі цінних паперів банку сформовані переважно за рахунок ОВДП. При цьому показник фінансової глибини економіки є надзвичайно низьким. Найвищим значення цього показника було у після кризовий 2009 р. (79,4 %) та знизилася на 1.12.2017 р. до 31,4 %. У розвинених країнах значення цього показника перевищує 100 % (Угорщина – 128 %, Естонія – 115 %, Латвія – 158 %, Словенії – 163 %, Великобританія – 535 %, Швейцарія – 483 %) [15].

Таким чином, незважаючи на значну частку кредитів в активах банків, роль банків не є значною у кредитно-інвестиційному забезпеченні економіки. А кредитно-інвестиційна стратегія банків останні роки є консервативною.

Аналіз динаміки кредитів банків України в розрізі суб'єктів кредитування (рис. 3) свідчить про майже синхронну зміну структури портфеля.

Рисунок 3. Динаміка основних показників банківської системи України порівняно з ВВП за період з 01.01.2001 до 01.12.2017 р. (складено за даними НБУ [14])

В кризові періоди призупиняється як корпоративне кредитування так і кредитування населення. Але відновлення кредитування населення відбувається повільніше. Тож можемо зробити висновок про орієнтацію кредитно-інвестиційної стратегії банків, в першу чергу, на корпорації.

За свідченням експертів, збільшення кредитно-інвестиційних вкладень до реального сектору економіки на 10 % додає близько 2 % зростання ВВП країни [4]. Але аналіз структури банківських кредитно-інвестиційних вкладень за видами економічної діяльності корпорацій дозволяє виділити лише один пріоритетний напрямок вкладень: оптова та роздрібна торгівля (34% станом на 1.12.2017 р.). Кредитно-інвестиційні вкладення у банків у переробну промисловість становлять менше 25%, сільське господарство близько 7% [14]. Ці дані свідчать про зосередженні кредитно-інвестиційних вкладень банків в тих видах економічної діяльності, що мають короткий операційний цикл та низьку додану вартість.

Відновлення економіки країни потребує достатнього забезпечення фінансовими ресурсами всіх суб'єктів господарювання. І якщо великі корпорації мають можливості залучати кошти на внутрішньому та зовнішньому ринках, іноземних фондових майданчиках, то малий та середній бізнес змушений орієнтуватися виключно на внутрішній ринок. Проте структура кредитних вкладень банків за розміром позичальників свідчить про те, що кредитна підтримка надається в більшій мірі суб'єктам великого (38 % та середнього (26%) підприємництва [14]. Водночас кредити суб'єкти малого та мікро підприємництва займають лише 13% та 12% в структурі кредитного портфеля банківської системи.

Аналіз структури кредитних вкладень в розрізі строків кредитів наведений на рисунку 4.

Рисунок 4. Динаміка кредитів банків України в розрізі строків надання за період з 01.01.2001 до 01.12.2017 р. (складено за даними НБУ [14])

Частка довгострокових кредитів в загальному обсязі кредитних вкладень банків України традиційно є низькою (рис. 3). Справедливо слід відмітити зростання частки довгострокових кредитів особливо протягом 2016-2017 рр. Ця тенденція є позитивною з макроекономічної точки зору, тобто ефективності кредитно-інвестиційної стратегії банків через досягненні приросту суспільного капіталу внаслідок фінансування інвестицій.

І ще один аспект ефективності кредитно-інвестиційної стратегії українських банків – отримання прибутку (Рис. 5).

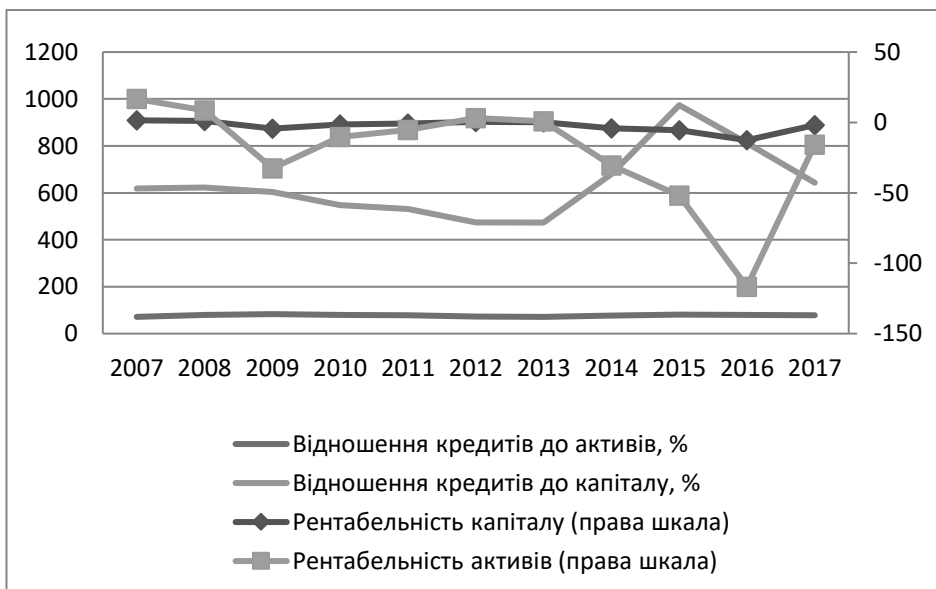

Рисунок 5. Динаміка показників рентабельності банків України за період з 2007-2017 рр. (складено за даними НБУ [14])

Наведені дані свідчать про збиткову діяльність банківської системи в цілому. Банківська система демонструвала збитковість протягом 2009-2011 рр., потім показала рентабельність активів на рівні 3,03% у 2012 р. та 0,76% у 2013 р. та знову є збитковою протягом 2014-2017 рр. (за прогнозом збитковість активів у 2017 р. становитиме близько 1,5% проти 12,6 % у 2016 р.). Таким чином, неефективна кредитно-інвестиційна політика проявляється і у результатах роботи банків.

Кредитно-інвестиційна стратегія банків України подовжує залишатися вкрай консервативною. Сума коштів на кореспондентських рахунках в банках України в 2017 році знаходилася в межах від 35 млрд. грн до 58 млрд. грн., що свідчить про наявність фінансових можливостей розширювати кредитування [14]. Але водночас є перешкоди, які не дозволяють розгорнути кредитно-інвестиційну діяльність. По перше, високі ризики кредитування та недостатність кредитоспроможних позичальників. За даними Держстату за інформацією за перші два квартали 2017 р. частка збиткових підприємств становить 31,2 %. По друге, зростання частки непрацюючих кредитів. За даними НБУ частка непрацюючих кредитів становить станом на 01.11.2017 р. складала близько 58 % портфеля кредитів нефінансових корпораціям та 55 % портфеля кредитів фізичним особам. По-третє, недосконалість системи захисту прав кредиторів, що погіршує якість кредитного портфеля та стримує «апетит до ризику» банків при здійсненні нових кредитно-інвестиційних вкладень.

Висновки. В сучасних умовах трансформаційних змін в банківській системі неефективна кредитно-інвестиційна стратегія банків стримує розвиток економіки та не сприяє її відновленню. Причому з одного боку, вона прямо залежить від зовнішнього середовища в якому працює банк та виходячи з яких визначаються пріоритети банку щодо вибору клієнтів за видами економічної діяльності, географічним положенням, продуктами кредитування тощо. З іншого боку, неефективна кредитно-інвестиційна стратегія призводить до зростання рівня кредитного ризику, зростання обсягів недіючих кредитів, збитків, і, як наслідок, подальшого зменшення кредитно-інвестиційного потенціалу банку.

Отже, основними проблемами та викликами для банківської системи є високий показник непрацюючих кредитів, що перешкоджає банкам здійснювати активну кредитно-інвестиційну діяльність, низька якість кредитних портфелів і високий показник недіючих кредитів в портфелях державних банків, повільне відновлення кредитування через низьку кількість платоспроможність позичальників та високі правові ризики.

SUMMARY

Sufficient financial support of economic entities is an important factor in sustainable economic growth. In the article, the authors substantiate the essence and principles of evaluating the effectiveness of the bank's credit and investment strategy in the conditions of transformational changes in the banking system.

The authors investigated the reasons for the ineffectiveness of the bank's lending and investment strategy and identified challenges for the banking system.

АННОТАЦІЯ

Достаточное финансовое обеспечение субъектов хозяйствования является важным фактором устойчивого экономического роста. В статье авторы обосновывают сущность и принципов оценки эффективности кредитно-инвестиционной стратегии банков в условиях трансформационных изменений в банковской системе.

Авторы исследовали причины неэффективности кредитной и инвестиционной стратегии банков и определили вызовы для банковской системы.

Ключевые слова: банк, кредитно-инвестиционная стратегия, эффективность.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг / Джозеф Синки-мл.; пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 1018с.
2. Вовчак О. Д. Кредит і банківська справа / О. Д. Вовчак, Н. М. Руцишин, Т.

- Я. Андрейків. — Київ : Знання, 2008. — 361 с. 2.
3. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність : підручник / Т. В. Майорова. — Київ : Центр навч. літ-ри, 2009. — 472 с.
  4. Подчесова В. Ю. Дослідження кредитно-інвестиційної діяльності банків України / В. Ю. Подчесова, К. В. Карась // Часопис економічних реформ. — 2012. — № 4 (8). — С. 2–7.
  5. Шльончак В. В. Methods of Risk Assessment of Credit and Investment Banking Based on Regulatory-Index Model [Електронний ресурс] / В. В. Шльончак, С. В. Діденко // Фінансовий простір. — 2014. — № 3 (15). — С. 54—71. — Режим доступу : <http://fp.cibs.ck.ua/files/1403/14dsvmor.pdf>.
  6. Банківські операції : [підручник] / [А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін.] ; за ред. д-ра. екон. наук проф. А.М. Мороза. — [2-ге вид. випр. і доп.] — К. : КНЕУ, 2002. — 476 с.
  7. Игонина Л.Л. Инвестиции: Учеб. пос./ Под. ред. д-ра екон. наук, проф. В.А. Слепова. — М.: Юрист, 2002. — 480 с.
  8. Паласевич М.Б. Інвестиційна політика банків : умови та чинники розвитку / М.Б.Паласевич, К.М.Слюсарчик // Науковий вісник НЛТУ України: [збірник науково-технічних праць].— 2008, вип. 18.3/ С.235-239.
  9. Финансово-кредитный словарь [Текст] : в 3 т. / гл. ред. В. Ф. Гарбузов ; члены гл. ред.: В. С. Алхимов, В. В. Деменцев, Н. Г. Сычев [и др.]. — 2-е изд., стереотип. — М. : Финансы и статистика. Т.1 : А–Й. — 1994. — 512
  10. Онкієнко С.В. Інвестиційна діяльність банків в економічному контексті. Економіка: теорія та практика. 2015. № 2. С. 12–18.
  11. Ляхова О. О. Кредитно-інвестиційний портфель банків та його вплив на фінансування інвестиційних проектів в Україні / О. О. Ляхова, Т. П. Шокало // Економічний часопис-XXI. Гроші, фінанси і кредит. — 2011. — № 5–6. — С. 58–61.
  12. Про інвестиційну діяльність [Електронний ресурс] : Закон України №1560-ХІІ від 18 ве рес. 1991 року. — Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1560-12/page>
  13. Заславська, О. І. Особливості формування та реалізації кредитно-інвестиційної стратегії банків [Текст] / О. І. Заславська // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Економіка / ред. кол.: В.П.Мікловда, В.І.Ярема, В.О.Приходько, М.А.Лендел та ін. — Ужгород : Видавництво УжНУ "Говерла", 2013. — Вип. 4 (41). — С. 54–59.
  14. Показники банківської системи України [Електронний ресурс] / Офіційний портал Національного банку України. — Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=74208.
  15. Криклій О.А., Крухмаль О.В. Посилення ролі кредитної політики банків у механізмі кредитного забезпечення // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. — 2014. — № 3 (21). — С.66-70. 2.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ЯК ГОЛОВНА УМОВА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

*Н.Г. Виговська¹, д.е.н., проф.
О.С. Гавришенко², студентка*

*¹Житомирський державний технологічний університет,
вул. Чуднівська, 103, м. Житомир, 10005, Україна,*

*²Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна*

У статті розглядаються питання щодо забезпечення фінансової стійкості як головної умови фінансової безпеки підприємства. Проаналізовано підходи до визначення сутності поняття «фінансова стійкість підприємства». Визначено, що здатність підприємства здійснювати власну діяльність та розвиватися в умовах мінливого внутрішнього і зовнішнього середовища є головною ознакою фінансової стійкості суб'єкта господарювання. З'ясовано, що на сьогоднішній день найбільше впливають на фінансову стійкість підприємства економічні, політичні, соціальні та екологічні чинники. Доведено, що данні чинники зумовлюють виникнення кризових явищ, банкрутство та призводять до ліквідації підприємства. Запропоновано визначити критерії поділу факторів впливу на фінансову стійкість підприємства залежно від ступеня їх значущості: чинники I рівня (базові), чинники II рівня (похідні) та чинники III рівня (деталізуючі).

В результаті дослідження, визначені теоретичні засади організації політики управління фінансової безпеки підприємства на основі базових принципів дотримання його фінансової стійкості.

DOI: 10.21272/1817-9215.2018.1-16

ВСТУП

Останні п'ять років, для більшої частини підприємств України характерна ситуація, з низькою фінансовою стійкістю, що обумовлена такими зовнішніми факторами як часта зміна податкового та регуляторного законодавства, наявні інфляційні процеси в країні, низький рівень капіталізації фондового ринку та інше. Натомість, поряд із зовнішніми факторами впливу, внутрішнім чинником є відсутність достатнього рівня фінансової стійкості суб'єкта господарювання.

В свою чергу, низький рівень фінансової стійкості вітчизняних підприємств не дозволяє їм бути конкурентоспроможними як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках товарів та послуг. Адаже, саме фінансова стійкість суб'єкта господарювання визначає ефективність операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства, є одним із головних індикаторів інвестиційної привабливості суб'єкта господарювання, а також відображає здатність підприємства відповідати за сформованими ним зобов'язаннями [3].

Метою даної статті є визначення умов фінансової безпеки підприємства, зокрема, забезпечення фінансової стійкості як її базової передумови.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Визначаючи теоретичні засади забезпечення фінансової стійкості як головної умови фінансової безпеки підприємств, зауважимо, що дане питання логічно висвітлити в наступній послідовності: визначити сутність категорії «фінансова стійкість підприємства», з метою окреслення меж об'єкта дослідження; провести критичний аналіз дефініції поняття «фінансова стійкість підприємства»; виокремити основну

ознаку фінансової стійкості підприємства – наявність чистих ліквідних активів; визначити основну умову забезпечення фінансової стійкості суб'єкта господарювання.

На сьогоднішній день в економічній літературі серед науковців відсутній єдиний підхід щодо визначення сутності поняття «фінансова стійкість підприємства». Як вітчизняні, так і зарубіжні вчені розглядають дану категорію з різних точок зору, при цьому висвітлюючи окремі її аспекти.

Критичний аналіз дефініції поняття «фінансова стійкість підприємства» різних науковців дозволив виокремити наступні концептуальні підходи щодо його трактування. Так, Абрютіна М. С., Грачов А. В. та Філімоненко О. С. ототожнюють фінансову стійкість підприємства з його платоспроможністю [8]. Абрютіна М. С. та Грачов А. В. [4] виокремлюють основну ознаку фінансової стійкості підприємства – наявність чистих ліквідних активів. Дещо ширшим є трактування фінансової стійкості у розрізі даного підходу Крамаренко Г. О. [13], котра акцентує увагу не лише на достатньому рівні платоспроможності підприємства, а й на формуванні оптимальної структури власного та позикового капіталів, котрі забезпечують дану платоспроможність.

Щодо стану фінансових ресурсів підприємства, Білик М. Д., Дахно І. І. та Стригуль Л. С. [6, 24, 25] визначають, що основна умова забезпечення фінансової стійкості суб'єкта господарювання – підтримка оптимальної структури капіталу та збалансованість показників ліквідності та платоспроможності.

Таким чином, ефективне управління фінансовими ресурсами підприємства на пряму впливає на формування достатнього рівня фінансової стійкості суб'єкта господарювання.

Зважаючи на багатоаспектність категорії фінансова стійкість виокремлено основні її ознаки, представлені на рисунку 1.1.

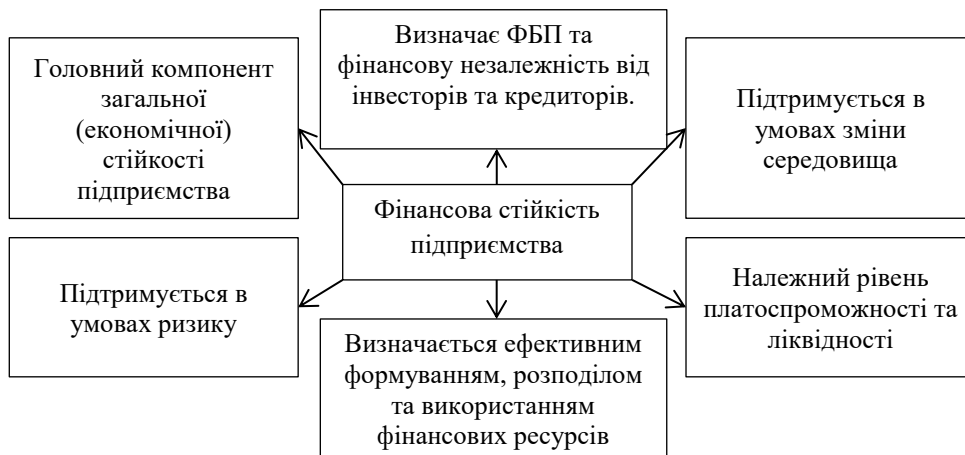

Рисунок 1.1 – Основні ознаки фінансової стійкості підприємства
Джерело: складено автором за даними [14, 23].

Фінансова стійкість суб'єкта господарювання є основним елементом його економічної стійкості, оскільки її формування відбувається за рахунок здійснення операційної, фінансової та інвестиційної діяльності, а також фактично є результатом взаємодії всіх складових системи фінансових відносин підприємства. Також, важливо наголосити на тому, що фінансова стійкість гарантує фінансову незалежність підприємства від зовнішніх джерел фінансування, стану і оптимальної структури активів, а також джерел їх покриття [14].

Згідно із рисунком 1.1. фінансова стійкість визначається ефективним використанням фінансових ресурсів підприємства. Значимість даної ознаки проявляється у тому, що забезпечення розширеного відтворення, реалізація різного

роду бізнес-програм, програм розвитку, значною мірою, залежить від ефективного формування, розподілу та використання наявних фінансових ресурсів підприємства.

На основі теоретичного аналізу поняття «фінансова стійкість» доречним є розглянути основні завдання у процесі аналізу фінансової стійкості підприємства, а саме:

- визначення рівня забезпеченості підприємства оборотними активами, ефективності формування виробничих запасів, формування оптимального рівня заборгованості підприємства, а також оцінка фінансових результатів;
- виявлення можливостей покращення результатів фінансової діяльності підприємства, за рахунок порівняння фактичних та нормативних значень показників фінансової стійкості суб'єкта господарювання, а також виявлення причин наявних відхилень і розробка рекомендацій, які спрямовані на досягнення відповідного рівня фінансової стійкості [16].

Фінансова стійкість характеризується ефективним використанням фінансових ресурсів підприємства. Значимість даної ознаки проявляється у тому, що забезпечення розширеного відтворення, реалізація різного роду бізнес-програм, програм розвитку, тобто фінансовий стан суб'єкта господарювання в цілому значною мірою залежить від ефективного формування, розподілу та використання наявних фінансових ресурсів підприємства. Це можливо перш за все за рахунок позитивного іміджу та налагодження певної сітки необхідних відносин у різних сферах діяльності.

Таким чином, фінансова стійкість підприємства характеризується тісним взаємозв'язком з іншими видами стійкості суб'єкта господарювання, зокрема [23]:

- кадровою – визначає стійкість кадрового складу суб'єкта господарювання, що ґрунтується на мотивації персоналу, наявності соціальної захищеності персоналу, а також поліпшенні умов праці;
- маркетинговою – передбачає розгляд маркетингових стратегій підприємства, котрі націлені на одержання інформації щодо кон'юнктури ринку та змін в ній, ефективності здійснення рекламної діяльності;
- техніко-технологічною – залежить від наявної на підприємстві техніки, її продуктивності, відповідності новітнім розробкам, енергомісткості та можливості впровадження прогресивних технологій виробництва з метою забезпечення конкурентних переваг;
- екологічною – спрямована на мінімізацію рівня забруднення підприємством природного середовища у процесі його господарської діяльності за рахунок використання ресурсо- і енергозберігаючих технологій та своєчасне реагування на наявні екологічні ризики;
- інноваційною – характеризується необхідністю впровадження у виробничий процес підприємства досягнень науки і техніки, різного роду нововведень, здійснення науково-дослідних і конструкторських робіт;
- ресурсною – направлена на вирішення задач щодо раціонального використання наявних на підприємстві ресурсів (фінансових, матеріальних, інформаційних, трудових тощо) в умовах їх обмеженості.

Їх вплив на фінансову стійкість підприємства наведений на рисунку 1.2.

Рисунок 1.2 – Вплив різновидів стійкості підприємства на його фінансову стійкість
Джерело: складено автором за даними [23]

На основі даних наведених на рисунку 1.2., справедливо зазначити, що на фінансову стійкість підприємства впливають різні чинники, які частково чи повністю залежать від суб'єкта господарювання. З метою систематизації факторів впливу, їх згруповано за класифікаційними ознаками. Кожна з груп має свої особливості, які необхідно приймати до уваги відповідно до певної ситуації.

Зважаючи на те, що підприємство одночасно виступає суб'єктом і об'єктом ринкових відносин, а також має різного роду можливості впливати на динаміку факторів, найбільш важливим є їх розподіл на внутрішні (ендогенні) і зовнішні (екзогенні) фактори впливу.

Ендогенні чинники – це компоненти, які безпосередньо залежать від внутрішньої структури суб'єкта господарювання та підлягають управлінню зі сторони підприємства, зокрема до них можна віднести [5, 15]:

- галузеву належність суб'єкта господарювання;
- структуру продукції (послуг), що випускається, її частку в загальному платоспроможному попиті;
- розмір сплаченого статутного капіталу;
- розмір і структуру витрат, їх динаміку у порівнянні з прибутком;
- стан майна і фінансових ресурсів, включаючи запаси й резерви;
- рівень гнучкості системи управління;
- стан матеріально-технологічної бази підприємства, новітність технологій та інші.

Велика кількість чинників впливає на діяльність підприємства як позитивно за рахунок збільшення прибутку та зміцнення іміджу компанії, так і негативно – утворюючи кризове становище та умови, в яких підприємство має ризик банкрутства.

З метою більш детально розглянути фактори впливу на фінансову стійкість запропоновано визначити критерії поділу чинників впливу на фінансову стійкість підприємства відповідно від ступеня їх значущості: чинники I рівня (базові), чинники II рівня (похідні) та чинники III рівня (деталізуючі).

Розглянемо окремо кожну категорію. Чинники I рівня – це узагальнюючі (базові) чинники, які є результатом впливу чинників II і III рівнів і, в свою чергу, виступають генератором взаємодії більш дрібних факторів.

До базових чинників можна віднести:

- фаза, яка забезпечує економічний розвиток системи – базовий зовнішній чинник, який має безпосередній вплив на фінансову стійкість і платоспроможність суб'єкта господарювання, зважаючи на неї будуть різними темпи реалізації продукції, виробництва та їх співвідношення, рівень формування підприємством виробничих запасів та отриманих доходів суб'єктом господарювання;

- стадія життєвого циклу підприємства – є основоположним фактором при формуванні загальноекономічної мети діяльності суб'єкта господарювання, на реалізацію якої будуть направлені всі інші його стратегії (стратегія управління обсягами діяльності, стратегія управління власним та позиковим капіталом, фінансова стратегія) [4].

Похідні чинники (II рівня) формуються в результаті дії основоположних (базових) чинників. Таким чином вони поділяються на зовнішні та внутрішні.

Зовнішні чинники II рівня – це фактори, що формуються на національному рівні, до них відносять державну політику у всіх сферах (соціально-економічна, податкова, фіскальна, монетарна тощо). Від характеру державного регулювання й економічної фази залежить вплив на деталізуючі чинники.

До внутрішніх похідних чинників другого рівня, належать стратегія управління обсягами діяльності підприємства, політика управління його активами, власним і позиковим капіталом [27].

Чинники III рівня – фактори, які є деталізуючими. За рахунок даних чинників відбувається деталізація механізму впливу на фінансову стійкість підприємства похідних факторів. До них відносять: стратегію управління ризиком, рівень конкуренції, рівень інфляції, склад та структуру активів, стратегію управління власними фінансовими ресурсами та позиковим капіталом.

Вплив факторів даного рівня на фінансову стійкість є різним. Як результат, можемо стверджувати, що одним із головних внутрішніх факторів фінансової стійкості є оптимізація складу та структури активів підприємства, тобто формування достатньо високого рівня прибутковості активів при одночасній мінімізації рівня ризику втрати ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості. Наступним за своєю значущістю внутрішнім чинником III рівня є стратегія управління капіталом – формування оптимального складу та структури джерел фінансування активів, власних фінансових ресурсів, а також раціональний вибір політики управління ними.

Вплив зовнішніх чинників III рівня на фінансову стійкість набуває особливого значення у кризовий період економіки держави. З фінансовою стійкістю підприємства безпосередньо має зв'язок обсяг платоспроможного попиту населення, адже зростання обсягу попиту виступає стимулом до розширення обсягу діяльності суб'єкта господарювання. Також до зовнішніх чинників третього рівня доцільно віднести рівень інфляційних процесів у державі. Даний фактор сприяє зниженню рівня платоспроможності підприємства в довгостроковій перспективі за рахунок зменшення купівельної спроможності отриманого прибутку [25].

Механізм впливу факторів на фінансову стійкість підприємства відповідно до ступеня значущості наведено на рисунку 1.3.

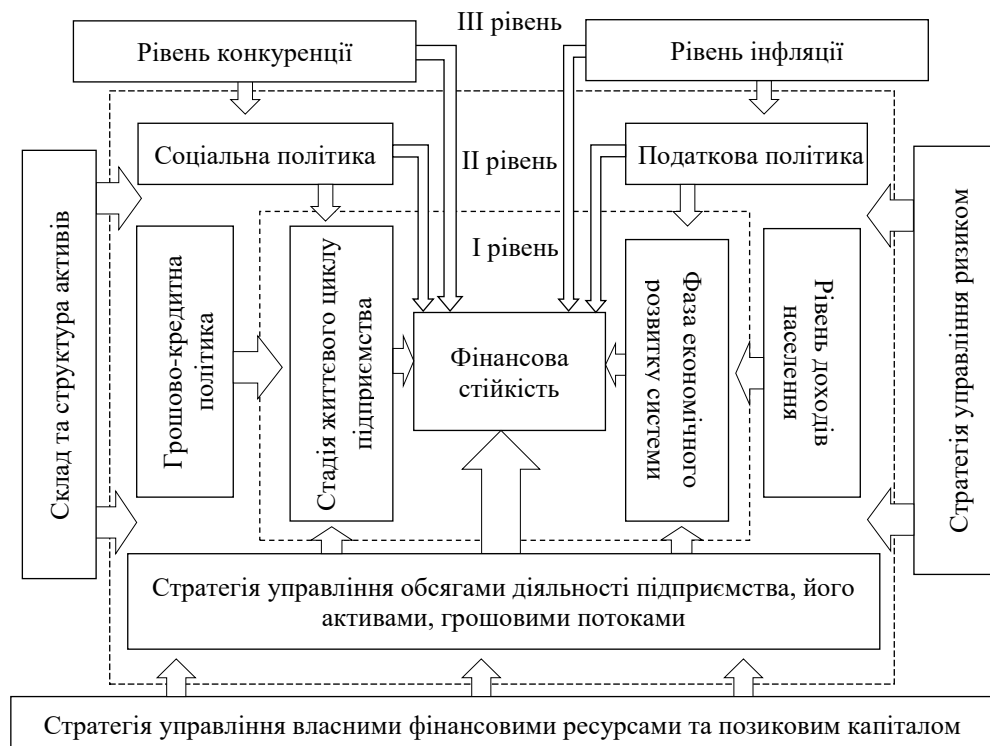

Рисунок 1.3 – Фактори впливу на фінансову стійкість підприємства за ступенем значущості

Джерело: авторська розробка

На сьогоднішній день найбільше впливають на фінансову стійкість підприємства економічні, політичні, соціальні та екологічні чинники. Вони можуть зумовити виникнення кризових явищ, банкрутство і навіть призвести до ліквідації підприємства. Саме тому питання підтримки фінансової стійкості гостро постає для ефективного функціонування роботи підприємства.

Відповідно до вище зазначених задач та умов фінансової стійкості політика управління фінансовою стійкістю підприємства має ґрунтуватися на відповідних принципах (рис. 1.4).

Рисунок 1.4 – Принципи управління фінансовою стійкістю підприємства
Джерело: складено автором за даними [17]

Отже, регулювання фінансовою стійкістю відбувається у процесі активізації системи механізмів як на рівні підприємства (оцінювання фінансової стійкості, управління складом та структурою джерел формування фінансових ресурсів підприємства, фінансовий лізинг, внутрішній аудит, страхування, аутсорсинг, тощо), так і на державному рівні (регулювання цін, механізм пільгового оподаткування, інвестиційні механізми, програмно-цільове фінансування, зовнішній аудит, тощо) [15]. Кожен із зазначених принципів дозволяє вирішувати питання із основних напрямів діяльності підприємства, оцінювати та враховувати вплив внутрішніх та зовнішніх факторів, а також сприяти взаємодії ключових елементів механізму.

ВИСНОВОК

Отже, процес забезпечення фінансової стійкості має бути націлений на мінімізацію негативного впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища на діяльність підприємства. Серед основних екзогенних факторів, які впливають на фінансову стійкість суб'єкта господарювання можна виокремити соціально-економічні, політичні та екологічні чинники, натомість внутрішніми факторами є стан матеріально-технологічної бази підприємства, політика управління його активами, власним і позиковим капіталом, розмір сплаченого статутного капіталу, структура продукції (послуг), що випускається, її частка в загальному платоспроможному попиті тощо.

В умовах ринкової турбулентності забезпечення стійкого функціонування суб'єкта господарювання здійснюється, насамперед, за рахунок своєчасного реагування підприємством на існуючі шоки, що у першу чергу проявляється в провадженні ефективної політики управління фінансовою стійкістю.

Політика управління фінансовою стійкістю суб'єкта господарювання повинна представляти собою систему принципів та методів розробки та реалізації управлінських рішень щодо забезпечення такого механізму формування, розподілу та використання фінансових ресурсів та активів підприємства, за допомогою якого суб'єкт господарювання розвивався за рахунок зростання прибутку та капіталу, при

цьому зберігаючи відповідний рівень платоспроможності та підтримуючи фінансову рівновагу [8].

SUMMARY

The article deals with the issues of ensuring financial stability as the main condition of financial security of the enterprise. The approaches to the definition of the concept of "financial stability of the enterprise" are analyzed. It is determined that the ability to carry out the activity of the enterprise and develop in conditions of changing internal and external environment is the main feature of financial sustainability of the subject of economic activity. It is revealed that today, the economic, political, social and environmental factors have the greatest impact on financial stability of the enterprise. They can cause crises, bankruptcy and even lead to the liquidation of the enterprise.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бізюк Д. Л., Кнейслер О. В. Теоретична концептуалізація фінансової стійкості підприємства. Актуальні проблеми корпоративних фінансів та фінансових ринків в умовах глобалізації : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. студ., аспірантів, молод. вчених / відпов. за вип. О. В. Кнейслер; уклад.: Т. В. Письменна, П. М. Партика. Тернопіль : ТНЕУ, 2016. – С. 19-20.
2. Василенко Ю. М. Фінансова стійкість підприємства та шляхи її забезпечення. *Економіка. Фінанси. Право*. 2015. № 1. С. 21-25.
3. Василенко Ю. М. Фінансова стійкість підприємства та шляхи її забезпечення. *Економіка. Фінанси. Право*. 2015. № 1. С. 21-25.
4. Грачев А.В. Финансовая устойчивость предприятия: критерии и методы оценки в рыночной экономике : учебное пособие. М.: Дело и Сервис, 2008.
5. Гринів Б. В. Деякі проблеми методики аналізу фінансової стійкості підприємства. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія: Економічна*. 2014. Вип. 44. С. 123-127.
6. Дахно І. І., Бабіч Г. В., Барановська В. М. Зовнішньоекономічний менеджмент : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 568 с.
7. Друри К. Производственный и управленческий учет. Москва : ЮНИТИ, 2005. 476 с.
8. Єлєцьких С. Я. Послідовність етапів процесу управління розвитком промислового підприємства з позицій забезпечення його фінансової стійкості. *Науковий огляд*. 2014. № 9. Т. 8. URL: <http://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/327/513> (дата звернення: 09.10.18).
9. Єлєцьких С. Я. Управління фінансовою стійкістю промислового підприємства : автореф. ... дис. докт. екон. наук : 08.00.04. Донецьк, 2014. 42 с.
10. Ковальчук М. І. Економічний аналіз діяльності підприємств АПК. Київ : КНЕУ, 2005. 390 с.
11. Коробов М. Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств : навч. посібн. Київ : «Знання», 2002. 294 с.
12. Кравченко М. С. Сутність фінансової стійкості промислового підприємства. *Вісник економічної науки України*. 2010. № 2 (18). С. 61-63.
13. Крамаренко Г.О. Фінансовий аналіз і планування : навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2007. 90 с.
14. Кривицька О. Р. Планування прибутку підприємства при визначенні стратегії його розвитку. *Фінанси України*. 2005. № 3. С. 138-143.
15. Малога Л. М. Управління фінансовою стійкістю підприємства. *Вісник Донецького національного університету*. 2015. Випуск 1. С. 233-236.
16. Пименов Н. А. Управление финансовыми рисками в системе экономической безопасности : учебник и практикум. – Москва: Издательство Юрайт, 2014. 413 с.
17. Погріщук Г. Б., Руденко В. В. Управління фінансовою стійкістю підприємства в умовах ринкової турбулентності. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 6. URL: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/158.pdf>.

18. Прісняков В. Ф. Порівняння фінансово-економічної стійкості ринкової і планової економіки. *Фінанси України*. 2006. № 10. С. 49-54.
19. Рубаха М. В., Нетак О. Б. Моніторинг чинників впливу на фінансову стійкість та платоспроможність вітчизняних суб'єктів господарювання у посткризовий період. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.4. С. 278-285.
20. Русіна Ю. О., Полозук Ю. В. Економічна сутність фінансової стійкості підприємства та фактори, що на неї впливають. *International scientific journal*. 2015. № 2. С. 91-94.
21. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства : навч. посіб. 2-ге вид., випр. і доп.. Київ, 2005. 662 с.
22. Семенов Г. А., Ярошевська О. В. Діагностика фінансово-економічного стану підприємства. *Вісник економічної науки України*. 2011. № 1 (19). С. 136-141.
23. Сметанюк О. А., Кругляк С. О. Фінансова стійкість в системі фінансової безпеки підприємства. *Економічний простір*. 2014. № 85. С. 187-196.
24. Стригуль Л. С. Теоретико-методичне забезпечення визначення фінансової стійкості підприємств різних організаційно-правових форм в умовах мінливого середовища. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 6(3). С. 64-67.
25. Фінансовий аналіз : навч. посібн. Білик М. Д., Павловська О. В., Пригуляк Н. М., Невмержицька Н. Ю. Київ : КНЕУ, 2005. 592 с.
26. Шаблиста Л. М. Фінансова стійкість підприємства: сутність і методи оцінки. *Економіка і прогнозування*. 2006. № 2. С. 46 -57.
27. Швець Ю. О., Цикало К. С. Методичний підхід до оцінки рівня фінансової безпеки промислових підприємств. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 25. С. 162-168.
28. Школьник І. О. Фінансовий аналіз : навчальний посібник. / За заг. ред. І. О. Школьник. Київ : «Центр учбової літератури», 2016. 368 с.
29. Яловий Г. К. Концептуальні підходи до визначення фінансової стійкості підприємства. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»: збірник наукових праць*. 2011. № 8. С. 267–272.

МОДЕРНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ ЯК ВАЖЛИВИЙ КРОК НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

В.М. Боронос¹, к.е.н., професор кафедри фінансів і підприємництва

І.В. Басанцов², д.е.н., професор кафедри фінансів і підприємництва

Ю.Г. Гуменна³, к.е.н., старший викладач кафедри фінансів і підприємництва

¹⁻³Сумський державний університет,

Вул. Римського-Корсакова, 2, 40007, м.Суми, Україна;

E-mail: vn.boronos@finance.sumdu.edu.ua

У статті розглянуто та проаналізовано сучасний стан системи органів державного фінансового контролю в Україні, визначено вектор розвитку цієї системи. Виходячи зі стратегічного курсу України на вступ до Європейського Союзу, обґрунтовано ефективність і раціональність застосування комплексного підходу при вирішенні цього завдання. Розроблено та запропоновано базові положення Концепції розвитку державного фінансового контролю в Україні з метою їх широкого обговорення, доопрацювання та прийняття відповідних законодавчих актів на державному рівні, що сприятиме підвищенню ефективності функціонування інституту державної влади в Україні.

Ключові слова: *концепція, стратегія, система, державний фінансовий контроль, державне керування, комплексний підхід, ефективність.*

DOI: 10.21272/1817-9215.2018.1-17

ВСТУП

Система державного фінансового контролю (ДФК) – є невід’ємною складовою державного управління. Жодна країна світу не відмовляється від важелів контролю та цілеспрямованого впливу на ринкові відносини, що є абсолютно необхідним для підтримки соціальної стабільності.

Ефективність використання державних ресурсів – ключовий фактор переходу економіки України до інноваційного шляху розвитку, посилення конкурентної спроможності та економічної безпеки держави на довгострокову перспективу. Це визначено у багатьох урядових документах як один із пріоритетних напрямків розвитку держави. Водночас, сьогодні значна частина державних ресурсів та бюджетних коштів знаходиться поза зоною ефективного фінансового контролю, що призводить до нераціонального і нецільового використання зазначених ресурсів та створює передумови для корупційних злочинів [1]. А це, у свою чергу, є суттєвою перешкодою для набуття нашою державою членства у Європейському Союзі (ЄС), тобто гальмує досягнення стратегічних цілей, що стоять перед Україною.

Слід зазначити, що побудова, функціонування та розвиток ефективної системи державного фінансового контролю є однією з головних передумов процесу якісної модернізації управління економікою України, її розвитку та стабілізації у сучасних умовах. Успішне впровадження цієї системи є дуже важливим завданням. Тому всі вищезгадані аспекти свідчать про необхідність застосування кращих європейських практик, використання комплексного підходу до побудови ефективної системи ДФК та розробки базових положень Концепції, створення цієї системи для успішного та скорішого інтегрування України у Європейське співтовариство.

Вивченням проблем, що досліджуються у статті, займався багато видатних зарубіжних учених-економістів, а саме: Р. Адамс (Adams R.), Т. Анґлерід (Anglerid T.), Дж. Бейлі (Bailey J.), П. Джексон (Jackson P.), В. Еверт (Evert V.), С. Томкінс (Tomkins S.) тощо.

Важливо відмітити, що про необхідність побудови дієвої системи державного фінансового контролю у нашій країні мова йде вже досить давно. Існує велика кількість наукових праць, публікацій, дискусій (у засобах масової інформації, на наукових конференціях), присвячених цьому питанню. Зокрема, питанням створення та розвитку системи ДФК, підвищення ефективності функціонування окремих її складових присвячені праці українських науковців: Амоші О.І., Андрійко О.Ф., Барановського О.І., Білухи М.Т., Бугинця Ф.Ф., Гесця В.М., Дікань Л.В., Дрозд І.К., Опаріна В.М., Симоненко В.К., Сивульського М.І., Симоненка В.К., Стефанюка І.Б., Чечуліної О.О., Чумаченко М.Г., Шевчука В.О., Шевчука О.А. та інших.

Однак, не дивлячись на зусилля наукової спільноти та громадськості, питання побудови цілісної та ефективно функціонуючої системи державного фінансового контролю та її удосконалення не втрачає своєї актуальності.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою роботи є обґрунтування доцільності впровадження комплексного підходу до вирішення проблем у сфері державного фінансового контролю та формулювання базових положень Концепції розвитку державного фінансового контролю в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сучасному етапі функції державного фінансового контролю та нагляду в Україні виконуються наступними державними органами: Рахункова палата, Державна аудиторська служба України, Державна фіскальна служба України, Державна казначейська служба України, Державна служба фінансового моніторингу України, Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Слід зазначити, що відповідно до статті 98 Конституції України контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використання здійснює Рахункова палата.

Згідно з офіційними даними, оприлюдненими Рахунковою палатою України у звіті за 2017 рік [2], у ході проведення аудиторами Рахункової палати контрольно-аналітичних та експертних заходів виявлено, відповідно до статей 116 і 119 Бюджетного кодексу України, порушень бюджетного законодавства (незаконного, у тому числі нецільового), неефективного використання коштів Державного бюджету України та державних цільових фондів на загальну суму 23 млрд. 32,4 млн. грн. (рис. 1).

Аналіз контрольно-аналітичних заходів, проведених протягом 2017 року, свідчить про те, що більшість порушень бюджетного законодавства мають системний характер і повторюються рік у рік [2].

Наведемо ще один факт: неурядова міжнародна організація з протидії корупції Transparency International 21 лютого 2018 року оприлюднила результати минулорічного світового рейтингу сприйняття корупції CPI - 2017. 30 балів зі 100 можливих і 130 місце з 180 позицій – такі показники України в нинішньому Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index). Це на 1 бал більше, ніж у 2016 році, але недостатньо для країни, влада якої назвала боротьбу з корупцією головним пріоритетом. Поліпшенню нашої позиції у світовому рейтингу сприяла активізація роботи антикорупційних органів України. Вони розгорнули свою слідчу роботу та направили до суду перші справи щодо підозр у топ-корупції. Реєстр електронних декларацій продовжив своє функціонування. Пройшов перший рік реформи державних закупівель з обов'язковим використанням системи Prozorro. Відбулася реформа ринку газу тощо. Однак відсутність діючої судової системи та фактична безкарність корупціонерів не дає Україні зробити потужний ривок уперед і подолати 30-бальний бар'єр [3].

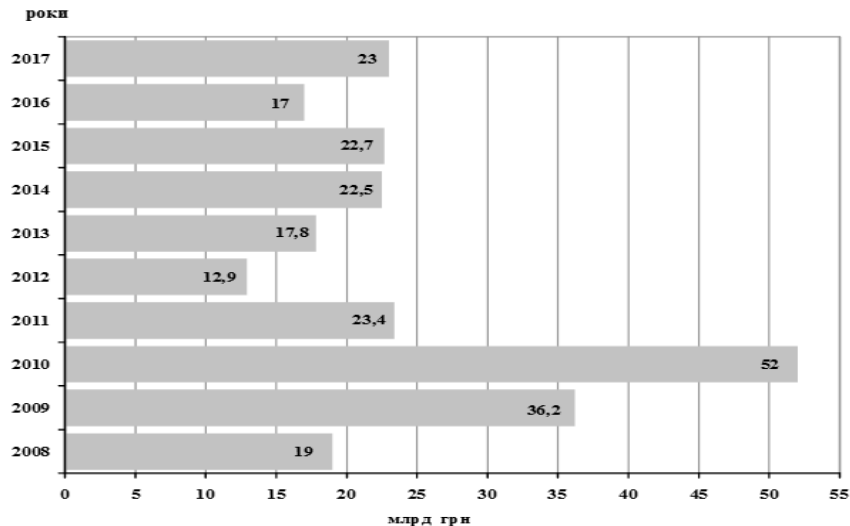

Рисунок 1 Обсяги виявлених Рахунковою палатою порушень бюджетного законодавства та неефективного використання бюджетних коштів (складено на основі [2])

Аналізуючи наведені данні, можна стверджувати, що динаміка корупційних діянь демонструє стійку тенденцію до зростання, а масштаби фінансових порушень обчислюються мільярдами гривень.

Необхідно констатувати, що гострим питанням у процесі формування ефективної системи державного фінансового контролю в Україні, яке потребує скорішого вирішення, є відсутність професійно розробленої Концепції. Побудова дієвої вітчизняної системи ДФК потребує саме системного підходу до вирішення комплексу проблем, що можливо тільки у рамках науково-обґрунтованої комплексної теорії. Відсутність наукової Концепції ДФК, що враховує закономірності розвитку України є однією з головних причин, яка гальмує формування відповідної сучасним реаліям нормативно-правової бази державного фінансового контролю, створення та впровадження механізму ефективно взаємодіючих один з одним елементів системи ДФК. А це, в свою чергу, призводить до неповного дослідження проблем реалізації контрольної функції державного управління у фінансовій сфері та гальмує практичне застосування напрацьованих вітчизняними науковцями пропозицій.

На сучасному історичному етапі вирішувати нагальні проблеми за допомогою механічного копіювання та перенесення світового досвіду стало вже неможливим. Прийнятий Україною курс на набуття членства у Європейському Союзі потребує побудови системи ефективного державного управління та контролю. Підписана у 1994 році Угода про партнерство та співпрацю між Європейським Союзом та Україною (що вступила в дію у 1998 році) [2] стала основним документом євроінтеграції для нашої держави. 16 вересня 2014 року Європейський парламент ратифікував Угоду про асоціацію між Україною і Європейським Союзом синхронно з Верховною Радою України.

Відмітимо, що критерії, яким повинні відповідати країни-кандидати на вступ до Європейського Союзу (Копенгагенські критерії) [5], були ухвалені на засіданні Європейської Ради у Копенгагені у червні 1993 року. До цих критеріїв належать наступні:

1. Стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, повагу до прав людини, повагу та захист національних меншин (політичні критерії).
2. Існування дієвої ринкової економіки та здатність виробників витримувати конкуренцію в рамках Європейського Союзу.

3. Здатність взяти на себе зобов'язання, які випливають з членства в ЄС, включаючи суворе дотримання цілей політичного, економічного, валютного союзу (інші критерії).

Відповідно до взятого Україною курсу, 12 січня 2015 року Указом Президента України № 5/2015 схвалено Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», метою якої є впровадження в державі європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі. Одним з чотирьох векторів (вектор розвитку) дорожньої карти та першочергових пріоритетів реалізації Стратегії передбачено проведення реформи державного фінансового контролю та бюджетних відносин [6].

Про важливість та нагальність піднятого у статті питання свідчить також й той факт, що у кінці 2011 р. сесією Генеральної асамблеї ООН було прийнято Резолюцію про вплив фінансового контролю на якість державного управління. Цим документом ООН визнала «важливу роль вищих ревізійних установ у підвищенні ефективності, підзвітності, результативності та прозорості державного управління, що сприяє досягненню національних цілей та пріоритетів у сфері розвитку, а також узгоджених на міжнародному рівні цілей у сфері розвитку, у тому числі сформульованих у Декларації тисячоліття» [7].

У зв'язку з вищевикладеним, розроблення сучасної Концепції державного фінансового контролю, яка б стала базою для вирішення існуючих проблем у досліджуваній сфері, на сьогоднішній день є актуальним як ніколи. Звісно, вирішувати нагальні завдання можливо й без фіксованої загальної теорії, але за таких умов будь-який спосіб вирішення різних питань ДФК носитиме несистемний характер і буде підпорядковуватися відцентровому впливу різноманітних інтересів. Таким чином, розроблення та прийняття сучасної Концепції розвитку державного фінансового контролю в Україні має стати пріоритетним напрямком у сфері підвищення ефективності управління державою.

Базові положення Концепції розвитку державного фінансового контролю в Україні систематизовані автором на Рисунку 2.

Розглянемо більш детально базові положення Концепції.

1. Законодавче врегулювання (Закон України «Про систему державного фінансового контролю України»).

По-перше, узгодження та законодавче закріплення понятійного апарату державного фінансового контролю (визначення, предмет, методи, види тощо).

У попередніх роботах автором було сформульовано визначення ДФК, яке може стати підґрунтям для напрацювання та законодавчого закріплення його загальноновизнаного тлумачення, а саме: державний фінансовий контроль – це особливий вид діяльності державних органів (регламентований відповідними нормативно-правовими актами), спрямований на перевірку (дослідження) дотримання законності, раціональності та ефективності планування, надходження, розподілу і використання державних ресурсів у процесі державного управління, забезпечення компетентних органів влади та громадськості достовірною інформацією про попередження, виявлення та усунення фінансових правопорушень, а також виконання інших функцій, що сприяють зміцненню економічної безпеки держави [8].

Рисунок 2 Базові положення Концепції державного фінансового контролю України (власна розробка авторів)

По-друге, законодавче закріплення місця та ролі кожного існуючого органу ДФК, чітке розмежування їх повноважень (внутрішній, зовнішній), розроблення та затвердження Закону України «Про систему державного фінансового контролю України». Законом повинні вирішуватись, наприклад, такі задачі: визначення організаційної структури та органів правового регулювання ДФК, їх прав та обов'язків; визначення суб'єктів права державного фінансового контролю; визначення предмету, цілей та завдань системи нормативно-правових актів, основних джерел права та рівнів нормативно-правового регулювання; визначення порядку побудови системи нормативно-правових актів ДФК, їх структури та змісту; розроблення порядку систематизації нормативно-правових актів, окреслення основних напрямків взаємодії правових актів державного фінансового контролю з актами інших сфер фінансового права, а також з іншими галузями права та інші [9].

Все це в кінцевому підсумку покликане повністю усунути нині існуючі колізії у розмежуванні сфер діяльності між контролюючими органами, нераціональний розподіл обов'язків, перекладання відповідальності тощо.

2. Створення (законодавче визначення статусу) вищого органу державного фінансового контролю України.

Треба наголосити, що чимало повноважень нині діючої Рахункової палати України, яка виходячи зі змісту своєї діяльності найбільш наближена до вищого органу державного фінансового контролю, вже закріплені в Законі України № 315/96-ВР від 11.07.1996 р. «Про Рахункову палату», але на практиці вони не завжди забезпечені дієвим механізмом реалізації, особливо на регіональному рівні. Зазначеним Законом не визначено статус Рахункової палати як вищого органу ДФК.

Якщо звернутися до досвіду Європейського Союзу, то одним з семи інститутів, що здійснюють управління в ЄС, є Європейська рахункова палата, яка створена у 1975 році для аудиторської перевірки бюджету ЄС та його установ. Функції цієї рахункової палати здійснюються за наступними напрямками:

- перевірка звітів про доходи та видатки ЄС і усіх його інститутів та органів, що мають доступ до фондів Європейського Союзу;

- контроль якості управління фінансами;
- складання доповіді про свою роботу після завершення кожного фінансового року, а також надання Європарламенту та Раді висновку або зауважень з окремих питань;
- допомога Європарламенту у здійсненні контролю за виконанням бюджету Європейського Союзу.

З метою виконання покладених на Європейську рахункову палату функцій, аудитори здійснюють виїзні інспекції до інших інститутів ЄС, держав ЄС або до інших держав, що отримують фінансову допомогу від ЄС. Однак, якщо аудитори виявляють порушення, вони інформують про них Європейській антикорупційній офіс.

Європейська рахункова палата складається з 28 представників (по одному від кожної держави-члена ЄС), які виконували або виконують у своїх країнах відповідні функції зовнішнього контролю або мають спеціальну кваліфікацію для зайняття цієї посади. Вони призначаються Радою одногосним рішенням на шестирічний термін та є повністю незалежними у виконанні своїх обов'язків. Голова Рахункової палати обирається з числа її членів на трирічний період з правом поновлення мандату [10].

3. Розроблення та прийняття єдиних стандартів та методології проведення державного фінансового контролю.

Дане положення Концепції передбачає встановлення норм, правил та характеристик, що діятимуть для всіх учасників сфери державного фінансового контролю.

Зазначимо, що відсутність уніфікованих стандартів та методики здійснення контрольних заходів призводить до протиріч не тільки між контролюючими органами та організаціями, що перевіряються, але й між організаціями, що здійснюють так звані зовнішній та внутрішній державний фінансовий контроль; до несумісності отриманих результатів контролю, а це відповідно не дозволяє об'єктивно оцінити діяльність інституту державної влади.

4. Розроблення науково-методичної основи комплексної оцінки ефективності системи державного фінансового контролю (у тому числі й соціально-економічної).

Базовою складовою оцінки ефективності системи ДФК є ефективність діяльності її органів (та співробітників), яка забезпечується у першу чергу, на основі чіткого визначення їх функцій, розмежування повноважень, координації діяльності та сфер відповідальності, що підтверджує раціональність саме комплексного підходу до розвитку державного фінансового контролю та необхідність прийняття вищезазначеної Концепції.

Ефективність контролю – це співвідношення досягнутого конкретного результату (відшкодування шкоди, збитку) до витрат на проведення контрольного заходу. Ефективність державного фінансового контролю залежить від його результативності, економічності та дієвості. Під результативністю контролю розуміють сукупність об'єктивних наслідків контролю, що співвідносяться з витратами на утримання діяльності дослідженого (перевіреного) об'єкта або посадової особи. До основних показників результативності діяльності органів ДФК можна віднести: виявлений обсяг коштів, використаних не за цільовим призначенням або неефективно; кількість коштів, використаних з порушенням законодавства; кількість підготовлених приписів та подань [11].

Слід відмітити, що до сьогодення у вітчизняному законодавстві відсутні критерії оцінки результативності, економічності та дієвості контрольних заходів, а на практиці ці оцінки зводяться до банальної формули: відношення кількості коштів, витрачених на утримання органу державного фінансового контролю, до загальної суми фінансових порушень, виявлених під час проведених контрольних заходів. Тому існуючу в Україні систему органів державного фінансового контролю важко реально оцінити за об'єктивними критеріями.

5. Організація кадрового забезпечення системи ДФК.

Це базове положення має на увазі формування сучасної системи підготовки та перепідготовки кадрів для органів державного фінансового контролю, періодична

атестація та ротація співробітників. прийняття заходів (наприклад, державна програма) щодо покращення соціальних умов життя співробітників системи ДФК. Якщо стисло висловитися, перефразуючи загальновідомий афоризм, то «високопрофесійні кадри мають вирішувати все»

Оскільки чинна нормативно-правова база динамічно змінюється, доповнюється, удосконалюється, необхідною також стає регулярна участь співробітників органів ДФК, особливо аудиторського та інспекторського складу, у різноманітних навчальних заходах, навіть в умовах напруженого графіку роботи. Фінансовий аудит та аудит ефективності є специфічними та перспективними для вітчизняної практики формами державного фінансового контролю, що на сьогодні майже не викладаються вищими навчальними закладами. Практика потребує від фахівців комплексних знань у сфері бухгалтерського обліку (господарських та бюджетних організацій); обліку виконання бюджету; основ планування бюджету; основ законодавства, що регулює бюджетні, фінансові та майнові відносини; особливостей господарської діяльності у різних галузях промисловості тощо, що в комплексі не викладається сьогодні у рамках жодної навчальної програми. Саме тому існує необхідність в організації навчання працівників органів ДФК за спеціальними програмами, що відрізняються від стандартних, проведенні конференцій, семінарів, «круглих столів» з обміну досвідом.

На наш погляд, для цілей формування сучасної системи підготовки та перепідготовки кадрів у сфері державного фінансового контролю спеціальний навчальний підрозділ може бути створений при Рахунковій палаті України, із залученням до викладацького процесу провідних вчених, в області державного фінансового контролю.

6. Створення єдиної інформаційної бази та організація експертно-аналітичної роботи.

Єдина інформаційна база (система обміну інформацією між контролюючими органами) повинна складатися з наступних блоків:

- 1) загальнодержавна система обліку результатів діяльності органів ДФК;
- 2) загальна інформаційна база обліку правопорушень та злочинів у сфері економічної діяльності для всіх органів системи ДФК;
- 3) систематизована база нормативно-правового забезпечення у сфері державного фінансового контролю (з регулярним періодичним оновленням відповідно до законодавчих змін).

Введення в дію такої електронної бази (з обмеженим доступом) сприятиме поглибленню координації контрольних органів різного рівня, обміну результатами поведених контрольних заходів, підвищити ефективність контролю не збільшуючи при цьому витрат, дозволить не тільки більш ефективно планувати роботу усіх структурних елементів системи ДФК, а й слугуватиме підґрунтям для введення обмежень на зайняття керівних посад посадовими особами, які допустили порушення норм фінансово-бюджетного законодавства.

7. Систематизація та чітке законодавче визначення видів фінансових порушень, відповідних їм ознак та санкцій, передбачених за здійснення конкретного виду порушень.

На сьогоднішній день необхідна якісна модернізація чинних правових норм у сфері регулювання державного фінансового контролю, усунення неузгодженостей та протиріч, заповнення прогалин та відміна застарілих норм.

У рамках даного положення Концепції передбачається також законодавче врегулювання взаємовідносин органів ДФК та правоохоронних органів як у частині координації діяльності за сумісними контрольними заходами (перевірками), так й у частині обміну інформацією для своєчасного ефективного реагування за здійсненими правопорушеннями.

ВИСНОВКИ

Побудова ефективної системи державного фінансового контролю в Україні, що

відповідатиме вимогам демократичного суспільства та сприятиме гармонійній інтеграції нашої держави до Європейського Союзу, передбачає консолідацію зусиль суспільства та держави у вирішенні комплексу невідкладних завдань.

Першим та найважливішим етапом у цьому процесі є саме розроблення та прийняття єдиної Концепції розвитку державного фінансового контролю в Україні – стратегічної системи загальноприйнятих поглядів на ключові теоретичні та практичні поняття ДФК, напрямки удосконалення системи державного фінансового контролю як найважливішої складової фінансового контролю та підвищення її ефективності, формування єдиних методологічних та правових основ здійснення ДФК, визначення системи органів ДФК та механізму їх взаємодії.

У роботі автором запропоновано основні базові положення Концепції розвитку державного фінансового контролю в Україні:

1. Законодавче врегулювання (Закон України «Про систему державного фінансового контролю України»).

2. Створення (законодавче визначення статусу) вищого органу державного фінансового контролю України.

3. Розроблення та прийняття єдиних стандартів та методології здійснення державного фінансового контролю.

4. Розробка науково-методичної основи комплексної оцінки ефективності системи державного фінансового контролю (у тому числі й соціально-економічної).

5. Організація кадрового забезпечення системи ДФК.

6. Створення єдиної інформаційної бази та організація експертно-аналітичної роботи.

7. Систематизація та чітке законодавче визначення видів фінансових порушень, відповідних їм ознак та санкцій, передбачених за здійснення конкретного виду порушень.

SUMMARY

In the article the contemporary state of the system of state control in Ukraine is considered and analyzed. The vector of future development is defined. Taking into account the strategic plans of Ukraine to entry European Union, the efficiency and rationality of the approach to solve the task is grounded. The peculiarities for the concept of the country state control followed with wide discussion, revision and acceptance of corresponding legislative acts at state level are worked out and offered. It will allow increasing the effectiveness of the state power functioning in Ukraine.

Keywords: concept, strategy, system, state financial control, state administration, complex approach, efficiency.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Басанцов І. В. Модернізація системи державного фінансового контролю України / І. В. Басанцов // Економічний часопис-XXI. - 2014. - № 1-2(1). - С. 78-81.

2. Звіт Рахункової палати України за 2015 рік [Електронний ресурс] / Рахункова палата України. – 2015. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16748714/Zvit_RP_2015.pdf.

3. Лише на один бал піднялась Україна у світовому рейтингу сприйняття корупції [Електронний ресурс] / Transparency International Україна. – 2016. – Режим доступу : <http://ti-ukraine.org/news/oficial/5741.html>.

4. Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, and Ukraine / Official Journal of the European Communities. — 1998. — L 49, p. 3.

5. Копенгагенські критерії членства в Європейському союзі (довідка) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/774>.

6. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
7. Содействие повышения эффективности, подотчетности, результативности и прозрачности государственного управления путем укрепления высших ревизионных учреждений : Резолюция Генеральной ассамблеи Организации Объединенных Наций от 22.12.2011 № A/RES/66/209 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://daccess-ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/471/38/PDF/N1147138>.
8. Басанцов І. В. Розвиток державного фінансового контролю в умовах ринкової економіки України : дис. д-ра екон. наук : 08.00.08 / Басанцов Ігор Володимирович. – Ірпінь, 2008. – 382 с.
9. Шевченко А. А. Актуальные проблемы государственного финансового контроля / А.А. Шевченко, Н.А. Любов // Финансовые исследования. – 2008. – № 1. – С. 31-41.
10. Яковюк І.В. Рахункова палата в інституційному механізмі ЄС: загальнотеоретична характеристика // І.В. Яковюк // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2010. – Вип. 19. – С. 35-45.
11. Толмачев О.М. Проблемы государственного финансового контроля в Российской Федерации / О.М. Толмачев // Проблемы местного самоуправления. – 2012. – № 53. – С. 26-37.

УДК: 338.24

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

О.П. Славкова¹, д.е.н., професор

А.В. Кіріл'єва², студент

¹ Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна

² Сумський державний університет, м. Суми, Україна

Анотація. У статті проведено дослідження інформаційної складової прийняття державними виконавчими органами влади ефективних управлінських рішень щодо інноваційного розвитку України. Встановлено, що у глобальній економіці найбільш адекватним критерієм, який може виступити цільовим показником корегування сили та напрямку впливу державних інструментів інноваційної політики є Глобальний індекс інноваційної діяльності. Визначені конкретні інструменти активізації інноваційного профілю України.

Ключові слова: інновації, національна економіка, державна політика, інструменти впливу.

DOI: 10.21272/1817-9215.2018.1-18

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В сучасних умовах глобальної економіки та транснаціональної взаємодії різних суб'єктів господарювання важливим є конкурентоспроможність країн на світовій арені. Високий рівень конкурентоспроможності можливо досягли лише за умов стабільного та прогресуючого економічного розвитку національної економіки. В сучасних умовах четвертої промислової революції національна висококонкурентна економіка базується здебільшого на інноваційній діяльності та технологічному розвитку у всіх сферах господарювання.

В даний час, інновації спроможні кардинально змінити структуру національної економіки та значно збільшити ВВП країни, саме тому інновації є пріоритетним напрямком державної політики більшості країн, які прагнуть економічного зростання. Необхідно зазначити, що ефективна інноваційна діяльність потребує раціональної політики державного регулювання, яка буде спрямована на використання науково-технологічного потенціалу країни, стимулювання діяльності інноваційних провадженнь на підприємствах, реалізацію інновацій у виробничих процесах всіх галузей економічної діяльності та підвищення «інноваційної грамотності» населення. Разом із цим, необхідною умовою державного регулювання є методи державної підтримки інноваційної діяльності, які зможуть сформувати інноваційний потенціал країни і, як результат, позитивно вплине на сталий розвиток національної економіки.

Таким чином, для досягнення високого рівня конкурентоспроможності держави необхідно вирішувати низку стратегічних питань економічного розвитку, а саме: формування та реалізація інноваційної політики країни,

покращення інвестиційного клімату та промислового розвитку, що неможливі без ефективного державного регулювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні та практичні засади інноваційного розвитку національної економіки в останні декілька років досліджувались багатьма вітчизняними та закордонними науковцями.

Так, зокрема, Ю. Вигізька, О. Кириченко – розробили пропозиції по активізації інноваційного розвитку національної економіки в умовах зміни акцентів глобалізаційних процесів [17]. Н. Геселева – окреслив шляхи інноваційно-технологічної модернізації та підвищення конкурентоспроможності української економіки [4]. В. Гусев, О. Мужилко – обґрунтували концептуальні засади досягнення сталого розвитку національної економіки на інноваційних засадах [6]. А. Дегтяр, О. Крюков – визначили ступінь правового забезпечення державного регулювання інновацій в Україні [8]. І. Луциків – запропонував напрями та заходи державної підтримки інноваційного розвитку в рамках системи «держава – наука – підприємництво – бізнес» [19]. Н. Мігай – запропонував модель переходу України до інноваційно-орієнтованої економіки. М. Скиба – сформував практичні рекомендації щодо підвищення ефективності регулюючого впливу держав в сфері інноваційної діяльності [25]. І. Федулова – розробила концептуальну модель інноваційної стратегії України та з'ясувала змістовну сутність її складових стосовно стратегічних напрямів [26]. А. Чухно – визначив основні засади переходу від індустріальних до інформаційних і нанотехнологій, творення економіки майбутнього [27]. О. Шкінь – уточнив парадигму стратегічного управління інноваційним розвитком економічних суб'єктів [28]. І. Юхновський – конкретизував завдання для вітчизняної інноваційно-інвестиційної політики [32].

Питання світового досвіду державного регулювання інноваційної діяльності досліджували такі зарубіжні та вітчизняні фахівці, як: Г. Авігдор [4], Н. Бошота [3], В. Геєць, В. Касьяненко [16], Н. Ключкова [18], З. Наджафов [20], Л. Овчаренко [22], І. Петрова, І. Шовкун [31], О. Ядранська [33] та ін

Мета статті полягає в дослідженні інформаційної бази прийняття ефективних державних рішень щодо управління інноваційною політикою.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основним завданням інноваційної діяльності країни (освітньої, науково-дослідної, дослідно-конструкторської, виробничої, техніко-технологічної, зовнішньоекономічної та інших) є постійне удосконалення процесів та механізмів роботи і взаємодії всіх підрозділів національної економіки. Досягнення поставлених цілей розвитку держави можливе лише шляхом консолідації суб'єктів господарств на внутрішньому та зовнішньому ринках. Саме держава сприяє підвищенню національної конкурентоспроможності за рахунок сучасної концепції управління, яка ґрунтується на принципах ефективного функціонування бізнесу, гнучкості його державного регулювання, інфраструктурної досконалості та підтримки інвестиційного клімату держави.

Пріоритетним напрямком у забезпеченні конкурентоспроможності держави є система інноваційних ресурсів (технології, інфраструктура, інтелектуальні ресурси, професійні навички працівників тощо) в поєднанні

з інституційними умовами та організаційними можливостями (регуляторна політика, бізнес-клімат, управління на всіх етапах розвитку, принципи сталого розвитку, соціальна відповідальність тощо), яка створює потенціальні можливості для вдосконалення тих чи інших економічних процесів. Всі економічні процеси мають показники своєї діяльності, які визначають ефективність роботи, корисність впроваджена та якість змін.

У сучасному світі інновації розглядаються як найважливіший каталізатор довгострокового економічного розвитку. Останніми роками поширилася практика зіставлень інноваційної діяльності країн у міжнародному масштабі на основі зведених індексів. Найбільш відомими з них є такі: Глобальний індекс конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index), Глобальний індекс інновацій — Global Innovation Index (INSEAD); Індекс інноваційного розвитку ЄС — The Summary Innovation Index (European Commission); Індекс технологічного розвитку — The Technology Readiness Index (World Economic Forum).

Вважаємо доречним розглянути більш детально один, на наш погляд, найбільш релевантний індикатор — Глобальний індекс інновацій.

Оцінка Міжнародного інноваційного індексу включає в себе масштабне дослідження, в якому розглядалися як комерційні результати інноваційної діяльності в країнах, так і активність урядів щодо заохочення та підтримки інноваційної діяльності в своїй державній політиці. Глобальний індекс інновацій складений з 82 різних змінних, які детально характеризують інноваційний розвиток країн світу, які перебувають на різних рівнях економічного розвитку [5].

Саме цей індекс дає можливість постійно оцінювати прогрес та потенціал інноваційного та технологічного розвитку в країнах, а також ранжувати країни за рівнем можливостей та внесками у світову економіку. Глобальний індекс інновацій визначає ступінь економічного зростання і процвітання щодо ключових позицій національної економіки.

Відповідно до ключових позицій національної економіки відносяться елементи, за якими власне і розраховується Індекс глобальних інновацій. Індекс глобальних інновацій розраховується як середнє значення двох підіндексів. Інновації та інвестиції, що відображають інноваційну діяльність національних економічних факторів, ці елементи розділені на п'ять категорій:

- система;
- людський капітал і дослідження;
- інфраструктура;
- зрілість ринку;
- комерційна зрілість.

Під-індекс інноваційного результату відображає фактичні дані про інновації, розділені на дві категорії: вихід на знання та технології, а також креативний вихід. Саме ці показники визначають наскільки країна інноваційно розвинута та має потенціал для подальшого розвитку національної економіки.

Розглянемо країн-лідерів у рейтингу Глобального індексу інновацій та місце України у ранньому рейтингу. У 2017 році лідером рейтингу знову стала Швейцарія, індекс якої становить 67,69 бала. Наступними є Нідерланди, Швеція, Великобританія, Сінгапур, США, Фінляндія, Данія і Німеччина [1, 2]. Топ-10 замикає Ірландія (58,33). Індекс України у 2017 році становив 37,62 бала, що дозволило їй піднялась у рейтингу на 7 сходинок та потрапити в

топ-50 країн. Україна обійшла Таїланд, В'єтнам, Росію, Чилі, Молдову, Румунію й Туреччину [2].

Отже, інноваційність української економіки продовжує зростати. У рейтингу за 2017 рік Україна займала 50 місце, у 2016 році – 56, у 2014 – 63. Упродовж останнього десятиліття українці зареєстрували більше 140 тис. патентів на винаходи й моделі.

Такі позитивні зміни перш за все пов'язані з світовими подіями в розвитку інновацій, які є каталізатором здійснення нових реформ та формування нових альянсів державами світу.

Такими подіями є:

- інтерес до різних наукових та технологічних кластерів, дослідження яких в результаті дає можливість винаходити нові інноваційні системи ефективної роботи та розвитку тієї чи іншої галузі;

- орієнтир в національній економіці на «зелену економіку» спонукає до провадження нових науково-технологічних засобів та методів для створення умов забезпечення екологічного середовища в країні;

- розширення досліджень в розвинених країнах для отримання необхідного інноваційного та технологічного досвіду, який можна ефективно запровадити у своїй країні.

Отже, очевидно, що інновації є потенціалом для зростання економіки. З цією метою доцільно, щоб держава співпрацювала з приватним сектором, зокрема в напрямку державної закупівлі інноваційної продукції, а також важливим фактором інноваційного розвитку є взаємодія з секторів: держави, наукових інституцій та приватного сектору. Тому розглянемо детальніше державне регулювання інноваційного розвитку України.

Державна інноваційна політика, реалізована в Україні, можна вважати декларативно на рівні проголошення інноваційних пріоритетів, а не як програма розроблених заходів, форм і методів мотивації, підтримки, активізації інновацій. Поряд із загальною політичною складовою, ми також розглядаємо недосконалий організаційно-адміністративний аспект. Зокрема, це стосується структури управління, відповідальних органів державної влади тощо.

В умовах децентралізації системи державного управління актуальним стає організаційний компонент реалізації інноваційної політики на місцевому рівні в територіальних громадах. Отже, політика інновацій не може бути відокремлена від загальної політики національного розвитку та її складових: промислової, науково-технічної, технологічної, інвестиційної тощо.

Механізми реалізації економічної політики в Україні, як правило, страждають через відсутність урядової уваги до інноваційної складової. Законодавство про підтримку інновацій має, здебільшого, нижчий пріоритет, ніж деякі інші державні нормативні акти. Це призводить до блокування інноваційних ініціатив. Такий несприятливий розвиток створив розрив між наукою, освітою та економікою. Необхідно вдосконалити законодавче забезпечення, посилити координацію між основними законодавчими актами регуляторної діяльності України у сфері інновацій.

Для багатьох розвинених країн характерний комплексний підхід до регулювання інновацій, заснований на використанні прямих і непрямих методів стимулювання. Середовище інновацій в різних країнах є нерівним, оскільки кожна країна має свій рівень розвитку, рівень технологій, рівень освіти, рівень інноваційної діяльності тощо. вони можуть ефективно

функціонувати в одній країні, тоді як в інших країнах вони є абсолютно неприйнятними, неефективними і неефективними.

На основі вищезазначеного можемо сформувати комплекс інструментів для покращення ефективності політики державного регулювання інноваційного розвитку України. Серед них пропонуємо виділити систему прямих методів державного регулювання та непрямих методів державного регулювання інноваційної діяльності (рис. 1).

Рис. 1. Інструменти державного регулювання інноваційного розвитку України

Окрім того, одним із першочергових завдань для нашої країни має стати створення економічного та правового механізму розроблення й упровадження новітніх технологій та інновацій у практичну сферу.

Порівнюючи застосовувані методи, зауважимо, що для кожної країни система інструментів політики державного регулювання інноваційної діяльності має індивідуальний характер відповідно до ступені сталого розвитку в країні.

Наприклад, для європейських країн більш вагомим є надання податкових пільг (податкових дослідницьких кредитів) як форми преференцій. Разом з економічним важливим є соціальний аспект, адже спрямована на підприємства підтримка залежить від напрямів і програм інвестування коштів. Про ефективність даної системи свідчить, зокрема, досвід Франції та Німеччини. Загалом в ефективності такої інноваційної політики не може бути сумніву, адже здатність до інновацій у цих країнах одна з найвищих.

Але є й інші підходи. Одним із завдань, що вирішуються за тісного поєднання різних підходів, є розвиток так званої інноваційної кооперації.

Стимулювання інноваційної діяльності у будь-якому разі потребує фінансових вкладень. Без виділення коштів державою, вкладень інвесторів і внутрішніх витрат суб'єктів господарювання на НДДКР неможливий прогресивний розвиток виробництва й економіки у цілому. Україна значно відстає у розмірах витрат на наукові дослідження, крім того, в Україні наявна тенденція до спаду цих витрат, тоді як в інших країнах витрати на НДДКР тільки зростають.

ВИСНОВКИ

У світі існує значний інтерес до розвитку національних економік на інноваційній основі як детермінанти підвищення їхньої конкурентоспроможності і зростання рівня добробуту населення.

Сучасні умови глобального інноваційного середовища яскраво надають можливість зрозуміти, що без державної підтримки, національна економіка може виступати тільки ресурсом для інших країн. Так, саме України є країною найбільшим аутсорсером ІТ технологій в світі. Виходячи з цього, державними органами влади необхідно активно застосовувати прямі та непрямі інструменти впливу інноваційної політики держави та застосовувати Глобальний індекс інновацій, як цільовий показник досягнення позитивних результатів

Перспективою подальших наукових розробок може бути диверсифікація форм міжнародної співпраці, а також визначення часових проміжків реакції тих чи інших інструментів державного впливу на інноваційну активність в державі.

SUMMARY

The article analyzes the informational component of the adoption by the state executive authorities of effective managerial decisions concerning the innovative development of Ukraine. It is established that in the global economy the most adequate criterion, which can serve as the target indicator of correction of force and direction of influence of state instruments of innovation policy, is the Global Index of Innovation Activity. Specific tools for activating the innovation profile of Ukraine are defined.

Key words: innovations, national economy, state policy, instruments of influence.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Global Innovation Index 2016 rankings. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2016-intro5.pdf
2. Global Innovation Index 2017 rankings. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2017-intro5.pdf
3. Бошота Н.В., Шишоло Д.В. Зарубіжний досвід державного регулювання інноваційної діяльності. *Молодий вчений*. 2016. № 9. С. 14–18.
4. Геселева Н. В. Механізми модернізації і технологічного розвитку економіки України. Актуальні проблеми економіки. 2011. № 11. С. 64–72.
5. Гребенкин С.С. Интеллектуальная собственность / С.С. Гребенкин, Е.А. Булат, Ю.Ф.Булгаков та ін. Донецьк : РВВ ДонІЗТ, 2005. 199 с.
6. Гусев В. О. Парадигма сталого інноваційного розвитку України / В. О. Гесев, О. О. Мужилко // Економіка та держава. 2011. № 9. С. 115–118.
7. Данько М. Інноваційний потенціал у промисловості України. *Економіст*. 1999. № 10. С. 26–32.
8. Дегтяр А. О. Правове забезпечення державного регулювання інновацій в Україні/ А. О. Дегтяр, О. І. Крюков. Державне будівництво. 2011. № 2. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeBu/2011-2/index.html>.
9. Єгоров Є.С. Програма інноваційного розвитку зарубіжних країн: досвід та досягнення. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Apir/2016_2/Yegorov%202.pdf.

10. Захарова Т. М. Інноваційна політика держави та принципи її регулювання. URL: <http://intkonf.org/zaharova-tm-innovatsiynapolitika-derzhavi-ta-printsipi-yiyi-regulyuvannya>.
11. Індекс глобальної конкурентоспроможності. URL: <http://edclub.com.ua/tegy/indeks-globalnoyikonkurentospromozhnosti>.
12. Інновації в Україні: європейський досвід та рекомендації для України. Київ: Фенікс, 2013. Т. 3. 76 с.
13. Інноваційна діяльність: стимули і перешкоди: монографія / І.Л. Петрова, Т.І. Шпильова, Н.П. Сисоліна. Київ: Дорадо, 2010. 320 с.
14. Інноваційна політика: європейський досвід та рекомендації для України / Г. Авігдор, В. Архангельський, Е. Бойто та ін. Київ: Фенікс, 2015. 76 с.
15. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / За заг. ред. В.М. Геєця та ін.; НАН України. Київ, 2015. 336 с.
16. Касьяненко В. Зарубіжний досвід управління інноваційним потенціалом економіки та можливості його використання в Україні. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2011. № 4. С. 200–204.
17. Кириченко О. А. Інноваційний розвиток економіки в контексті сучасної теорії модернізації / О. А. Кириченко, Ю. І. Вигізька. Економіка та держава. 2011. № 7. С. 13–16.
18. Клочкова Н.В., Бердичевская В.О. Развитие инновационной деятельности: обобщение зарубежного опыта. *Вестник Иванковского государственного энергетического университета*. 2012. № 1. С. 78–82.
19. Луциків І. В. Реалії практики державної підтримки у сфері забезпечення інноваційного розвитку економіки України. *Держава та регіони*. 2011. № 5. С. 38–41.
20. Наджафов З. Деякі аспекти державної інноваційної політики у промислово розвинутих країнах. *Економіст*. 2016. № 6. С. 45–49.
21. Наукова та інноваційна діяльність (1990–2016). Джерела фінансування інноваційної діяльності. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
22. Овчаренко Л.В. Роль державного регулювання у становленні інноваційного підприємництва в країнах із перехідною економікою. *Наукові записки*. 2013. Т. 21. С. 49–55.
23. Офіційний сайт Державного комітету статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ>.
24. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
25. Скиба М. Стимулювання інноваційної діяльності в контексті посткризового відновлення економіки України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2011. № 2. С. 145–152.
26. Федулова Л. І. Концептуальна модель інноваційної стратегії України. *Економіка і прогнозування*. 2012. № 1. С. 87–100.
27. Чухно А. А. Модернізація економіки та економічна теорія. *Економіка України*. 2012. № 9. С. 4–12.
28. Шкінь О. М. Концептуальні засади сучасної парадигми стратегічного управління інноваційною діяльністю. *Економіка та держава*. 2012. № 4. С. 85–86.
29. Шнишко О. С. Економіко-технологічні прориви Заходу: історія і сучасність. *Економіка та держава*. 2011. № 7. С. 4–6.
30. Шнишко О. С. Інноваційно-технологічне оновлення економіки як показник цивілізаційної успішності країни (корпоративне співвідношення США та України). *Фінанси України*. 2011. № 8. С. 3–14.
31. Шовкун І.А. Моделі інноваційного розвитку: міжнародний досвід та уроки для України. *Проблеми науки*. 2012. № 8. С. 75–83.
32. Юхновський І. В. Державне регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності економіки України. *Економіка та держава*. 2011. № 4. С. 48–52.
33. Ядранська О.В. Зарубіжний досвід державного регулювання науки: основні форми та напрями. *Збірник наукових праць ДонДУУ. Серія «Державне управління»*. 2016. Вип. 93. Т. 8. С. 63–69.

ІНСТИТУТИ РОЗВИТКУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

В.О. Шликова, к.е.н., ст. наук. співроб. сектору макроекономічного аналізу та прогнозування

*НДЦ ІПР НАН України,
пров. Інженерний, 1-А, м. Харків, 61166, Україна
e-mail: v.shlykova@ukr.net*

У статті розглянуто світовий досвід функціонування фінансових інститутів розвитку національного, регіонального та глобального рівня. Здійснено аналіз поточних ініціатив в Україні щодо створення таких установ, зокрема Експортно-кредитного агентства. Досліджено окремі аспекти діяльності Європейського банку реконструкції та розвитку, а також Світового банку в Україні.

Ключові слова: інститут розвитку, державне регулювання, банк розвитку, експортно-кредитне агентство

DOI: 10.21272/1817-9215.2018.1-19

ВСТУП

Реконструкція на інноваційній основі пріоритетних секторів промисловості, розбудова економічної та соціальної інфраструктури, враховуючи низький рівень забезпечення економіки України фінансовими ресурсами, потребує державного регулювання інвестиційних процесів у рамках використання інститутів розвитку.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Технологічна база промислового сектору України є застарілою та не дозволяє забезпечити конкурентоспроможність продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках, тому потребує реконструкції на основі ефективного використання потенціалу інноваційного розвитку. У той же час розробка, придбання, впровадження новітніх технологій та інновацій потребує значних фінансових ресурсів, які в період глибокої економічної кризи виявляються недоступними.

Так, протягом останніх років загальний обсяг прямих іноземних інвестицій в економіці України має тенденцію до скорочення. Щорічні надходження хоча й мали дещо скачкоподібний характер, однак середній щорічний темп зміни за період 2010-2016 рр. становив -8,5%. Майже 60% капітальних інвестицій в переробній промисловості у 2016 р. були здійснені на підприємствах з виробництва харчової (34,2%) та металургійної (23,6%) продукції, тоді як в більш високотехнологічному секторі машинобудування цей показник становив лише 12,3%. Як наслідок, більше 50% товарного експорту України складають продукти первинної переробки: зернові культури, жири та олії, руди, чорні метали [1]. Подолання зазначених диспропорцій та стимулювання виробництва високотехнологічної продукції потребує застосування дієвих інструментів державного регулювання.

Фінансові інститути розвитку досліджували у своїх роботах українські науковці І.Ю. Гужва [2], Ю.В. Кіндзерський [3], В.В. Корнєєв та А.В. Нікітін [4], О.В. Матюшин та О.В. Аборчи [5], В.С. Стойка [6].

Оскільки в Україні на даний момент так і не вдалося сформувати інституції фінансової підтримки інноваційної діяльності, зростання високотехнологічних секторів промисловості та стимулювання експорту їх продукції, метою дослідження є

аналіз світового досвіду функціонування інститутів розвитку та перспектив його імплементації в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Фінансові інститути розвитку відіграють значну роль в економіці багатьох країн світу. Ці спеціалізовані установи дозволяють долати ринкові та інституційні «провали», розвивати інфраструктуру, згладжувати дисбаланси територіального розвитку. В залежності від сфер діяльності та інструментів, які використовуються можна виокремити різні типи фінансових інститутів розвитку (рис. 1).

Рисунок 1 – Фінансові інститути розвитку [7]

До сфери діяльності установ можуть входити окремі галузі промисловості, інфраструктура, сільське господарство, послуги, будівництво, зовнішня торгівля і міжнародне співробітництво, інновації, соціальний та регіональний розвиток. Серед інструментів використовується, зокрема, кредитування, пряме та непряме фінансування, страхування експортних операцій, лізинг, консультативні послуги тощо [7].

Національні фінансові інститути розвитку здійснюють фінансування пріоритетних проектів, які забезпечують розвиток національної економіки.

Функціонування національних фінансових інститутів розвитку допомагає заповнити нестачу довгострокових інвестиційних ресурсів в економіці і забезпечити можливість реалізації проектів, комерційне фінансування яких ускладнено через високі ризики, тривалий термін окупності, низьку прибутковість і необхідність значних стартових капіталовкладень.

Національні фінансові інститути розвитку є повністю або частково державними банками або корпораціями, засновниками яких виступають уряди країн. Ці банки і корпорації відрізняються за організаційно-правовим статусом, формами власності, напрямками та масштабами діяльності, спеціалізацією і іншими характерними рисами.

За визначенням ООН, інститутом розвитку може бути Національний банк розвитку – фінансовий інститут, що виконує функцію довгострокового фінансування проектів, які не можуть бути повністю профінансовані приватним бізнесом і спрямовані на створення позитивних ефектів для суспільства. Виходячи з історично сформованих цілей національні банки розвитку можуть бути визначені як «фінансові установи, створені для сприяння економічному розвитку, часто з урахуванням цілей соціального розвитку та регіональної інтеграції, в основному, шляхом надання довгострокового фінансування або сприяння галузям економіки, які є ключовим для зростання».

Найбільш масштабною є діяльність універсальних банків розвитку, які часто виконують роль центру, що координує діяльність інших національних інституцій розвитку. Це спеціалізовані фінансові інститути, що забезпечують довгострокове фінансування таких проектів, які створюють значні позитивні зовнішні ефекти (економічні та соціальні), але при цьому не можуть бути повністю профінансовані

приватним сектором. Найчастіше основним власником банків розвитку є держава. У випадках, коли в якості основного власника виступає приватний сектор, держава в особі своїх представників відіграє стратегічну роль в управлінні. На банки розвитку припадає значна частка сукупних банківських активів у великих регіонах і країнах світу (наприклад, Південна Азія – 12%, Латинська Америка – 10%, Німеччина – 8%), а також істотна частка виданих кредитів (в країнах Латинської Америки – в середньому 30%). У багатьох розвинених країнах та тих, які розвиваються, банки розвитку входять до числа найбільших національних банків.

Один з перших банків розвитку – Державний фонд заощаджень – було створено в 1816 році у Франції. Більшість сучасних зарубіжних банків розвитку було засновано в 50-і рр. XX ст. Їх поява стала реакцією на процеси, що відбуваються у світовій економіці. Банки розвитку грали важливу роль у повоєнній відбудові економічної інфраструктури та модернізації базових галузей промисловості таких країн, як Німеччина, Італія, Франція, Японія, Республіка Корея.

Наявні дослідження демонструють, що розквіт національних банків розвитку почався в 1950-і роки, коли країни, що розвиваються в різних регіонах світу прагнули до нарощування індустріалізації. Це тривало до 1980-х років, коли хвиля приватизації охопила понад 250 національних банків. Однак після останньої світової фінансової кризи багато країн знов вдаються до використання цього інструменту для пом'якшення наслідків впливу кризових явищ на ліквідність і кредитного тиску [8].

Існує значний обсяг літератури, в якій обґрунтовується неефективність національних банків розвитку, які, на думку дослідників, спричиняють ринкові спотворення [9, 10]. Однак, незважаючи на це, національні банки розвитку досі достатньо поширені і представляють собою важливе джерело довгострокового капіталу в багатьох країнах.

Регіональні фінансові інститути розвитку (Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський інвестиційний банк, Міжамериканський банк розвитку, Азіатський банк розвитку, Африканський банк розвитку та ін.) надають довгострокове фінансування на пільгових умовах, що не може бути забезпечено іншими установами через високий ступінь ризиків.

Глобальні фінансові інститути розвитку функціонують у всіх регіонах світу (Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародна фінансова корпорація, Міжнародна асоціація розвитку, Програма розвитку ООН, Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій, Організація економічного співробітництва та розвитку та ін.), є важливою складовою світової фінансової системи й джерелом фінансових ресурсів для модернізації економік країн, що розвиваються та економік перехідного типу.

На поточний момент банки розвитку як інструмент державного регулювання використовуються в Іспанії, Німеччині, Норвегії, Польщі, Угорщині, Чехії, Швеції, Канаді, Індії, Індонезії, Китаї, Малайзії, Республіці Корея, Японії, Бразилії, Мексиці, Білорусі, Казахстані, Росії та інших країнах. Розглянемо основні характеристики та особливості функціонування деяких з них.

Банк розвитку бізнесу Канади (BDC) заснований в 1944 р. під назвою Банк промислового розвитку надає фінансові та консультаційні послуги з метою забезпечення зростання канадських компаній як на території Канади, так і за її межами. Через свій філіал BDC Capital пропонує повний спектр спеціалізованого фінансування, в тому числі венчурного капіталу, а також капіталу зростання та перехідного капіталу (рис. 2).

Установа належить Урядові Канади (акціонерне товариство з 100% участю держави), підтримує більше, ніж 42000 малих та середніх підприємств по всій країні, доповнюючи послуги, які доступні у фінансових установах приватного сектору. Мережа філіалів налічує більше 100 установ на території Канади і постійно розширюється.

Банк позиціонує себе як фінансово стійку корпорацію, що працює у тісній взаємодії з Урядом Канади. Починаючи з 1998 року Банк є прибутковим і сплатив 417 млн дол. у вигляді дивідендів своєму акціонеру.

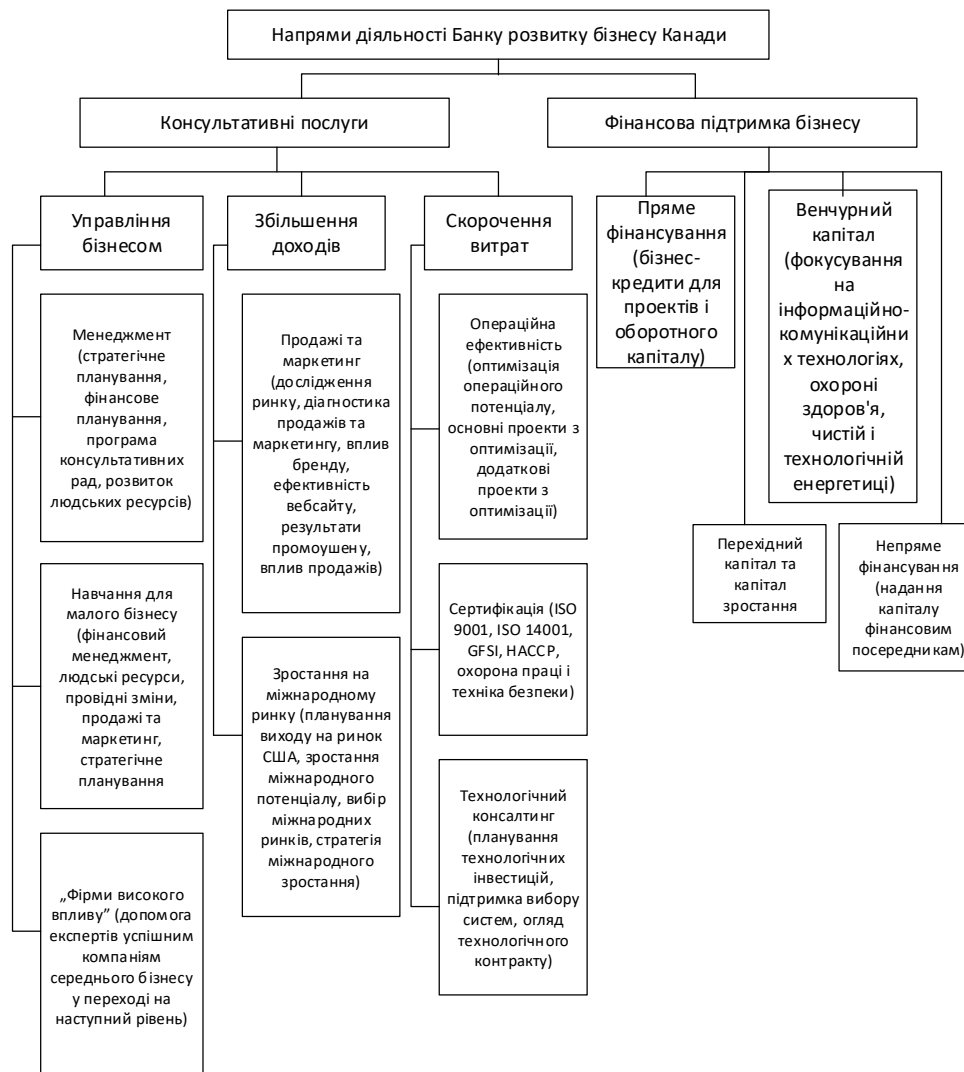

Рисунок 2 – Основні напрями діяльності Банку розвитку бізнесу Канади [11]

Консультаційні послуги, пропонувані Канадським банком розвитку бізнесу, вигідно відрізняють банк від подібних йому фінансових інститутів розвитку. Як правило, консультаційні послуги з комерційних питань є досить дорогими. Канадський банк розвитку бізнесу застосовує гнучкий підхід до ціноутворення, пропонуючи підприємствам малого і середнього бізнесу доступні послуги високої якості.

Діяльністю банку керує Рада директорів, до складу якої входять: Голова Ради; Президент банку і Головний виконавчий директор в одній особі; 12 членів Ради. Діяльність Ради директорів забезпечують п'ять спеціально створених комітетів: Комітет з аудиту; Кредитний та інвестиційний комітет; Комітет з корпоративного управління; Комітет з кадрових питань; Комітет з інвестицій у пенсійні фонди.

Питання стратегічного й оперативного управління банку покладені на Правління. Підтримку роботи Правління здійснюють такі комітети: Комітет з управління

ризиками; Комітет з управління активами і пасивами; Комітет з фінансування та консультаційних послуг; Інвестиційний комітет; Комітет з інформаційних технологій; Комітет з планування та розвитку; Бюджетний комітет.

Оперативне керівництво банку здійснює Президент і Головний виконавчий директор. Президент має двох Старших віце-президентів і п'ять віце-президентів.

Банк Розвитку Казахстану (БРК) створений у 2001 р. [12].

Місія Банку: сприяння сталому розвитку національної економіки шляхом здійснення інвестицій в несировинний сектор країни.

Цілі Банку Розвитку:

- удосконалення і підвищення ефективності державної інвестиційної діяльності;
- розвиток виробничої інфраструктури та обробної промисловості;
- сприяння в залученні зовнішніх і внутрішніх інвестицій в економіку країни.

Єдиним акціонером Банку є акціонерне товариство «Національний керуючий холдинг «Байтерек» (створений постановою Уряду на виконання наказу Президента Республіки Казахстан).

Основними стратегічними напрямками діяльності Холдингу "Байтерек" є:

- підтримка сталого розвитку економіки Республіки Казахстан за допомогою надання фінансової підтримки пріоритетним секторам економіки;
- підтримка малого та середнього підприємництва;
- підтримка нових, сучасних галузей економіки і розвиток інновацій;
- підтримка експортної діяльності казахстанських компаній;
- сприяння вирішенню соціально-орієнтованих завдань держава.

Послуги Банку Розвитку Казахстану представлені на рис. 3.

Рисунок 3 – Основні послуги, які пропонує Банку Розвитку Казахстану [12]

Серед ключових рішень, що приймаються Холдингом «Байтерек»:

- затвердження Статуту Банку та змін в ньому;
- обрання та дострокове припинення повноважень членів Ради директорів Банку;
- затвердження річної фінансової звітності та річного звіту Банку;
- затвердження розміру дивідендів;
- збільшення кількості оголошених акцій Банку.

Основними галузевими пріоритетами Банку є проекти в несировинних секторах економіки: металургії, хімії та нафтохімії, машинобудуванні, переробці сільськогосподарської продукції, а також у виробничій інфраструктурі (енергетика, транспорт, телекомунікації і об'єкти в сфері послуг).

За 14 років, при фінансовій підтримці Банку Розвитку, здійснений запуск виробничих потужностей 79 інвестиційних проектів з участю Банку Розвитку у 47,7% вартості:

- 55 проектів в обробній промисловості;
- 6 проектів у виробництві і розподілі електроенергії;
- 11 проектів транспорту і логістиці;
- 5 проектів в галузі зв'язку;
- 2 проекти в туристичній інфраструктурі.

На введених потужностях підприємств створено близько 20,4 тис. постійних робочих місць.

Банк промислового розвитку Туреччини є повністю приватним та найбільшим банком розвитку країни. Заснований у 1950 р. за підтримки Світового банку, спочатку належав до шести комерційних банківських фондів, які разом інвестували 20 мільйонів турецьких лір. Під час першого п'ятирічного плану розвитку Туреччини (1963-1967) на Банк промислового розвитку Туреччини припадало 12 % формування приватного капіталу у виробничому секторі. Крім того, як і багато інших банків розвитку, установа надавала позики та інвестувала в акціонерний капітал приватних компаній. Хоча Банк і знаходився у приватній власності, він був тісно пов'язаний з державою, отримуючи ресурси від уряду та Світового банку, а також надаючи позики та інвестиції, рішення щодо яких базувались на консультаціях з Державною організацією планування. Процентні ставки за такими позиками залишались низькими, а Банк промислового розвитку Туреччини не мав права приймати вклади і не міг випускати облігації на ринок, оскільки це означало б невідповідність між вартістю коштів та відсотками, що нараховуються за його кредитами. Це зробило Банк значною мірою засобом реалізації політики держави щодо сприяння розвитку виробництва та впливу на розподіл інвестицій [13].

Дані щодо характеристик найбільших національних банків розвитку демонструють, що середній показник відношення активів банку розвитку до агрегату М2 становить 10,33 %, а до ВВП – 8,87 % [5]. Такими активами у своєму розпорядженні володіють далеко не всі банки розвитку, проте навіть у відносно невеликих інститутах дані показники становлять 2-3 %. Виходячи з цього мінімальний обсяг активів, які повинен мати у своєму розпорядженні банк розвитку України за результатами 2016 р. становить 1 865 млн дол. США. або 49,4 млрд грн. Згідно з вимогами «Базель 2» відношення сукупного капіталу до активів не повинно бути нижче 8 %. Таким чином, мінімальний статутний капітал нового банку повинен бути не менше 3,9 млрд грн (149,2 млн дол. США).

В Україні також мали місце спроби створення банку розвитку, зокрема, у 2004 р. засновано Український банк реконструкції та розвитку, метою якого був розвиток інноваційної інфраструктури та розширення можливостей фінансового забезпечення інноваційної діяльності [14], однак установа так і не стала ефективним інструментом державного регулювання інвестиційних процесів, перетворившись із часом на комерційний банк.

Основною проблемою, яка стала на заваді успішної діяльності національного банку розвитку в Україні, на думку дослідників, є відсутність законодавчого забезпечення його функціонування, як спеціального державного інституту [5].

З початку 2017 р. набрав чинності Закон України «Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту» [15]. На Кабінет Міністрів України покладено завдання у шестимісячний строк з дня набрання чинності зазначеного Закону утворити Експортно-кредитне агентство (ЕКА).

Планується утворення ЕКА у формі публічного акціонерного товариства. Засновником та акціонером ЕКА, якому належатиме не менше 50 відсотків статутного капіталу плюс одна акція, є держава в особі Кабінету Міністрів України. ЕКА на добровільних засадах здійснюватиме:

- страхування;
- перестрахування;
- надання гарантій за договорами, які забезпечують розвиток експорту;
- участь у програмі часткової компенсації відсоткової ставки за експортними кредитами.

Початковий статутний капітал ЕКА має становити не менше 200 мільйонів гривень і формуватися за рахунок коштів державного бюджету.

ЕКА має провадити діяльність відповідно до статуту, правил здійснення діяльності зі страхування від комерційних та некомерційних ризиків, перестрахування, надання

гарантій, затверджених Кабінетом Міністрів України, внутрішніх нормативних актів ЕКА, що включає, зокрема, але не виключно:

1) страхування та перестрахування експортних кредитів, наданих банками-кредиторами українському експортеру для забезпечення виконання умов зовнішньоекономічного договору (контракту), у тому числі на стадії виробництва товарів (робіт, послуг), від некомерційних та комерційних ризиків для забезпечення відшкодування коштів у разі невиконання українським експортером зобов'язань за наданими кредитами;

2) страхування та перестрахування зовнішньоекономічних договорів (контрактів) українських експортерів від комерційних або некомерційних ризиків для забезпечення відшкодування коштів у разі невиконання іноземним покупцем зобов'язань за зовнішньоекономічним договором (контрактом);

3) страхування та перестрахування експортних кредитів, наданих іноземному покупцю або банку іноземного покупця банками-кредиторами, від комерційних та некомерційних ризиків для забезпечення відшкодування коштів у разі невиконання іноземним покупцем (банком іноземного покупця) зобов'язань за кредитами, наданими йому під зобов'язання закупівлі товарів (робіт, послуг) українського походження;

4) страхування та перестрахування прямих інвестицій з України, що вкладаються в об'єкти підприємницької діяльності, від некомерційних ризиків для забезпечення відшкодування коштів у разі втрати інвестицій або їх частини;

5) страхування та перестрахування акредитивів, підтверджених банком українського експортера, від комерційних та некомерційних ризиків для забезпечення відшкодування коштів у разі невиконання банком іноземного покупця зобов'язань з оплати коштів за поставлені товари (роботи, послуги) українського походження;

б) страхування та перестрахування договірних банківських гарантій;

7) надання сек'юритизаційних гарантій банкам-кредиторам для забезпечення відшкодування отриманих ними коштів рефінансування експортних кредитів, застрахованих ЕКА;

8) надання зустрічних гарантій банкам українських експортерів з метою відшкодування коштів у разі використання наданих ними договірних гарантій, застрахованих ЕКА;

9) надання тендерних гарантій (гарантій виконання зобов'язань українськими експортерами під час участі в міжнародних тендерах);

10) участь у реалізації програм часткової компенсації відсоткової ставки за експортними кредитами;

11) консультативна діяльність;

12) інші види діяльності, які передбачені законодавством та не суперечать меті діяльності ЕКА.

Також на початку 2017 р. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України оприлюднило Проект Експортної стратегії України [16], в якому визначені пріоритетні сектори економіки для підтримки експорту, а саме:

1. Сектор інформаційних та комунікаційних технологій (сектор представлений, головним чином, центрами з розробки програмного забезпечення, а також науково-дослідними та дослідно-конструкторськими центрами. Цей сектор відрізняється значною науково-технічною базою та наявністю висококваліфікованих кадрів).

2. Сектор креативних послуг (сектор представлений різними підсекторами, такими як послуги з реклами та зв'язків з громадськістю, ремесла, дизайн, кіноіндустрія, індустрія моди, видавничі та інші виконавські і візуальні мистецтва).

3. Сектор туризму (особливий потенціал мають такі види туризму як: еко-туризм, пригодницький, культурний, діловий та освітній).

4. Сектор технічного обслуговування та ремонту повітряних суден (сектор представлений кількома підприємствами з технічного обслуговування та ремонту повітряних суден в основних аеропортах країни.).

5. Сектор виробництва запасних частин та комплектуючих виробів для аерокосмічної та авіаційної промисловості (аерокосмічна галузь України є консолідованим сектором, який виробляє авіаційну та космічну техніку, а також частини та комплектуючі до них).

6. Сектор машинобудування (у секторі домінує легке машинобудування: турбогвинтові двигуни, газотурбінні двигуни, насоси та ізольовані проводи та кабелі для транспортних засобів. Важке машинобудування включає: транспортні засоби, залізничні і трамвайні локомотиви, частини та комплектуючі до них).

7. Сектор харчової промисловості та напоїв (цей сектор включає в себе таку продукцію як, зокрема: продовольча сировина, готові харчові продукти та органічну продукцію. Сектор володіє значною ресурсною базою, людським капіталом, має налагоджене виробництво і досвід роботи у харчовій промисловості).

У той же час в Законі України «Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту» зазначено, що ЕКА при здійсненні своєї основної діяльності підтримує експорт робіт, послуг українського походження, а також товарів переробної промисловості за такими групами згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності. Аналіз зазначених груп показав, що принаймні п'ять фармацевтична продукція, одяг трикотажний, одяг текстильний, взуття, меблі), що входять до сфери підтримки Експортно-кредитного агентства не відповідають пріоритетним секторам економіки для підтримки експорту, які визначені в Проекті Експортної стратегії України.

Також слід звернути увагу на те, що в Проекті Експортної стратегії в якості пріоритетних обрані окремі види послуг, у той час як до сфери підтримки ЕКА відносяться всі види робіт та послуг українського походження.

Крім того, суттєва концентрація уваги на інноваціях в Експортній стратегії України не знаходить жодного відображення у Законі України «Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту».

Стосовно діяльності глобальних та регіональних інститутів розвитку, то з 1991 р. в Україні працює Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), а з 1992 р. Україна стала членом Міжнародного банку реконструкції та розвитку (Всесвітнього банку), членами якого на сьогодні є 189 країн світу. У 2006 р. на ринок України вийшов Європейський інвестиційний банк (ЄІБ).

Близько 20 проектів ЄБРР щорічно затверджуються для реалізації в Україні (рис. 4).

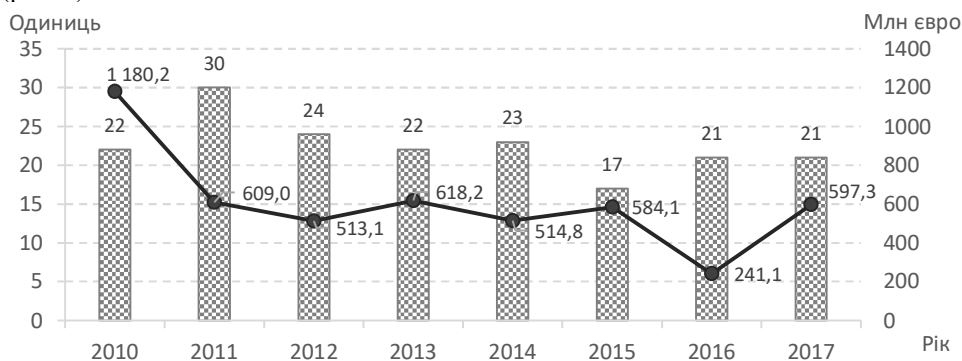

Рисунок 4 – Динаміка кількості затверджених проектів ЄБРР в Україні та суми фінансових зобов'язань

Складено за даними [17]

У табл. 1 наведені активні станом на кінець 2017 р. проекти Світового банку, які реалізуються в Україні.

Таблиця 1 – Діючі проекти Світового банку в Україні

Назва проекту	Сума зобов'язань, млн дол. США	Дата схвалення
Зміцнення системи управління державними ресурсами	3,39	23.06.2017
Доступ до довготермінового фінансування	150,00	02.05.2017
Підтримка ПАТ "Укртрансгаз"	1,13	21.02.2017
Зміцнення формування політики на основі доказових даних із використанням освітньої статистики й аналізу	0,34	16.12.2016
Забезпечення газопостачання України	500,00	18.10.2016
Україна: відповідь на конфлікт, пілотний проект з відновлення та розбудови	0,00	20.04.2016
Підтримка процесу забезпечення реалізації Ініціативи з прозорості видобувних галузей	0,40	24.12.2015
Проект по відновленню автошляхів України	560,00	03.11.2015
Поліпшення охорони здоров'я на службі у людей	214,73	04.03.2015
Другий проект передачі електроенергії	330,00	22.12.2014
Проект модернізації системи соціальної підтримки населення	300,00	03.07.2014
Другий проект розвитку міської інфраструктури	300,00	22.05.2014
Проект підвищення енергоефективності в секторі централізованого тепlopостачання	332,00	22.05.2014
Другий проект покращення автошляхів та безпеки руху	450,00	20.09.2012

Складено за даними [18]

ВИСНОВКИ

Ефективність застосування національних інститутів розвитку, як інструменту державного регулювання інвестиційних процесів з метою забезпечення дешевих та довгих кредитів підприємствам для здійснення масштабної реконструкції та впровадження нових технологічних процесів, підтверджується їх широким використанням та багаторічною практикою у більшості країн, що розвиваються, та розвинених країн світу.

Аналіз проектів глобального та регіонального банків розвитку, які реалізуються в Україні виявив, що переважна їх більшість охоплює сфери розвитку інфраструктури, соціального забезпечення, державного управління, що й відповідає основним цілям діяльності цих інституцій. Отже актуальним для України є створення національного банку розвитку, який буде підтримувати проекти з розвитку конкурентоспроможного промислового сектору. Також необхідним є прийняття відповідного закону з урахуванням особливостей функціонування банку розвитку. Зважаючи на високі корупційні ризики, слід зосередити увагу на забезпеченні неупередженості в діяльності установи та визначенні чітких критеріїв надання підтримки промисловим підприємствам.

Реалізація ініціативи Уряду України щодо створення Експортно-кредитного агентства може стати ефективним інструментом державної підтримки експорту продукції з високим ступенем переробки, однак потребує попереднього узгодження із Експортною стратегією України.

SUMMARY

The article deals with the world experience of functioning of financial development institutions (national, regional and global level). Current initiatives in Ukraine concerning the establishment of development institutions,

in particular, the Export Credit Agency, is analysed. Some aspects of the European Bank for Reconstruction and Development and the World Bank activities in Ukraine are investigated.

Keywords: development institute, state regulation, development bank, export-credit agency

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Статистична інформація / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Гужва І.Ю. Торгові домни та експортно-кредитні агентства в системі державної політики просування експорту. Формування ринкових відносин в Україні. 2015. № 12. С. 93–96.
3. Кіндзерський Ю.В. До питання створення і забезпечення дієвості банку розвитку в Україні / Економіст. – 2011. – № 5. – С. 65–69.
4. Корнеєв В.В., Нікітін А.В. Банки розвитку і перспективи відновлення кредитування економіки / Фінанси, облік і аудит. – 2016. – № 1(27). – С. 47–65.
5. Маюшин А.В., Аборчи А.В. Национальные банки развития как инструмент обеспечения неиндустриального роста // Економіка промисловості. – 2016, № 1 (73) – С. 17-39.
6. Стойка В.С. Особенности функционирования банков развития / Економіка та суспільство.–2017.– Випуск 8. – С.678-683.
7. Стратегическое управление в зарубежных финансовых институтах развития / Под ред. В.Д. Адрианова. – М: Изд-во «Консалтбанкир». – 2012. – 272 с.
8. Torres E., Zeidan R. The life-cycle of national development banks: The experience of Brazil's BNDES / The Quarterly Review of Economics and Finance. – 62 (2016). – p. 97–104.
9. La Porta, R., Lypcz-de-Silanes, F., & Shleifer, A. Government ownership of banks / Journal of Finance. – 57(2) (2002). – p. 265–301.
10. World Bank. Rethinking the role of the State in finance / Global Financial Development Report, 2013.
11. Business Development Bank of Canada. BDC. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bdc.ca/en/about/pages/default.aspx>
12. Банк развития Казахстана. Официальный сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kdb.kz/ru/>
13. The role of development banks in Promoting Growth and Sustainable Development in the South / UNCTAD, Geneva: United Nation. – 2017 – 51 p.
14. Деякі питання розвитку інноваційної інфраструктури в Україні та напрями діяльності Української державної інноваційної компанії у 2003 році. Постанова КМУ від 05.05.2003 р. / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2003-%D0%BF>
15. Закон України «Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту» / Урядовий кур'єр від 28.01.2017 – № 17.
16. Проект розпорядження КМУ Про схвалення Експортної стратегії України: Дорожньої карти стратегічного розвитку торгівлі на період 2017 – 2021 років. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e6ab10fa-0ad9-4fe4-b8be-32f570693b64&title=EksportnaStrategiiaUkraini-DorozhniaKartaStrategichnogoRozvitkuTorgivli2017-2021>.
17. Project Summary Documents / European Bank for Reconstruction and Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ebrd.com/work-with-us/project-finance.html>
18. Projects & Operations / The World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://projects.worldbank.org/search?lang=en&searchTerm=&countrycode_exact=UA

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ УПРАВЛІННЯ СУБ'ЄКТАМИ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ

О.В. Дорофєєв, к.е.н., доцент, професор кафедри менеджменту,

E-mail: dorofiejew@ukr.net

Полтавська державна аграрна академія

вул. Сковороди 1/3, м. Полтава, 36003, Україна

Здійснено систематизацію наукових досліджень, пов'язаних з визначенням концептуальних підходів стосовно управління суб'єктами аграрної економіки. Сформульована сутність концепції управління економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва на принципах збалансованості та гармонізації. Зроблено припущення, що економічна ефективність функціонування аграрних підприємств може бути досягнута за умови формування системи управління як цілісності з визначеними параметрами співвідношень між її окремими елементами.

Ключові слова: трансформація, концепція, управління, економічний розвиток, суб'єкти аграрного виробництва

DOI: 10.21272/1817-9215.2018.1-20

ВСТУП

Зміна форми функціонування економічної системи на пострадянському просторі, у тому числі й в Україні, відмінною рисою якої є приватна власність на засоби виробництва, не могла не вплинути на характер управління у багатьох галузях економіки.

Зокрема, в аграрній сфері відбулася досить швидка сутнісна переорієнтація управління – його головною метою стало не забезпечення населення високоякісними продуктами харчування власного виробництва, а створення високоефективного і конкурентоспроможного сільського господарства, тобто управління економічною діяльністю аграрних підприємств орієнтувалося в основному на отримання прибутку.

Ідея швидкого збагачення стала домінантою усіх структурних перетворень в аграрній економіці України.

Слід зазначити, що заміна концепції управління, що базувалася на створенні самодостатньої продовольчої системи, концепцією ринкового управління мала ряд негативних наслідків для аграрної економіки, що свідчать про наявність проблеми створення сучасної моделі управління аграрним сектором економіки, зокрема проблеми встановлення пропорцій між елементами аграрної системи.

ПОСТАВЛЕННЯ ЗАВДАННЯ

Розробка концептуальних основ управління в аграрному секторі економіки цікавила багатьох вчених, роботи яких можна умовно розділити на дві групи: а) дослідження, що стосуються макроекономічних процесів, пов'язаних з формуванням теоретичних основ управління; б) дослідження прикладного характеру, спрямовані на вивчення поведінки підприємств в певних умовах. Кількість робіт і в першій, і в другій групі достатньо велика, тому обмежимося іменами найбільш відомих зарубіжних та вітчизняних вчених, предметом дослідження яких були різні аспекти управління.

В першу чергу, слід згадати роботи авторів, які наполягали на обмеженні втручання держави в аграрну економіку, розглядаючи її як систему, що саморегулюється (М. Вебер, Дж. Хікс, Й. Шумпетер) [1; 2; 3]. Однак, до середини ХХ століття з'являється все більше робіт, в яких обґрунтовується зростання ролі держави в управлінні аграрною економікою (У.-А. Льюїс, Дж.-Дж. Стиглер, А.-К. Сен) [4; 5; 6], а до кінця ХХ століття переважна більшість дослідників, як зарубіжних, так і вітчизняних звертають увагу на створення такої моделі управління, яка б відповідала принципам

гармонії і дозволяла збалансувати економічний, соціальний і біологічний (еко) розвиток соціальної системи або її частини (А. Іванус, І. Крючкова, Г. Марушевський, І. Прангішвілі, В. Шевчук, В. Черняк) [7; 8; 9; 10; 11; 12]. На жаль, переважна більшість публікацій цих авторів, по-перше, не стосуються аграрної економіки, а, по-друге, містить лише обґрунтування загальних підходів до налагодження управління гармонійним розвитком економічних систем, що, безумовно, вимагає більш глибоких досліджень в різних галузях.

РЕЗУЛЬТАТИ

Як вже зазначалося вище, превалювання в останні два десятиліття концепції ринкового управління в економіці України спровокувало серйозні структурні зміни в усіх галузях. В аграрній сфері, наприклад, змінилися пропорції між виробництвом рослинницької і тваринницької продукції, між загальною кількістю сільських жителів і числом зайнятих у сільському господарстві, між експортом і імпортом аграрної продукції, а також співвідношення між окремими статтями витрат на виробництво сільськогосподарської сировини та інші пропорції (табл. 1).

Таблиця 1 – Динаміка параметрів окремих пропорцій функціонування суб'єктів аграрного виробництва в Україні, 2005-2017 рр., % [розраховано автором на основі 14, 15]

Пропорції	Роки				
	2005	2010	2015	2016	2017
Співвідношення площі ріллі у сільськогосподарських підприємствах і господарствах населення	67,7:32,3	62,8:37,2	62,6:37,4	62,5:37,5	62,4:37,6
Співвідношення експорту та імпорту зерна у зовнішньоекономічному обороті	96,0:4,0	94,4:5,6	97,5:2,5	97,6:2,4	97,4:2,6
Співвідношення експорту та імпорту м'яса у зовнішньоекономічному обороті	48,1:51,9	16,4:83,6	79,2:20,8	82,8:17,2	82,6:17,4
Індекс поголів'я корів в усіх категоріях господарств (до 1990 р.)	43,4	31,4	25,9	25,2	24,1
Співвідношення продукції рослинництва і продукції тваринництва у господарствах усіх категорій	63,7:36,3	63,9:36,1	70,3:29,7	72,7:27,3	72,0:28,0

Наведені в таблиці дані свідчать про неспроможність управління, орієнтованого лише на отримання прибутку будь-якою ціною, оскільки сировинний сектор аграрного ринку в цьому випадку виявляється в жалюгідному стані: він втрачає виробничий потенціал, робоча сила і інвестиції перенаправляються в інші галузі, а різноманітність продукції, що виробляється звужується до кількості високорентабельних її видів.

Наслідком структурних зрушень в аграрній економіці України стало зростання безробіття і відносно зниження заробітної плати, що призвело до відтоку економічно активного населення із сільської місцевості і, відповідно, зниження показників якісного складу працівників аграрних підприємств. Через нераціональне використання

землі та інших виробничих ресурсів значно погіршилася екологічна обстановка і відтворення родючості ґрунту.

Наприклад, внесення органічних добрив на 1 га ріллі скоротилося з 6 т у 1990 році до 0,5 т у 2017 р.; відсутня координація виробників при обробці посівів отрутохімікатами; зруйнована система оповіщення щодо епізоотій і епідемій.

Цей поверхневий і загальний аналіз динаміки економічних процесів в аграрному секторі економіки України, обмежений можливостями статті, свідчить про втрату працездатності концепції ринкового управління, яка ігнорує взаємозалежність і взаємопроникнення економічних, біологічних і соціальних явищ. Тому закономірним є поширення ідеї гармонізації взаємовідносин людини і природи [9; 11].

Концепція управління гармонійним розвитком передбачає узгодженість підсистем, яка відповідає принципам «... доцільності та оптимальності ...» [11, с. 9], однак гармонізація – це не тільки «певний устрій», «впорядкування», спрямоване на подолання розладу й досягнення узгодженості» [там же]. Нам видається, що в досягненні гармонії важливо встановити параметри цього «певного устрою». Слід зауважити, що оптимальні параметри функціонування економічних систем завжди привертати увагу вчених в якості предмета досліджень. Багато з них навіть близько підійшли якщо й не до встановлення кількісних показників гармонійності, то до визначення умов, за яких можливий гармонійний розвиток об'єкта.

Зокрема, дослідження Р. Солоу щодо залежності між накопиченнями, інвестиціями і обсягом виробництва дозволили встановити, що стан стійкого рівня капіталоозброєності досягається в довгостроковому періоді за умови, що обсяг вибуття капіталу в розрахунку на одного робітника буде відповідати обсягу інвестицій на одного робітника [16, с. 455]. Е. Фелпс, розвиваючи це положення, згодом рівень накопичення капіталу, який забезпечує стійку капіталоозброєність з максимальним рівнем споживання, назвав «золотим правилом накопичення капіталу» [там же]. Так що ж являє собою пропорція, яка відповідає «золотому правилу»? А. Іванус, посилаючись на дослідження багатьох поколінь вчених, пише, що «... гармонія в матеріальному світі пов'язана, перш за все, з наявністю кількісної пропорції 0,62 : 0,38 між двома складовими єдиного цілого» [7, с. 1], яку називають «золотим перерізом».

У концепції управління гармонійним розвитком будь-якого економічного об'єкта підкуповує саме наявність критерію гармонійності у вигляді кількісних характеристик співвідношення двох частин цілого.

Справедливість цього положення вимагає доказів, які базуються на масштабних емпіричних дослідженнях. У всякому разі, перевірка відношення мінімальної заробітної плати найманих робітників (сільське господарство) до максимальної (фінансова та страхова діяльність) показує значне відхилення від пропорції «золотого перерізу» (рис. 1).

Однією із важливих проблем сучасного розвитку національної економіки в цілому і аграрної, зокрема, є забезпечення динамічного їх функціонування в стратегічній перспективі на основі збалансованості міри і гармонії в органічній єдності екологічних, соціальних і економічних складових. Параметри відносин міри і гармонії особливо слід враховувати при формуванні систем як цілісностей. При цьому слід робити акцент на виділення основного системоутворюючого критерія. Таким критерієм повинна виступати системноцільова спрямованість, яка є об'єднуючим критерієм формування системної цілісності, інтегрованою властивістю цілого, що сприятиме забезпеченню взаємозв'язку і взаємообумовленості між складовими цілого. Тіснота зв'язку між частковими елементами та синтезованою системою як цілісністю визначатиме рівень здатності останньої забезпечувати реалізацію поставлених стратегічних задач трансформаційних перетворень. В свою чергу, рівень тісноти зв'язку між елементами системи визначатиме рівень відносин міри і гармонії складових системи, і забезпечуватиме успіх в діяльності підприємств.

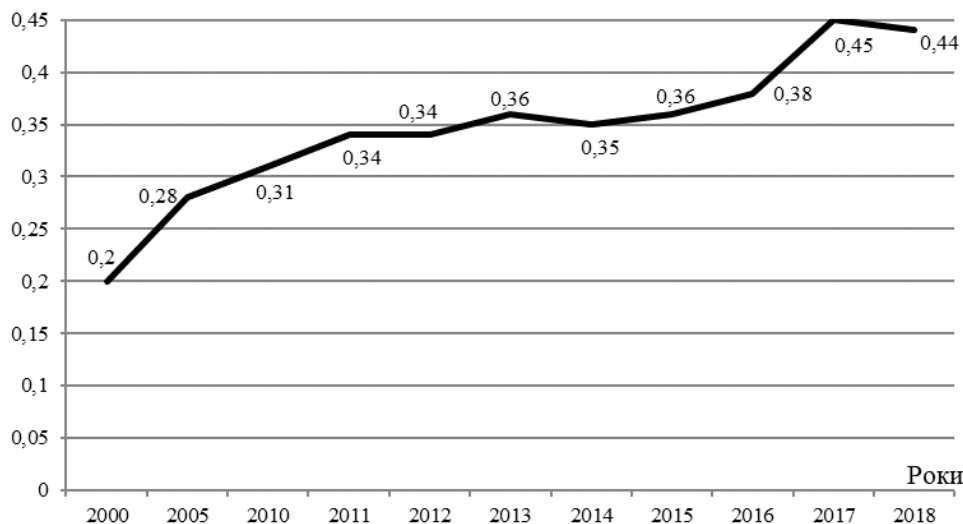

Рис. 1 – Відношення мінімальної заробітної плати найманих робітників до максимальної за видами економічної діяльності в Україні, 2000-2018 рр. [розраховано автором на основі 17]

З доведенням тісноти зв'язку між елементами системи та кінцевою результативністю з наближенням до одиниці посилюватиметься централізований вплив на об'єкти шляхом використання адміністративних методів. З пониженням рівня тісноти зв'язку між елементами системи і системою як цілісністю змінюватиметься співвідношення між централізацією і децентралізацією, що потребує використання адекватних методів організаційного впливу на об'єкти системи як цілісності. Такі системи більш гнучкі, характеризуються значною складністю в управлінні.

Ставлення до організації, як до цілісного організму, а не як до сукупності окремих підрозділів повинне формуватися на новій методологічній основі з використанням положень різних теорій – систем, інноваційної, стратегічної, золоті середини, хаосу, управління та ін. Синтез знань, сформований на міждисциплінарному підході, повинен бути домінуючим як в системній цілісності організацій, так і безпосередньо в управлінській команді. Модель інноваційного розвитку повинна охоплювати весь спектр взаємодії, базуватися на міждисциплінарному підході в процесі досліджень.

Особливо потребує збалансованості еволюційно-революційний шлях розвитку. Порушення цього підходу розбалансирує гармонію темпів інтенсивного, інноваційного розвитку від розвитку людського фактору та його інтелектуального потенціалу. Останній, разом з розвинутою системою управління в національній економіці як системної цілісності, не є випереджальним по відношенню до темпів інноваційно-інтенсивного розвитку. Суспільна інноваційна сприйнятливість значно відстає від реформованих трансформаційних перетворень, що не дозволяє забезпечити динамічний розвиток економіки з синергетичним ефектом. Просторово-часовий консерватизм в динаміці трансформаційних перетворень інноваційного спрямування не одержує розвитку. Підсилює розбалансованість в напрямках і темпах інноваційного розвитку в економічних системах некомплексний підхід до вибору критеріїв оцінки кінцевого результату, зорієнтованого лише на одержання прибутку.

При такому підході розбалансовуються екологічні, соціальні, економічні підсистеми в своїй органічній єдності. Різновекторність в названих напрямках розвитку повинна забезпечуватися раціональним співвідношенням міри і гармонійної збалансованості в розвитку представлених складових як взаємозв'язуючих і взаємодіючих в єдності систем [18].

Підсумовуючи викладені вище ідеї доцільно говорити про зростання ролі держави в регулюванні економічних пропорцій, але регулювання на основі принципів гармонійності, а саме: системності, рекурсивності, оптимальності, мінімізації витрат,

досягнення консенсусу, керованості, соціальної справедливості, коєволюції, мультиплікації, розділеної цілісності.

ВИСНОВКИ

Результати проведених досліджень дозволили зробити наступні висновки:

1. Оскільки подальше додержання концепції ринкового управління в аграрному секторі економіки пов'язане з великими ризиками, доцільно провести глибокі дослідження щодо виявлення плідності використання концепції управління гармонійним розвитком. При цьому складні процеси розвитку аграрної сфери в ринкових умовах можуть бути оцінені з точки зору знаходження пропорцій між пов'язаними частинами системи, що відповідають золотому перерізу.

2. Ефективність діяльності суб'єктів аграрного виробництва може бути забезпечена лише в умовах системно-комплексного підходу до формування менеджменту як системної цілісності з раціональним співвідношенням міри і гармонійної збалансованості.

SUMMARY

The systematization of scientific research related to the definition of conceptual approaches to the management of agricultural economics subjects is carried out. The essence of the concept of economic development management of agriculture production subjects is formulated on the principles of balance and harmonization. It is assumed that the economic efficiency of agricultural enterprises functioning can be achieved upon condition of formation a management system as an integrity with defined parameters of correlations between its separate elements.

Key words: transformation, concept, management, economic development, agriculture production subjects

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вебер М. Аграрная история древнего мира : [пер. с нем.] / М. Вебер. – СПб.: Изд-во Сабашниковых, 1909. – 384 с.
2. Хикс Дж. Теория экономической истории : [пер. с англ.; общ. ред. и вступ. ст. Р.М. Нуреева] / Дж. Хикс. – М.: НП журн. «Вопросы экономики», 2003. – 224 с.
3. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития: исследования приростов, капитала, кредита, процента и экономического цикла : [пер. с англ. В. Старка] / Й. А. Шумпетер. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 242 с.
4. Lewis A. The Theory of Economic Development / A. Lewis. – Homewood, IL: Irwin, 1955.
5. Стиглер Дж.-Дж. Совершенная конкуренция: исторический ракурс / Дж.-Дж. Стиглер // Вехи экономической мысли. Теория фирмы: [под ред. В. М. Гальперина]. – СПб.: Экономическая школа, 2000. – Т.2.
6. Сен А. Об этике и экономике / А. Сен. – М.: Наука, 1996. – 160 с.
7. Иванус А.И. Концепция «золотого сечения» в модели гармоничного рынка / А.И. Иванус [Электронное издание]. – Режим доступа: <http://referent.mubint.ru/8/2737>.
8. Крючкова І.В. Макроструктурні фактори розвитку економіки України та закон золотого перерізу / І.В. Крючкова // Економіст. – 2005. – № 9. – С. 26-30.
9. Марушевський Г.Б. Етика збалансованого розвитку : [Монограф.] / Г.Б. Марушевський. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2008. – 440 с.
10. Прангишвили І.В. Системная закономерность золотого сечения, системная устойчивость и гармония / И.В. Прангишвили, А.И. Иванус // Проблемы управления. – 2004. – № 2. – С.2-8.
11. Шевчук В.Я. Екологічне управління : [підруч.] / В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, Г.О. Білявський та ін. – К.: Либідь, 2004. – 432 с.
12. Черняк В. І. Наукові засади теорії управління гармонійним розвитком соціально-економічних систем / В. І. Черняк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icp-ua.com/ru/node/482>.
13. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [М.В. Присяжнюк, М.В. Зубець, П.Т. Саблук та ін.]; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.
14. Сільське господарство України : статистичний збірник за 2012 р. // за ред. Н.С. Власенко; Держстат України. – К., 2013. – 402 с.
15. Сільське господарство України : статистичний збірник за 2017 р. // відповідальний за випуск О.М. Прокопенко; Держстат України. – К., 2018. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/pub17_u.htm
16. Економічна теорія : [підруч.] / за ред. В.М. Тарасевича. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 784 с.
17. Середня заробітна плата за видами економічної діяльності по місяцях. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/gdn/Zarp_ek_m/Zp_ek_m_u/arh_zpm_u.html
18. Система менеджменту інституціональної трансформації економіки України (теоретико-методологічний аспект) : колективна монографія / [Гудзинський О.Д., Судомир С.М., Гудзинська Ю.С. та ін.]; за заг. ред. О.Д. Гудзинського. – К.: ТОВ «Аграр Мадія Груп», 2014. – 771 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОРТФЕЛЬНОГО АНАЛІЗУ ЯК ОДНОГО З ІНСТРУМЕНТІВ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

Гончаренко Тетяна Петрівна

к.е.н., виконавчий апарат Сумської обласної ради, начальник відділу організаційного забезпечення діяльності ради

t_p_goncharenko@ukr.net

DOI: 10.21272/1817-9215.2018.1-21

Правильна обрана стратегія є запорукою не лише успішного ведення господарської діяльності окремої банківської установи, а й передумовою для стабільності всієї банківської системи та фінансової безпеки країни. Вона визначає вектор розвитку суб'єкту господарювання, раціональне використання наявних ресурсів та уникнення можливих загроз. Це одне з ключових завдань стратегічного управління банківською установою, що потребує детального аналізу можливих методів та інструментів, що можуть бути використані та відбір найбільш ефективних.

Одним із таких інструментів є портфельний аналіз, який дозволяє збалансувати такі фактори як ризикованість, грошові потоки, специфіку окремих видів діяльності тощо за визначеними стратегічними одиницями бізнесу (СОБ) чи стратегічними зонами господарювання (СЗГ). Ці два поняття були введені в теоретичні основи концепції стратегічного управління для ідентифікації об'єктів аналізу.

Дослідження теоретичних основ методів та інструментів стратегічного управління, а саме портфельного аналізу здійснювали ряд вітчизняних та зарубіжних дослідників: Ансофтом І., Томпсоном А. А. та Стріклендом А. Дж., Довгань Л. Є., Каракай Ю. В., Артеменко Л. П., Воробйовим А. В., Олюніним В. І., Гореловим Д. О., Большенко С. Ф. тощо. При чому питання застосування матричних методів для визначення стратегій розвитку банківських установ стали об'єктом досліджень таких науковців як Козьменко С. М., Шпиг Ф. І., Волошко І. В., Антоненко В. М., Катранжи Л. Л., Любунь О. тощо. В той же час питання систематизації даних інструментів для прийняття рішення про стратегію розвитку банківської установи та окремих складових її діяльності залишається недостатньо вирішеним в наукових джерелах. Це зумовлює формування мети даного дослідження, що полягає в систематизації теоретичних підходів до визначення методів портфельного аналізу, які можуть бути використані в ході стратегічного управління банківськими установами.

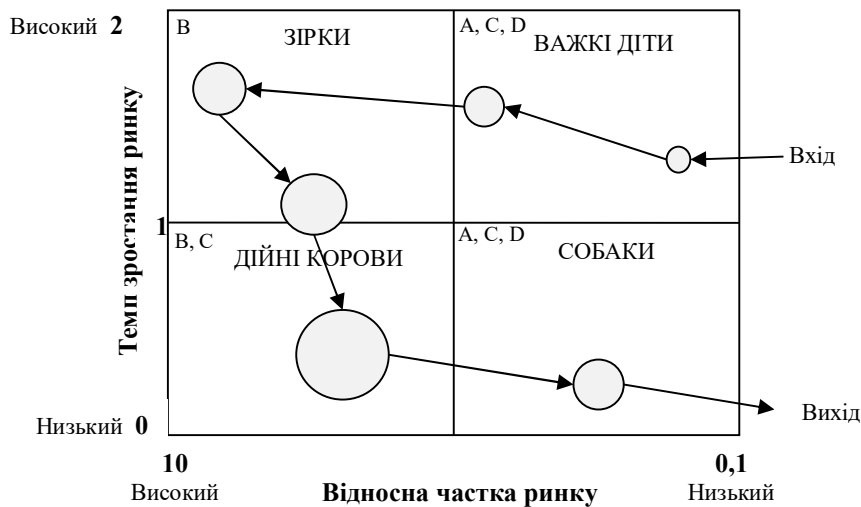
Перш за все розглянемо основні поняття портфельного аналізу, що прийняті в стратегічному управлінні. Так, під СЗГ прийнято розуміти «певний сегмент середовища організації, де фірма здійснює свою діяльність (або хоче здійснювати), який є об'єктом аналізу з точки зору виявлення окремих тенденцій, загроз, можливостей для подальшого функціонування фірми» [1]. Натомість під СОБ розуміють «внутрішньофірмовий підрозділ, організаційна одиниця, яка відповідає за розробку стратегічних позицій фірми в одній або кількох зонах господарювання» [1]. Фактично, СЗБ більше характеризує зовнішнє середовище для банківської установи (наприклад, поточний попит певної послуги, конкурентна позиція на ринку, фактичні та

очікувані обсяги продажів, прибутків та рентабельності тощо) , а СОБ – внутрішнє, тобто окремі підрозділи чи напрямки діяльності з метою виявлення прибуткових та збиткових та прийняття рішень щодо подальших стратегій їх розвитку.

Розглянемо основні методи портфельного аналізу, що можуть бути застосовані для банківських установ та передусім полягають у різновимірному матричному вираженні: матрицю Бостонської консультаційної групи, матрицю «McKinsey» – «General Electric», матрицю «Shell» – DPM матрицю ADL/LC, матрицю Ансоффа та схему Абеля, матрицю Томпсона-Стрікленда.

Принцип побудови цих матриця в загальному вигляді можна описати наступним чином (для прикладу візьмемо двовимірну матрицю, що є найбільш поширеними): на одній осі фіксується одна змінна, що зазвичай характеризує найважливіші стратегічні позиції внутрішніх факторів СОБ, а на другій осі – зовнішніх факторів СЗБ. Поле координат сегментується таким чином, щоб можна було виділити чотири виміри на середніх точках перетину аналізованих змінних і для кожного запропонувати власну стратегію. Тепер перейдемо до основних методів портфельного аналізу, що можуть застосовуватися банківськими установами, більш детально.

Матриця Бостонської консультаційної групи (далі – **Матриця BCG**) була розроблена у 60-х роках минулого століття і є одним із найпоширеніших методів стратегічного аналізу. Вона передбачає визначення частки «зростання продукту/ринку» (вимірюється як прогнозований темп росту продажів) та «відносної частки ринку» (вимірюється як відношення до частки найбільшого конкурента, є логарифмічною), що є основою для визначення стратегічної позиції суб'єкта господарювання щодо кожного продукту/послуги. У загальному вигляді дана матриця має наступний двомірний вигляд (рис. 1).

A – стратегія збільшення частки ринку (за рахунок інтенсивної маркетингової діяльності та високої інвестиційної активності); B – стратегія збереження частки ринку (в умовах значної інвестиційної активності); C – стратегія використання можливостей (передусім на утримання ринкових позицій); D – стратегія припинення діяльності (відсуття інвестиційна активність)

Рисунок 1 – Загальний вигляд матриці BCG

Джерело: доповнено автором на основі [1], [2].

Відповідно до матриці можна виділити чотири квадранти:

– «важкі діти» (ще в наукових колах зустрічається назва «знаки питання», «проблеми тощо») – характерно низька відносна частка ринку та високий темп зростання, для переходу на іншу стадію («зірки») потрібні великі вкладення та інтенсифікація маркетингових зусиль (стратегія збільшення частки ринку або припинення діяльності (у разі низької інвестиційної активності));

– «зірки» – висока відносна частка ринку та високий темп зростання, що сприяє зайняттю високих позицій на ринку, проте прибутки є невисокими, що потребує подальшого їх розвитку, основна стратегія на цьому етапі – збереження частки ринку;

– «дійні корови» – висока відносна частка ринку та низький темп зростання, що свідчить про входження товару/послуги у стадію зрілості та отримання максимального прибутку, вимагає стратегії збереження частки ринку чи використання можливостей (у разі низької інвестиційної активності);

– «собаки» – низька відносна частка ринку та низький темп зростання, що свідчить про нежиттєздатність товарів, необхідна мінімізація витрат (стратегія збільшення частки ринку (у разі високої інвестиційної активності), використання можливостей чи припинення діяльності).

Нанесені на малюнок кола відображають певний продукт/послугу (діаметр кола пропорційний його обсягу продажу), що аналізується на основних етапах свого життєвого циклу (від зародження, зростання, зрілості до занепаду) та відповідає відповідним стратегіям.

Як бачимо ця модель характеризується простотою та легкістю застосування, проте до основних її недоліків слід віднести і обмеженість лише двома факторами, що зумовлює і формування стратегій виходячи з темпу зростання чи частки ринку, що не враховує інші важливі чинники, відсутність середніх чи перехідних стратегій тощо.

Для банківської діяльності існують також окремі зауваження по цій моделі: по-перше, між часткою ринку та обсягами прибутків банківських установ не завжди існує сильний зв'язок, що зміщує позиції в матриці; по-друге, основні напрямки діяльності банківських установ – кредитні та депозитні операції, що є надзвичайно пов'язаними між собою, а в даній матриці зв'язок між окремими СОБ має бути мінімальним.

На базі матриці VCG був розроблений інший варіант стратегічного аналізу – так звана двовимірний багатфакторна **матриця «привабливість — конкурентоспроможність»**. Її було розроблено консультативною компанією «McKinsey» разом з «General Electric» (далі – матриця **GE/McKinsey**), і дана модель характеризує інтегральні значення галузевої привабливості та конкурентної позиції бізнесу. Візуально її можна представити наступним чином (рис. 2).

Для оцінки показника привабливості галузі (ринку) використовують дані про: розмір ринку та темпи його зростання, конкурентну ситуацію на ринку, рівень цін та загальну прибутковість, рівень державного регулювання, чутливість до загальногосподарської кон'юнктури, технологічний рівень. Для оцінки конкурентоспроможності суб'єкта господарювання – його розмір та темп зростання, частку ринку за сегментами, прибутковість, технологічний потенціал, організаційну структуру, прихильність покупців, ефективність розподілу та гнучкість тощо [1].

Як можна побачити з наведеного рисунку 2, умовно всі зони матриці поділяються на переможців, переможених та середній граничний сегмент

(можуть як розвиватися, так і скорочувати діяльність за певних умов). Охарактеризуємо основні зони даної матриці та відповідні їм риси:

- переможець 1 характеризується високою привабливістю галузі та високою конкурентоспроможністю, СОБ, що сюди потрапляє як правило є лідером у власному сегменті (відповідає зоні «зірки» (відповідає зоні «собак» в матриці BCG),

- переможець 2 характеризується високою привабливістю галузі та середнім рівнем відносних переваг, тобто СОБ має значні конкурентні переваги, проте не є лідером;

- переможець 3 характеризується середньою привабливістю галузі та високою конкурентоспроможністю;

- переможений 1 – характеризується середньою привабливістю ринку та низьким рівнем відносних переваг СОБ;

- переможений 2 – характеризується середньою привабливістю ринку та низьким рівнем відносних переваг СОБ;

- переможений 3 – характеризується як низькою привабливістю ринку так і низьким рівнем конкурентоспроможності СОБ (відповідає зоні «собак» в матриці BCG);

- знаки питання – висока привабливість галузі та низька конкурентоспроможність (відповідно зоні «важкі діти»), потребує стратегії підсилювання зростання або виходу з ринку;

- середній бізнес, що характеризується середнім рівнем як привабливості галузі, так і відносних переваг;

- генератор прибутку низька привабливість галузі та висока конкурентоспроможність (відповідає «дійним коровам» в матриці BCG).

Проміжні позиції в даній матриці важко інтерпретувати через суміжність стратегій, що є одним із недоліків моделі. Окрім того, з одного боку більш широкий набір показників, що ніби розширює врахування вагомих факторів, з іншого боку підсилює суб'єктивізм оцінок щодо їх значення, фактори подані у статистиці тощо.

Окремо заслуговує на увагу модель портфельного аналізу «Shell» – DPM (далі – *матриця Shell/DPM*), що виникла на основі синтезу двох попередніх методів. В її основі покладено відношення двох факторів: **«галузєва привабливість — конкурентоспроможність»**.

При цьому при розрахунку перспектив ринку враховуються наступні фактори: зростання ринку, стабільність прибутковості, відношення покупців і виробників, прихильність покупців до торгової марки, рівень заміни товарами-субститутами, технологічні обмеження, розвиток бізнесу після продажного обслуговування [1]. При розрахунку конкурентоспроможності включають фактори: ринкової позиції (наприклад, частка на ринку, збутова мережа, мережа післяпродажного обслуговування), виробничих можливостей (економічні показники виробництва, доступність сировинних ресурсів, можливості вносити зміни в продукти), підтримуючих послуг (можливості ринкової позиції, здатність до виробничих інновацій, якість продукції) [1].

Привабливість галузі	Висока	C₁ Знаки питання	B₁ Переможець 2	A Переможець 1
	Середня	D₁ Переможений 1	C₂ Середній бізнес	B₂ Переможець 3
	Низька	E Переможений 3	D₂ Переможений 2	C₃ Генератор прибутку
		Низька	Середня	Висока

Конкурентоспроможність

A – стратегія захисту ринкових позицій (активізація виробництва, підтримка конкурентних переваг, розширення інвестування);

B – стратегія розвитку: B₁ (посилення конкурентних переваг, пошук сегментів, де можна зайняти лідируючі позиції тощо), B₂ (інвестування найприбутковіших сегментів, економія на масштабах виробництва);

C – стратегія вибіркового розвитку: C₁ (спеціалізація на обмежених перевагах, подолання слабких сторін, елімінацій), C₂ (пошук шляхів отримання конкурентних переваг, вибіркове вкладення інвестицій з урахуванням рентабельності/ризиків), C₃ (спеціалізація на перспективних сегментах, захист ринкової частки тощо);

D – стратегія збору урожаю: D₁ (пошук можливостей збільшення ринкової частки з низьким ризиком, зменшення інвестування), D₂ (короткострокові перспективи, мінімальні інвестиції);

E – стратегія елімінації (виключення з виробництва у разі збитків, припинення інвестування)

Рисунок 2 – Загальний вигляд матриці GE/McKinsey

Джерело: доповнено автором на основі [1], [2].

Для кожного квадранта матриці характерна своя стратегія, візуальне представлення чого наведено на рисунку 3.

Коротко охарактеризуємо основні елементи матриці та відповідні їм стратегії:

1. Лідерство у бізнесі – СОБ займає лідируюче, може навіть домінуюче положення, ринок є перспективним з зростаючими темпами росту, явних загроз з боку конкурентів не виявлено. Можливими стратегіями може бути продовження інвестування в розвиток бізнесу, посту нехтуючи поточними вигодами заради захисту своєї позиції та айбутніх прибутків.

2. Розвиток – СОБ займає високі або навіть лідируючі позиції на рику, який є стабільним або зростаючим. Головний стратегічний орієнтир – збереження власних позицій на ринку, адже вони можуть забезпечити прибутковість для майбутнього інвестування в інші сфери.

3. Генератор готівки, для якого характерне достатня непривабливість галузі, проте СОБ займає високі позиції, ринок є достатньо стабільним, проте його обсяги скорочуються, снує конкурента загроза. Можливі стратегії – незначне інвестування в СОБ для отримання прибутку та використання його в іншу сферу.

4. Посилення конкурентних переваг – СОБ займає середні положення на достатньо перспективному ринку, при правильному використанні власних ресурсів, може перетворитися у лідера галузі. Можливі стратегії – детальний аналіз галузі на можливість значного інвестування, адже існують перспективи зайняти позицію лідера.

5.Продовження бізнесу з обережністю – середні позиції СОБ на середньому за привабливістю ринку, низькі перспективи, адже ринок поступово скорочується. Можливі стратегії – обережне інвестування з ретельним аналізом його доцільності та економічного стану.

6. Часткове скорочення бізнесу – характерно для середніх позицій СОБ на низько привабливому ринку з низькими можливостями. Можливі стратегії полягають у перетворенні власних активів у грошову масу та спрямування в інші напрямки діяльності.

7. Подвоєння обсягу виробництва або часткове скорочення – слабка конкурентна позиція в привабливій галузі. Для нього пропонується стратегія інвестування з метою поліпшення конкурентного становища (що є ризикованим та потребує детального аналізу) або скорочення бізнесу.

8.Продовження бізнесу з обережністю або часткове скорочення – середня позиція СОБ в помірно привабливій галузі. Можливі стратегії – відмова від інвестування, орієнтація на баланси грошових потоків, поступове скорочення.

9. Припинення бізнесу – СОБ займає низькі конкурентні позиції в непривабливій галузі. Основний напрям стратегії в цьому випадку – вихід з ринку.

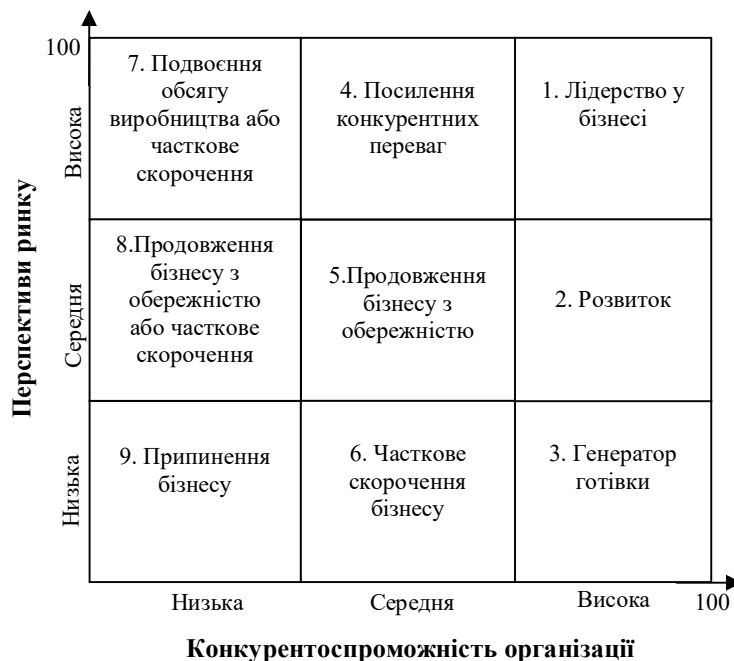

Рисунок 3 – Загальний вигляд матриці Shell/DPM

Джерело: [2].

Як бачимо, дану модель можна використовувати на будь-якому етапі життєвого циклу продукту, проте для неї є обмеження, а саме: сфера

«використання моделі здебільшого обмежена капіталомісткими галузями промисловості (хімія, нафтопереробка, металургія)» [1], що спричинює низьку ефективність від застосування для банківського сектору.

При розгляді методів портфельного аналізу не можна оминати й **матрицю ADL/LC**, що була розроблена фірмою «Arthur D. Little» та оснований на стадіях життєвого циклу ринку (становлення, ріст, зрілість, спад) та конкурентної позиції суб'єкту господарювання (домінуюча, сильна, сприятлива, стійка або слабка).

Так, на стадії становлення (народження) ринку відбувається активний пошук споживачів, значний темп росту та динаміка технологій, (завдяки розробці продукту), потребує значних інвестицій, що може знижувати прибутки.

На стадії зростання відбувається ускладнення входження до ринку нових конкурентів через можливі вхідні бар'єри, розвиток продуктового асортименту, збільшення обсягу торгівлі й прибутку, потреба в інвестиціях зберігається.

Стадія зрілості характеризується насиченням ринку, стабільністю лідерів, поділу сегменті технологій, обсяг торгівлі та прибутків досягає максимальної позначки та може почати зменшуватися.

І остання стадія – спаду характеризується падінням попиту, негативним темпом росту, звуженням асортименту та зменшенням інтересу до продукції, грошові потоки набувають негативного значення.

Щодо характеристик конкурентної позиції, то наведемо наступну коротку характеристику:

- домінуюча характерна для СОБ, що є лідером в галузі і контролює поведінку інших конкурентів, передбачає наявність широкого вибору стратегічних орієнтирів розвитку;

- сильна передбачає наявність сильних конкурентних переваг у СОБ, хоча вважати лідером галузі не можна;

- сприятлива позиція характерна для СОБ, яки займає свою ринкову нішу на рівні з іншими конкурентами, характеризується безпекою та можливостями для розвитку;

- стійка позиція характерна для СОБ, що замають захищену нішу в своєму сегменті ринку, проте вона є обмеженою за можливостями;

- слабка, яка передбачає збитковість для СОБ, може бути спричинена рядом причин пов'язаних як з напрямком діяльності, так і з організацією в цілому.

В загальному вигляді матрицю ADL/LC можна представити наступним чином (рис. 4) з урахуванням відповідних стратегій розвитку.

Конкурентна позиція

Домінуюча	Сильна	Сприятлива	Стійка	Слабка	
1	2	3	4	5	Становлення Ріст Зрілість Спад
6	7	8	9	10	
11	12	13	14	15	
16	17	18	19	20	

----- Ефективний розвиток   ..... Вибірковий розвиток

СТАДІЯ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ

Стратегії: 1 – збільшення частки ринку (В, С, Е, G, L, N, О, Р, Т, V); початок нового бізнесу (Е, I, L); 2 – поліпшити конкурентне положення (Е, I, L); швидке зростання частки ринку (В, С, Е, G, L, N, О, Р, Т, V); 3 – вибіркове придбання або швидке зростання частки ринку (В, С, Е, G, L, N, О, Р, Т, V); 4 – зосередження (G, L, T) або довести життєздатність; 5 – наздогнати конкурентів (D, E, L, M, P, Q, R), в іншому випадку вихід з галузі (D, M, Q, R, W) або відмова від інвестування (D, K, Q, R, S); 6 – лідерство в цінах (A, C, N, U, V, W); утримання частки ринку (A, C, N, U, V, W); 7 – лідерство в цінах (A, C, N, U, V, W); швидке зростання частки ринку (В, С, Е, G, L, N, О, Р, Т, V); 8 – лідерство в цінах на важливому ринку (A, C, H, U, V, W); поступова диференціація продукції; 9 – зосередження (G, L, T); довести життєздатність (D, E, L, M, P, Q, R); 10 – зсув (D, L, M, N, Q, R, V, W) або оновлення продукції (D, M, O, P, Q, R, U); вихід з ринку (X), якщо неможливо довести життєздатності; 11 – утримання частки ринку (A, B, C, F, G, H, J, N, T); утримання конкурентного положення (A, C, N, U, V); 12 – утримання конкурентного положення (A, C, N, U, V, W); зростання частки ринку зі збільшенням виробництва (A, B, C, F, G, J, N, P, T, U); 13 – зростання частки ринку із збільшенням виробництва (A, B, C, F, G, J, N, P, T, U); пошук і захист ринкової ніші (A, G, I, M, R, T); 14 – утримання ринкової ніші (C, D, N, Q, U); вихід з галузі (D, M, Q, R, W); 15 – зсув (D, L, M, N, Q, R, V, W), оновлення продукції (D, M, O, P, Q, R, U); вихід з ринку (D, M, Q, R, W), якщо неможливо довести життєздатності; 16 – утримання конкурентного положення (A, C, N, U, V, W); 17 – утримання конкурентного положення (A, C, N, U, V, W) або «збирання урожаю» (D, K, M, N, Q, R, V, W); утримання ринкової ніші (C, D, N, Q, U); 18 – експлуатація ринкової ніші (B, C, L, N, P, T, U, V), її утримання (C, D, N, Q, U) або вихід з ринку (D, M, Q, R, W); 19 – вихід з ринку (D, M, Q, R, W) або відмова від виробництва (X); 20 – вихід з галузі (X).

Види стратегій: А. Зворотна інтеграція; В. Розвиток бізнесу за кордоном; С. Розвиток виробничих потужностей за кордоном; D. Раціоналізація системи збуту; Е. Нарощування виробничих потужностей; F. Експорт тієї самої продукції; G. Пряма інтеграція; H. Невпевненість; I. Початкова стадія розвитку ринку; J. Ліцензування за кордоном; K. Повна раціоналізація; L. Проникнення на ринок; M. Раціоналізація ринку; N. Методи та напрями підвищення ефективності; O. Нові продукти/нові ринки; P. Нові продукти/старі ринки; Q. Раціоналізація виробництва; R. Раціоналізація асортименту продукції; S. Чисте виживання; T. Старі продукти/нові ринки; U. Старі продукти/старі ринки; V. Ефективна технологія; W. Зниження собівартості; X. Відмова від виробництва

Рисунок 4 – Загальний вигляд матриці ADL/LC

Джерело: [2].

Таким чином дана модель враховує вибір стратегій для СОБ, які не передбачають зміни життєвого циклу. Окрім того, як влучно зазначає група

авторів, «основний недолік моделі – занадто висока схематичність, яка може призвести до прийняття менеджерами механічних рішень, що значно обмежує можливості її використання в умовах банківської справи, де в сучасних умовах глобалізації та інтернаціоналізації фінансових ринків саме інноваційна складова управління є основною передумовою збереження конкурентної позиції» [2].

Одним із різновидів стратегічного аналізу за допомогою матричного методу є **матриця Ансоффа**, що орієнтується на визначення стратегій для суб'єкта господарювання в умовах зростання ринку чи розширення виробництва. Матриця в узагальненому вигляді має наступний вигляд (рис. 3).

	Старий ринок	Новий ринок
Старий товар	C1. Удосконалення діяльності	C3. Стратегія розвитку ринку
Новий товар	C2. Товарна експансія	C4. Диверсифікація

Рисунок 3 – Загальний вигляд матриці Ансоффа

Джерело: [1].

Розглянемо запропоновані стратегії більш детально.

1. Стратегія удосконалення діяльності формується на перетині старого ринку та старого товару і передбачає збільшення ефективності діяльності шляхом раціоналізації виробничих та збутових процесів (наприклад, шляхом розширення клієнтської бази, збільшення частки на ринку тощо).

2. Стратегія товарної експансії передбачає просування нових товарів (наприклад, за рахунок розширення його характеристик, асортименту тощо) на старому ринку. Вважається низько ризиковою стратегією.

3. Стратегія розвитку ринку спрямована на освоєння нових сегментів або вихід на нові ринки для старих товарів. Вважається більш ризиковою ніж попередні стратегії, але в майбутньому може значно підвищити прибутковість.

4. Стратегія диверсифікації, що передбачає випуск нового товару на новому ринку, вважається найбільш ризикованою та капіталомісткою. Але може бути варіантом виходу з стагнуючих ринків та укріплення конкурентних переваг.

Отже, основною перевагою даної матриці є простота та наочність, проте слід враховувати однобічну орієнтацію даної методики на зростання ринку та ігнорування ряду інших важливих факторів.

Заслугує на увагу **тривимірна схема Абеля** як один із матричних методів стратегічного управління для банківських установ. Він запропонував визначати стратегію розвитку галузі на основі розвиненої матриці Ансоффа у наступних трьох вимірах:

- групи покупців, які обслуговуються (хто?);
- потреби покупців (що?);
- технологію розробки та виробництва продукту (як?) [1].

Рухаючись по трьох осях СОБ може знайти інші сегменти чи потреби ринку або змінити технологію виробництва задля досягнення кращих результатів в майбутньому.

Своє представлення вибору певної стратегії зробили вчені А. Томпсон и А. Стрікленд [5] (далі – *матриця Томпсона-Стрікленда*), які розробили власну *матрицю «зростання ринку – конкурентоспроможність»*. Графічне представлення їх моделі наведено на рисунку 4. Кожний квадрант представляє набір можливих стратегій, які організація повинна обирати залежно від власних умов та напрямків розвитку. Охарактеризуємо основні із них:

- стратегія концентрованого зростання – вид стратегії росту, що полягає у зміні продукту чи ринку у тій самій галузі, що можливо шляхом посилення позиції на ринку, розвитку ринку чи продукту тощо;

- стратегія вертикальної інтеграції – вид стратегії зростання і полягає в розширенні сфери діяльності СОБ в тій самій галузі за рахунок інтеграції з споживачами чи постачальниками (участь у різних стадіях галузевого ланцюга цінностей);

- стратегія горизонтальної інтеграції – вид стратегії зростання і полягає в розширенні сфери діяльності СОБ в тій самій галузі за рахунок інтеграції з партнерами;

- стратегія диверсифікації – вид стратегії зростання, що полягає у освоєнні виробництва нових товарів і послуг, розширення напрямків діяльності та сфер бізнесу тощо;

- стратегія конгломеративної диверсифікації полягає у розширенні виробництва за допомогою технологічно розширеного асортименту продукції з уже існуючою;

- стратегія концентричної диверсифікації – вид стратегії зростання, що полягає у пошуку і використанні додаткових можливостей виробництва нових продуктів чи послуг;

- стратегія скорочення – полягає у виключенні окремих напрямків діяльності, скороченні витрат тощо;

- стратегія ліквідації полягає у повному припиненні виробництва певного продукту чи надання послуг СОБ або припиненні бізнесу;

- стратегія скорочення витрат – одна із стратегій скорочення, що полягає в перегляді можливих витрат СОБ чи організації та їх усунення з метою економії припинення виробництва неприбуткових товарів та майбутньої підвищення продуктивності [4].

Рисунок 4 – Загальний вигляд матриці Томпсона-Стріклєнда
Джерело: [1].

Дана стратегія передбачає ряд еталонних рішень для менеджменту банківських установ залежно від змін на ринку, проте не визначає критерії по яким та чи інша стратегія повинна прийматися, іншим її недоліком є обмеженість двома факторами а не врахування ряду інших вагомих параметрів.

Таким чином, портфельний аналіз дозволяє розглядати банк як сукупність окремих СОБ, кожна з яких може відноситися до його самостійного напрямку діяльності. Залежно від застосування методів аналізу менеджмент має змогу обирати ту чи іншу стратегію розвитку задля найефективнішого використання ресурсів та зростання фінансових результатів. Запропоновані вище моделі портфельного аналізу (які в більшості передбачають аналіз в системі параметрів ринок – конкурентна позиція або ринок – товар) не можна назвати універсальними для застосування банківськими установами. Їх вибір повинен бути ґрунтовно зважений на основну ціль стратегічного аналізу тієї чи іншої СОБ, специфіку продукту чи послуги та можливості менеджменту установи.

SUMMARY

Maintaining the stability of the banking system requires the use of the most effective tools and methods in the management of individual banking institutions. Numerous theoretical and practical studies have shown that strategic management of the bank is the basis for confronting crisis conditions and conditions of uncertainty. That is why today in the domestic banking institutions the issue of developing a clear development strategy and accompanying analysis of environment changes becomes of particular relevance. The article examines one of the methods of strategic management - portfolio analysis, which allows to develop the main strategic guidelines for individual areas of the bank's activities. Studies of the most commonly used matrices of strategic analysis in the world allowed us to consider the main advantages and disadvantages of using them for banking institutions. The results indicate that a combination of individual methods depending on the development goals to achieve the best results.

АНОТАЦІЯ

Підтримання стабільності банківської системи вимагає застосування найбільш ефективних інструментів та методів в управлінні окремими банківськими установами. Численні теоретичні та практичні дослідження довели, що саме стратегічне управління банком є основою для протистояння кризовим умовам та умовам невизначеності. Саме тому сьогодні в вітчизняних банківських установах питання розроблення чіткої стратегії розвитку та супровідний аналіз змін середовища набуває особливої актуальності. У статті досліджено один із методів стратегічного управління – портфельний аналіз, що дозволяє розробляти основні стратегічні орієнтири для окремих напрямків діяльності банку. Дослідження найбільш поширених у світі матриць стратегічного аналізу дозволило розглянути їх основні переваги та недоліки щодо застосування для банківських установ. Отримані результати свідчать про поєднання окремих методів залежно від цілей розвитку для досягнення найкращих результатів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Довгань Л. С., Каракай Ю. В., Артеменко Л. П. (2011). Стратегічне управління. Навч. посіб. 2ге вид. К.: Центр учбової літератури. 440 с.
2. Козьменко С. М., Шпиг Ф. І., Волошко І. В. (2010). Стратегічний менеджмент банку. Суми : Університетська книга. 752 с.
3. Воробьев А.В., Олюнин В.И. (2011). Анализ современных зарубежных матричных моделей выбора финансовой стратегии . Управление экономическими системами: электронный научный журнал. № 29 (5). URL: <http://uecs.ru/uecs-29-292011/item/486-2011-06-03-07-23-06>.
4. Горелов Д. О., Большенко С. Ф. (2010). Стратегія підприємства: навч.-метод. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. Харків: Вид-во ХНАДУ. 133 с.
5. Томпсон А. А., Стрикленд А. Дж. (1998). Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: учебник для вузов; пер. с англ. под ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой. М.: Банки и биржи, ЮНИТИ. 578 с.
6. Антоненко В. М., Катранжи Л. Л. (2017). Сутність та перспективи впровадження портфельного (матричного) стратегічного планування діяльності комерційних банків України. *Economy and Society*. №8.
7. Любунь О. (2007). Управління та ефективність стратегічного планування у банку. *Банківська справа*. № 6. С. 8–11.

Гончаренко Т.П. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОРТФЕЛЬНОГО АНАЛІЗУ ЯК ОДНОГО З ІНСТРУМЕНТІВ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

Підтримання стабільності банківської системи вимагає застосування найбільш ефективних інструментів та методів в управлінні окремими банківськими установами. Численні теоретичні та практичні дослідження довели, що саме стратегічне управління банком є основою для протистояння кризовим умовам та умовам невизначеності. Саме тому сьогодні в вітчизняних банківських установах питання розроблення чіткої стратегії розвитку та супровідний аналіз змін середовища набуває особливої актуальності. У статті досліджено один із методів стратегічного управління – портфельний аналіз, що дозволяє розробляти основні стратегічні орієнтири для окремих напрямків діяльності банку. Дослідження найбільш поширених у світі матриць стратегічного аналізу дозволило розглянути їх основні переваги та недоліки щодо застосування для банківських установ. Отримані результати свідчать про поєднання окремих методів залежно від цілей розвитку для досягнення найкращих результатів.

Ключові слова: стратегічне управління, портфельний аналіз, матриця Бостонської консультаційної групи, матриця «McKinsey» – «General Electric», матриця «Shell» – DPM, матриця ADL/LC, матриця Ансоффа та схему Абея, матриця Томпсона-Стрикленда.

Goncharenko T.P. THEORETICAL BASES OF PORTFOLIO ANALYSIS AS STRATEGIC MANAGEMENT TOOL OF THE BANKING INSTITUTIONS ACTIVITIES

Maintaining the stability of the banking system requires the use of the most effective tools and methods in the management of individual banking institutions. Numerous theoretical and practical studies have shown that strategic management of the bank is the basis for confronting crisis conditions and conditions of uncertainty. That is why today in the domestic banking institutions the issue of developing a clear development strategy and accompanying analysis of environment changes becomes of particular relevance. The article examines one of the methods of strategic management - portfolio analysis, which allows to develop the main strategic guidelines for individual areas of the bank's activities. Studies of the most commonly used matrices of strategic analysis in the world allowed us to consider the main advantages and disadvantages of using them for banking

institutions. The results indicate that a combination of individual methods depending on the development goals to achieve the best results.

Key words: strategic management, portfolio analysis, matrix of the Boston Consultative Group, McKinsey matrix - General Electric, Shell matrix - DWM, ADL / LC matrix, Ansoff matrix and Abel scheme, Thompson-Strickland matrix.

Гончаренко Т.П. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОРТФЕЛЬНОГО АНАЛИЗА КАК ОДНОГО ИЗ ИНСТРУМЕНТОВ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ БАНКОВСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Поддержание стабильности банковской системы требует применения наиболее эффективных инструментов и методов в управлении отдельными банковскими учреждениями. Многочисленные теоретические и практические исследования доказали, что именно стратегическое управление банком является основой для противостояния кризисным условиям и условиям неопределенности. Именно поэтому сегодня в отечественных банковских учреждениях вопросы разработки четкой стратегии развития и сопроводительное анализ изменений среды приобретает особую актуальность. В статье исследован один из методов стратегического управления - портфельный анализ, позволяющий разрабатывать основные стратегические ориентиры для отдельных направлений деятельности банка. Исследование наиболее распространенных в мире матриц стратегического анализа позволило рассмотреть их основные преимущества и недостатки по применению для банковских учреждений. Полученные результаты свидетельствуют о необходимости сочетания отдельных методов в зависимости от целей развития для достижения наилучших результатов.

Ключевые слова: стратегическое управление, портфельный анализ, матрица Бостонской консультационной группы, матрица «McKinsey» - «General Electric», матрица «Shell» - DPM, матрица ADL / LC, матрица Ансоффа и схему Абеля, матрица Томпсона-Стрикленда.

МОЖЛИВОСТІ УЧАСТІ БАНКІВ У МОДЕЛЯХ PEER-TO-PEER КРЕДИТУВАННЯ

Рубанов П.М., к.е.н., доц.

Сумський державний університет

В статті надано характеристику розвитку моделей peer-to-peer кредитування на сучасному етапі, досліджена динаміка та основні показники ринку peer-to-peer споживчих та бізнес-позик для країн європейського регіону. Визначені ключові відмінності peer-to-peer та банківського кредитування, проведено порівняльний аналіз банків та peer-to-peer платформ за критерієм виконання трансформаційної функції. Визначені практичні засади участі фінансових посередників в моделях онлайн фінансування, розглянуті основні варіанти участі банків у моделях peer-to-peer кредитування.

Ключові слова: peer-to-peer кредитування, банківський кредит, альтернативне фінансування, однорангові технології, фінансові інновації.

DOI: 10.21272/1817-9215.2018.1-22

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Потужним конкурентом для банків у цифрову епоху стають однорангові (peer-to-peer) онлайн платформи, які забезпечують можливість вкладення коштів одними економічними суб'єктами і отримання позики іншими без участі фінансового посередника. Щороку обсяги фінансування, залученого через онлайн платформи, динамічно зростає. З метою запобігання втрати банками своїх конкурентних позицій та збереження стійкості фінансової системи в цілому, необхідним є вивчення особливостей peer-to-peer кредитування у порівнянні із традиційним банківськими послугами, визначення можливостей адаптації та використання їх переваг при реалізації кредитних послуг банків.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Найбільш ґрунтовно питання розвитку peer-to-peer кредитування у його взаємозв'язку із традиційними фінансовими послугами, вивчення можливостей і загроз, створюваних інноваційними фінансовими технологіями для банківського сектору, досліджуються у роботах таких науковців, як Ф. Аллен (F. Allen) [1], П. Баек (P. Baeck), С. Барнз (S. Barnes) [2], П. Валензуела (P. Valenzuela), Е. Карлетті (E. Carletti), Дж. Квіан (J. Qian), Л. Коллінз (L. Collins), С. Моєннінгофф (S. Moenninghoff) [3], Дж. Д. Ротт (J. D. Roth) [4], П. Сіціліані (P. Siciliani) [5], А. Вієандт (A. Wieandt), Б. Чжан (B. Zhang) [6-7] та інших.

Питання фінансування потреб фізичних і юридичних осіб з використанням альтернативного фінансування у науковій літературі висвітлені недостатньо. Альтернативне фінансування та традиційні фінансові послуги майже не досліджуються у взаємозв'язку між собою. Водночас, вивчення можливостей використання інноваційних фінансових технологій в діяльності банків є важливою складовою розвитку ринку фінансових послуг.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

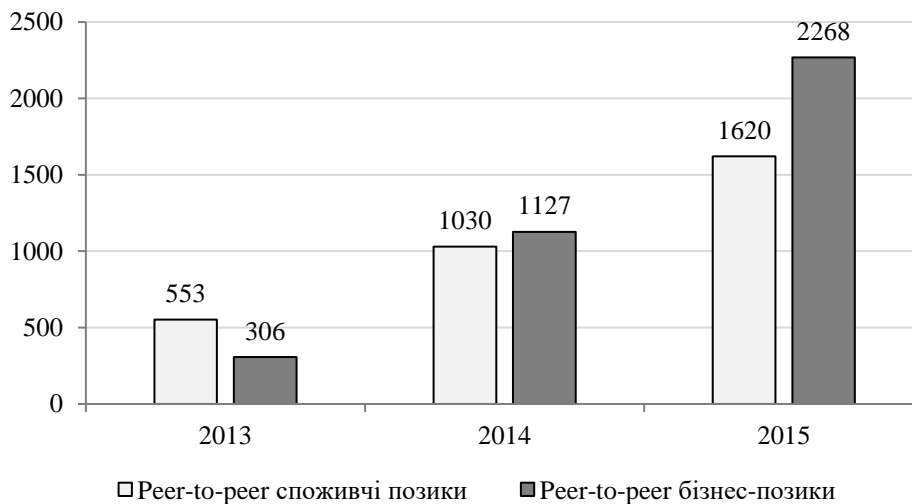
Метою статті є дослідження розвитку peer-to-peer кредитування та його різновидів, визначення відмінних рис банківського та peer-to-peer кредитування, а також аналіз можливостей участі банків і їх ролі в процесах кредитування з використанням інноваційних фінансових технологій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Протягом останніх років ринок peer-to-peer кредитування розвивається надзвичайно динамічно завдяки проникненню на сегменти кредитного ринку, не охоплених традиційним кредитуванням; вигідним умовам кредитування та інвестування коштів через онлайн платформи; зниженим регуляторним вимогам до функціонування peer-to-peer платформ та, відповідно, до отримання через них позикових ресурсів.

У більшості країн світу peer-to-peer кредитування в цілому та відповідні його різновиди (peer-to-peer споживчі позики та peer-to-peer бізнес-позики) займають перші позиції за обсягом залучених ресурсів серед інших моделей онлайн фінансування. Так, наприклад, у 2015 році в країнах європейського регіону peer-to-peer кредитування охоплювало близько 56% ринку онлайн фінансування.

Досліджуючи динаміку ринку peer-to-peer кредитування (рис. 1) можна відзначити стрімке зростання обох складових peer-to-peer кредитування. У той же час, темпи приросту за показниками peer-to-peer бізнес-позик є суттєво вищими від peer-to-peer споживчих позик. Зокрема, за досліджуваній період 2013-2015 рр. обсяги peer-to-peer споживчих позик в країнах Європи зросли майже у 3 рази; при цьому ланцюгові темпи приросту даного показника були відносно рівномірними з тенденцією до зниження у 2015 році (86% у 2014 році та 57% у 2015 році). Що стосується показника peer-to-peer бізнес-позик, то за період 2013-2015 рр. він збільшився у більше, ніж 7 разів. Темп його приросту у 2014 році досяг 270%, а у 2015 році значення показника подвоїлося, порівняно з попереднім періодом.

Джерело: складено на основі [6; 7]

Рисунок 1 – Динаміка обсягів peer-to-peer кредитування в країнах Європи у 2013-2015 рр., млн євро

Варто зауважити, що динаміка peer-to-peer кредитування в різних країнах Європи суттєво відрізняється, у тому числі щодо розвитку окремих моделей онлайн фінансування. Лідером європейського ринку з онлайн фінансування є Великобританія, тому розглянуті тенденції щодо динаміки обсягів peer-to-peer кредитування були зумовлені в основному особливостями ринку цієї країни, а саме виокремленням і значним нарощенням обсягів peer-to-peer кредитування нерухомості у складі бізнес-позик. У більшості інших країн регіону в структурі ринку онлайн фінансування зберігається домінуюча позиція peer-to-peer споживчих позик.

Відмінності у розвитку peer-to-peer кредитування можна прослідкувати не тільки за загальними обсягами залучених ресурсів, але й за показниками кількості укладених угод, середньої суми кредитування та середньої кількості кредиторів, що взяли участь у формуванні загальної суми позики (табл. 1).

Таблиця 1 – Показники розвитку peer-to-peer кредитування в країнах європейського регіону у 2015 р.

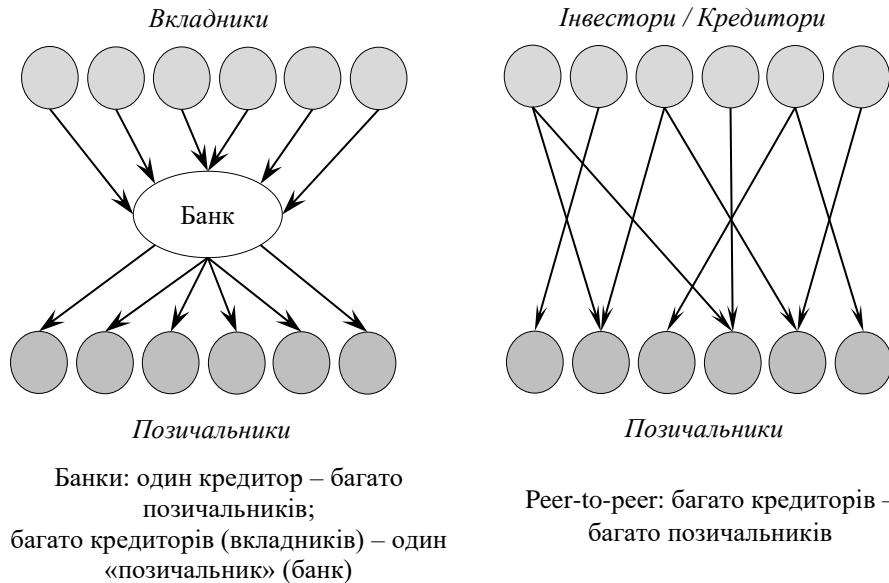
Країна (група країн)	Вид peer-to-peer позик	Загальний обсяг, млн євро	Середній обсяг 1 угоди, тис. євро	Середня кількість кредиторів по 1 угоді
Великобританія	Споживчі позики	1620	9,1	116
	Бізнес-позики	2268	105,3	347
Франція	Споживчі позики	135	8,3	175
	Бізнес-позики	28	134,2	364
Німеччина	Споживчі позики	136	6,0	113
	Бізнес-позики	49	107,2	67
Нідерланди	Бізнес-позики	74	113,4	96
Скандинавські країни (Норвегія, Швеція, Фінляндія, Данія, Ісландія)	Споживчі позики	36	16,8	72
	Бізнес-позики	28	93,1	57
Іспанія	Споживчі позики	0,5	3,5	40
	Бізнес-позики	22	24,9	85
Італія	Споживчі позики	10,4	5,4	122
	Бізнес-позики	0,6	н/д	н/д
Центральна та Східна Європа (23 країни включаючи Україну)	Споживчі позики	46	2,1	78
	Бізнес-позики	5	142,1	477

Джерело: складено на основі [6; 7]

Очевидним є суттєве перевищення середнього обсягу фінансування, що отримується за peer-to-peer бізнес позиками (93 тис. – 142 тис. євро) над обсягами фінансування споживчих потреб фізичних осіб (2 тис. – 16 тис. євро). Відповідно і більшою є кількість інвесторів, що надають кошти у позику, для формування необхідної суми. Варто зауважити, що процент розміщених успішних заявок, за якими вдається отримати повну суму фінансування на peer-to-peer онлайн платформах, коливається в межах 15-30 %.

Суттєві відмінності в розглянутих показниках розвитку peer-to-peer кредитування прослідковуються і у розрізі окремих країн і їх груп. Наприклад, найвищі показники середнього обсягу 1 угоди та кількості кредиторів, що беруть участь у фінансуванні по 1 угоді, за peer-to-peer бізнес-позиками характерні для країн Центральної та Східної Європи. Найвище значення середнього обсягу 1 угоди по peer-to-peer споживчим позикам мають Скандинавські країни, а найбільша кількість кредиторів по 1 угоді кредитування фізичних осіб характерна для Франції.

Об'єднання фінансових ресурсів великої кількості інвесторів для фінансування визначеного проекту (заявки) здійснюється через онлайн платформу напряму без залучення фінансового посередника, що є однією з ключових відмінних рис онлайн фінансування від банківського кредитування. У зв'язку з цим, peer-to-peer позики називають також одноранговим кредитуванням, що передбачає формування лише одного рівня (рангу) зв'язків між кредитором і позичальником. Спрощені моделі банківського та peer-to-peer кредитування, що узагальнюють цю особливість, представлені на рис. 2.

Рисунок 2 – Спрощені моделі банківського та peer-to-peer кредитування

Посередництво банку чи іншої фінансово-кредитної установи в кредитних відносинах передбачає виконання ними певних функцій стосовно організації і супроводження угод, а також, що важливіше, – проведення оцінки кредитоспроможності позичальника та прийняття на себе кредитних ризиків. Крім того, банки виконують важливу функцію трансформації активів за обсягами, термінами, валютами, ризиками та ліквідністю. Розглянемо реалізацію трансформаційної функції у peer-to-peer фінансуванні за її складовими. Трансформація обсягів капіталу через peer-to-peer платформи відбувається дуже обмежено. Такі платформи фактично забезпечують суб'єктів ринку інструментарієм для об'єднання фінансових ресурсів великої кількості провайдерів для фінансування одного проекту або для розподілу значних обсягів фінансових ресурсів одного кредитора між великою кількістю позичальників. При цьому не відбувається трансформації активів за термінами, валютами, ризиками, ліквідністю:

- кредитор або інвестор мають боргові вимоги з такою ж строковістю, як і зобов'язання позичальника;
- кредитний ризик залишається у кредитора (інвестора) у повному обсязі;
- надання коштів у позику і їх повернення здійснюється в однаковій валюті;
- боргові вимоги мають рівень ліквідності такий же, як і рівень ліквідності самих боргових зобов'язань.

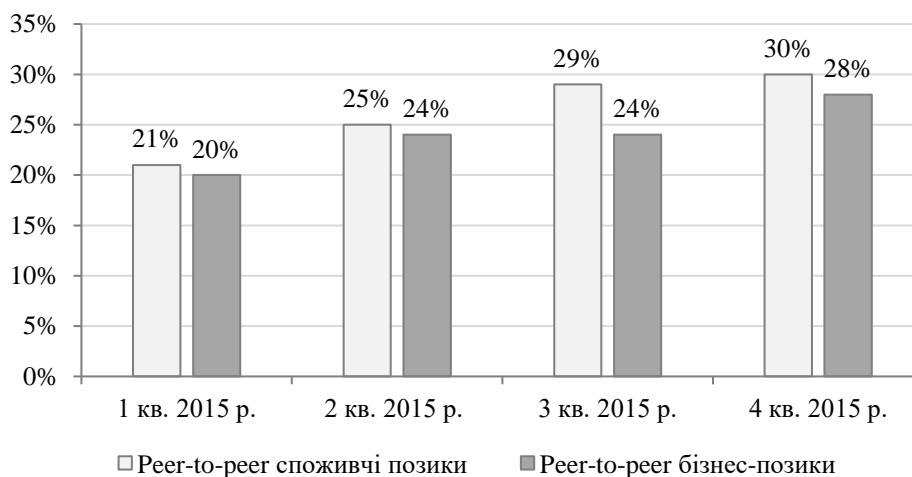
Щоправда, деякі найбільші peer-to-peer платформи у США (Lending Club та Prosper) створили вторинний ринок для зобов'язань за peer-to-peer позиками, що дозволяє продавати право вимоги за даними позиками до завершення терміну їх погашення, що може підвищити ліквідність таких активів.

Незважаючи на те, що банки та інші традиційні посередники ринку фінансових послуг володіють ефективним інструментарієм ризик-менеджменту, вищою надійністю, досвідом роботи на ринку, гарантіями з боку держави (ФГВФО, сформована нормативно-правова база), альтернативні варіанти залучення фінансових ресурсів набувають все більшої популярності серед споживачів завдяки своїм перевагам у вигляді зручності, гнучкості, нижчої вартості, технологічності тощо.

Присутність альтернативних онлайн платформ на ринку фінансових послуг ще не є критичною і не має значного впливу на діяльність банківських установ. Однак, в

макроекономічній площині подальше зниження ролі і впливу традиційних фінансових посередників може призвести до дерегуляції ринку і створити реальну загрозу фінансовій стабільності в цілому. Ймовірність реалізації даного сценарію обмежена впливом багатьох факторів. Зокрема, дослідники зазначають, що з точки зору позичальників переваги реєр-to-реєр фінансування є відчутними для тих їх категорій, що відносяться банком до високоризикових – мають негативну або відсутню кредитну історію, звертаються за незабезпеченими позиками тощо. Розглядаючи це питання з позиції кредиторів виглядає сумнівним, що середньостатистичний інвестор/вкладник має достатньо знань чи досвіду, щоб оцінити переваги більш ризикових, але більш дохідних вкладень через реєр-to-реєр платформи, над банківськими депозитами, захищеними системою гарантування вкладів [5].

Тим не менше, умовою збереження конкурентних позицій банку на ринку фінансових послуг в довгостроковій перспективі є адаптація в своїй діяльності інноваційних фінансових технологій та альтернативних інструментів фінансування. Для досягнення цієї мети банківські установи можуть обрати декілька шляхів розвитку: розвивати інноваційні фінансові інструменти на власній базі, впроваджуючи нові принципи кредитування (зручність, гнучкість, технологічність); або користуватися готовими ФінТех-рішеннями, розвиваючи партнерство з ФінТех-компаніями. Стосовно другого напрямку в рамках реєр-to-реєр кредитування для банку доступні такі варіанти: участь в моделях онлайн-фінансування у якості інституційного інвестора (рис. 3); а також та створення власних або участь в управлінні існуючих онлайн-платформ (рис. 4).

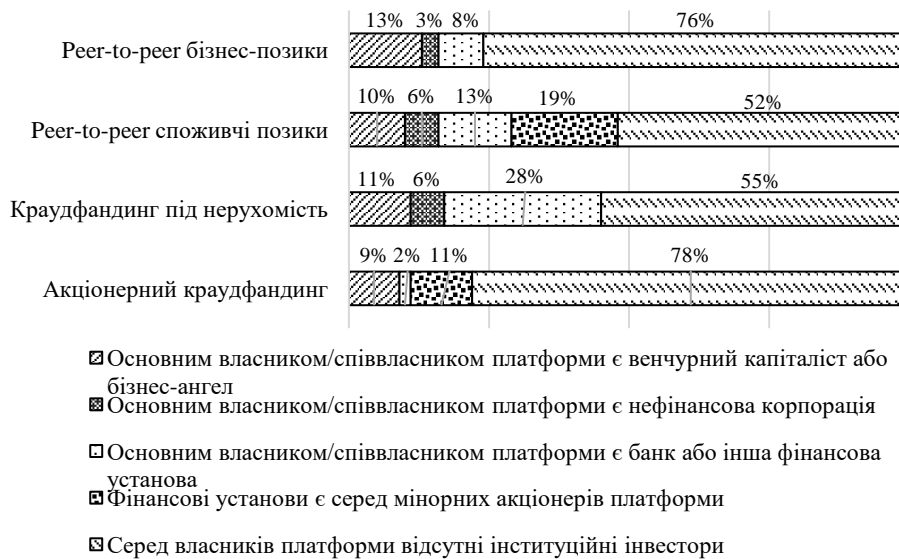

Джерело: складено на основі [6; 7]

Рисунок 3 – Динаміка частки інституційних інвесторів у реєр-to-реєр кредитуванні в країнах Європи у 2015 році

Якщо спочатку онлайн платформи функціонували на принципах залучення фінансових ресурсів фізичними або юридичними особами напряму від інших фізичних осіб, то на нинішньому етапі все більш активними стають інституційні інвестори, які виступаючи у якості учасників онлайн платформ використовують їх як альтернативний напрям розміщення фінансових активів. Так, наприклад, станом на початок 2016 року частка інституційних інвесторів серед надавачів фінансових ресурсів в європейському регіоні досягла 30% у категорії реєр-to-реєр споживчих позик. Для категорії реєр-to-реєр бізнес-позик цей показник є трохи нижчим і складає 28%. При цьому зберігається тенденція до постійного зростання частки участі інституційних інвесторів у реєр-to-реєр кредитуванні.

Іншим варіантом взаємодії банків та інших фінансово-кредитних установ із ринком онлайн-фінансування є безпосередня участь у заснуванні та управлінні онлайн-платформами. Як засвідчують дані рис. 4, в період 2013-2015 рр. банки виступили засновниками 8 % та 13 % онлайн-платформ з реєр-to-реєр кредитування юридичних та фізичних осіб відповідно.

Джерело: складено на основі [6; 7]

Рисунок 4 – Структура основних платформ онлайн-фінансування за складом власників у країнах Європи у 2013-2015 рр.

Найчастіше банки присутні серед засновників таких типів онлайн-платформ, як реєр-to-реєр споживчі позики, реєр-to-реєр бізнес-позики, краудфандинг під нерухомість, а також у якості мінорних акціонерів можуть бути присутні у складі власників платформ з акціонерного краудфандингу. Такі пріоритети участі банків в управлінні онлайн-платформами узгоджуються з напрямками їх кредитної діяльності (кредитування фізичних, юридичних осіб та іпотечне кредитування відповідно).

ВИСНОВКИ

У цифрову епоху успішність будь-якого бізнесу, у тому числі і банківського, залежить від доступності, зручності надання послуг та використаних технологічних рішень. На нинішньому етапі більшість традиційних фінансових посередників не вбачають загрози у розвитку реєр-to-реєр фінансування. Проте зближення банківського та реєр-to-реєр кредитування дозволить мінімізувати недоліки та слабкі сторони кожного з них та принесе додаткові переваги для всіх учасників фінансового ринку. Основними варіантами адаптації до розвитку інноваційних фінансових технологій для банків є прийняття і впровадження нових принципів кредитування (зручність, гнучкість, низька вартість і технологічність) та розвиток партнерства з гравцями Фінтех-сегмента у якості інституційного інвестора – учасника альтернативного фінансування або власника - компанії з управління онлайн-платформами з реєр-to-реєр кредитування.

SUMMARY

The article is devoted to the development of peer-to-peer financing models at the present stage, examines the dynamics and main indicators of peer-to-peer consumer lending and business lending markets for the European region countries. The key differences between peer-to-peer and bank lending are identified, a comparative analysis of banks and peer-to-peer platforms is performed according to the criterion of the transformation function. The

practical bases of participation of financial intermediaries in models of online financing are defined. The ways of participation of banks in peer-to-peer lending models are considered.

Keywords: peer-to-peer lending, bank loans, alternative finance, peer-to-peer technology, financial innovations.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Allen F. Financial Intermediation, Markets, and Alternative Financial Sectors / Franklin Allen, Elena Carletti, Jun “QJ” Qian, Patricio Valenzuela // Handbook of the Economics of Finance. – 2012. – 55 p. – Access mode: http://apps.eui.eu/Personal/Carletti/Handbook_ACQV_25March2012.pdf
2. Barnes S. Peer-to-Peer Lending – Disruption for the Banking Sector? [Electronic resource] / S. Barnes // International Banker. – February 9, 2015. – Access mode: <https://internationalbanker.com/banking/peer-peer-lending-disruption-banking-sector/>
3. Moenninghoff S.C. The Future of Peer-to-Peer Finance / S.C. Moenninghoff, A. Wieandt // Zeitschrift für Betriebswirtschaftliche Forschung. – August/September 2013. – p. 466-487.
4. Roth J. D. Taking a Peek at Peer-to-Peer Lending [Electronic resource] / J. D. Roth // Time. – November 15, 2012. – Access mode: <http://business.time.com/2012/11/15/taking-a-peek-at-peer-to-peer-lending/>
5. Siciliani P. The growth of peer-to-peer lending platforms and prospects for banks’ disintermediation – hype or real threat? [Electronic resource] / P. Siciliani // Bank Underground. – Access mode: <https://bankunderground.co.uk/2016/05/03/the-growth-of-peer-to-peer-lending-platforms-and-prospects-for-banks-disintermediation-hype-or-real-threat/>
6. Zhang B. Pushing Boundaries: The 2015 UK Alternative Finance Industry Report / Bryan Zhang, Peter Baeck, Tania Ziegler, Jonathan Bone and Kieran Garvey. – February 2016. – 56 p. – Access mode: https://www.jbs.cam.ac.uk/fileadmin/user_upload/research/centres/alternative-finance/downloads/2015-uk-alternative-finance-industry-report.pdf
7. Zhang B. Sustaining momentum: the 2nd European alternative finance industry report / Bryan Zhang, Robert Wardrop, Tania Ziegler, Alexis Lui and others // Cambridge Centre for Alternative Finance. – September 2016. – 84 p. – Access mode: https://www.jbs.cam.ac.uk/fileadmin/user_upload/research/centres/alternative-finance/downloads/2016-european-alternative-finance-report-sustaining-momentum.pdf

ЗЕЛЕНІ SMART-CITY В УКРАЇНІ: ЯК ПОЄДНАТИ РЕАЛІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА СТАНДАРТИ ЄС

Ю. В. Чортюк¹, к.е.н., доцент,

А. В. Євдокимов², к.е.н., доцент,

Т. В. Пімоненко³, к.е.н., ст. викладач,

¹ Сумський державний університет,
Вул. Римського-Корсакова, 2, 40007, м. Суми, Україна;

² Сумський державний університет,
Вул. Римського-Корсакова, 2, 40007, м. Суми, Україна;

³ Сумський державний університет,
Вул. Римського-Корсакова, 2, 40007, м. Суми, Україна;

У статті визначено поняття та сутність концепції зелених Smart-City. Розглянуто базові принципи та проблеми реалізації концепції зелених Smart-City в країнах ЄС. Проаналізовано стимули, переваги та вигоди від перетворення звичайних міст на зелені Smart-City. Розглянуто основні досягнення ЄС у сфері забезпечення концепції зелених Smart-City. Проаналізовано конкретні приклади європейських зелених Smart-City.

Ключові слова: Smart-City, ІКТ, «розумне місто», екологія, навколишнє середовище.

DOI: 10.21272/1817-9215.2018.1-23

ВСТУП

Стратегія створення зелених Smart-City займає провідне місце у визначенні пріоритетів регіонального розвитку в сучасних умовах, що пов'язано як з необхідністю вирішення глобальних екологічних, економічних та соціальних проблем громадян, так і з актуальністю гармонізації специфіки вітчизняного підприємництва та європейських стандартів в умовах зростання рівня їх інтегрованості. Особливої актуальності набуває саме пошук ефективного вирішення проблем, пов'язаних з формуванням відповідної інфраструктури міста, зниженням шкідливого впливу її функціонування на життя і здоров'я людини, мінімізацією забруднення навколишнього природного середовища, яке призводить до глобальних кліматичних змін.

Результати аналізу інформаційних джерел свідчать про те, що по-справжньому зелених розумних міст, де впроваджуються широкомасштабні зміни, ще не існує, є ініціативи, політика, стратегії та деякі проекти з використання зеленої інфраструктури для управління такими питаннями, як сміття, забруднення навколишнього середовища та підвищення температури, а також покращення зовнішнього вигляду міст.

Фундаментальні принципи створення зелених Smart-City закладені в наукових працях В. Альбіно і Р. Данжеліко [1], Д. Болієра [2], Р. Гіфінгера [3] та ін. Створення зелених Smart-City як частину «зеленого» зростання міських територій і окремих регіонів розглядав П. Пальма [4]; проблеми «зеленого» будівництва

досліджували Д. Овенбі-Конте і В. Спес [5]; умови запровадження зелених інновацій у сфері містобудування визначив відомий бельгійський вчений Л.Хенс [6].

Вітчизняні науковці також активно досліджують проблематику створення Smart-City на засадах концепції сталого розвитку. Так, зокрема, І. А. Жукович [7] формалізовано описав трансформацію моделей муніципального розвитку до зелених Smart-City; О.О. Соколовська [8] розглядала сучасні інформаційно-комунікаційні технології у зелених муніципалітетів, В.П. Звонар [9] досліджував практику формування «розумної громади еко-міста», О. Бобровський [10] аналізував концепцію зеленого Smart-City як особливого соціального виміру, Шваюк Ю.Е. та Побоченко Л.М. [11] оцінювали енергетичні та екологічні переваги Smart-City.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета даного дослідження полягає у формуванні теоретико-методичних основ трансформації міст України під вимоги зелених Smart-City з урахуванням європейських стандартів екобезпеки та енергоощадності, запитів та пріоритетів місцевих підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2007 рік став знаковим для світової спільноти: вперше в історії кількість населення у містах перевищила кількість населення поза їх межами. З того часу, кількість міських жителів невпинно зростає. Жителі міст споживають до 75 % від світового споживання енергетичних ресурсів. Як наслідок, 80 % від загального обсягу викидів парникових газів належить саме невеликій кількості світових міст. Іншими словами, життєво необхідним стають розвиток та запровадження всеохоплюючих планів щодо ефективного розподілу ресурсів (у т.ч. енергетичних), споживання енергії, захисту навколишнього середовища та, навіть, проблем перенаселення. Для цього було створено концепцію «розумного міста» (smart city), яка стає ключовою стратегією для боротьби з бідністю та нерівністю, безробіттям та енергоуправлінням [11].

Smart-City («Розумне місто») – це місто, в якому традиційні системи працюють більш ефективно за рахунок використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). ІКТ дозволяють використовувати менше енергетичних ресурсів, задовольняючи незмінний обсяг потреб, та зменшувати масштаби парникової емсії. Це означає запровадження «розумнішої» системи міського транспорту, оновленої системи водопостачання та утилізації відходів, а також створення ефективніших систем опалення та охолодження будинків. При цьому, всі системи між собою мають бути взаємопов'язані та працювати як єдиний злагоджений механізм. До інформаційно-комунікаційних технологій додається людський та соціальний капітал, який відповідає за підвищення безпеки громадських місць та створення зручностей для жителів. Таким чином, концепція «розумного міста» спрямована на надання реальних переваг для життя населення та функціонування бізнесу відповідно до принципів сталого розвитку [12].

Smart-City має шість основних складових, п'ять з яких полягають у наступному:

– «розумна економіка» (smart economy) – електронний бізнес та електронна торгівля, зростання продуктивності, інноваційно-технологічне виробництво товарів та доставка послуг тощо;

– «розумне переміщення» (smart mobility) – транспортні та логістичні системи, засновані на інформаційно-комунікаційних технологіях, які б дозволяли використовувати один чи два види транспорту для переміщення у будь-яку точку міста;

– «розумні люди» (smart people) – розвиток електронних навичок, підвищення рівня освіченості, підвищення кваліфікації, розвиток креативності та стимуляція інноваційних проривів;

– «розумне життя» (smart living) – запровадження способу життя, поведінки та моделі споживання за використанням інформаційно-комунікаційних технологій, покращення здоров'я та культурний розвиток;

– «розумне врядування» (smart governance) – інтерактивне місцеве правління, яке забезпечує ефективне всеохоплююче функціонування міста [13].

Шостою складовою концепції Smart-City є «розумне довкілля» (smart environment), яка має тісний зв'язок із енергетикою. Адже основний наголос робиться на запровадженні принципів енергоефективності та зменшення викидів парникових газів. Тому у межах «розумного навколишнього середовища» передбачається створення «розумної енергетики» за рахунок запровадження замкнених енергетичних мереж, систем контролю та моніторингу рівня забруднення, реставрації та спорудження будинків, підвищення енергоефективності тощо. Окреме місце відводиться системам опалення-охолодження будинків і електропостачання, які працюють на основі використання інноваційної та дешевої біомаси, сонячної, вітрової та інших видів відновлюваної енергії. Також ці системи відзначаються високим рівнем ефективності процесів когенерації [11].

Основним ініціатором перебудови звичайних міст у Smart-City виступає Європейський Союз. У 2009 році Європейським Союзом було затверджено Промислову ініціативу щодо «розумних міст та спільнот» (Smart Cities and Communities Industrial Initiative), яка набрала чинності 21 червня 2011 року. Це перша ініціатива ЄС у сфері розбудови Smart-City. Її метою є створення низько вуглецевої економіки в період 2010-2020 рр. Відповідно до Промислової ініціативи створювалися рамкові ініціативи (ініціатива вітрової та сонячної енергетик, уловлювання та зберігання карбону тощо), які спрямовувалися на запровадження принципів енергоефективності та екологічної безпеки в енергетиці та транспорті. 10 липня 2012 року розпочалася співпраця країн-членів Європейського Союзу у рамках Європейського інноваційного партнерства щодо «розумних міст та спільнот» (the European Innovation Partnership for Smart Cities and Communities), в основі якого лежали принципи Промислової ініціативи ЄС у поєднанні із розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Пакет енергоефективних та екологічних стандартів для транспортних засобів (Clean power for transport package) було затверджено 21 січня 2013 року. Також, 14 жовтня 2013 року ЄС прийняв Стратегічний план запровадження концепції «розумне місто» на практиці (Strategic Implementation Plan), а на початку 2014 року він вступив у дію за підтримки європейської програми «Горизонт 2020» [12].

Створення зелених Smart-City – довгий та складний процес, який залежить не лише від існуючого потенціалу та головних цілей країни, а й у значній мірі від державної політики та регулювання. Адже трансформація звичайних міст у більш ефективні та екологічно безпечні, які функціонують за допомогою всеохоплюючих ІКТ потребує великих капітальних вкладень. Уряд є саме тією ключовою ланкою, яка визначає пріоритетні сфери фінансування, зокрема сферу створення «розумних міст». Задля задоволення інвестиційних потреб та усунення бар'єрів і проблем у даній сфері, уряди країн-членів ЄС затверджують спеціальні програми видатків та інвестування. До таких програм відносяться: традиційні схеми надання грантів, технічна підтримка, кредити на пільгових умовах та інші фінансові інструменти (у т.ч. акції та облігації) [14].

Програми фінансування Європейського Союзу створюються задля досягнення чотирьох основних цілей:

– заохочення міських адміністрацій до знаходження ефективних рішень локальних проблем, зокрема енергетично-екологічних;

– стимулювання ІТ-компаній до розвитку нових прикладних технологій;

- заохочення населення до встановлення нових енергоефективних технологій;
- підтримка змін як у системах обслуговування, так і у моделях поведінки споживачів, які спрямовані на зниження енергоспоживання та викидів CO₂ [11].

Нами проаналізовано різні підходи до формування концепції зеленого Smart City та визначення її основних положень, які узагальнено можна представити на рисунку 1.

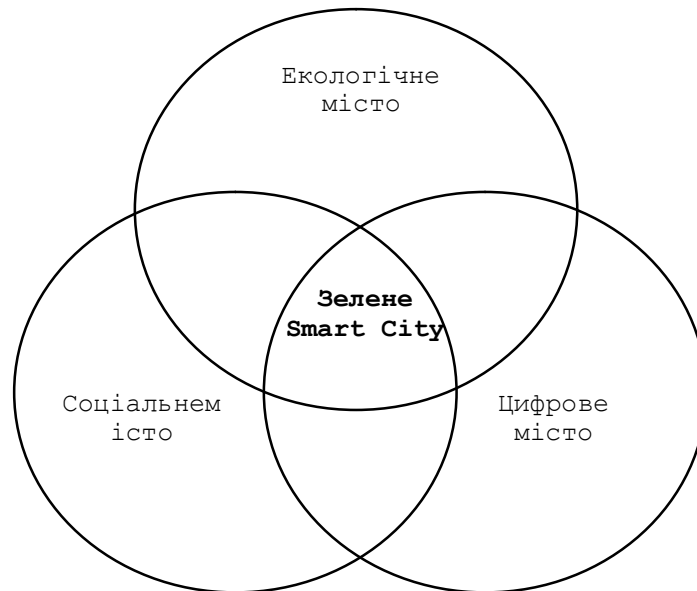

Рисунок 1 – Архітектура зеленого Smart City (розроблено авторами на основі [15])

Так, соціальне місто передбачає забезпечення гідного рівня життя мешканців, доступність освіти, рівності прав різних верств населення, дотримання законів і правил тощо.

Цифрове місто передбачає створення на території міста цифрового інформаційного середовища з відповідним рівнем безпеки і широкого доступу до пропонувананих послуг.

Екологічне місто передбачає запровадження заходів зі збереження природної екосистеми, зниження рівня викидів парникових газів, підвищення якості атмосферного повітря та ін.

Проекти розбудови зелених Smart-City презентують такі успішні міжнародні компанії: Cisco, IBM, Siemens, Panasonic, Huawei, Ford та інші.

Для реалізації проектів зеленого Smart City ЄС розробив ряд програм у рамках стратегії XXI століття, зокрема «Програми цифрової Європи» [16]. Ними скористалися Саутгемптон, Амстердам, Барселона, Стокгольм та ін. Інноваційну концепцію зеленого Smart City ЄС втілюють та реалізують багато міст на Американському (північна частина) та Європейському континентах, у Японії та Китаї. Барселона яскраво вирізняється серед міст, які ефективно реалізують технологічні проекти класу Smart City. У 2015 році аналітики компанії мобільних і цифрових технологій Juniper Research удостоїли це іспанське місто титулу «Розумне місто світу --2015» [16], оцінивши його розвиток вище, ніж Нью-Йорка, Лондона,

Ніцци і Сінгапуру. Особливо високої оцінки заслужила «розумна система» управління дорожнім рухом, автостоянками та освітленням. Впровадження «розумної системи управління енергоефективністю» забезпечить до 2019 року економію приблизно 9,5 млрд. євро/рік. При цьому у місті велика увага приділяється прозорості громадських і соціальних послуг (за проведенням засідань органами самоврядування жителі можуть стежити он-лайн у реальному режимі часу і ставити свої запитання) [16].

У Барселоні (Іспанія), одному з лідерів впровадження концепції Інтернету речей (IoT) в управління містом, ще у 2012 р. саме підприємці розробили для муніципалітету IoT-програму для контролю зрошення насаджень у парках і рівня води в фонтанах, що дозволяє міській владі щорічно економити воду приблизно на \$550 тис., а муніципальні сміттєві контейнери контролюють обсяг відходів і оптимізують маршрути збирання сміття, нові датчики здатні розрізняти шкідливі і небезпечні відходи.

На основі програмного забезпечення Sentilo з відкритою платформою у Барселоні розроблені та реалізовані ряд проєктів у рамках проєкту «CityOS», а саме:

- інтелектуальний аналіз та розроблення нової мережі муніципального транспорту

- (автобуси), транспортних потоків і розв'язок міста;

- інтелектуальні світлофори у поєднанні з супутниковою навігацією GPS;

- сенсорна технологія зрошення у Центральному парку Поблеоу, що базується на передаванні садівникам даних про кількість води, необхідної для рослин, у режимі реального часу;

- управління трафіком аварійних служб міста [16].

Масове впровадження «розумних», інтелектуальних технологій в Амстердамі [17] розпочалось з 2009 року, коли місцевим жителям, урядовцям та представником бізнесу вдалося реалізувати 79 проєктів за напрямками:

- енергоефективне гнучке вуличне смарт - освітлення;

- система бездротових периферійних пристроїв, лічильників, сенсорів;

- система транспортних потоків;

- система маршрутів для автомобілістів;

- економія електроенергії на основі енергоощадних технологій (смарт-лічильники

- електроенергії) та моніторингу використання енергоносіїв;

- інтелектуальні парковки, тимчасове використання, оренда місць для паркування;

- система громадської безпеки.

У столиці Нідерландів максимально інтегровані складові компоненти «розумного міста» для раціонального та повноцінного спілкування жителів з органами міського управління. Функціонує платформа Amsterdam Smart City [17], яка заснована на відкритих даних і дає змогу забезпечити зв'язок між місцевими підприємствами, органами самоврядування і населенням. У її рамках створено програму, що спрощує пересування містом для людей з особливими потребами.

При виникненні перешкоди, фахівці Call-центру вказують шлях її подолання. Застосунок City Alerts інформує пожежних про перебування люди з руховими, психічними порушеннями або іншими особливими вадами здоров'я на об'єкті, де сталася пожежа [17].

Стокгольм (Швеція) вирізняється створенням універсальної волоконно-оптичної мережі, яка у 1994 році охопила територію міста і стала основою для запровадження інноваційних телекомунікаційних технологій. При побудові інфраструктури, що розгортається на основі темного оптоволокна, яке з'єднує прилади кінцевих споживачів (забезпечення зв'язком «остання миля»), була створена муніципальна телекомунікаційна компанія Stokar. Для формування ефективної телекомунікаційної інфраструктури, територією міста прокладено понад 5000 км

оптоволоконних та 4000 км кабельних радіотехнічних мереж. Найінтелектуальнішим районом міста вважається Кіста [16]. У рамках проекту «Розумне місто» створена та запроваджена зелена стратегія ІТ. Зелена програма ІТ спрямована на зниження впливу на навколишнє середовище Стокгольма з допомогою ІТ - функцій, таких як енергоефективні будівлі (зведення до мінімуму витрат на опалення), моніторинг транспортного трафіку (зводячи до мінімуму час, що витрачається на дорогу), розвиток електронних послуг (зведення до мінімуму використання паперу). Платформа електронних послуг зосереджена на наданні інформаційних послуг, таких як політичні оголошення, пошук вільних місць для паркування, помешкань (готелів, зостелів), подання запитів на прибирання снігу. Зазначені опції розробляються на основі GPS-аналітики [16].

Стокгольм перетворився в зелений оазис з добре розвинутою мережею громадського транспорту і хорошим покриттям оптоволоконними мережами, які забезпечують швидкісний доступ до ресурсів Інтернету.

У Копенгагені (Данія), який на кінець 2014 р. зайняв перше місце у рейтингу зелених Smart-City ЄС, міська адміністрація разом з представниками бізнесу проводить політику заохочень-зобов'язань щодо зеленого переміщення, зниження енергоспоживання, екологічного виробництва енергії. Адміністрація міста до 2025 року має намір перетворити його на «нейтральне» щодо парникових викидів, хоча і зараз так званий «вуглецевий слід Копенгагена» один з найменших у світі – менше двох тонн на одного мешканця [16]. Проте до 2025 року буде досягнуто нейтральних показників щодо викидів. Для цього розпочата реалізація проекту у галузі дотримання стандартів енергоефективності, «зеленого» будівництва і «зеленого» використання енергії. Міською владою схвалено проект оснащення велосипедів особливими давачами, які повідомляють про рівень забруднення і транспортні затори у реальному часі.

Наприклад, у Копенгагені (Данія), У червні 2014 року міською радою Відня затверджена «Рамкова стратегія розумного міста Відня» [16], яка передбачає впровадження передових рішень на базі цифрових інформаційно-комунікаційних технологій. Ця стратегія реалізовуватиметься до 2050 року, для послідовної і безперервної модернізації міста з метою:

- зниження рівня споживання енергії;
- скорочення викидів парникових газів без відмови від технологій, причетних до їх створення;
- мобільності на основі широкопasmових систем зв'язку, інтелектуальних ІКТ та інноваційних рішень;
- відповідального ефективного використання ресурсів;
- використання ефективних способів організації міських транспортних мереж;
- ощадного управління водними ресурсами, відходами, системами опалення та освітлення будівель, вулиць, рекламних інформаційних білбордів та ін.;
- інтерактивного стилю роботи міської адміністрації;
- підвищення безпеки у громадських місцях [16].

У Відні (Австрія), який став п'ятим у рейтингу зелених Smart-City ЄС, спільними зусиллями влади та бізнесу було розроблено Програму захисту клімату, спрямовану на створення інтегрованої, всеохоплюючої та електронної системи транспорту, логістики та обслуговування, що дозволило підприємцям використовувати ресурси і продукцію декілька разів і збільшувати прибутки.

В Лондоні (Великобританія), який є одним з лідерів із запровадження цифрових технологій в муніципальне управління серед європейських Smart-City, було впроваджено експеримент «зелений квартал» - введення зони обмеженого доступу в центрі міста, що дозволив значно скоротити обсяг шкідливих викидів в атмосферу за рахунок підвищення швидкості руху транспортних засобів на 15-20% і

зменшення кількості заторів на дорогах, а підприємці змогли зекономити витрати на паливе та забезпечити вчасне виконання замовлень.

Таким чином, ефективність трансформації міста під стандарти зелених Smart-City на пряму залежить від рівня узгодженості поглядів влади, населення та підприємців на проблеми міста, а також від рівня їх партисипації в процесі інвестиційного забезпечення трансформаційних перетворень.

ВИСНОВКИ

В Україні наразі розбудова зелених Smart-City перебуває лише на стадії зародження. Про бажання стати «розумним містом» заявили Київ, Дніпро, Львів, Одеса, Харків, Суми тощо, але заявлені програмні дії більшою мірою стосуються «розумного врядування», а, отже, екологічні питання муніципальної логістики залишаються не вирішеними. Є ініціативи, політика, стратегії та деякі проекти з формування зеленої інфраструктури міст (логістичні центри утилізації сміття, креативні рішення для покращення дизайну муніципальних зон тощо). А тому, напрямком подальших наукових досліджень можна вважати формування науково-методичного інструментарію та розроблення оптимізаційної математичної моделі трансформації інфраструктури міст України під вимоги зелених Smart-City з урахуванням європейських стандартів екобезпеки та енергоощадності, картографії вже існуючих об'єктів, фінансових обмежень щодо їх радикальної перебудови, запитів та пріоритетів місцевих підприємців.

SUMMARY

GREEN SMART-CITY IN UKRAINE: HOW TO COMBINE REALITIES OF DOMESTIC ENTERPRISES AND EU STANDARDS

The article defines the essence of the concept of green Smart-City. The basic principles and problems of realization of green Smart-City concept in the EU countries are considered. The incentives, benefits of cities into green Smart-City are analysed. The main achievements of the EU in providing the concept of green Smart-City are considered. Particular examples of European green Smart-City are analyzed.

Key words: Smart-City, ICT, ecology, environment.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Albino V.(2012). Green Cities into Practice / V. Albino, R.M. Dangelico // The Economy of Green Cities: A World Compendium on the Green Urban Economy / R. Simpson and M. Zimmermann, eds.–Dordrecht: Netherlands: Springer Science Business Media B.V.
2. Bollier, D. (1998). How Smart Growth Can Stop Sprawl: A Fledgling Citizen Movement Expands. Washington: D.C. Essential Books/Sprawl Watch Clearinghouse.
3. Giffinger R. Smart Cities – Ranking of European Medium-size Cities [Electronic resource] / R. Giffinger, C. Fertcher, H. Kramar and others // Final Report. October, 2007. – Access mode : http://www.smart-cities.eu/download/smart_cities_final_report.pdf
4. Siracusa, G., La Rosa, A., Palma, P., & La Mola, E. (2008). New frontiers for sustainability: energy evaluation of an eco-village. Environment, Development and Sustainability, 10(6), 845-855.
5. Owensby-Conte, D., & Yepes, V. (2012). Green Buildings: Analysis of State of Knowledge. International Journal of Construction Engineering and Management, 3(1), 27-32.
6. Hens, L. (2010). The challenge of the sustainable city. Environment, Development and Sustainability, 12(6), 875–876.
7. Жукович І. А. Smart-місто як новий об'єкт статистичних досліджень: деякі концептуальні аспекти / І. А. Жукович // Статистика України. – 2014. – № 2. – С.69-73
8. Соколовська О.О. Smart City: використання інформаційно-комунікативних технологій у місцевому самоврядуванні / О. О. Соколовська / О.О. Соколовська [Електронний ресурс]// Аспекти публічного управління. - 2014. - № 11-12. - С. 77-85. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2014_11-12_12
9. Звонар В.П. Smart-група як соціально-економічний феномен / В.П. Звонар [Електронний ресурс] // Демографія та соціальна економіка, 2017. – № 3 (31). – С. 76–88. - Режим доступу: <https://dse.org.ua/arhchive/31/6.pdf>
10. Бобровський О. «Розумні міста» та «розумні суспільства»: колізії становлення в інформаційно-комунікативному просторі / О.Бобровський // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». - Випуск 16. - Режим доступу: <http://eprints.ua.edu.ua/3874/1/27.pdf>

11. Побоченко Л. М. "Розумне місто" ("розумний будинок") та його енергетична складова: світовий досвід / Л. М. Побоченко, Ю. Е. Шваюк [Електронний ресурс] // Стратегія розвитку України. - 2016. - № 1. - С. 141-145. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sru_2016_1_27.
12. Офіційний сайт Європейської Статистики (Євростату) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat>
13. EPIC Roadmap for Smart Cities / European Platform for Intelligent Cities (EPIC) // ICTPSP [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epic-cities.eu/sites/default/files/documents/20Cities.pdf>.
14. Smart Cities Stakeholder Platform / Financing models for smart cities // European Commission. – November 2013. – 33 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eu-smartcities.eu/sites/all/.pdf>.
15. Ицковиц Г. Тройная спираль. Университеты – предприятия – государство. Инновации в действии: Монография / Пер. с англ. под ред. А.Ф. Уварова. – Томск: Том. гос. ун-т систем упр. и радиоэлектроники, 2010. – 237 с.
16. Пасічник В. Досвід реалізації проектів класу «розумне місто» на основі інформаційних і телекомунікаційних технологій / В. Пасічник, Н. Кунанець // Вісник ЛДУ БЖД. – №14. – 2016. – С. 17-37.
17. Amsterdam smart city. (2016) «Amsterdam Smart City», available at: <https://amsterdamsmartcity.com/projects>.

Надійшла до редакції 10 березня 2018 р.

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

В.Ю. Дудченко, канд. екон. наук, доц., доцент кафедри міжнародної економіки,

*Навчально-науковий інститут бізнес-технологій «УАБС»
Сумського державного університету,
вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна*

У статті автор концентрує увагу на питанні незалежності центрального банку. Розглядає теоретичні основи поняття «незалежність» центрального банку. У статті проаналізовано підходи до визначення принципів незалежності центрального банку. Виокремлені та охарактеризовані ознакові риси та форми незалежності.

Ключові слова: центральний банк, незалежність центрального банку, монетарна політика, інструменти монетарної політики, політична незалежність, економічна незалежність.

DOI: 10.21272/1817-9215.2018.1-24

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобальна фінансово-економічна криза спровокувала виникнення диспропорцій в економіці та актуалізувала питання інституціонального статусу центральних банків країн світу, стратегічні цілі яких розширюються: початкове забезпечення цінової стабільності та досягнення економічної стабілізації в довгостроковому періоді. В умовах фінансової нестабільності дискусійним є питання мандату центрального банку. З одного боку, підвищується відповідальність центральних банків та їх роль у забезпеченні стабільності, дотриманні інфляційних таргетів у процесі реалізації монетарної політики, що потребує закріплення статусу незалежності. З іншого боку, глобальні фінансові потрясіння породжують інституціональні зміни у сфері монетарного регулювання і потребують підвищення рівня підзвітності центральних банків. З огляду на це, виняткової актуальності набувають дослідження у сфері монетарного регулювання, питання визначення мандату центрального банку, проблеми транспарентності його діяльності.

Глобальна фінансово-економічна криза 2008-2009 рр., загострила проблему незалежності центральних банків, які змушені були використовувати заходи м'якої монетарної політики для подолання рецесії. У посткризовий період стабільність фінансової системи можна досягти за рахунок жорсткої монетарної політики, що значно легше зробити незалежним центральним банкам.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням питання незалежності центрального банку присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, Е. Боллс, Дж. Ховат розглядають питання зміни моделі центрального банку у посткризовий період в контексті незалежності [2]. Зарубіжні вчені Г. Дебелле, С. Фіше розглядають теоретичні основи формування незалежного центрального

банку [3]. Оцінку аргументів «за» та «проти» незалежності проводить у своїй роботі М.Ф. Пуховкіна [12]. Аналіз критеріїв незалежності Національного банку України та принципів діяльності центральних банків зарубіжних країн здійснюється в роботі Савенкової В. [13]

Мета статті. Обґрунтування теоретичних основ незалежності центрального банку, розкриття критеріїв, складових та принципів незалежності.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження питання незалежності центрального банку пов'язане з існуючим конфліктом між головною метою центрального банку, яка полягає у забезпеченні стабільності цін та прагненням урядів покривати дефіцит державного бюджету за рахунок додаткової емісії грошей. Законодавче закріплення статусу незалежності центрального банку в питаннях обрання інструментів грошово-кредитної (монетарної) політики та їх застосування для виконання головної цілі розглядалося як засіб вирішення даного конфлікту. Питання незалежності центрального банку є проблемним і потребує системного підходу із визначенням теоретичних основ, критеріїв та принципів даного поняття. Складність поняття підтверджується фактом урахування в ознаці політичної незалежності центрального банку важкодоступних змінних, таких як: політична та бюрократична культура в країні.

Перші теоретичні дослідження з обґрунтування необхідності збільшення незалежності центральних банків відносяться до 1980-х років. У повсякденному вжитку незалежним центральним банком вважається інституція, яка вільно здійснює грошово-кредитну (монетарну) політику без втручання уряду.

Зазначимо, що правовий статус центральних банків закріплений у правових актах країн: конституції, закони про центральні банки та їх статuti, закони про банківську та кредитну діяльність, валютне законодавство.

Основним правовим актом, що регулює діяльність центрального банку являється Закон про центральний банк, в якому закріплено організаційно-правовий статус, функції, процедуру призначення вищого керівного складу, взаємовідносини з державою та національною банківською системою. Цей закон встановлює повноваження центрального банку як єдиного емісійного інституту країни.

Організаційно-правові основи центральних банків країн відрізняють. Розглянемо їх види за ознакою характеру власності:

- державні - 100% капіталу центрального банку належить державі (Франція, Велика Британія, Німеччина, Іспанія, Україна);
- акціонерні – 100% капіталу належить комерційним банкам (наприклад, США) або іншим фінансовим установам (наприклад, Італія - 100% капіталу центрального банку належить банкам та страховим компаніям);
- змішані - держава володіє лише частиною капіталу центрального банку (наприклад, Японія - 55% капіталу належить державі, 45% - приватним особам; Швейцарія - 57% - власність кантонів, 43% - власність приватних осіб). [7]

При цьому зауважимо, що держава в усіх країнах відіграє провідну роль у формуванні органів управління центрального банку, незалежно від частки володіння державою капіталом центрального банку.

Взаємовідносини центральних банків з урядовими державними структурами відрізняються за своїм змістом і формою.

Виокремлюють дві полюсні макросистемні моделі:

- 1) центральний банк виступає агентом міністерства фінансів і провідником його грошово-кредитної політики;
- 2) центральний банк є незалежним від уряду, що забезпечує йому самостійність у проведенні грошово-кредитної політики без тиску. [7]

Проте на практиці жодна з цих схем у чистому вигляді не отримала поширення через різноманітність форм організації політичної влади й неадекватність економічного розвитку в різних країнах. У більшості країн функціонує проміжна модель, у межах якої використовуються принципи взаємодії виконавчої влади з центральним банком за певного ступеня незалежності останнього.

Історичні, правові, організаційні відносини між урядами країн та їх центральними банками є дуже складними і включають наступні аспекти:

- роль уряду в призначенні та звільненні членів правління центрального банку;
- можливості голосування (у разі представлення членів уряду в правлінні банку);
- ступінь бюджетного контролю з боку уряду;
- питання позик уряду з боку центрального банку;
- визначення цілей політики в статуті центрального банку та ін.

Найбільш дискусійним є питання щодо двох аспектів незалежності:

- 1) інституційні характеристики, що звільняють центральний банк від політичного впливу при визначенні ним цілей;
- 2) інституційні характеристики, що дозволяють центральному банку вільно впроваджувати інструменти для досягнення цілей монетарної політики.

Зарубіжні вчені В. Грілі, Д. Массіандаро та Г. Табелліні (1991) називають ці два виміри «політичною незалежністю» та «економічною незалежністю». [5]

Науковці Г. Дебелле та С. Фішер називають ці два аспекти «незалежність цілі» та «незалежність інструментів». [3]

«Незалежність цілі» - це здатність центрального банку визначати цілі політики без прямого впливу фіскального органу. Наприклад, Банк Англії не має «незалежності цілі», оскільки ціль інфляції встановлюється урядом. У США цілі Федеральної резервної системи встановлені в її правовій хартії, але вони описані в невизначеному вигляді (наприклад, максимальна зайнятість). Таким чином, ФРС має високий рівень «незалежності цілі». Європейським центральним банком (ЄЦБ) цінова стабільність визначається як мета, але ЄЦБ може вибирати, як інтерпретувати цю мету з точки зору конкретного індексу цін та визначення стабільності цін.

«Незалежність інструментів» стосується лише здатності центрального банку вільно коригувати інструменти для досягнення цілей монетарної політики. Наприклад, Банк Англії, не маючи «незалежності цілі», має «незалежність інструментів». Враховуючи рівень інфляції, встановлений урядом, він може визначати інструменти без впливу уряду. Аналогічним чином, цільовий діапазон інфляції для Резервного банку Нової Зеландії визначається урядом, але, Резервний банк має повноваження визначати та впроваджувати інструменти без втручання уряду. Федеральна резервна система та ЄЦБ мають повну «незалежність інструментів».

У вітчизняній економічній літературі в незалежності центрального банку від уряду відокремлюють дві форми:

- політична незалежність - це автономія (самостійність) центрального банку у встановленні цільових орієнтирів грошової маси; Умовами політичної незалежності центрального банку є встановлення порядку призначення членів його керівного органу або керуючого, ухвалення прийнятого банком рішення з боку уряду і (або) парламенту.

- економічна незалежність - це самостійність центрального банку у виборі інструментів грошово-кредитної політики. Економічна незалежність виражається у тому, що центральний банк не зобов'язаний автоматично видавати грошові кошти урядові для фінансування державних витрат й віддавати йому перевагу під час надання кредитів.

Незалежність центрального банку в цілому визначається такими факторами:

- незалежність від уряду. Ця умова є обов'язковою. Якщо центральний банк зобов'язаний виконувати вказівки уряду, то він не зможе підтримувати стабільність цін, оскільки відчуватиме тиск з боку уряду;

- особиста незалежність членів органів управління центрального банку. Незалежність органів управління центрального банку забезпечуватиметься у тому випадку, якщо вони призначаються на достатньо тривалий період часу.

[7]

Незалежність центрального банку від виконавчої влади з погляду виокремлення двох форм розглядає Поляков В.П. та Московкіна Л.А.: політична та економічна.

Під політичною незалежністю розуміють самостійність центрального банку від влади при встановленні цільових орієнтирів грошової маси.

Під економічною незалежністю – самостійність центрального банку у виборі інструментів грошово-кредитної політики. [11]

Щодо юридичної літератури, незалежність центральних банків оцінюють за наступними факторами:

- участь держави в капіталі центрального банку та розподілі прибутку;
- процедури призначення керівництва банку;
- ступінь відображення в законодавстві цілей та завдань центрального банку;
- права держави на втручання в грошово-кредитну політику;
- правила, що регулюють можливість фінансування державних витрат центральним банком [6].

Ще один погляд в сучасній економічній теорії передбачає виокремлення кількох різновидів незалежності центрального банку:

- 1) автономія цілей грошово-кредитної політики;
- 2) операційна автономія;
- 3) автономія грошово-кредитних інструментів. [9]

Відповідно до консолідованої версії «Договору про заснування Європейської Спільноти», який є основним актом європейського права стосовно врегулювання питання незалежності центрального банку, незалежність є комплексним поняттям, яке передбачає сукупність інституціональної, особистої, функціональної, фінансової незалежності. [8]

На рисунку 1 наведені основні ознаки незалежності центрального банку.

Рисунок 1 – Основні ознакові риси незалежності центрального банку

Інституціональна незалежність полягає у визначенні статусу центрального банку на законодавчому рівні, закріпленні положення, згідно з яким центральний банк є самостійним, незалежним державним органом. Згідно статті 9 Статуту Європейської системи центральних банків і Європейського центрального банку, Європейський центральний банк є юридичною особою і повинен мати в кожній із держав-членів найширшу правоздатність, яка надається юридичним особам відповідно до законодавства цих країн. Зокрема, він може набувати та відчужувати рухоме і нерухоме майно та бути стороною в судовому процесі. У статті 109 «Договору про заснування Європейської Спільноти» визначено, що кожній державі-членові належить забезпечити щонайпізніше до дати заснування Європейської системи центральних банків, сумісність національного законодавства, у тому числі статуту центрального банку, із цим Договором та Статутом ЄСЦБ. Статтею 116 «Договору про заснування Європейської Спільноти» передбачено, що кожна держава-член ЄС має доцільним чином почати процес, що веде до незалежності її центрального банку відповідно до вимог статті 109.

Особиста незалежність центрального банку передбачає створення умов для неухильного виконання його працівниками своїх обов'язків. На практиці це означає особливий порядок призначення та звільнення працівників (особливо керівного складу) і заборону займатися їм комерційною діяльністю. Згідно зі статтею 14 Статуту Голова ЄЦБ може бути звільнений лише у тому разі, коли він не відповідає посадовим вимогам або визнаний винним у серйозних правопорушеннях. Також передбачено, що статuti національних центральних банків повинні визначати строк повноважень Голови Центробанку тривалістю не менше 5 років. Відповідно до статті 11 Статуту члени керівних органів центральних банків не можуть обіймати будь-яку іншу оплачувану або неоплачувану посаду, хіба що Керівна Рада зробить поодинокий виняток. [10]

Функціональна незалежність полягає у виконанні центральними банками своїх функцій самостійно без втручання будь-яких органів державної влади і зокрема уряду. Якщо політика уряду загрожує виконанню основного завдання центрального банку, він не повинен її підтримувати. Заборона втручання інших інститутів у діяльність центрального банку закріплена статтею 108 Договору. Так, здійснюючи повноваження, завдання та обов'язки, що на них покладають Договір та Статут ЄСЦБ, ЄЦБ, національним центральним банкам та будь-яким членам їхніх органів, уповноважених ухвалювати рішення, не належить звертатися за вказівками або виконувати вказівки інституцій чи органів Спільноти, будь-якого уряду держави-члена чи будь-якого іншого органу. Інституції та органи Спільноти

й уряди держав-членів беруть на себе зобов'язання поважати цей принцип і не прагнути впливати на членів органів ЄЦБ чи національних центральних банків, уповноважених приймати рішення, під час виконання їхніх завдань. Аналогічна норма є також у статті 7 Статуту.

Функціональна незалежність центрального банку розглядається як можливість вільно визначати інструменти політики з метою досягнення зазначеної мети. На сьогодні в Україні у якості мети грошово-кредитної (монетарної) політики визначено забезпечення стабільності національної грошової одиниці. З операційної точки зору це означає, що центральний банк самостійно визначає та регулює рівень короткострокових процентних ставок на грошовому ринку.

У ринкових економіках, з сучасними фінансовими системами, монетарна політика, як правило, діє через зміни рівня процентної ставки. Будь-яка перешкода здатності центральних банків впливати на ринкові процентні ставки повинна розглядатися як перешкода для їхньої незалежності. Прикладом такої перешкоди є зобов'язання центрального банку безпосередньо фінансувати дефіцит бюджету, що явно зменшить можливість впливати на умови грошово-кредитного ринку у напрямку, який він вважає найбільш придатним для досягнення цінової стабільності. Саме тому в Статті 101 Договору встановлено, що монетарне фінансування дефіциту бюджету заборонено. Це, очевидно, також є юридичною передумовою для вступу до ЄС та євро та регулярно оцінюється у звітах про зближення ЄЦБ. [8]

Фінансова незалежність центральних банків визначається достатністю власних фінансових ресурсів, необхідних для виконання їх функцій, реалізації відповідних програм і забезпечення високого рівня заробітної плати працівників. До фінансової незалежності відносять право на перевірку банку незалежними аудиторами і право самостійно формувати власний кошторис. Згідно зі статтею 27 Статуту незалежні аудитори, рекомендовані Керуючою радою і схвалені Радою, мають проводити аудиторську перевірку бухгалтерської звітності ЄЦБ і національних центральних банків.

Особиста незалежність – передбачає призначення та звільнення керівних органів. У змісті даної форми незалежності центрального банку необхідно розглянути наступні питання: термін повноважень; професійна кваліфікація; політична приналежність; колегіальність. Розглянемо більш детально:

- 1) термін повноважень. Передбачає визначення конкретного терміну перебування на посаді та принципів і причин звільнення від виконання своїх обов'язків;
- 2) професійна кваліфікація – важливого значення набуває сприйняття громадськістю професійності посадових осіб, що дозволить уникнути впливу, тиску в процесі прийняття рішень;
- 3) політична приналежність – відсутність конфлікту інтересів;
- 4) колегіальність – у прийнятті рішень допомагає у протистоянні зовнішньому тиску.

В початкових уявленнях незалежність центрального банку розглядається як операційна незалежність, що передбачає можливість вибору інструментів для досягнення цілей інфляції, забезпеченням цінової стабільності. Але в розвинених країнах, політична незалежність - відсутність можливості для політиків впливати на цілі центрального банку або персоналу - не

співвідноситься з інфляційними наслідками. Це говорить про те, що центральні банки у розвинених країнах можуть пожертвувати певною політичною незалежністю, не підриваючи оперативну незалежність, яка важлива як для монетарної політики, так і для фінансової стабільності.

Потрібен комбінований і виважений підхід до незалежності центрального банку з політичною підзвітністю щодо встановлення мандатів і призначення посадових осіб та нагляд за повноваженнями щодо фінансової стійкості. Основні принципи, сучасного бачення незалежності центрального банку:

- запровадження офіційного механізму монетарно-фіскальної координації;
- введення контролю за системними ризиками з боку багатостороннього органу, у складі центрального банку та фінансових регуляторів на чолі з урядом, за умови, здійснення оперативних макропруденційних політичних рішень незалежно від уряду.

ВИСНОВКИ

Проведене теоретичне дослідження доводить, що після глобальної фінансово-економічної кризи відбулося коригування та розширення цілей та повноважень центральних банків, що актуалізувало питання незалежності та підзвітності останніх. Необхідна нова модель незалежності центрального банку, що поєднує оперативну незалежність та ефективний політичний нагляд. Крім того, необхідним є забезпечення підзвітності та прозорості в діяльності центрального банку. Зарубіжні країни надавали своїм центральним банкам різну ступінь незалежності у різних формах. Проте актуалізується на сьогодні питання підзвітності центрального банку. Збереження низької та стабільної інфляції є важливою суспільною ціллю, але це не єдина макроекономічна мета. Монетарна політика може не мати довгострокового впливу на реальні економічні змінні, але це може вплинути на реальну економіку в короткостроковій перспективі. Інституційне реформування Національного банку України має поєднувати «незалежність інструментів» та підзвітність, а також моніторинг урядом ефективності центрального банку у досягненні цілей макроекономічної політики.

SUMMARY

The article focuses on the central bank's independence. The article deals with the theoretical foundations of the concept of «independence» of the central bank. The article analyzes the approaches to determining the principles of central bank independence. The distinctive features and forms of independence are outlined and characterized.

Key word: central bank, independence of the central bank, monetary policy, monetary policy instruments, political independence, economic independence.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Dumiter F.C. Central Bank Independence, Transparency and Accountability Indexes: a Survey // Timisoara Journal of Economics and Business. 2014. Volume 7. Issue 1. - Pages: 35–54. Available from: <https://www.researchgate.net/publication/272551767>
2. Ed Balls, James Howat, Anna Stansbury Central Bank Independence Revisited: After the financial crisis, what should a model central bank look like?. - Mossavar-Rahmani Center for Business & Government Weil Hall Harvard Kennedy School. – April. - 2018.
3. Guy Debelle, Stanley Fische How independent should a central bank be? Conference Series ; [Proceedings]. – 1994. - vol. 38. – P. 195-225. Available from: https://econpapers.repec.org/article/fipfedbcp/y_3a1994_3ap_3a195-225_3an_3a38.htm
4. Thomas F. Cargill Monetary Policy // Mercatus Working Paper. - October 31. – 2016. Available from: <https://www.mercatus.org/publications/myth-central-bank-independence>

5. Vittorio Grilli, Donato Masciandaro, Guido Tabellini, Edmond Malinvaud and Marco Pagano Political and Monetary Institutions and Public Financial Policies in the Industrial Countries // *Economic Policy*. - Vol. 6, No. 13 (Oct., 1991), pp. 341-392.
6. Банківське право України: навч. посібн. / [кол. авт.: А.М. Жуков, А.Ю. Иоффе, В.Л. Кротюк та інш.; за заг. ред.. А.О. Селіванова]. – К.: Ін Юре, 2000. – 384 с.
7. Гроші та кредит. Практикум: навч. посіб. Режим доступу: <http://banking.uabs.sumdu.edu.ua/images/department/banking/discip/gik/bs/Tema14.pdf>
8. Договір про заснування Європейської Спільноти. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_017
9. Моисеев С. Р. Денежно-кредитная политика: теория и практика: учеб. пособие. – М. : Экономика, 2005. – 651 с.
10. Непрядкіна Н.В. Незалежність центральних банків країн СНД // *Економічний форум*. - №1. – 2014. – С. 54-62.
11. Поляков В.П., Московкина Л.А. Структура и функции центральных банков. Зарубежный опыт: учеб. пособие. – М. : ИНФРА - М. - 1996. – 192 с.
12. Пуховкіна М.Ф. Незалежність центрального банку // *Фінанси, облік і аудит*. – 2011. - №8. – С. 183-189.
13. Савенкова В. Щодо питання про незалежність центрального банку // *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. - 2016. –№4. - С. 71-75.

ВИЗНАЧЕННЯ РЕЛЕВАНТНИХ ФАКТОРІВ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ ЧЕРЕЗ ЕКОЛОГІЧНИЙ КАНАЛ

Стоянець Н. В., к.е.н., доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та євроінтеграції

Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна

У статті обґрунтовано, що управління сталим розвитком аграрного сектору економіки має будуватися на інструментах економічного, соціального та екологічного каналів, проте саме останній є одним з найважливіших каналів, що впливають на функціонування аграрних підприємств. Визначення релевантності екологічних детермінант сталого розвитку аграрного сектору економіки повинно, з одного боку, враховувати національну специфіку, а з іншого – бути актуальним та комплексним. Виходячи з цих міркувань, емпіричне дослідження було проведено для 28 країн постсоціалістичного блоку за 2000–2016 рр. з використанням інструментарію кореляційного аналізу. Релевантність екологічних факторів обґрунтовано як для забезпечення сталості розвитку аграрного сектору економіки в цілому, так і для кожної з чотирьох його проєкцій, які характеризують наявність продовольчих товарів, доступ до продовольства, продовольчу стабільність та якість споживання продуктів харчування. За результатами емпіричного дослідження виявлено, що найбільш релевантними екологічними детермінантами, що впливають на рівень сталості розвитку аграрного сектору економіки є: викиди метану аграрним сектором економіки; викиди окису азоту аграрним сектором економіки; викиди двоокису вуглецю (метричних тон на душу населення); рілля (% загальної площі земель); лісистість (% загальної площі земель); доступ до чистих видів палива та технологій готування їжі (% населення); доступ до електроенергії (% населення); втрати електроенергії при транспортуванні та передачі (% від обсягу виробленої електроенергії); виробництво електроенергії з відновлюваних джерел (% загального виробництва електроенергії); споживання добрив (кг/га ріллі); урожайність (кг/га).

Ключові слова: *сталий розвиток, аграрний сектор економіки, екологічні детермінанти, інструменти державного регулювання, управління.*

DOI: 10.21272/1817-9215.2018.1-25

ВСТУП

Концепція забезпечення сталого розвитку у класичному розумінні передбачає єдність та взаємодію трьох підсистем детермінант, а саме: економічної, соціальної та екологічної. Кожен з блоків є надзвичайно важливим, проте саме екологічні детермінанти відіграють вирішальну роль у функціонуванні аграрного сектору економіки, адже, з одного боку, досить часто (особливо в країнах, що розвиваються) діяльність сільськогосподарських підприємств супроводжується низкою негативних для навколишнього середовища наслідків (забруднення водойм, деградація

ґрунтів, знищення популяції певних видів флори та фауни, скорочення площі лісів, нарощення викидів парникових газів тощо), а, з іншого боку, екологічні проблеми з високим рівнем вірогідності будуть призводити до загострення ризиків порушення продовольчої безпеки та порушення сталості розвитку економіки в цілому та аграрного сектору зокрема.

Враховуючи вищевикладене, як з теоретичної, так і з емпіричної точок зору, надзвичайно важливим у контексті управління сталим розвитком аграрного сектору економіки є дослідження впливу різноманітних екологічних факторів на продовольчу безпеку та її проєкції, оскільки ідентифікація найбільш релевантних факторів впливу дозволить окреслити потенційне коло ризиків і, відповідно, сформувані програму конкретних адресних заходів, направлених на їх нівелювання.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Окремі питання щодо впливу екологічних факторів на функціонування підприємств аграрного сектору економіки, у тому числі і забезпеченні його сталого розвитку, висвітлені у публікаціях як вітчизняних, так і закордонних дослідників, проте на сьогоднішній день у наукових колах не сформувався єдиний та уніфікований підхід щодо значущості конкретних екологічних детермінант у процесі забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки, що обумовлює необхідність подальших теоретичних та емпіричних пошуків у цьому напрямку.

Так, аналіз літературних джерел дозволив ідентифікувати наступні потенційні екологічні фактори, що можуть мати вплив на стан аграрного сектору економіки, у тому числі, і його сталий розвиток: використання хімічних добрив, споживання горючих корисних копалин [3], експансія технологій органічного агрогосподарювання та запровадження еко-інновацій [3, 4, 5, 6], якість ґрунтів та систем зрошення, врожайність [7], викиди парникових газів, енергоспоживання, надмірне використання водних ресурсів [8] тощо. Виявлені фактори потенційно можуть бути релевантними для забезпечення сталого розвитку аграрного сектору України, проте відсутність комплексних та актуальних емпіричних підтверджень цієї гіпотези обумовлює необхідність їх здійснення.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Таким чином, з урахуванням зазначених у наукових дослідженнях чинників впливу на розвиток аграрного сектору економіки, було сформовано вибірку потенційних екологічних детермінант на основі доступних у відкритому доступі показників з баз the World Bank DataBank [1] and UNEP Environmental Data Explorer [2]. Відповідно, до таких індикаторів віднесено: доступ до чистих видів палива та технологій готування їжі (% населення) (X1); доступ до електроенергії (% населення) (X2); доступ до електроенергії у сільській місцевості (% сільського населення) (X3); доступ до електроенергії у містах (% міського населення) (X4); сільськогосподарські угіддя (% загальної площі земель) (X5); викиди метану аграрним сектором економіки (% від загального обсягу викидів) (X6); викиди окису азоту аграрним сектором економіки (% від загального обсягу викидів) (X7); альтернативна та атомна енергія (% від загального обсягу використання енергії) (X8); вирощування аквакультур (метричних тон) (X9); рілля (% загальної площі земель) (X10); урожайність (кг/га) (X11); викиди двоокису вуглецю (метричних тон на душу населення) (X12); рентна плата за видобуток

вугілля (% ВВП) (X13); спалювані відновлювані енергоресурси (% від загальної енергії) (X14); індекс врожайності (2004–2006 = 100) (X15); втрати електроенергії при транспортуванні та передачі (% від обсягу виробленої електроенергії) (X16); виробництво електроенергії від спалювання вугілля (% від загального обсягу електроенергії) (X17); електроенергія від гідроелектростанцій (% від загального обсягу електроенергії) (X18); виробництво електроенергії від газу (% від загального обсягу електроенергії) (X19); виробництво електроенергії від нафти, газу та вугілля (% від загального обсягу електроенергії) (X20); виробництво електроенергії з відновлюваних джерел, крім гідроелектростанцій (% від загального обсягу електроенергії) (X21); споживання добрив (кг/га ріллі) (X22); лісистість (% загальної площі земель) (X23); рентна плата за використання лісових ресурсів (% від ВВП) (X24); споживання горючих корисних копалин (%) (X25); площа земель під злаковими культурами (га) (X26); викиди метану (% зміни з 1990 р.) (X27); рентна плата за використання корисних копалин (% від ВВП) (X28); рента плата за користування природним газом (% від ВВП) (X29); викиди окису азоту (% зміни з 1990 р.) (X30); рента плата за користування нафтою (% від ВВП) (X31); викиди інших парникових газів (% зміни з 1990 р.) (X32); землі під багаторічними насадженнями (% загальної площі земель) (X33); виробництво електроенергії з відновлюваних джерел (% загального виробництва електроенергії) (X34); загальний обсяг рентної плати за користування природними ресурсами (% від ВВП) (X35).

Приведений вище блок екологічних детермінант формує набір факторних параметрів, тоді як результативні ознаки – це цільові показники рівня сталості розвитку аграрного сектору економіки, представлені узагальнюючим показником продовольчої безпеки та його субіндексами, що характеризують наявність продовольчих товарів, доступ до продовольства, продовольчу стабільність та якість споживання продовольчих товарів. Результативні параметри сформовано за даними Продовольчої та сільськогосподарської організацією ООН з використанням методу головних компонент для обґрунтування вагових коефіцієнтів врахування кожного з часткових індикаторів у загальному інтегральному показнику.

Враховуючи необхідність вибору найбільш релевантних екологічних факторів на даному етапі проведено кореляційний аналіз взаємозв'язку означених вище екологічних детермінант та показників рівня сталості розвитку аграрного сектору. Географічна структура вибірки – 28 країн постсоціалістичного блоку (Азербайджан, Албанія, Білорусь, Болгарія, Боснія та Герцеговина, Вірменія, Грузія, Естонія, Казахстан, Киргизстан, Латвія, Литва, Македонія, Молдова, Польща, Росія, Румунія, Сербія, Словаччина, Словенія, Таджикистан, Туркменістан, Угорщина, Узбекистан, Україна, Хорватія, Чехія, Чорногорія). Часовий горизонт аналізу – 2000–2016 рр.

Результати визначення релевантних екологічних детермінант для узагальнюючого показника рівня сталості розвитку аграрного сектору економіки наведено у табл. 1

Таблиця 1

Результати кореляційного аналізу впливу потенційних екологічних детермінант на рівень сталості аграрного сектору економіки

Змінна	Коеф.	Змінна	Коеф.	Змінна	Коеф.	Змінна	Коеф.
X1	0,5398	X10	0,4336	X19	-0,1061	X28	-0,3202
X2	0,5969	X11	0,4784	X20	0,2709	X29	-0,2312
X3	0,6517	X12	0,6686	X21	0,5654	X30	-0,2243
X4	0,3378	X13	0,1415	X22	0,4257	X31	-0,2735
X5	-0,1192	X14	0,2316	X23	0,5654	X32	-0,1033
X6	-0,5290	X15	0,0270	X24	0,2900	X33	-0,2508
X7	-0,5452	X16	-0,5248	X25	0,0978	X34	-0,5797
X8	-0,3040	X17	0,4100	X26	0,1271	X35	-0,3370
X9	0,2138	X18	-0,5921	X27	-0,3755		

Примітки: Коеф. – коефіцієнт кореляції

Таким чином, за результатами кореляційного аналізу було відібрано 14 з 35 екологічних факторів, що мають помітну тісноту зв'язку (відповідно до шкали Чеддока) з узагальнюючим показником сталості розвитку аграрного сектору економіки.

Враховуючи той факт, що певні екологічні детермінанти можуть бути релевантними для інтегрального рівня продовольчої безпеки, але не мати значущого впливу на його проєкції, аналогічне дослідження здійснено для 4 субіндексів продовольчої безпеки. Результати приведено у табл. 2-5.

Таблиця 2

Результати кореляційного аналізу впливу потенційних екологічних детермінант на рівень наявності продовольчих товарів (Availability)

Змінна	Коеф.	Змінна	Коеф.	Змінна	Коеф.	Змінна	Коеф.
X1	0,5806	X10	0,3541	X19	-0,1473	X28	-0,1619
X2	0,6064	X11	0,3796	X20	0,2121	X29	-0,1948
X3	0,6473	X12	0,5707	X21	0,5379	X30	-0,2161
X4	0,3424	X13	0,1242	X22	0,4031	X31	-0,2585
X5	-0,0638	X14	0,2530	X23	0,4511	X32	-0,1302
X6	-0,3831	X15	0,1004	X24	0,2094	X33	-0,2562
X7	-0,4133	X16	-0,4159	X25	0,0562	X34	-0,4650
X8	-0,2783	X17	0,3772	X26	-0,3356	X35	-0,2785
X9	0,1698	X18	-0,4774	X27	-0,1948		

Отже, за результатами кореляційного аналізу було встановлено, що найбільш релевантними екологічними детермінантами наявності продовольчих товарів (Availability) є наступні: доступ до чистих видів палива та технологій готування їжі (% населення) (X1); доступ до електроенергії (% населення) (X2); доступ до електроенергії у сільській місцевості (% сільського населення) (X3); викиди двоокису вуглецю (метричних тон на душу населення) (X12); електроенергія від гідроелектростанцій (% від загального обсягу електроенергії) (X18); виробництво електроенергії з відновлюваних джерел, крім гідроелектростанцій (% від загального обсягу електроенергії) (X21); лісистість (% загальної площі земель) (X23); виробництво електроенергії з відновлюваних джерел (% загального виробництва електроенергії) (X34).

Таблиця 3

Результати кореляційного аналізу впливу потенційних екологічних детермінант на рівень доступу до продовольства (Access)

Змінна	Коеф.	Змінна	Коеф.	Змінна	Коеф.	Змінна	Коеф.
X1	0,6317	X10	0,3725	X19	-0,1453	X28	-0,3217
X2	0,5856	X11	0,4860	X20	0,2319	X29	-0,1679
X3	0,5889	X12	0,5979	X21	0,4301	X30	0,0108
X4	0,3935	X13	0,0879	X22	0,5723	X31	-0,1374
X5	-0,1467	X14	0,1837	X23	0,5020	X32	-0,1386
X6	-0,4730	X15	0,0300	X24	0,1871	X33	-0,3065
X7	-0,4792	X16	-0,5935	X25	0,1450	X34	-0,4956
X8	-0,2511	X17	0,3693	X26	0,1569	X35	-0,2029
X9	0,2936	X18	-0,5088	X27	-0,2916		

Найбільшою кількістю релевантних екологічних факторів (13 з 35 можливих) характеризується вплив на рівень доступу до продовольства (Access). Зокрема, до них віднесено такі: доступ до чистих видів палива та технологій готування їжі (% населення) (X1); доступ до електроенергії (% населення) (X2); доступ до електроенергії у сільській місцевості (% сільського населення) (X3); викиди метану аграрним сектором економіки (% від загального обсягу викидів) (X6); викиди окису азоту аграрним сектором економіки (% від загального обсягу викидів) (X7); урожайність (кг/га) (X11); викиди двоокису вуглецю (метричних тон на душу населення) (X12); втрати електроенергії при транспортуванні та передачі (% від обсягу виробленої електроенергії) (X16); електроенергія від гідроелектростанцій (% від загального обсягу електроенергії) (X18); виробництво електроенергії з відновлюваних джерел, крім гідроелектростанцій (% від загального обсягу електроенергії) (X21); споживання добрив (кг/га ріллі) (X22); лісистість (% загальної площі земель) (X23); виробництво електроенергії з відновлюваних джерел (% загального виробництва електроенергії) (X34).

Таблиця 4

Результати кореляційного аналізу впливу потенційних екологічних детермінант на продовольчу стабільність (Stability)

Змінна	Коеф.	Змінна	Коеф.	Змінна	Коеф.	Змінна	Коеф.
X1	0,6733	X10	0,5362	X19	-0,0036	X28	-0,2244
X2	0,5016	X11	0,3165	X20	0,3708	X29	-0,2237
X3	0,5078	X12	0,5965	X21	0,4744	X30	-0,3449
X4	0,3229	X13	0,1868	X22	0,2812	X31	-0,1698
X5	0,0894	X14	0,0770	X23	0,2965	X32	-0,0702
X6	-0,6211	X15	0,0147	X24	0,2804	X33	-0,1309
X7	-0,5617	X16	-0,4637	X25	0,1698	X34	-0,6743
X8	-0,3149	X17	0,3822	X26	0,1428	X35	-0,2212
X9	0,1574	X18	-0,6837	X27	-0,4393		

Суттєвий вплив на продовольчу стабільність справляють наступні екологічні чинники: доступ до чистих видів палива та технологій готування їжі (% населення) (X1); доступ до електроенергії (% населення) (X2); доступ до електроенергії у сільській місцевості (% сільського населення) (X3); викиди метану аграрним сектором економіки (% від загального обсягу викидів) (X6); викиди окису азоту аграрним сектором економіки (% від загального обсягу викидів) (X7); рілля (% загальної площі земель) (X10);

викиди двоокису вуглецю (метричних тон на душу населення) (X12); втрати електроенергії при транспортуванні та передачі (% від обсягу виробленої електроенергії) (X16); електроенергія від гідроелектростанцій (% від загального обсягу електроенергії) (X18); виробництво електроенергії з відновлюваних джерел, крім гідроелектростанцій (% від загального обсягу електроенергії) (X21); викиди метану (% зміни з 1990 р.) (X27); виробництво електроенергії з відновлюваних джерел (% загального виробництва електроенергії) (X34).

Таблиця 5

Результати кореляційного аналізу впливу потенційних екологічних детермінант на якість споживання продовольчих товарів (Utilization)

Змінна	Коеф.	Змінна	Коеф.	Змінна	Коеф.	Змінна	Коеф.
X1	0,5078	X10	0,2467	X19	-0,1786	X28	-0,2950
X2	0,3254	X11	0,3156	X20	0,2123	X29	-0,2569
X3	0,4715	X12	0,5277	X21	0,3433	X30	-0,2115
X4	-0,0071	X13	0,1222	X22	0,3411	X31	-0,3519
X5	-0,2234	X14	0,2840	X23	0,6625	X32	0,0106
X6	-0,4250	X15	-0,0220	X24	0,3148	X33	-0,2516
X7	-0,5198	X16	-0,3762	X25	0,0605	X34	-0,4795
X8	-0,3330	X17	0,4155	X26	0,1090	X35	-0,3762
X9	0,1957	X18	-0,4864	X27	-0,2059		

Найменшим набором релевантних екологічних детермінант характеризується вплив на якість споживання продовольчих товарів (Utilization) – лише 7 з 35 можливих параметрів: доступ до чистих видів палива та технологій готування їжі (% населення) (X1); доступ до електроенергії у сільській місцевості (% сільського населення) (X3); викиди окису азоту аграрним сектором економіки (% від загального обсягу викидів) (X7); викиди двоокису вуглецю (метричних тон на душу населення) (X12); електроенергія від гідроелектростанцій (% від загального обсягу електроенергії) (X18); лісистість (% загальної площі земель) (X23); виробництво електроенергії з відновлюваних джерел (% загального виробництва електроенергії) (X34).

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження емпірично підтверджують, що найбільш релевантними екологічними детермінантами, що впливають на рівень сталості розвитку аграрного сектору економіки (результати отримано на основі кореляційного аналізу взаємозв'язків набору з 35 різноваріантних екологічних факторів на інтегральний показник, що характеризує стан продовольчої безпеки країни) є наступні: викиди метану аграрним сектором економіки; викиди окису азоту аграрним сектором економіки; викиди двоокису вуглецю (метричних тон на душу населення); рілля (% загальної площі земель); лісистість (% загальної площі земель); доступ до чистих видів палива та технологій готування їжі (% населення); доступ до електроенергії (% населення); втрати електроенергії при транспортуванні та передачі (% від обсягу виробленої електроенергії); виробництво електроенергії з відновлюваних джерел (% загального виробництва електроенергії); споживання добрив (кг/га рілля); урожайність (кг/га).

SUMMARY

The paper proved that the management of the agriculture sector according to the sustainable development should base on the economic, ecological and social instruments in the corresponding channels. In this case, the identification of the ecological determinants of the agriculture sector according to the sustainable development should be considered the national features, being relevant and complex. In the paper, the author analysed 28 countries of the possibilist block for 2000-2016 years using the instruments of correlation analysis. The ecological factors were justified for the whole agriculture sector and for each projection which characterized food products, access to food, food stability and quality of food. The findings proved that the most significant environmental factors which influenced on the sustainable development of the agriculture sector were: methane emissions from the agriculture sector; nitric oxide emissions from the agriculture sector; carbon dioxide emissions (metric ton per capita); arable land (% of total land area); forests (% of total land area); access to clean fuels and cooking technologies (% of population); access to electricity (% of population); electricity losses during the transportation and transmission (% of electricity generated); production of electricity from the renewable sources (% of total electricity production); fertilizer consumption (kg / ha of arable land); yield (kg / ha).

Keywords: sustainable development, agriculture sector, ecological determinants, instruments of state regulation, management.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. The World Bank DataBank. *The World Bank* : website. URL: <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>.
2. UNEP Environmental Data Explorer. *United Nations Environment Assembly* : website. URL: <http://geodata.grid.unep.ch/results.php>.
3. Setboonsarng, S. and Gregorio, E. E. Achieving Sustainable Development Goals through Organic Agriculture: Empowering Poor Women to Build the Future. *Asian Development Bank Southeast Asia Working Paper No. WPS179123-2*. 2017. URL: <http://dx.doi.org/10.22617/WPS179123-2>.
4. Worthington, V. Nutritional Quality of Organic Versus Conventional Fruits, Vegetables and Grains. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine*. 2001. Vol. 7. No. 2. 161-173.
5. Urbaniec, M. Towards Sustainable Development through Ecoinnovations: Drivers and Barriers in Poland, *Economics and Sociology* 2015. Vol. 8 (4). 179-190.
6. Galnaitytė, A., Kriščiukaitienė, I., Baležentis, T., Namiotko, V. Evaluation of Technological, Economic and Social Indicators for Different Farming Practices in Lithuania. *Economics and Sociology*. 2017. Vol. 10. No. 4. 189-202. DOI:10.14254/2071-789X.2017/10-4/15
7. Wiebe K. Linking Land Quality, Agricultural Productivity, and Food Security. 2003. URL: <https://www.ers.usda.gov/publications/pub-details/?pubid=41575>
8. HLPE. 2016. Sustainable agricultural development for food security and nutrition: what roles for livestock? A report by the High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition of the Committee on World Food Security, Rome. URL: <http://www.fao.org/3/a-i5795e.pdf>

Наукове видання
Вісник Сумського державного університету
Серія Економіка
Науковий журнал

Стиль та орфографія авторів збережені

Відповідальний за випуск О.М. Теліженко
Комп'ютерне складання та верстання Н.О. Байстрюченко

Підписано до друку _____. Формат 70x108/16.
Папір офс. Друк офс.
Ум. друк. арк 13,4. Обл.-вид. арк. 17,1
Наклад 100 пр. Замовлення № ____ .
Сумський державний університет. 40007, м. Суми, вул. Р.-Корсакова, 2
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 3062 від 17.12.2007.
Надруковано у друкарні СумДУ.
40007, м. Суми, вул. Р.-Корсакова, 2.